

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

F. MELDAHL. 1882.
Maleri af P. S. Kroyer.

HELGA STEMANN

—

F. MELDAHL
OG HANS VENNER

FJERDE BIND

KØBENHAVN
H. HAGERUPS FORLAG

1930

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET
OG CARLSEN-LANGES LEGATSTIFTELSE

PRINTED IN DENMARK
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord.....	9
Indledning	10
I Borgerrepræsentationen. Kjøbenhavns Boulevarder, Ørsteds Parken, Højbro og Holmens Bro.....	11
I Havneraadet. Promenaden paa Frihavsmolen.....	63
Carl Emil Fenger.....	67
Ubalduino og Emilia Peruzzi	82
Christian Molbech. — Wolf og Sophie Baudissin	104
Johanne Luise Heiberg. Malerisamlingen reddes under Christiansborgs Brand	117
Marmorkirken	157
Carl Frederik Tietgen og Laura Tietgen.....	206
Tillæg	253
Henvisninger og Tilføielser	256
Register	270

*Glæderne komme fra Gud.
Sorgerne føre til Gud.*

FORORD

Det var min Hensigt at slutte denne Bog om min Fader med Bind IV, men Stoffet har vist sig at være saa overvældende rigt, at det var umuligt.

Nærværende Bind er som de tidligere væsentlig bygget paa min Faders Optegnelser og paa mange Breve fra og til ham, dernæst paa min Moders ligeledes utrykte „Mine Erindringer om Fru Heiberg“, sluttede 21. April 1905, og „Mine Erindringer om Tietgen og Fru Tietgen“, Januar og Marts 1906.

Næsten alle Breve ere forkortede. Min Faders *Erindringer* ere betegnede ved Anførselstegn uden nærmere Forklaring.

Geheimeetatsraad C. E. Fenger nævnes blot som Fenger.

Naar jeg har taget saa mange af Tietgens Breve med, saa er det baade, fordi Tietgen og hans hele Forretningsliv interesserede min Fader i høieste Grad, og fordi jeg i de forskjellige Bøger, jeg har læst om Tietgen, ikke har seet noget af hans Breve aftrykt.

Jeg takker meget Carlsberg Fonden for modtagen Understøttelse og Architect C. Brummer og Rektor Dr. phil. K. Mortensen for udmærkede Raad, ligesom Rigsarkivar L. Laursen og Raadstuearkivar A. Linvald for mange Oplysninger.

Haderslev, den 19. April 1930.

Helga Stemann, f. Meldahl.

INDLEDNING

FORSKJELLIGE Kæmpearbejder betegne de sidste 30 Aar af Meldahls Liv. For det Første det exceptionelt vanskelige Arbeide at bygge Marmorkirken for Tietgen, der ikke havde mange Penge, og dernæst det Arbeide at slaa Slag og atter Slag for det Skjønne, for Kunsten i Borgerrepræsentationen, hvor man altid kun tænkte paa det Nyttige. Den elskelige Moritz Melchior kalder endnu i 1884 sig selv og hele Forsamlingen i denne Anledning Plebeiere i Sammenligning med Meldahl. Tragikomisk er det, at man endnu den Dag idag offentlig kan tale om Meldahls „Rædselsherredømme“, hvad disse Aars Smag og Kunst angaaer. Tvertimod, han har paa dette Punkt saa haardt maattet kæmpe imod en smaatskaaren Magistrat og sine Kolleger, at han egentlig segnede derved, selv om Tiderne tilsidst skiftede og det ikke mindst ved netop hans Bestræbelser.

Han var en glødende dansk Mand, det var en Hjertesag for ham, at Kjøbenhavn skulde blive en smuk By til Ære for Landet. Her skal kun lige peges paa den Indsats, han gjorde, for at Byen kunde faae en Boulevard paa Fæstningsterrainet og ikke et Par snevre Gader.

Det var ogsaa ham, der i Havneraadet har foreslaaet at anlægge Promenaden paa Frihavnsmolen, en Spadserevei, hvortil vistnok ingen anden Hovedstad i Europa har Magen.

Enhver Dansk har glædet sig over, at saa godt som alle Kunstskattene bleve reddede ved Christiansborgs Brand. Det var Meldahl, der som Hovedmanden ved sin Determinerthed og sin Omtanke udførte denne Bedrift.

Midt under det Slid og Slæb, som han selv ofte fristedes til at kalde Trællegjerning, havde han dog den Lykke at vinde trofaste Venner, og det blandt de Bedste, de Første, baade i Danmark og i Udlandet.

I BORGERREPRÆSENTATIONEN — KJØBENHAVNS BOULEVARDER — ØRSTEDS PARKEN — HØIBRO OG HOLMENS BRO

Meldahl var Medlem af Københavns Borgerrepræsentation fra 9. April 1866 til 31. Oktober 1892, da han bad om at udtræde af Forsamlingen. Møderne holdtes i Raad- og Domhuset paa Nytorv. „Det gamle Raadhus er i sin Helhed afdøde Conferentsraad Hansens bedste Arbeide. Det staar som et Mesterværk fra den ynkelige Tid, i hvilken det blev til, og enhver kyndig Mand beundrer den værdige Alvor, der gaar igjennem det Hele, baade ud- og indvendig. I det Indre er Borgerrepræsentationssalen et af de smukkeste, arkitektonisk formede Rum!).“

De nævnte 27 Aar faldt i en for Hovedstaden betydningsfuld Tid. Byen, der voxede fra c. 170.000 til c. 330.000 Indbyggere, udvidedes ved Fæstningsterrainets Bebyggelse, og Perioden betegnes ved store, kommunale Anlæg som Blegdamshospitalet, Kvægtorvet, Fattigvæsenets Stiftelser, i Gjennemsnit aarlig en ny Skole eller Skolefilial m. m.

„Jeg kom ind ved Julius Thomsens og Tietgens Udtalelse ved et Spillebord, da jeg kritiserede Færden i Repræsentationen.“

Meldahl er sikkert med stort Mod gaaet ind i denne Forsamling, hvor han følte det som sin Opgave i Stort og Smaat at være Talsmand for Kunsten, for det Skjønne; Grosserer Thune kalder ogsaa i 1872 Meldahl en Autoritet i Forsamlingen, hvad Skjønhedshensyn angik. Han kæmpede utrættelig, hvad enten det gjaldt om at faae den bedste Byplan eller den smukkeste Form paa Høibro og Holmens Bro og Bolværkerne ved Slotsholmen, eller det dreiede sig om at faae Svaner i Søerne og offentlig Musik. Det var ogsaa ham, der foreslog, at Amalienborg Plads skulde

1) I hvilket nu den offentlige Politirets to Afdelinger holde Møder.

brolægges efter en saadan Tegning, at Brolægningen fra Palaiernes Vinduer kunde tage sig ud som et over hele Pladsen udbredt Tæppe. Han fandt, at man herhjemme lidt formeget tænkte paa det Nyttige paa Bekostning af det Skjønne. Han var tvertimod overbevist om, at det var god Økonomi at anvende Kunst i store Forhold, samtidig med at Alt, hvad der vedrørte Samfærdselen og Omsætningen, hvad der gjør Byen til Centrum for Handelsbevægelsen og Industrien, maatte ligge Borgerrepræsentationen saa nær som Noget. Meldahls Ihærdighed bar Frugt. Hans gamle Modstander, Overretsprokurator Herforth, ansaar det i Mødet 9. Juli 1877 for givet, at Kommunen vilde tage Skjønhedshensyn, da der i en Havnesag var Tale om Langelinies Forhold, og Bille sagde ved samme Leilighed ligefrem, at Kommunen i de senere Aar tog Skjønhedshensyn, som ikke kjendtes i gamle Dage.

Tiden forandrede sig virkelig. Da der 23. September 1889 forelaa Forslag om et stort Bidrag fra Kommunen til det nyoprettede Glyptothek, kunde Meldahl udtale, at der for 20 Aar siden hverken i Publikum, Pressen eller Forsamlingen vilde have været Stemning derfor, men nu troer man paa Kunstens Betydning og dens forædlende Indflydelse og tænker ved Byggeforetagender ikke kun paa det Nyttige, men ogsaa paa det Skjønne.

Eiendommeligt maa det have været for Meldahl at docere Kunst og Bygningslære for en saa broget Forsamling af Mænd, der vare dygtige, ja undertiden endog Autoriteter, paa helt andre Omraader; saaledes da han i 1877 i Debatten om Indretning af et nyt Kvægtorv sagde, at „Enhver, der var vant til at sysle med Planer, vilde have gjort sig fortrolig med den Tanke, at enhver Plan, der duer noget og har et virkeligt Værd, seer, naar den foreligger færdig, gjerne ud, som om ethvert Barn kunde have lavet den. Efter uendelig megen Tænkning bringes det ofte dertil, at der i nogle faa lige Linier kommer til at foreligge noget Tilfredsstillende, som netop udmærker sig ved Simpelhed i Anlægget. Men saa snart der er Noget, som viser Uro, kan man være vis paa, at der er noget Galt paa Færde.“

Samme Aar var der engang Forslag om at opføre et Kæmpevandtaarn ved Boulevarden. Meldahl henviste da til „de romerske Arenaer, hvor der bag hver Arkade var en bagliggende Væg, der som en Række af straaleformede, indvendige Contraforcer dannede

Grunden for Hvælvingerne. Gjorde man ikke det Hele saa solidt, udsatte man sig for at faa noget Lignende som det skjæve Taarn i Pisa“; og under Debatten i 1878 om Slotsholmskaien forklarede han, at „det jo hørte med til Kunstens Hjælpe midler, at man ved at dele horizontalt kan frembringe et Indtryk af noget Lavt og Trykket, ligesom man ved at dele lodret opnaaer Slankhed.“

At han ofte har havt et taknemligt Publikum, viser en Yttring af Julius Thomsen, der engang under et forøvrig meget skarp Sammenstød med Meldahl, ligefrem udtalte, at han „ofte med Interesse havde lyttet til dennes Foredrag og atter og atter hørt ham stærkt betone Hensynet til det Kunstneriske og det Skjønne.“

Her skal strax omtales en kommunal Folkefest, ved hvilken Meldahl medvirkede. 28. Juli 1869 viedes Kronprins Frederik til Prinsesse Louise af Sverrig—Norge i Stockholms Slotskapel. 10. August ankom det nyformælede Fyrstepar til Kjøbenhavn, og Aftenen efter, 11. August, gjorde Kommunen i denne Anledning en Fest i Kongens Have. „Mage til Jubel og Begeistring, som i dette Øieblik hersker i vor gode, gamle Stad, har jeg aldrig oplevet,“ skriver „Dannevirke“s Referent (12. August).

Som bekjendt mislykkedes Kommunens Brudefest som Helhed paa Grund af flere Dages Øsregn og Søleføre, og kun det uopslidelige, danske Humeur kunde bringe noget ud af det, som Regnen lod tilbage. Regnen strømmede ned fra en sort Himmel og kvalte de mange Blus, saa man neppe kunde se en Haand for sig og løb hverandre overende i de oplødte Gange. Kongefamilien med Følge vandrede frem under Paraplyer og fulgte uforfærdet Programmet. Ubegribelig nok havde man undladt at overbygge endogsaa de Tribuner, hvor Kongefamilien skulde høre paa Taler og Kantater. Meldahl, der var i Festudvalget, havde dog den Tilfredsstillelse, at det, som han havde at gjøre med, lykkedes. Dronningen og Kronprinsessen fik saaledes pragtfulde Buketter, omgivne af ægte Kniplinger i Sølvbuketholdere med rige Ornamentter, modelede af Olrik og med Vers af H. P. Holst, og paa Excercerpladsen afbrændtes under stjerneklar Himmel et saa pragtfuldt Fyrværkeri, som man aldrig havde seet Mage til i Kjøbenhavn. Dagen efter telegraferede Kongen til Overpræsidenten, Geheimekonferensraad Bræstrup: „Festen var virkelig storartet, og Vi Alle ere de kjære Givere oprigtigt erkjendtlige derfor.“

Formand for Borgerrepræsentationen var i Meldahls Tid Tømmermester Kayser (1863—73 og 1884—85), Høiesteretsadvokat Henrichsen (1873—83), som Meldahl særlig satte Pris paa, og som var udmærket paa denne Plads, og Høiesteretsassessor Koch (1885—95). Viceformand var Høiesteretsassessor Mollerup, der udtraadte i 1875, senere var det Koch og Kayser.

Blandt den Række dygtige, tildels meget fremragende Mænd, som i Meldahls Tid vare Borgerrepræsentanter, skal der her nævnes Generalprokureur Algreen-Ussing (1849—69), Grosserer Moritz Melchior (1851—84), Skoleinspektør Brix (1858—92), Fabrikant Bing (1858—77), General Caroc (1859—71), den myndige og strenge, anerkjendt dygtige Professor Julius Thomsen (1861—94), Grosserer Thune (1864—80), Departementsdirektør Esskildsen (1865—74), Overretsprokurator, Direktør for Østifternes Kreditforening Herforth (1865—85), Dr. med. F. J. A. Howitz (1865—82), Direktør for Bikuben Hellmann (1866—73), Fysikus Ulrik (1867—73), C. E. Fenger (1868—74) Finansminister 1870—72, Fabrikant Anker Heegaard (1868—83), Grosserer D. B. Adler (1869—72), Oberst V. O. V. Lehmann (1870—82), Bille (1872—80), Professor H. W. Scharling (1873—81) senere Finansminister; Malermester, Meubelfabrikant Severin Jensen (1874—93), Oberst Petersen (1875—92), Murmester Wienberg (1876—83), Pianofortefabrikant F. Møller (1877—84), Beregner Andresen (1878—84), Murmester, senere Raadmand, Fussing (1878—87), Slotsgartner Tyge Rothe (1880—87), Høiesteretsadvokat Nellemann (1881—87), Fabrikant Hüttemeier (1881—93), Dr. med. Engelsted (1882—94), Høiesteretssagfører, senere Nationalbankdirektør, Strøm (1884—94), Justitiarius Ipsen (1886—93), Ingenieur H. Hammerich (1887—93) og Direktør for Orlogsværftet Nielsen (1889—1901).

Af Kunstnere var der Theatermaler Troels Lund (1849—67) og Architekterne Herholdt (1864—76), Ludv. Fenger (1885—86), der udtraadte, da han blev Stadsarchitekt, Martin Nyrop (1888—91), O. V. Koch fra 1891 og Rogert Møller fra 1892.

Melchiors, Adlers, Billes, Oberst Petersen, Strøm og Andresen hørte til Meldahls Omgangskreds, Howitz ligeledes i nogle Aar; Thomsen, Henrichsen og Herforth kom til Herremiddage hos ham.

Fenger, Meldahls bedste Ven, var Borgmester 1875—83. Borgmester Ehlers (1858—85) respekterede han, „han lovede ikke

mere, end han kunde holde, men i Regelen ydede han mere, end han vilde love," men han betragtede ham som en slem Hemske for alle Fremskridt. Borgmester Knudsen (1869—91) „var en upraktisk Mand, men inderlig godt Menneske“.

„Herforth, Kayser, Thomsen og Brix have gjort et stort Arbeide i Kommunen i de 27 Aar, jeg var der.“ — „Forsamlingen havde ikke kunnet vælge kraftigere Talsmænd end Herforth og Thomsen, for det, hver især ønskede fremmet,“ udtalte Meldahl engang i et Møde.

„Formanden Henrichsen var mig altid en trofast Støtte i Debatten, og Mænd som D. B. Adler, Ipsen, gamle Mollerup, Algreen-Ussing, Borgmester Gammeltoft, skjønt ofte angreben af mig, Fenger, Brix m. Fl. vare mine Støtter. Ehlers, Kayser og i Reglen Herforth vare mine Modstandere. Der var megen Ukyndighed og Bornrthed at overvinde hos ellers saa flinke Mænd som Herforth og Thomsen.“

„Thomsen sagde i Regelen *Sort*, naar jeg sagde *Hvidt*.“ Som Exempel paa Maa og Faa skal nævnes Sporvognsdebatten 16. Mai 1887, da Thomsen og Meldahl havde en rask, lille Fægtning om Sporvognene til Domkirkepladsen i Milano, hvor Meldahl tilsidst forsikkrede, at han virkelig vidste Besked, han havde nylig boet i otte Dage paa dette Sted.

Et meget skarpt Sammenstød havde de i Sommeren 1876 i Sagen om Opførelsen af Blegdamshospitalet, da Thomsen sagde, at Meldahl mere repræsenterede Kunst end Økonomi. Meldahl tilbageviste Thomsen her som Dilettant paa dette Omraade, idet han hævdede, at han hele sit Liv igjennem havde været i en Virksomhed, der netop havde lært ham at respektere og ogsaa gjøre Fyldest overfor de økonomiske Hensyn. I økonomisk Henseende kom det i en saa stor Sag ikke saameget an paa, om der var anvendt saa og saa mange Kvadratalen Rum eller Materiale mere eller mindre, men om det hele Anlæg var saaledes, at det kunde svare ikke blot til Decenniers, men endog et Aarhundredes Fordringer.

Forholdet imellem dem var dog altid venskabeligt. Da Meldahl lykønskede Thomsen til hans 70. Fødselsdag, svarer denne 18. Februar 1896: „Hjertelig Tak for Deres venlige Ord som mindede mig om en Tid, da vi arbejdede sammen til Gavn for Kjøbenhavns Kommune. Deres hengivne Julius Thomsen.“ I et senere Brev

sender han ogsaa en venlig Hilsen til Fru Meldahl. I Herreselskaber hos Meldahls var han veloplagt. Et venligt Smil og et skjelsk Blik oplivede hans smukke, noget høitidelige Ansigt, som naar han forklarede En, at den fjerde Dimension, det var den, under hvilken det Overnaturlige sorterede.

Modsætningen mellem Herforth og Meldahl kom ganske naturlig deraf, at den ene var valgt som Jurist, den anden som Kunstner. 8. November 1875, da Debatten dreiede sig om en større Bevilling til Regulering af Terrainet for den senere Ørstedspark, og Meldahl forlangte at faae en Plan af en talentfuld Gartner, havde han et kraftigt Sammenstød med Herforth, der blev støttet af Thomsen. Meldahl sagde da lige ud, at naar der forelaa et juridisk Spørgsmaal, vilde han være meget beroliget ved at vide det overladt til Herforth's Afgjørelse, men forhaabentlig vilde denne ikke tage ham det ilde op, at han vilde vakle noget, naar der var Spørgsmaal om et kunstnerisk Forhold.

„At De undertiden maa døie lidt for Deres Skjønhedssans,“ skrev Melchior til Meldahl 7. Januar 1884, „maa De ei dømme os Plebeiere for strengt for, navnlig da jeg ogsaa hører med til Syn-derne, samtidig med at jeg har og altid vil anerkjende den store Gavn, vi i mange Tilfælde drage af Samme. Men vi ere jo Stympere med kun begrændsede Midler og maa derfor ofte holde inde, hvor Ønskeligheden af Virksomhed maa pirre Etatsraad Meldahl.“

Naar der i en Aarrække var Gnidninger imellem Kayser og Meldahl, var det ogsaa en naturlig Følge af deres meget forskellige Interesser, hvilket tydelig lagde sig for Dagen i 1872 i den Kamp, som Meldahl førte for, at Byen kunde faae en Boulevard, og hvor Kayser var en saa ivrig Modstander, at han endogsaa erklærede, at Sandkister vare ligesaa nødvendige for en By som Boulevarder.

Det skarpeste Sammenstød mellem Meldahl og Kayser var i Mødet 1. Februar 1875, da Bygningsloven var for, en Sag, hvor det naturligvis er gaaet Kayser nær, at Meldahl ligefrem kunde udtale, at den ældre Bygningslov, Kaysers Værk, havde sat et „Trællemærke“ paa Kjøbenhavn. Ved nævnte Leilighed endte Meldahl med at beklage sig over „at Kayser, som det forekom ham, oftere i Forhold til ham gav en Kritik, der syntes blot at komme frem for at kritisere.“

Hvorledes Forholdet senere udviklede sig, sees af følgende smukke Brev, 9. April 1881, fra Kayser, hvem Meldahl havde mindet om en Reisebog, han havde laant ham:

Kjære Hr. Etatsraad Meldahl, den Maade hvorpaa De har skrevet til mig idag, har overrasket mig paa en meget behagelig Maade. Det er mig bekjendt, at De nogle Gange har troet at have Grund til at beklage Dem over mig, men netop fordi jeg da har været saa ganske fri for Skyld, at jeg med et Ord kunde have overbevist Dem derom, har jeg ikke kunnet overvinde mig til at tale til Dem derom, da De ikke selv gav mig nogen Anledning dertil. Sikkert har jeg ogsaa til andre Tider haft Skyld, men næppe nogensinde, uden at den har ligget aaben for Deres Øine. Af Deres Brev uddrager jeg — saameget lettere som jeg gjerne vil det — at baade det ene og det andet er udvisket af Deres Erindring, og det skal være min Bestræbelse — og min Glæde at se den lykkes, ikke at forvolde virkelige Dissonantser imellem os. Smaaskærmydsler kunne ikke undgaas i det offentlige Liv, men de skulle ikke Mand fra Mand, jeg tør sige: tværtimod.

Jeg har ikke villet skyde den Lyst til Side, som jeg havde til at skrive disse Linier til Dem. Jeg ønsker og haaber, at De vil modtage dem med det samme venlige Sindelag, som jeg har skrevet dem, og hvormed jeg underskriver mig

Deres hengivne

H. Kayser.

Hvorledes Arbeidet hos „Borgerne“ interesserede Meldahl; kan man se af det, at han trolig mødte hele Somren 1874 til Trods for det uhyre Extraarbeide, der var lagt paa hans Skuldre som Formand for Bygningskommissionen for det kongelige Theater, og tillige af det, at han med sit daarlige Hoved i Aarevis holdt ud og mødte i den forholdsviis lille, slet ventilerede og tillige gasbelyste Forsamlingssal. (Kayser pleiede for at formindske Varmen at lade Blussene i den midterste Del af Salen slukke.) Først ved Budgetbehandlingen i 1873 slog Meldahl et Slag for at faae bedre Luft i Lokalet ved Ventilation, hvilket ogsaa kom istand ved Thomsens Hjælp, skjøndt det kostede en Del Besvær, da Bygningen ikke var indrettet dertil. Endelig 27. September 1884 foreslog

Meldahl med „Hør“ fra Forsamlingen, at Gassen skulde erstattes af elektrisk Lys, hvilket førte til, at der i Februar 1885 med godt Resultat anbragtes Albokarbon Apparater paa Gaskronerne. I Juli 1891 fik Salen elektrisk Lys.

Meldahls daarlige Helbred var overhovedet en Hemsko for ham. Man seer i Januar 1878, at Thomsen blev noget altereret, da Wilh. Meyer havde forbudt Meldahl at arbeide, og han derfor meldte sig ud af det vigtige Udvalg om Omordning af Fattigvæsnets Stiftelser. Meldahl bemærkede da til Thomsen, at Folk, der ikke ere syge, ikke havde let ved at forstaa, hvad Sygdom vil sige. Thomsen skulde blot selv engang blive syg og komme til Karlsbad. —

Kjøbenhavns Byplan var Meldahls Hjertesag. Han havde forbedret den Kommissionsplan for Anlægget af Gammelholm (af 1858), som det var hans Opgave at følge. Han tvang igjennem, at baade Gader og Kaier bleve bredere end paatænkt, de sidste fra 20—25 Alen til 45—70 Alen, saa at der kunde blive Plads for den Handel og Færdsel, som paa Gammelholm skulde afgive det skønne Moment, men at faae Lov til der f. Ex. at anlægge Legepladser for Børn, som Scharling i 1876 foreholdt Meldahl, at der burde have været, det vilde have været en fuldstændig Umulighed. —

I Mødet 29. Juni 1874 kaldte Bille Gammelholm Kjøbenhavns værdifuldeste Udvidelse, ikke alene fordi dette Kvarter svarede den største Del af Indkomstskatten, men ogsaa ved den Betydning, som Kvarteret har for Byens Skibsfart, Handel og Forretningsliv. Det er fantastisk, naar man endnu den Dag idag kan hævde, at Meldahl burde have gjort Gammelholm og Søtorvet m. m. til et Villakvarter. Man høre blot, hvad Bille sagde i Mødet 30. November 1874 i en Forhandling om Salg af Grunde paa Fæstningsterrainet: „Ved Kjøbet af Fæstningsterrainet var det forudsat, at der her skulde reise sig Vaaningshuse i det Væsentlige som de i den indre By og udenfor Søerne. Saa velstillet er Kommunen ikke, at der kunde være Tale om nogensinde paa dette Territorium at indrette en særlig begunstiget eller besværet Del af Byen som Villakvarteret eller Rosenvænget.“

Fenger sagde i en Debat 3. Juli 1876 om Ordningen af Larsens Plads, at han, som nøie kjendte de Vanskeligheder, hvormed det

i sin Tid havde været forbundet at udvide Gammelholmplanen, kunde forsikre, at det vilde være vanskeligt at finde en kraftigere og varmere Talsmand eller en Mand, der havde mere Udsigt til at sætte netop saadanne Ting igjennem end Meldahl, der har udrettet særdeles Meget, som Byen maa være ham i høi Grad erkjendtlig for.

I et Brev fra Meldahl til Trap 4. Mai 1872 seer man et begejstret Fremtidsbillede af Kjøbenhavn: „Tænk hvor kunde Kjøbenhavn blive en skøn By! Naar i Vesterbrogade, vestre lille Allé, bleve opstillet Statuer af Statsmænd, der førte os op til det Moment, som Frihedsstøtten betegner, om Frihedsstøtten 4 Statuer af de Mænd, der hjalp Kongen at gjøre det Værk og saa ind imod Byen Statuer af de Mænd, der førte os videre ad den fri Udviklings Vei samt fremragende Borgere m. m. og saa det ny Justitspalais paa det ældre Halmtorv. — Ved Frederik d. 7's Statue paa Slotspladsen en Række Buster af hans Tids fremragende Mænd og i Østerallé forlænget i lige Linie ind til Bredgade en Række af de Statsmænd og Landbrugere, der havde offret sig for Landet; for Enden af Sortedamssø en Søile med en Victoria, der holdt Krandsen ned over Rækken, og for Enden af Bredgade der, hvor Alleen fra Toldboden stødte op til Østerallé, der stod Danmark omgivet af Jylland, Slesvig og Øerne i 3 Hovedgrupper ude ved de 3 Alléhjørner. I Alleen ud mod Toldboden stode saa Danmarks Søhelte. Tænk saa Partiet langs Søerne, langs Langelinie og Havnen lige til Gasværket og saa Partiet ved Rosenborghave og botanisk Have, og naar vi engang faar udvidet Gaderne fra Frederiksberggade til Kongens Nytorv og Kjøbmagergade. Tænk, hvor vilde vi lave Danmarkshistorie, hvor vilde vore Børn ikke huske Alt igjen i Billedet af de Mænd, der lavede Historien, og hvor vilde man ikke fra Barn indsuge den kostelige Tanke: „see Alt, Alt det er gjort og skal gjøres for Fædrelandet“ — det er den eneste Tanke, der redder os fra Undergang.“

Det brændende Spørgsmaal om Fæstningsterrainets Benyttelse var rimeligvis det, der fik Meldahl til at ønske at komme ind i Borgerrepræsentationen: „Sagen om Planen for Fæstningsværkerne var den vigtigste.“

At være forudseende var Meldahls Styrke. „Har man sikkret sig Arealer til eventuel Udvidelse“ var for ham ved enhver Sag

det naturligste Spørgsmaal af Verden, og denne Egenskab gaar som en rød Traad igjennem alt hans Arbeide for den rette Benyttelse af Fæstningsterrainet.

Man faaar et godt Overblik over denne Sags første Aar gennem en Artikel underskrevet *T* i Berlingske Tidende 22. Februar 1872: 8. September 1858 havde Krigsministeriet nedsat en Kommission, som havde til Opgave at give en Plan til Bebyggelse af Terrainet mellem Kjøbenhavns Demarkationslinie (der gik gennem nuværende Classens Gade langs Søernes Østside og tæt ved nuværende Helgolandsgade), og den indre By. Planen blev offentliggjort i et Skrift 1865 og kom i større Maalestok, omhyggelig udført og koloreret, samme Aar paa Udstillingen paa Charlottenborg. Først ved dette Arbeide blev det store Publikum opmærksom paa denne Sag, og med Forskrækkelse saae man, at Voldene efter den totalt skulde sløifes, Stadsgravene fyldes og kun erstattes af en Række ikke brede Boulevarder og ellers hele Terrainet udparcelleres. Fordømmelsesdommen var almindelig, hvilket kan sees af Bladenes Udtalelser 1865 og 1866 (Dagbladet, Flyveposten, Fædrelandet og Berlingske Tidende) Kunstakademiet tilraadede i sin Betænkning¹⁾ 2. November 1865, trykt i Berl. Tid. 16. November, at der skulde udarbejdes en ny Plan, at Vold- og Stadsgravsterrainet samt de nærmestliggende Glacisarealer ikke skulde udparcelleres til Bebyggelse, men anvendes til et kuperet Terrain, og 14. Januar 1866 offentliggjorde Meldahl sin Plan af 8. November i Ill. Tidende.

Om denne Plan og dens „mærkelige Fremsynethed“ er der i 1904 bemærket Følgende: „Voldsterrainet med Stadsgraven, Bastionerne og de gamle Møller skulde bibeholdes som Parkanlæg uden anden Afbrydelse end de overskærende Gader lige fra Kastellet til det Sted, hvor nu Glyptotheket ligger. Paa Gardekasernens Exerplads lagdes et Museum, medens den forøvrigt inddroges i Haveanlægget, og Kasernen tænkte flyttet, saa dette Stykke Boulevard kom til at gaa som midt igjennem en stor Park. Alle de store Forbindelsesaarer, Østerbro, Sølvgade og Gothersgades Forlængelse, Vendersgade, nuværende Dronning Louises Bro, Vestergades Forlængelse osv. tænkte som brede Gader med dobbelt

¹⁾ Denne Udvalgsbetænkning var forfattet af Meldahl.

Træplantning paa begge Sider. Stockholmsgade og Farimagsgade planlagdes paa tilsvarende Maade. Halmtorvet¹⁾ projekteredes og ligeoverfor, omtrent helt hen til Studiestræde, en mægtig Torvehal, kortsagt denne Plan gav Udsigt til meget mere Plads til Fremtidens Behov (offentlige Bygninger o. a.) end der nu vil være Mulighed for at faa.“

Den høit ansete Prof. Dr. Hornemann havde i Hygieiniske Meddelelser 2. Bind 1 og 2 paavist, hvor stor Betydning Volden ved sine rige Træplantninger og Stadsgrav i og for sig havde for Stadens Sundhedsforhold i det Hele.

Meldahls Plan, som ogsaa Kayser kaldte heldig, blev Grundlaget for Hovedlinien i det hele senere Anlæg af Byen. Stadsbygmester Nebelong tog naturligvis Hensyn til Akademiets Betænkning, da han med Stadskondukteur Krack, Stadsingenieuren, Stadslægen og Brolægningsinspektøren 8. Februar 1866 afgav en ny Plan til Magistraten. Et Hovedpunkt er ogsaa her, at Volde og Grave ikke skulde bebygges, og der hævdes „at kommercielle, sanitaire og kunstneriske Hensyn“ vilde ske Fyldest ved den.

16. Januar 1867 beder Finansminister Fenger Meldahl om at se paa Lovforslaget om Demarkationsliniens Ophævelse og Opgivelse af Kjøbenhavns gamle Fæstningsværker, og efter at denne Lov var vedtaget 6. Juli 1867, nedsætter Regeringen 14. Oktober en ny Kommission om Bebyggelsen af Terrainet mellem Fæstningsværkerne og Demarkationslinien, til hvilken Ehlers og Kayser bleve valgte som Kommunens Delegerede.

5. Oktober 1868 foreligger der fra denne Kommission en Bebyggelsesplan, som Borgerrepræsentationen vedtager, og som stadfæstedes af Kongen, skjøndt Meldahl med god Grund havde paapeget, at det foreslaaede Anlæg ud for Gothersgade og Nørregade var „saa uskjønt og saa lidet heldigt for Færdsele, at dette vilde komme til at staa som en Skam for vor Tid.“ Den nuværende Vendersgade, Nansensgade og Gothersgades og Frederiksborggades Forlængelse blev dog en Følge af Meldahls og de kommunale Embedsmænds Planer.

18. Januar 1869 vælges Delegerede til at foretage Handelen med Staten. 25. og 28. Oktober 1869 foreligger Kommissionens

1) Nuværende Raadhusplads.

Forslag til Kjøbekontrakt i Borgerrepræsentationen. Kommunen forpligtede sig ved den Bebyggelsesplan, som skulde stadfæstes af Kongen, til at udlægge mindst 300.000 Kv. Alen til Parkanlæg og Vandarealer. 29. Oktober 1869 afsluttedes Kontrakten imellem Regeringen og Kommunalbestyrelsen, 30. Juni 1870 skulde Kommunen tiltræde Besiddelsen.

Man regnede dengang, at der vilde hengaa 70 Aar, før Arealet var fuldstændig bebygget. Det tog ikke den halve Tid. 1871—95 var Meldahl af Regeringen valgt til Formand for „Taxationskommissionen for Afløsning af Demarkations Servitut paa Fæstningsterrainet.“

14. Februar 1870 valgte Borgerrepræsentationen Henrichsen, Meldahl, Kayser, Herholdt og Caroc og Magistraten Borgmestrene Gammeltoft og Ehlers samt Raadmand Oberst Abrahamson ind i et Udvalg, der skulde lægge en Bebyggelsesplan for Fæstningsterrainet, men her kæmpede Meldahl og Herholdt forgjæves for at faae en bred Passage uden om en Del af den indre By. Der fremkom ogsaa Forslag om mindre Opførelse af spredte Bygninger og Villaer, men det økonomiske Hensyn gjorde sig i den Grad gjældende, at Forslaget strandede.

Endelig 15. Januar 1872 kom Udvalgets Forslag til Behandling i Borgerrepræsentationen. Udvalget foreslog 660.000 Kv. Alen til Parkanlæg, medens der i Kjøbekontrakten kun var Tale om 300.000, men Planen var ellers kun et Kompromis, en Fornuftplan, som Meldahl udtalte som Ordfører, idet han ikke lagde Skjul paa, at den var fremkommen under forpinte og kuede Forhold, idet ingen af de Gader, der skulde gaa uden om den indre By, vilde blive mere end 40 Alen bred. Forhandlingen var kun mager; hvad der derefter er foregaaet bag Kulisserne, kan ikke nu afgjøres, men Meldahls Udtalelser fik Brix, Esskildsen, Hellmann, Melchior og Thomsen til mellem 1. og 2. Behandling at stille Forslag særlig om at faae en *bred*, beplantet Vei omkring den indre By, netop det, som Meldahl og Herholdt forgjæves havde kæmpet for i Fællesudvalget.

Det fremgaaer tydelig af Bladene, at der har været Røre i Byen. Mange vare klare paa, at der i Mands Minde ikke i Borgerrepræsentationen havde foreligget nogen Sag, der blot tilnærmelsesvis havde saa stor Betydning som denne. Det gjaldt nu om i 11.

Time at faae Borgerrepræsentationens Flertal til at forkaste Udvalgets Forslag.

Meldahl skriver til Trap 9. Februar 1872:

Da vi i disse Dage kæmpe en haard Kamp for at faa en smuk Form paa vor Kjøbenhavns Plan, og da Sagen skal afgjøres paa Mandag Aften i Borgerrepræsentationen, og da det gjælder igjennem Pressen at indvirke paa forskjellige af de ikke let bevægelige Kræfter, som udfordres for at handle paa en smuk, høihjertet Maade, der kan blive til Glæde for vore Efterkommere og til Hæder for vor By og vort ganske Land, saa vover jeg at tye til Dem, Herr Geheimeetatsraad, for at bede Dem lade os faae Deres vægtige Bistand til, at Berlingske Tidendes Redakteur enten Løverdagaften eller helst Mandagmorgen paa varm og indtrængende Maade anbefaler Repræsentanterne at følge alle de af Prof. Thomsen, Hellmann, Esskildsen, Melchior og Brix stillede Ændringsforslag — og altsaa ikke at følge Udvalgets Flertals Forslag, der gaee ud paa at fraraade disse.

Jeg har ingen Indflydelse hos Etatsraad Knudsen, og min Henvendelse er helt spildt.

Hovedtanken i det, jeg tilraader, er:

- 1) At Kjøbenhavn istedetfor sin Voldpromenade faar en 80 Alen bred Boulevard, der snoer sig rundt om Byen fra Kalleboderne og til Gothersgade.
- 2) At denne gjøres 80 Alen, og ikke 70 Alen bred, som Kayser og Ehlers ville knuge den ind til.
- 3) At disse Hovedlinier nu vedtages ved Kgl. Approbation, saa at en Borgmester eller en eller anden Tilfældighed ikke i kommende Tider kan bevirke, at der bygges ud i disse til et saadant Anlæg fornødne Arealer.

Idet jeg beder om Tilgivelse, fordi jeg vover at plage Dem med denne Sag, er min eneste Undskyldning, at den i snart 10 Aar har været mig en Hjertesag, og at jeg ved Gjerning har viist, at jeg ikke har skyet nogetsomhelst Arbeide — eller nogensomhelst Byrde af Misstemning for paa ethvert Trin at modne Sagen til det, jeg har anseet for rettest, for at det Hele kunde ende til Hæder for vor Tid og være i Niveau med det, jeg har seet komme frem i andre civiliserede Lande.

Vedtages det, vi nu arbeide for, er det vel smaat og tarveligt i Forhold til de store Byer, men det er nogenlunde passende for vore Forhold, og vi kunne være Kjøbenhavn bekjendt vis à vis for de Fremmede.

Deres hjertelig hengivne

F. Meldahl.

I de følgende Dage er der til Støtte for de 5 Mænds Forslag varme Ledere i Meldahls Aand i de forskjellige Blade, 11. Februar f. Ex. i Dagens Nyheder og Dagstelegrafen og Mandag 12. Februar Aften i Berlingske Tidende. Dagstelegrafen skriver: „Den Afgjørelse, Magistraten og Borgerne imorgen skulle træffe, vil være en Prøvesten for disse Autoriteters Fremsyn og Intelligens. Det gjælder om saavidt muligt at forme alle de forskjelligartede Hensyn, som gjøre sig gjældende ved et Anlæg af denne Art, og at udføre den hele Gjerning i den Aand, der sømmer sig for et Riges Hovedstad. De ovennævnte Herrer fortjene saa meget større Tak og Anerkjendelse for deres dygtige og forstandige Arbeide, som de kun have behøvet otte Dage til at udføre det, medens Udvalget først efter halvandet Aars Forløb er kommet saa vidt, at det har kunnet forelægge sin Plan for Borgerrepræsentanterne.

Om det vigtigste Ændringsforslag er der desværre ikke Enighed, nemlig om en sammenhængende, 80 Alen bred Boulevard fra Sætatens Kirkegaard rundt om den gamle By til Kallebodstrand; dels foreslaaer Udvalgets Flertal, at den kun skal være 70 Alen bred, hvorved man vilde betage den en ikke ringe Del af dens frie, luftige og storstilede Karakter, dels vil det kun gaae ind paa at holde Terrainet til Boulevarden aabent til videre, altsaa ikke at fastslaa denne m. d. S., og endelig skulde den eventuelle Boulevard slutte ved Ny Vestergades Forlængelse, istedetfor at føres helt ud til Kallebodstrand. Vilde det dog ikke være uheldigt, om man efter aarelange Overveielser og Forhandlinger havnede i taagede Muligheder og halve Afgjørelser? Den brede, lyse, beplantede Vei med smukke, anseelige Kjøbmandsgaarde paa Siderne og med aaben Udsigt til Stranden og Amagers Kyst, danner ikke blot den naturlige Afslutning af det hele Boulevardprojekt, men det meest storartede Parti af dette. Kjøbenhavns Borgere ere Magistraten og Borgerrepræsentanterne meget erkjendtlige for

den samvittighedsfulde, forsigtige og økonomiske Forvaltning af Byens Anliggender, og naar de savne Noget, er det snarere et videre Fremsyn, et dristigere Initiativ, en mere udpræget Sands for, at en stor Stads Anliggender ogsaa har sin ideelle Side. Skjønhedshensynet har her sin fulde Berettigelse ved Siden af de andre vigtige Interesser, som maa gjøre sig gjældende i Ledelsen af en Stads Anliggender. Medens dette Hensyn nu agtes overalt i den civiliserede Verden, bør det ikke længer være saa, at man i Kjøbenhavn — i „Nordens Athen“ — næsten bliver bange for Ekkoet af sin Tale, naar en sjelden Gang Ordet „Skjønhed“ nævnes som Noget, der ved et eller andet kommunalt Foretagende muligvis kunde komme i Betragtning. Vi ere meget langt fra at forlange tom Pragt og pralende Foretagender, der kun daarligt vilde sømme sig for et lille og haardt prøvet Folk. Kan det være ligegyldigt om Fremmede, efter at have seet Kjøbenhavn, berette — hvad ikke en, men adskillige Gange er skeet — at de her har seet et Folk i Dekadence?

For mere end hundrede Aar siden anlagdes Norgesgade, Amaliegade, Garnisonsplads og Amalienborg Plads, den mest monumentale Del af Hovedstaden. Endnu længere tilbage var Kongens Nytorv blevet dannet, og Rosenborg Have var allerede da et gammelt Anlæg. Alt dette skete i det syttende og attende Aarhundrede. I Midten af det nittende Aarhundrede skabtes derimod Blaagaardskvarteret, den øvrige planløse, udenbys Bebyggelse gik for sig efter en stor Maalestok, og Terrainet langs Søerne — vort „Alsterbassin“, hvis naturlige Ynde og Skjønhed enhver Hovedstad kunde misunde os — blev ødelagt ved en hensynsløs, styverøkonomisk Benyttelse.“

Ved Borgerrepræsentanternes Møde 12. Februar var Tilhørerpladserne overfyldte. Debatten blev livlig og interessant med Meldahl, Thomsen og Brix overfor Kayser, Ehlers og Abrahamson. Meldahl talte indtrængende for de 80 Alen og for nu at lægge en Plan, der er Landets Hovedstad værdig. Aldrig har man fortrudt, at Fortiden har udlagt rigelig Plads i Byer ubebygget, men i Hundreder af Tilfælde har man gjort umaadelige Offre for at faa Arealer, som man tidligere letsindig gav fra sig, tilbage. Peder-madsens Gang var et Exempel i saa Henseende. Derfor skal man nu være overordentlig varsom for ikke at bygge sammen. Han

mindede endelig om de forandrede Forhold siden 1848. Før den Tid var Kongen og hans Raad Folkets Forsyn; nu skal Folket selv ved sine Repræsentanter tage Beslutning om sine egne Anliggender. Kayser talte derefter fra det modsatte Standpunkt og holdt f. Ex. paa 30 Alens Bredde fra Ny Vestergade til Kallebodstrand, hvor der maatte skaffes Plads til Sandkister og Oplag af Kul m. m. Efter ham og Ehlers, der fra et udelukkende materielt Standpunkt stottede Kayser, talte igjen Meldahl. „I et glimrende Foredrag paaviste han, at Hensigten med de 5 Mands Forslag var at slaa en stor Tanke fast, saa at Forsamlingen afskærer en kommende Bestyrelse Muligheden af en Forandring. Han ydede Kayser og Ehlers varm Paaskjønnelse for deres kyndige og forstandige Ledelse af Kommunens Anliggender, men engang imellem maa Forsamlingen løfte sig op over det Hverdagsagtige, og det er dette, han tilraadede ved denne Leilighed.“ Baade Tilhørerne og Forsamlingens Medlemmer udbrød i et livligt Bifald efter Meldahls Tale. Kayser forsvarede endnu i temmelig stærke Udtryk sit økonomiske Standpunkt og bemærkede som tidligere nævnt, at Sandkister maaske kunde være ligesaa nyttige som Boulevarder.

2. Behandling sluttedes 19. Februar. Flere Talere, deriblandt Herforth, holdt paa, at de 80 Alen snarere vare for lidt. Meldahl kunde godt forstaa, at Regeringen fordrede Medvirkning ved Planens Affattelse, man behøvede blot at mindes Bebyggelsen af Blaagaardskvarteret. Har Forsamlingen først vedtaget, at Noget skal ske, er der ingen Mand, der paa en loyalere Maade udfører Beslutningen end netop Ehlers (Hør! Hør!): „I et Foredrag, som ikke lader sig gjengive, hvor gjerne vi end ønskede det at gjøre Læserne bekjendt dermed,“ siger Dagstelegrafen 20. Februar 1872, „skildrede Taleren endelig det Skjønnes velsignelsesrige Betydning til alle Tider, for alle Folkeslag og paa alle Omraader.“ Meldahl beklagede endnu, at Formanden (Kayser), der ellers altid var gaaet foran, „ved denne Leilighed stod i Minoritetens Rækker.“

Kl. 10 gik man til Afstemning, og de Fems Forslag vedtoges tilsidst enstemmig. Kun Kayser stemte imod, at Boulevarden skulde gaa til Kallebodstrand, og endelig forkastedes med 18 Stemmer mod 14 et af Magistraten foreslaaet Forbehold med Hensyn til senere mulig Bebyggelse af Parkanlæggene, saaledes at disse nu for stedse skulde være bevarede.

Endnu skulde der vælges to Medlemmer for at træffe Overenskomst med Komiteen for botanisk Have, i hvilken Brygger Jacobsen var Formand, om Afstaaelse af en Del af denne Have langs Voldgaden, et Mageskifte, der var nødvendigt, da Boulevarden langs botanisk Have ellers kun kunde blive 30 Alen bred. Med henholdsvis 32 og 18 Stemmer valgtes Meldahl og Thomsen — „de To, hvem den største Ære for Boulevardprojektets Vedtagelse skyldes.“ (Kayser fik 14 Stemmer.)

Uventet bleve disse Forhandlinger meget vanskelige. Baade Jacobsen og Thomsen synes at have været steile; de Tilbud, Jacobsen kom med, maatte Forsamlingen forkaste. Meldahl blev syg af Sorg. Journalist ved Dagstelegrafen „Falkmann sad ved min Sygeseng for at faae Momenter til Bladartikler i de Dage“. Meldahl maatte mægle til alle Sider. „Uden Halls og Jacobsens Hjælp havde jeg ikke faaet Boulevard-Linien ordnet fra Gothersgade til Sølvgade.“ Meldahl gik 4. Marts fra Dør til Dør hos Borgerrepræsentanterne og fik deres Stemmer for det endelige Kompromis, der Ugen efter, 11. Marts, vedtoges i Borgerrepræsentationen, hvor Gammeltoft, støttet af Ehlers, under en Debat paa to Timer endnu søgte at kuldkaste det Hele: men Repræsentationen fastholdt nu enstemmig Meldahls Mæglingsforslag. „Det var et kosteligt Moment og dog lidt Glæde“, skrev Meldahl, Karlsbad, 4. Mai 1872, til Trap.

27. Juli 1872 udbad Finansministeriet (Krieger) sig Meldahls Bemærkninger om Kjøbenhavns Planen, og hans Svar 16. August blev lagt til Grund for de Betingelser, der af Ministeriet opstilledes for at erholde kongelig Approbation paa Planen, deriblandt var den Bestemmelse, at Finansministeriet skulde holdes à jour med, naar og hvorledes nye Gadeanlæg agtedes foretagne. Den nævnte Approbation fandt Sted 25. September 1872.

11. November valgtes endelig Thomsen og Herforth ind i et Fællesudvalg sammen med Borgmestrene Gammeltoft og Ehlers til at afgjøre alle Spørgsmaal i Anledning af Planerne for Fæstningsterrainets Bebyggelse med Bemyndigelse til at iværksætte Salg. Det var Meldahls Forslag, da Erfaringen havde bekræftet, at saadanne Forhold tidt fordrede en hurtig Beslutning, og 30. Juli 1877 udvidedes Udvalgets Kommissorium til at omfatte flere Arealer i Nørrevold Kvarter, hvortil der 21. Marts 1881 kom Arealer i Vestervold Kvarter og ved Kalvebodstrand.

Forhandlingerne om Fæstningsterrainet fik endnu en Følge paa et helt andet Omraade. De aarlige Beretninger om Borgerrepræsentationens Forhandlinger havde altid været magre. Referatet indeholdt egentlig kun de forskellige Forslag og Resultatet af Afstemningerne. Lavmaalet naaedes i 1872, Februar og Marts, da en stor Del af de meget vigtige og meget spændende Forhandlinger om Fæstningsterrainet aldeles ikke refereredes.

Ved Debatten om Revision af Forsamlingens Forretningsorden, 15. April 1872, reiste Meldahl Spørgsmaalet om at faae et trykt, virkeligt Referat af Forhandlingerne. Det lykkedes dog først senere at faae det gennemført, da Kand. phil. O. G. Siesby (senere Rigsdagsstenograf) ved en Prøve gav et dygtigt Referat, og fordi han kom med et billigt Tilbud, 600 Rdl. aarlig „langt under det, Ulrik og Kayser antog for muligt“. Referaterne begyndte 1. Juli 1872. —

„Ørsted Parkanlæg mod Ehlers ordnet ved Flindts Hjælp.“

I Efteraaret 1875 slog Meldahl et Slag for at faae det Bedste ud af den vordende Ørstedspark, paa hvis Terrain der skulde foretages Reguleringer. I Mødet 25. Oktober opfordrede han Magistraten til at forelægge en Plan for det endelige Parkanlæg, og medens Ehlers vilde nøies med i den Anledning at konferere med Kommunens Gartner, som havde vist, „at han havde stor Sands for Skjønhed ved Beplantningen af forskellige Plainér og deres Forsyning med Blomster“, hævdede Meldahl, at der her forelaa „en særlig Opgave, til hvis Løsning den dygtigste Mand, man kunde finde, ikke vilde være for god. Han troede paa, at den talentfulde Mand, naar han fik Lov til at forme Jordmasserne til Rette, vilde kunne skabe noget Smukt, ja gjøre Vidundere overfor det omhandlede Areal, som ved en ordinair, simpel Behandling, som den, der kan ventes af en skikkelig Mand med jevn, naturlig Begavelse, vilde falde i det Trivielle“. Han henviste til en Mand som Flindt, der havde anlagt botanisk Have.

Meldahl blev (8. November) støttet af Herholdt imod Thomsen og Herforth, hvilken sidste yttrede, at „Meldahl havde let ved at komme til Stjernerne og endog i den syvende Himmel for derfra at hente det Geniale ned.“ Meldahl bemærkede hertil: „det er en Æressag for Landets første Kommune, at faa noget Dygtigt frem i en saadan Sag. Man behøvede sandelig ikke at hæve sig til den

syvende Himmel for at tale derom; tvertimod, han havde intet Øieblik ved denne Sag glemt, at han virkelig var i Kjøbenhavn; han følte saa godt, at han var i denne Forsamling“ (Borgerrepræsentationen).

Magistraten opfordrede derpaa Landskabsgartner Flindt til at give Planer til Anlægget, og i Mødet 11. December 1876 udtalte Meldahl sin Paaskjønnelse „af den smukke Maade, hvorpaa Borgmesteren og Udvalget havde arbejdet i Sagen og søgt at fremme den paa bedste Maade.“

Mærkeligt nok maatte netop Herforth som Medlem af Fæstningsudvalget kun et halvt Aar efter i Mødet 27. August 1877 nedlægge en bestemt Protest mod en ny Magistratsplan for dette Terrain. Man foreslog nemlig at bygge et Vandtaarn tæt ved Ørstedsparken paa Helmers Bastion, den nuværende Jarmers Plads, og det lige efter at man havde besluttet med stor Bekostning her at indrette en smuk Park. Taarnet vilde nemlig, som Herforth sagde, blive et Monstrum, ligesaa tykt som høit og saa høit som Rundetaarn. Det vilde ialtfald koste 400.000 Kr. og, som Meldahl sagde, mindst 40.000 Kr. maatte der gaa med til Fundamenterne, hvis det ikke skulde blive som det skjæve Taarn i Pisa. Meldahl kaldte Taarnet et Dommedagsslag for Boulevardanlægget og var enig med Herforth i, at man ikke maatte sky Offre for at undgaa en Skamskjænden af dette. Sagen kom i et Udvalg, hvor baade Herforth og Meldahl vare med, og Vandtaarnet forkastedes 27. Mai 1878.

„Mod Ehlers, Kayser fik jeg ved Estrups (Finansministeriet) Hjælp Linien fra Halmtorvet til Kalveboderne fastholdt.“

Den approberede Plan havde haft en Tegnefeil, idet Industriforeningsbygningen ligger Byen ca. 24 Alen nærmere end angivet paa den. Dette og bl. a. Hensyn til Tivolis Areal fik Fæstningsterrains Udvalget til 16. Oktober 1883 at forelægge Finansministeriet til Godkjendelse en forandret Plan for Terrainet mellem Gyldenløvesgade og Kalvebodstrand, men ved denne Plan vilde Boulevarden forsvinde paa denne Strækning og kun erstattes af en Gade paa 40 Alens Bredde. Kayser og Ehlers maa have virket hypnotiserende som Økonomer, siden de havde kunnet faae en Kæmpe som Thomsen til saaledes at opgive en Del af den Boulevard, som netop han havde kæmpet for i 1872. Finansministeriet

sender 22. Oktober Sagen til Meldahls Erklæring. Paa Grund af de mange Overveielser og de nødvendige Udregninger, Opmaalinger og Tegnearbejder, kunde Meldahl først svare Ministeriet 10. December 1883.

Meldahl fastslaaer i sin Erklæring, at der ved den gamle Plan skulde sikkres Byen tre Ting 1) store og brede Færdselslinier fra Omegnen til Færdselslinierne i den ældre By, 2) en bred Boulevard med Anlæg for Spadserende, Ridende, Kjørende, Sporvogne m. m., 3) frie Arealer til Parkanlæg og Plads til offentlige Bygninger.

Den indsendte nye Plan gaar imidlertid i allerhøieste Grad imod det, der var tilsikkert ved den gamle, idet man nu foreslaaer den saa overordentlig vigtige Boulevard nedlagt paa omtrent den halve Del af hele dens Længde; en Udsigtshøi ved Langebro og et Parkanlæg nedlægges, og istedetfor har man foreslaaet en Mængde smaa Gader og en lille Square.

Der er heller ingen Plads til offentlige Bygninger for Kommune eller Stat, da der kun er Arealer i smaa Karréer. „I vore Dage vilde det dog ikke mere gaae an, at det Offentlige pakker sine Bygninger ind imellem høie Husrækker i de smalle Gader.“

Ringbaneforbindelser kunne efter Erfaringer fra Udlandet blive en ufravigelig Fordring, og passes der ikke paa itide, kan det senere medføre uhyre Offre ved Expropriation. Han tænker sig ogsaa Muligheden af en over- eller underjordisk Bane.

21. December 1883 svarer Ministeriet Magistraten, at den 80 Alen brede Boulevard skal bibeholdes, og at intet af de til Parkanlæg bestemte Arealer maa bebygges.

4. Februar 1884 foreslaaer derpaa Magistraten, at de videre Forhandlinger maatte føres ved en Delegeret, og 12. Februar anmoder Finansministeriet Meldahl om paa dettes Vegne at føre disse Forhandlinger med Udvalget.

Der foregik endnu mange mundtlige og skriftlige Forhandlinger i og udenfor Borgerrepræsentationen, hvor Meldahl endnu 15. September 1884 lod omdele en trykt Piece om hele Spørgsmaalet. Han nævner her ogsaa alle de offentlige Bygninger, som man nu paatænkte at opføre, først paa Listen staaer Nationalmuseet, grundig maatte det overveies, hvor de skulde placeres. Skriftet slutter saaledes: „Jeg beder erindre, at det her ikke blot

dreier sig om Bebyggelsen af en Bydel, der kan rumme 20 à 30.000 Mennesker, men om Spørgsmaal, der ogsaa vedrøre Landets Hovedstad, en By, der snart har 300.000 Indvaanere og stadig voxer, og hvis Fremtids Vel afhænger af, at der i Tide ogsaa sørges for Alt, hvad der berører dens Handel og Omsætningsforhold.“

Endelig i Mødet 9. Marts 1885 fik Forsamlingen Meddelelse om, at den nye Plan, hvor bl. a. Boulevarden havde faaet en lidt forandret Retning, 21. Februar havde faaet kongelig Stadfæstelse. Under dette Møde betonedede Meldahl, om Kommunen mulig ved Offre vilde skaffe Staten Byggeplads til de store Anlæg, der forestod „thi havde der nogensinde været et Øieblik i Kjøbenhavns Udviklings-Historie, hvor det gjaldt om at gribe til, saa var det netop nu, da der findes ledige Pladser af en saadan Karakter, at man kunde opnaa en monumental Ordning af mange vigtige Bygningsforetagender.“ —

Blandt dem som Meldahl „i den høiere Embedsstand lærte at skatte Samvirken med, var Departementschef Caroc i Finansministeriet.“ Grunden til Venskabsforholdet imellem dem blev lagt under de ovennævnte Forhandlinger. Man seer det tydeligt af den Form, Carocs Breve have. 16. Juni 1884 er Overskriften „Høistærede Hr. Etatsraad“, men allerede 19. Juli er dette forandret til „Kjære Hr. Etatsraad“ og Underskriften, der var „Deres ærbødigst forbundne“, bliver fra 5. Oktober 1884 for Resten af Livet „Deres hengivne Caroc“. Han viser i disse Breve Meldahl den største Tillid; han forelægger ham Konceptet til Ministeriets Skrivelser til Magistraten og holder ham overhovedet à jour med Ministeriets Forhandlinger med denne. — Caroc har hurtig seet Meldahls Kyndighed i disse særlige Forhold og paa-skjønnet, hvorledes den kom Staten og særlig Finansministeriet til Gode. —

Der havde været nedsat en Kommission med det Hverv at give Anvisning paa Grunde til Bygninger for det Kongelige Bibliothek og Museerne i Prinsens Palais; men medens Kommissionen arbeidede, brændte Christiansborg Slot, og derved havde Forholdene væsentlig forandret sig; den kongelige Malerisamling var nu bleven hjemløs, den anbragtes foreløbig i Udstillingsbygningen ved Charlottenborg, men det hastede med at faae bygget et Kunstmuseum, thi som Meldahl sagde i Borgerrepræsentationen 20. Juli

1885: „Malerisamlingen var i en sørgelig Forfatning, idet de kostbareste Billeder vare overgroede med Svamp.“

Som bekendt endte det med, at Kirke og Undervisningsministeriet i Sommeren 1885 i Østre Anlæg erhvervede Grunden til dette Museum, der opførtes af Dahlerup 1889—90.

Nationalmuseet maatte foreløbig vente, og da man endelig ca. 40 Aar senere for Alvor satte sig i Bevægelse for at skaffe dette en tidssvarende og brandsikker Bygning, var det ikke mere muligt til dette Brug at naa det Ideal „en fri Plads, hvor der er Mulighed for dets fremtidige Udvidelse, og hvor det kan blive til en virkelig Pryd for Staden“, som Meldahl havde opstillet i 1891 i sit Minoritetsvotum i den i denne Sag nedsatte Kommission. —

Som sagt, Byens Plan var Meldahl en Hjertesag; strax fra sit første Aar i Borgerrepræsentationen er han paafærde, naar der er Tale om Gadeanlæg og Udparcelleringer. 11. September 1871 blev han valgt ind i det Udvalg, der skulde sørge for Forbedring af de sanitaire Forhold i Pederadmadsengang, en Sag, der 25. November 1872 gik over til det københavnske Byggeselskab.

Blandt de Sager, hvortil Meldahl tog Initiativet, nævner han „et hemmeligt Udvalg, der fastslog en Række af Hovedlinier for Gader i Vester og Øster Quarter.“ Meldahl sigter her formentlig til det Udvalg, der efter hans Forslag blev nedsat 26. April 1880 for Terrainet udenfor Demarkationslinien for at sikkre de mest passende Færdselslinier ind til Byen og mellem Forstæderne indbyrdes. Thomsen fremhæver ved denne Leilighed Meldahls „Kjendskab til Færdselsforholdene og skarpe Blik for de Krav, der frembyde sig“.

„Var Ordfører for Ryes Gades Gjennemførelse; Nørrebrogades, Frederiksborggades og Gothersgades lige Gjennemførelse min Tanke og mit Arbeide i Byggeselskabet og Kommunen, Østerbrogades Forlængelse indad i lige Linie, Stockholmsgade og andre Hovedlinier ses første Gang projekteret af mig i Ill. Tid. og optages derefter i den nedsatte Kommission. Christiansgades Gjennemførelse projekteret og ordnet af mig + Garde, Marmorkirkens omgivende Gader, ligeledes Planen for Hovedlinien paa Fæstningsvoldens Glacis; Bartholinsgade har jeg projekteret og hjulpen til at arrangere ved Magelæg.“

Om Østerbrogade skrev Meldahl i September 1892 til Ingenieur

Holger Hammerich, der ogsaa var meget interesseret i Gadeanlæg og „førte Klage over, at min 20 Aar gamle, smukke Plan om at føre Østerbrogade og Toldbodhovedveien ind til Bredgade ikke var realiseret, samt at der ikke var 30 Fod bred Spadserevei ud-efter Øst for Langelinie Pavillon og ikke lagt Kjørevei og Spadserevei op fra Nordenden af Langelinie til Citadelsvolden samt ikke var ført Ridesti Nord ind fra Langelinie ad Strandpromenaden.“

Hammerich svarer 28. September 1892:

Hr. Kammerherre Meldahl,
K. af Dbg. Dbm. p.p.

Maa jeg takke for Deres venlige Linjer. Naar jeg engang træffer Dem, efter at De er flyttet ind fra Landet, haaber jeg, at jeg skal kunne faae Leilighed til at vise Dem, at jeg har taget fuldt Hensyn til Deres smukke Plan til Forbindelse af Toldboden med Bredgade. De har taget fejl, naar De troer, at jeg har glemt den, men man kan godt tage Hensyn til og holde aaben en Fremtidsplan uden at kunne vise den paa Papiret, og det har jeg gjort, derimod har jeg ikke kunnet vise den uden at komme ind over blandt Andet Smedelinjen, der ikke ønskes rørt, og ej heller hverken bør falde, før Kastellet bliver mere beskaaret, end der endnu er Tale om. Ogsaa med Hensyn til Deres øvrige Ønsker troer jeg at kunne berolige Dem, naar jeg som sagt faaer Leilighed til mere i Ro at vise Dem den Plan, vi forleden kun lige kastede et Blik paa.

Venligst Hilsen!

Med Høiagtelse
H. Hammerich.

„Men min smukke Plan at føre Østerbrogade i lige Linie ind til Enden af Bredgade for der paa en trekantet, stor Plads med Monumenter at møde ved Mundingen af Avenuen til Toldbodens ny Hovedindkjørsel, er indtil nu ikke realiseret. Dertil er Tanken for enkel, stor og *smuk*.“ Meldahl tilføier flere Aar efter: „Nu 1905 optog man den over Østerallee ind til Bredgade, men i en forkuet, smaalig Gjennemførelse.“

En særlig Glæde havde Meldahl af Opførelsen af den ny Høibro

og Holmens Bro (de to gamle Klapbroer vare i „daarlig Tilstand“), og Granitkaimuren istedetfor de faldefærdige Træbolværker langs Frederiksholmskanal. „Jeg var Formand i Udvalget og gav Ideerne til de 2 Broer og ved Hjælp af V. Petersen blev deres Ydre tegnet, som de nu senere blev udførte af Dahlerup.“

Sjældent har Meldahl havt Forsamlingen saaledes med sig, som da han i Møderne 17. September, 8. Oktober 1877 og 15. April 1878 kæmpede for, at de to vigtige Broer skulde blive brede og smukke, en Hovedstad værdig. Havnekaptajn Lüders havde gjort Forslag til Broernes Fornyelse og mente, at Holmens Bro allerhøiest burde være 46 Fod bred, Høibro 38 Fod. „Lüders havde gjort Forslag til $\frac{1}{3}$ smallere Gitterbroer, aldeles som Landveis Broer — jeg talte derimod: „Holmens Bro dannede Hovedopkjørselen til det umaadelige Slot, og Færdselen tiltog. Rigtignok var man jo vant til her i Landet af lutter Sparsommelighed at gjøre Alt flere Gange om. Kunstnere maatte med til at løse Opgaven. Det, vor Samtid over hele Europa havde mindst Ære af, er, hvad der er udført af Ingenieurer uden Kunstneres Hjælp.“ Dahlerup, der for Tiden var fraværende, havde gjort forskellige monumentale Udkast til Høibro, men de vare for dyre. „Man valgte mig til Formand i et Udvalg, hvor saa baade Placerings-Linier, Brede og Former kom for til Discussion.“

„Da jeg stærkt kritiserede Lüders Projekter, sagde denne: „Jeg kan ikke bøie mig for Meldahls Kritik og Forslag om andre Former m. m., men bøier mig kun for en anset Tekniker.“ Jeg gik derefter efter Mødet til Wain, opgav ham Formen, Bredden osv. og bad ham construere den og bad Architekt V. Petersen optegne de ydre Former, som nu sees ved Brystningen, efter Marmorbroens Former. Derefter holdt jeg Møde og fremlagde Tegningerne. Lüders foer op og sagde, ja, det kunde han ikke bøie sig for, dette Project er jo Meldahls. „Nei,“ sagde jeg og vendte Tegningen om og viste Wains Underskrift. Lüders blev helt flov, og Udvalget vedtog enstemmigt mit Project om Flytning af Høibro hen til Midten for Høibroplads og de ydre Former samt den større Brede, $\frac{1}{3}$ mere end Magistratens.“

Man var bleven enig om, at Granitmur skulde afløse Træbolværket til Holmensbro paa Slotssiden, et Værk, der skulde kunne staa i Aarhundreder. „Ved den store Vulst langs Sten-

kaien foran Slottet lykkedes det at narre Øiet, saa at Kaihøiden foran Slottet synes lavere.“ I Mødet 15. April 1878 vedtoges Udvalgets Forslag som Helhed enstemmig. Begge Broer bleve 55 Fod brede, noget Lignende som Marmorbroen. For at skaffe fuldstændig Klarhed havde man ladet udarbejde en Model, som Meldahl foreviste og forklarede. De Broer, Magistraten havde foreslaet, skulde koste ca. 175.000 Kr., Udvalgets Broer 333.000 Kr. Den økonomiske Side af Sagen blev ikke den afgjørende; Udvalgets Forslag fik Forsamlingen til at se bort herfra, man har indseet, at det, der blev foreslaet, var et Arbejde, der var Landets første Kommune værdigt og stod i Harmoni med Omgivelserne: Slottet, Høibroplads og det hele karakteristiske Parti, som ved sin Skjønhed drager alle Fremmede til sig. Ved Granitmurene var man allerede ført ud over almindelige, trivielle Landeveis- og lette Jernbanebroer.

„Lüders tilgav ikke Wain og Petersen. Han lod Dahlerup copiere og udføre de af Petersen viste Former“ og ved særlige Fordringer om i al Fald dyre Støbestørrelser og Konkurrenceudbydelse blev Wain dyrere end Löwener, „som han saa ved Lempelser fik til at gjøre Udførelsen. Stakkels Wain fik en slem Overhaling af Tietgen, fordi han her til Gavn for mig og Sagen var gaaet i Brechen, saa at han til Tab for Firmaet mistede Bestillingen af Udførelsen af Broerne.“ —

Med Glæde mindedes Meldahl: „Jeg tog Initiativet til offentlig Musik.“

„Svaner og Baade paa Søerne.“

„Ridestier.“

Ved Budgetbehandlingen i 1878 lød et Ændringsforslag af Meldahl: Til offentlig Musik 3000 Kr. „Siden Hovedvagtens Nedlæggelse¹⁾, sagde han under Forhandlingen 23. December, var Kjøbenhavn bleven en underlig, død By i den omhandlede Retning i Sammenligning med andre større Byer, hvor der daglig høres Militair-Musik. Man maatte kunne indrette sig saaledes med Militairetaten, at dens Musikkorps i Stedet for at staa i en Afkrog ude i Citadellet anbragtes ved Hesten paa Kongens Nytorv eller paa en anden mere central, offentlig Plads.“ Med 15 Stemmer mod 10 vedtoges Forslaget.

¹⁾ Paa Kongens Nytorv.

I Begyndelsen spillede der fra det kgl. Theaters Loggia. 17. December 1888 foreslog Budgetudvalget Borgmesteren at faae Bevillingen forhøiet, saa at der kunde spilles i Byens forskjellige Kvarterer; og i 1890 træffer Magistraten en Overenskomst med Kommandanten i Kjøbenhavn, Oberst Thorkelin, til hvis Raadighed man stiller 3000 Kr. mod, at de militaire Musikkorps i Maanederne Juni—August i Alt skulde spille paa fire forskjellige Steder i Byen. Paa Nørrebro havde man endnu iaar ikke kunnet finde nogen passende Plads. Paa Kristianshavns Vold havde Militaretaten selv bekostet Tribunen og vilde ligeledes sørge for en Tribune paa Østerallé, men en Estrade paa Halmtorvet maatte opføres af Kommunen.

Hvad Søerne angik, henstillede Meldahl 6. November 1876 ved Budgetbehandlingen til Magistraten, „om den ikke vilde interessere sig for at faa nogle Svaner anbragte i dem. Disse smukke, hvide Dyr vilde bidrage til at fremkalde noget af det oplivende Indtryk, som der trænges til.“ For lettere at faae dette dristige Forslag til at glide ned, tilføier han: „Da de skulle være udmærkede Rensere, vilde ogsaa det økonomiske Hensyn være iagttaget.“

Naturligvis faldt Forslaget Herforth for Brystet, men skjøndt han „vil lade Meldahls Svaner flyve“, saa stillede Meldahl i 1877 Forslag baade om Svaner og Lystbaade i Søerne, og Ehlers stillede sig velvillig dertil, ogsaa Bille ønskede at faae noget Liv fremkaldt paa de smukke Søer, der nu henlaa som døde Pletter. Snart efter, vistnok i Eftersommeren 1879, ialfald i 1880, har Søerne faaet denne Prydelse.

For Ridestier kæmper Meldahl Gang paa Gang fra 1881 til 1891 enten for Grundforbedringer eller for nye Anlæg. Hans Ideal var, at der kunde blive en sammenhængende Ridesti fra Langebro til Vibenshus uden ofte farlige, brolagte Strækninger; men som Borgmester Øllgaard erklærede under Budgetbehandlingen 2. November 1891, dette var ikke længere muligt nu, som da Voldene eksisterede, nu maatte Gaderne føres igjennem.

Endnu havde Meldahl et Speciale, nemlig Bænke. 1879—91 kæmper han for at faae flere Bænke langs Søerne, paa Boulevarden, langs Holmens Kanal, paa Kongens Nytorv, i Ørstedes Park, navnlig for at skaffe de Mange, der ikke om Somren havde Leilighed til at søge udenfor Byen, frisk Luft og Adspredelse. I 1886

var der ialt 300 Bænke omkring i Byen, altsaa 1 for omtrent hver 1000 Indbyggere, men der trængtes til endnu flere, i Juni 1891 mente han, at der kunde være Brug for endnu 1000 Stykker.

Gjentagne Gange fik Meldahl Tak „fra den mindre bemidlede Mellemlasse i den østre Del af Byen for Bænkene og den smukke Musik paa Kongens Nytorv og i Østre Anlæg, som ikkun De har Æren af at have kaldt til Live“.

I 1906 og 1907 lover Magistraten efter Begjæring fra Meldahl at anbringe flere Bænke i Langelinieanlægget. —

Strax ved Budgetbehandlingen i 1866 stillede Meldahl Forslag om at anvende 8.000 Rd. til Fremme af Kunst og som Bidrag til Udvikling af Technisk Institut og henvender sig i den Anledning 18. December 1866 til Molbech, der i nogle Aar var knyttet til Dagbladet som fast Medarbejder:

Kjære Molbech!

Jeg har igaar reist det Spørgsmaal i Communen, om ikke Landets Communer have den Pligt at gjøre Noget for monumental Kunst. — Da jeg var syg og havde ligget af min slemme Hovedpine, saa var jeg ikke oplagt — ligesom Stedet i det Hele ikke gjør En oplagt til at tale i den Retning. —

Den Myndighed overfor Midlerne, det Initiativ, som Kongen tidligere havde og kunde tage, det er brudt ved de ny Forfatningsformer. Midlerne ere borte og dermed Magten osv. Men er Magten saaledes overgivet til Andre, saa er ogsaa Forpligtelsen, og den har Repræsentationen. Her bliver det da ligesom i Frankrig og Belgien en Pligt at tage sig noget af disse Pligter paa, gjøres dette ikke nu, da vil, naar Landets Udvikling udkræver Kunstnere til monumental Kunst — de dertil fornødne Kunstnerkræfter ikke findes.

Jeg optager nu Forslag om, at en vis Sum sættes paa Budgettet til Kunst, til Udvikling af technisk Institut. — Hjælp mig og min Bestræbelse ved Deres kraftige Tanke og smidige Pen.

Have vi da ingen Historie, vi længes efter at faae gjenkaldt i vor Tanke — virkeliggjort for vort Blik? — Have vi da rent glemmt, at den store Hob ved 1 Billed lærer mere Historie end ved Masser af Lærebøger? Have vi ikke mere Sands for det? have

vi glemt de elektriske Lysglimt, som Kunst og høi Udvikling kan lokke ud af den umodne Hob?

Deres hengivne

F. Meldahl.

„Jeg paaviste, at vor Haandværks og Industriskole stod saa langt tilbage, at Communen burde træde til og hjælpe med Tilskud.“

Der blev dog ikke Brug for Molbechs Pen, thi Forslaget blev ved Budgetbehandlingen 27. December „slaaet ihjel af Kayser osv.“. Meldahl tog det tilbage.

„Jeg overgav da den Tanke til Klein, og denne har med unge gode Kræfter og stor Begavelse taget den op og faaet noget ud af den ad privat Vei.“

I 1870 feiredes Thorvaldsens 100 Aars Fest. I denne Anledning foreslog Meldahl, støttet af Herholdt, at smykke Frontonen paa Raad- og Domhuset med det af Thorvaldsen komponerede Relief, men det forkastedes. Aaret efter, 21. December 1871, kom Kunstnerne igjen. Herholdt foreslog Tilskud til et Springvand paa Høibroplads og Meldahl Udsmykning af Fronton og Nicher paa Raad- og Domhusets Forfaçade samt Hjælp til teknisk Undervisning for fattige, flittige Haandværkslærlinge, hvilket Alt bevilgedes. Hjælpen til Haandværkslærlingene blev efter Meldahls varme Anbefaling i 1872 forandret til Tilskud til den nye Haandværkerskole, som i 1868 var oprettet af Vilh. Klein, der bestyrede den, til den i 1876 gik ind i Teknisk Skole.

For at Raadhuset kunde fremtræde i en værdig kunstnerisk Skikkelse, drøftede Meldahl strax i Januar 1872 Frontonrelieffets Emne med Julius Lange, der foreslog en Scene af den nordiske Mythologi. Han forhandlede ogsaa med Billedhuggerne om Udsmykningen, og det var i det Hele en Fornøielse at se det Liv, hvormed disse tog fat paa Sagen. Man er tilsidst bleven enig om, at „Salomons Dom“ vilde være et passende Emne til Frontonen.

Imidlertid strandede Sagen dog paa den uovervindelige Vanskelighed, at Staten var Medeier af Bygningen, og meget naturligt kom den Tanke frem, om dette Fælleseie ikke burde ophøre, og om man ikke skulde opføre en ny Bygning for den kommunale Administration, et Raadhus. Domhuset mangler fremdeles kunstnerisk Udsmykning, og Springvandet kom dengang heller ikke.

Længe efter mindedes Meldahl, hvorledes der i Forværelset var opstillet en livlig smuk Model til en Fontaine paa Amagertorv. „Man var enig baade om Raad- og Domhusets Udsmykning og om Fontainen, men vilde have det ene udført først og besluttede sig da til at lade begge Dele gaa ud.“

„Medlem af mange Udvalg særlig vedrørende Byggeloven for at faa Ret til flere Fremspring-Relief og Gesimshøide m. m.“

Medens Karnapper efter Kancelli Plakat af 21. Mai 1811 med visse Indskrænkninger maatte anbringes, i de Huse og Gaarde, hvor de ikke ansees at foraarsage Vanziir“, saa befalede „Bygningsloven for Staden Kjøbenhavn og dens Forstæder“ af 17. Marts 1856: „Ligesom nye Karnapper og udbuede Vinduer maa for Fremtiden ikke anbringes paa nogen Bygningsfaçade ud over Gaden, saaledes maa ingen Deel af Bygningen springe udenfor Linien af Byggegrunden ud mod Fortouget. Herfra undtages dog saadanne Fremspring, der ere begrundede i Bygningens Construction eller dens Forziring, saasom i aabne Altaner, Gesimser, Baand m. m., naar de ere anbragte i en Høide af mindst $3\frac{1}{4}$ Alen fra Gaden, og overhovedet Udladninger, der ikke overstiger 2 Tommer. Fra Forbudet i denne Paragraph undtages dog større offentlige Bygninger, saasom Kirker, Theatre, og andre, der med dem kunne sættes i Classe.“

Loven var Kaysers Værk og maa have været et dygtigt Arbeide, idet mange af dens Bestemmelser bleve ved at bestaa i senere Bygningslove, men i kunstnerisk Henseende var den nævnte Paragraph meget uheldig.

Naar Kayser ingen Karnapper vilde have, saa forklarede han selv i et Møde, at det var, fordi de hindrede den frie Udsigt fra Vinduer i Naboeiendommene.

I 1869 foreslog Bygningskommissionen forskellige Ændringer i den nævnte Bygningslov, og i det Udvalg, der i den Anledning blev nedsat, 20. September 1869, vare Kayser og Meldahl Medlemmer; ialfald den første Tid havde Udvalget Møde 2 Gange om Ugen. Den nævnte Karnapparagraf gaaer næsten ordret igjen i den nye Bygningslov af 21. November 1871 som § 5, det har altsaa været Meldahl umuligt i Udvalget at bryde Modstanden hos Kayser, der forøvrig senere med Fornøielse anerkjendte, at Meldahl havde bidraget til flere heldige Forandringer i Loven.

Allerede i 1874 blev der imidlertid Anledning til, af hygieiniske Grunde, igjen at foretage en Revision af Loven. Meldahl, der strax indsaa, hvor indgribende og hvor vanskeligt det hele Spørgsmaal var, skrev i „Fædrelandet“ om Sagen og fremhævede de 4 Hovedhensyn, om hvilke det dreiede sig: Bygningernes Soliditet, Hensynet til Brandfare, det hygieiniske og det kunstneriske Hensyn og foreslog strax, at man skulde anmode Justitsministeriet om i denne Anledning at nedsætte en Kommission.

I Mødet 2. November 1874 gik Bølgerne høit imellem Meldahl og Thomsen, der med Uvidenhedens Mod kaldte det for en Fallit-erklæring, hvis Kommunalbestyrelsen vilde bede om en Regeringskommission, og saaledes bede Udenforstaaende om at blande sig i dens egne Sager. Forsamlingen havde 2 af vore dygtigste Kunstnere i sin Midte og 2 særlig sagkyndige Læger, desuden de fornødne Teknikere, Jurister og Mennesker med almindelig Forstand og kunde ogsaa opfordre Udenforstaaende til at indtræde i en kommunal Kommission. „Da Thomsen under Discussionen sagde, at det, jeg havde fremført i Pressen, det var jo ganske almindelige Ting — „Ja,“ sagde jeg, „alt, hvad man læser, indeholder for En ikke mere, end Ens eget Indhold er, det havde han vel nok alt lært.“ Han blev saa ganske taus.“ Videre udtalte Meldahl paa Mødet: „At Skjønhedshensyn blev affærdiget, var man jo vant til, thi af Synder mod Skjønheden dør man ikke, men i Tidens Længde vilde man dog maaske blive kjed af sin By, naar den voxede op, uden at der tænkes paa lidt Skjønhed.“

Meldahl forsvarede endnu Mansardetager og Karnapper, der begge vare almindelige i Udlandet. I Middelalderen og Renaissance-tiden bleve de sidste hyppig anvendte som Prydelse. Paa Hjørnerne af Huskarreerne danne de en smuk pointeret Afslutning. Vilde man ikke have, hvad der var skjønt, men kun hvad der var fornuftigt, saa fik man at finde sig deri, men Architekterne maatte da bede sig forskaanet for Bebreidelser og urigtige Sammenligninger med Udlandet. Der burde være flere Kunstnere i Bygningskommissionen, saa at Architekternes Mod og Fantasi kunde blive vakt, nu dræbtes alt Saadant af Loven.

28. November 1874 valgtes Meldahl ind i Udvalget om Lovens Revision, og som første Resultat af Arbeidet kom 18. Mai 1875 den mindre Lov om Forandring i Bygningsloven, der væsentlig dreiede sig om Gaardarealets Størrelse.

Udvalgets fortsatte Arbeide begyndte at voxe det over Hovedet. Bille, Udvalgets Formand, beder 5. April 1875 om, at det maa forstærkes med 2 Medlemmer og om at maatte tage lønnet Hjælp til det vanskelige og omfattende Arbeide.

Værre blev det endnu, da Bille 24. Mai paa egne og Meldahls Vegne maa bede om, at de begge maa træde ud af Udvalget. I Folkethinget var det nemlig aabent blevet udtalt, at da Bille var Directeur for det nylig stiftede Kjøbenhavnske Byggeselskab og Meldahl Medlem af dets Bestyrelse, var det givet, at det var dette Selskab, der i sin særlige Interesse søgte at faae Loven forandret. Bestyrtet blev man i Borgerrepræsentationen, og Henrichsen fremhævede det som et sørgeligt Tidens Tegn, at der i en offentlig Forsamling virkelig kunde fremkomme Antydninger af, at Mænd, der ved andre Forsamlings Tillid vare valgte til at udføre et Hverv for Samfundet, ved Udførelsen af Hvervet skulde lade sig lede af private Interesser, men Resultatet blev, at de To gik ud, og at der, i Lighed med hvad Meldahl oprindelig havde foreslaaet, blev nedsat en kombineret Kommission, der konstituerede sig 17. Marts 1876 og valgte Kayser til Formand. Blandt Medlemmerne vare Departementschef Ricard fra Justitsministeriet og Architect Vilh. Petersen, der var valgt af Kunstakademiet.

9. September 1878 forelaa Kommissionens Forslag i Borgerrepræsentationen, og i dets § 5 tillades der virkelig Karnapper dog i Reglen kun paa Hjørnebygninger. Under Debatten hævdede Meldahl, at der i de sidste Bygningslove nærmest var Tilbagegang m. H. t. Alt, hvad der vedrørte Kunst, Loven af 1856 havde sat et Trællemærke paa Byen, som Fremmede fandt fattig, tarvelig og uskjøn. Dels havde Krigsulykker og store Ildebrande ødelagt den Skjønhed, der var tilveiebragt i tidligere Aarhundreder, dels havde man derefter i kort Tid og med faa Midler paa forceret Maade maattet raade Bod herpaa. Hvad vi mangle i Kjøbenhavn er navnlig Relief i vore Façader, Noget, der kan frembringe Lys og Skyggevirkning, og en Udvikling af Gesimsformerne.

Da Kayser protesterede mod Trællemærket, og at Byen skulde se fattig ud, rettede Meldahl det til, at den var fad, fløv og tom med forkuede Former fra Loven 1856, der kun tillod Fremspring paa 2 Tommer. Heldigvis var han selv sluppen for at arbeide med den. Var man tilfreds med Tordenskjoldsgade, Pilestræde,

Kristenbernikowstræde, Grønnegade eller Badstuestræde, saa behøver man ikke at søge noget Bedre end den nævnte Lov.

Inden 23. September skulde Ændringsforslag være indleverede; Meldahls, der i Kommissionen naturligvis støttedes af Vilh. Petersen, dreiede sig først og fremmest om kunstneriske Hensyn, Sokler, Pilastre, Piller, Søiler, Karnapper og Gesimser.

Vilhelm Klein skriver til ham 3. Oktober 1878: Tak for Deres Forslag til Bygningsloven. — Gid De maa kunne sætte dem igjennem, men jeg venter mig ikke meget af vore Pappenheimere. Har De sikkert Dem Assistance af Thomsen, Herforth, Bille og den Slags Folk? Derpaa vil meget bero, hvis De skal faa Bugt med Severin Jensenerne og Fussingerne etc. Jeg behøver vel ikke at anbefale Dem det gamle Middel at støtte alle de andre Forslag og ikke tale imod Nogetsomhelst. —

„Det var ofte komisk smaa Ting, der gav Anledning til Held i mit Arbeide. Da jeg saaledes virkede for Udvidelse af Tilladelse af Fremspring, Relief paa Façader, tog jeg særlig strengt paa Kayser i et Møde og sagde, at Loven af 1856 havde sat et Trællemærke paa Kjøbenhavn, og Irritation hos Kayser, Lovens Fader, var stor. Krieger vilde saa mægle tilrette og indbød Kayser, mig og Ricard til en lille Frokost; paa Veien ud maalte jeg Fremspringene paa Kadetakademiet, Frederiks Hospital, Prinds Ferdinands Palais, Moltkes Palais, og da vi saa efter Frokosten sad og forhandlede Udtrykkene i Loven om at faa Lov til visse Fremspring i Forhold til Gadernes Bredde, og Kayser var saa bestemt imod at tilstede disse Fremspring, spurgte jeg, om han var kommet ud igjennem Bredgade. Da han sagde Ja, spurgte jeg: „Var der da Noget, der var galt ved Fremspringene?“ „Nei,“ svarede han. „Ja, men der er der Fremspring paa 10" indtil 18" à 21" og mere,“ sagde jeg, „og Gaden er jo kun 22 Alen bred,“ og saa faldt hele Relieffet af ham, og han bøiede sig uden at sige et Kny overfor min ny Redaction, der i Forhold til Gadebredden gav Tilladelse til visse Fremspring af Portaler, Gesimser, Sokler osv. Hovedgesimsens Høider havde jeg alt tidligere faaet sat igjennem ved Billes Hjælp.“

Ved Forretningsreise var Meldahl forhindret i at deltage i Møderne 28. Oktober og 4. November, men han havde i et lille Skrift motiveret sine Ændringsforslag: I Stuttgart tør man i

Hovedgaderne og paa offentlige Pladser kun opføre Bygninger, hvis arkitektoniske Udsmykning svarer til Gadens eller Pladsens Betydning. Lignende Bestemmelser er der i Wien og Hannover. I Dresden søger man ved Lovforslag at bøde paa Klagerne over de uskjønne, ensformede Leiekaserner, som nu staa militært paa Rad ned ad Gadelinien. I Paris klager Regeringens Architect over de altfor strenge Reglementer, der gjøre Husene monotone.

Samtalen ved Kriegers Frokost har tydelig baaret Frugt, thi Kayser forklarede strax i Mødet 28. Oktober, at Meldahls Karnap-forslag skyldtes kunstneriske Hensyn, og Thomsen udtalte ligefrem, at han efter Meldahls Motivering ansaa enhver Anbefaling for dennes § 5 for overflødig.

Den tilsvarende § 9 i den nye Bygningslov blev da, som Meldahl ønskede det. Derimod forkastedes enstemmigt Meldahls Forslag om, at Bygningskommissionen (efter Stuttgarts Exempel) skulde kunne forbyde vansirende Façader. Endnu skal nævnes, at Meldahls praktiske Forslag om, at ordne Lovens samtlige Paragraffer i Grupper efter deres Indhold med de fornødne Overskrifter, blev taget tilfølg.

I 1886 ansatte Kommunen første Gang en Stadsarchitekt, der skulde bistaa Magistraten i alle Kommunens Bygningsanliggender. Interessant er et Andragende, som i den Anledning, men lidt sent, indkom til Kommunalbestyrelsen fra 21 Architekter, der alle havde faaet fuld kunstnerisk Uddannelse ved Akademiet samt derefter havde foretaget en Studiereise paa mindst 1 Aar i Udlandet; blandt disse var Clemmensen, Dahlerup, Herholdt, Hans Holm, Nyrop, Vilh. Petersen og Storck. Heri omtales de „meget sørgelige Forhold, der i det Ydre give vor By et ikke videre interessant Udseende.“ Andragendet siger altsaa det Samme, som Meldahl i 1878 havde sagt i Borgerrepræsentationen. En Ting savnede han dog nemlig et Suk over, at Byggeloven endnu ikke havde kunnet gennemføres, saa at Kunstnerne kunde faae friere Forhold til deres Arbeide. Den nye Lov udstedtes først 12. April 1889.

„Mine Tanker og Forslag bleve Grundlag for den Retning, der blev slaet ind i ved Anlæget af alle vore ny Skolebygninger i de sidste 20 Aar i Kjøbenhavns Kommune.“

Meldahl kæmpede for Lys og Luft i Skoleværelserne (advarede f. Ex. mod oventil runde Vinduer, hvorved det bedste Lys gaar

tabt) og for fornuftige Inspekturboliger. Han talte varmt for Tegneundervisning, Tegning efter virkelige Ting, ikke meningsløse Streger med Krumninger op eller ned, og for at støtte den mønster-værdige tekniske Skole.

Han var Medlem af et Udvalg for Forbedring af det kommunale Skolevæsen og udtalte i Debatten om dettes Forslag i Mødet 3. Marts 1873, at der burdes læres mindre Krigshistorie og mere Kulturhistorie. Halvstuderede Folk var han bange for og anbefalede, at de Unge tidlig skulde komme ud af Skolen og paa Arbeide; han havde selv arbeidet, siden han var 13 Aar. Der gives ingen bedre Spore for Energien end tidlig at maatte tage fat og om et bestemt Formaal. „Arbeide skulle vi jo alle, paa Liv og Død, hver i sit Fag.“

Med Stolthed gav Meldahl i Mødet 16. Juni 1881 Borgmester Hansen (den senere Formand i Landstinget) den Ære, at de Skolebygninger, der ere opførte under hans Bestyrelse i den senere Række af Aar, en efter en markere et Skridt fremad, saa at Kjøbenhavns offentlige Skolevæsen kan fremvise Mønsterbygninger, hvor Terrainforholdene have tilladt at opføre saadanne.

„Jeg var Medlem af den store Fattigkommission, hvis Forslag blev Grundlaget for Ombygningen af Fattigvæsenets Stiftelser.“

En uhyre stor Sag for den stadig voxende Hovedstad var Omordningen af Fattigvæsenets Stiftelser, om hvilke der 6. November 1865 var blevet nedsat et Udvalg, hvor Meldahl blev bygningskyndigt Medlem strax efter, at han i 1866 var bleven Borgerrepræsentant. Sagen, hvis Akter allerede i 1881 vare volumineuse, gik igjennem alle Meldahls 27 Aar og kunde give Anledning til voldsom Debat, hvor Meldahl ikke lagde Fingrene imellem.

„Bort med Fattiganstalterne fra Ladegaardens Terrain og bort med Almindelig Hospital fra Amaliegade“ vare to Hovedtanker i Udvalgsforslaget af 28. December 1868, og disse Tanker, som skyldtes Meldahl, kom han aldrig bort fra. Hans Motivering var: „Der er begge Steder for lidt Plads, og Grundene ere for kostbare.“ Knudsen, den nye Borgmester, vilde imidlertid af mange Grunde ikke flytte, og Meldahl, der var skrøbelig efter en Karlsbaderkur, manglede Kræfter til det Sisyfuarbeide at bringe sin Overbevisning til Seir. Han meldte sig derfor ud af Udvalget 5. December 1877, hvad Thomsen tog sig meget nær.

„Det er sandt, at Communen skaffer *Dem* megen Besvær og *forholdsviis* kun liden Glæde,“ skriver Anker Heegaard til Meldahl, Amélie les bains, 10. December 1877, „men det forekommer mig, at det — i al Fald tildels — staaer til *Dem* selv at tilveiebringe et bedre Forhold der, ved at gjøre et skjønsomt Udvalg mellem Sagerne — og væsentlig tage *Dem* af dem, der særlig ligge for *Dem* (mere end for nogen Anden i Forsamlingen), og som altid vil skaffe *Dem* den Tilfredsstillelse at sætte igjennem, hvad De vil. Gaae bort! det maae De under ingen Omstændigheder, men jeg haaber da rigtignok ogsaa, at De ikke gjør det.“

Da Sagen endelig kom for igjen i 1880 og 1881, kritiserer Meldahl Udvalgets Forslag sønder og sammen, kaldte Planerne for Hø og Hakkelse og sagde om en af dem, at den var saa slet, at Borgmesteren aldeles ikke vilde kunne bygge efter den. Hans Omkvæd var under „Hør“ fra Forsamlingen „Bort fra Amaliegade og bort med Ladegaarden“. For dennes Arealer maatte der kunne faaes mindst 20 Kr. for Kvadratalen, og naar Ladegaarden blev henlagt til et ganske billigt Terrain, maatte man paa Forskjellen i Byggearealernes Værdi næsten kunne faae den hele Institution forærende.

Thomsen gav Meldahl sin vægtige Støtte, og Herforth, der først havde kaldt Meldahls Idee tomme Tankeexperimenter, naaede efter indgaaende Forhandlinger i flere Møder saa vidt, at han ligefrem sagde, at det var Meldahl, der havde fundet Guld-kornet eller Gnisten. Thomsen skrev til Meldahl 17. Mai 1881:

Kjære Kollega!

Ved Slutningen af Mødet igaar udtalte Formanden, at han ventede, at der fra de Medlemmers Side, som ikke kunde tiltræde Udvalgets Forslag i Sagen om Fattigvæsenets Stiftelser, maatte forinden det næste Møde, som skal afholdes paa Mandag 8 Dage, foreligge Ændringsforslag til Afstemning. Da der m. H. t. saadanne Forslags eventuelle Indhold neppe vil kunne herske stor Meningsforskjel imellem *Dem* og de andre Medlemmer, som udtalte sig imod Udvalgsforslaget, vilde det være ønskeligt at have et fælles Ændringsforslag, der sikkert vil kunne regne paa en Majoritet i Forsamlingen. Jeg vil derfor spørge *Dem*, om hvorvidt De maatte

være villig til at samles med et Par af vore fælleds Kollegaer (Jensen, Fussing, Wienberg og maaske Nellemann) f. Ex. paa Fredag den 20. Kl. 3 i Udvalgsværelset paa Raadstuen — eller en anden Tid, dersom denne ikke passer Dem — forat træffe Aftale om, hvilke Skridt vi skulle gjøre i denne Sag.

Deres hengivne
Julius Thomsen.

13. Juni forelaa der Ændringsforslag fra Jensen, Meldahl, Thomsen og Wienberg, og 16. Juni kom Meldahl med Glans (30 Stemmer) ind igjen i et Udvalg om denne Sag.

Hans Arbeide her blev dog strax en Skuffelse. „Destoværre har jeg maattet gaa med til Johannes Stiftelsens Anlæg paa 2 Parceller“ i Ryesgade. Det var ganske imod Meldahls Overbevisning, naar man lod en stor, offentlig Gade gennemskære et saadant Anlæg.

Meldahl gjorde, hvad han kunde for at Hygge og Skjønhed ikke maatte savnes i disse Anstalter, og det var ham, der krævede, at der ved disse Anlæg, der hvert skulde rumme en Befolkning paa over 1000 Personer, skulde være et Kapel; næsten overalt i Udlandet betragtede man en saadan Fordring som uafviselig.

4. Februar 1884 vedtog man at flytte Ladegaarden og at opføre en Arbeidsanstalt i Nørre Allee, men som bekjendt blev Resultatet, at man 1892 forandrede denne til Almindeligt Hospital, „de Gamles By“; først i 1904 blev Ladegaarden endelig opgivet.

Under Forhandlingerne om Kapellet i Nørre Allee var der et Ordskifte imellem Meldahl og Nyrop, der vilde have Granitsøiler, „da alt maatte være tilforladeligt og ægte i en Bygning især i en Kirke“. Meldahl svarede ganske nøgternt, at for at opnaa den Sandhed, Nyrop fordrede, behøvedes der langt større Midler, end der i Regelen kunde opnaaes her i Landet. —

„Gav Hovedtanken som Medlem af Udvalgene for Udvidelse af Sindssygeanstalten paa Bistrup og ved Anlægget af Epidemihospitalet ved Blegdamsveien.“

1867—69 var Meldahl Medlem af det førstnævnte Udvalg. En Udvidelse og Ombygning af Anstalten var paatrængende nødvendig, da Lokalerne vare aldeles overfyldte — Meldahl havde

dengang i 3—4 Aar bevæget sig imellem Europas dygtigste Daarelæger, og han fik nu Udvalget til at se bort fra de alt foreliggende Planer og Forarbejder og modig gjøre en helt ny Plan og følge nye Tanker, stryge Korridorer og sætte en Etage til paa en af Bygningerne. Borgmester Gammeltoft greb i rette Øieblik det Nye, Planen var baade billig og tilfredsstillende. Medens Magistratens Forslag lød paa 300 Senge à 900 Rd., lykkedes det nu at opføre en Pleiestiftelse paa 600 Senge à ikke fuldt 600 Rd. Ogsaa Herforth udtalte, at Udvalgsbehandlingen havde været særdeles heldbringende.

St. Hans Hospital blev endnu gjentagne Gange udvidet, medens Meldahl var Borgerrepræsentant. Sidste Gang, han talte i denne Sag, 16. Mai 1892, greb han, opfordret fra flere Sider, Leiligheden til at slaa et Slag, med „Hør“ i Forsamlingen, for at de mindre Haandværkere ogsaa kunde blive delagtige i de nye Byggearbejder, saa at de kunde nyde godt af deres Mesterdygtighed og udvikle en Række gode, mindre Værksteder. Dette var ligefrem en Samfundsopgave. —

Patienter med akute, smitsomme Sygdomme indlagdes endnu i 1870erne paa Kommunehospitalet, men da Ulemperne derved vare aabenbare, forelagdes der 27. December 1872 Forslag om et nyt, afsidesliggende Epidemihospital, og 3. Februar 1873 valgtes Meldahl ind i vedkommende Udvalg, der 4. Mai 1874 kom med Forslag baade om dette, nemlig Blegdamshospitalet og om et Karantaine Hospital (Øresundshospitalet). Ved Forhandlingerne 18. Mai hævder Meldahl igjen: „Det er en gennemgaaende Feil ved de moderne Anlæg, at man vælger for lille et Areal, naar man bygger, saa at man efter kort Tids Forløb maa begynde forfra. Et stort Areal er altid en Velsignelse, naar man vil frembringe noget Helstøbt, og er der noget Tilfælde, hvor man bør have rigelig Plads, saa er det ved Opførelsen af et Epidemihospital, der efterhaanden kan trænge til Udvidelse.“ Skjøndt Meldahl dengang havde meget Andet at varetage, deriblandt det kgl. Theater, valgtes han ind i et nyt, kombineret Udvalg, medens Thomsen, der var ærgerlig over, at der var reist Modstand mod Hospitalets Beliggenhed, bestemt erklærede, at han ikke vilde have Noget med Sagen at gjøre.

„Jeg har været den, der holdt ud i Epidemihospital Comiteen

og fastholdt Ideen at ordne Planen efter een Indgang i et Controlsted og indrettet her som ved Ladegaarden.“ Friederichsen blev Architect for de to nye Hospitaler.

Ved Forhandlingerne om Udvalgets Forslag optraadte Thomsen som en skrap, økonomisk Kritiker. Han sagde, at der ved flere Bygninger ved Øresundshospitalet var anvendt saameget paa den kunstneriske Udstyrelse, at de kunde kaldes smaa Villaer, medens Meldahl gav til Svar: Naar Thomsen havde paastaet, at der særlig var gjort Skjønhedshensyn gjældende, maatte han nedlægge en bestemt Indsigelse. De Bygninger, der var Tale om, vare saa tarvelige, at de vel nærmest maatte sammenlignes med de nye Bygninger ved Ladegaarden — 4 Vægge, den nødvendige Sammenstabling af Mursten med Tag over. Der var ikke Spor af Kunst, og han maatte meget frabede sig at faa sit Navn sat i Forbindelse med disse Bygninger. Skulde man ville sige til Fremmede, at her havde en Mand fra Kunstakademiet været med, vilde Taleren blive hjemme og lade Thomsen vise dem frem. Arbeidsforholdene vare nu saa uberegnelige, at ogsaa det gjorde Arbeidet dyrere. De idelig vedvarende Tryk, som Architecterne levede under for at skaffe billige Bygninger, førte desværre ofte til et daarligt Resultat. Man var tidt fristet til at prise sig lykkelig, om man kunde skære hele sin Fortid over, forsaavidt man havde haft med saadanne Bygninger at gjøre. Forøvrig skyldte man Thomsen Tak for den Iver, Sikkerhed og Klarhed, hvormed han havde udtalt sig, saa at Udvalgets Medlemmer mulig kunde faa Øiet op for Ting, de havde overseet. Skulde hans egne Kræfter svigte, skulde han ikke unnlade at banke paa Thomsens Dør og bede om hans Hjælp.

Da Blegdamshospitalet kom for i Sommeren 1876, gav dette igjen Anledning til Sammenstød, der vare mere end blot personlig Skjærmydsel, mellem Thomsen og Meldahl om Økonomien og om Ventilationen. Meldahl sagde ligefrem, at han ikke kunde anse Thomsen for en Autoritet i Ventilationssagen, thi han havde ikke seet Noget fra hans Side, som var lykkedes saaledes, at det kunde berettigt til en saadan Opfattelse. Han protesterede imod Thomsens Kritik m. H. t. hans økonomiske Dygtighed: „En saadan Dom kunde han ikke modtage af et Medlem, der var en stor Dilettant i Bygningskunsten.“ Et Hospital bør være hyggeligt, hjemligt og

tiltalende, men Skjønhed kan ikke gro, hvor der altid kun er Tale om at spare, og hvor Planen er under stadig Udvikling.

Forøvrig endte Forhandlingerne med, at Borgmester Fenger skarpt paatalte, hvor hensynsløst Thomsen var optraadt imod ham, idet han, imod almindelig vedtagne Regler, i Salen havde fremdraget et privat Udkast, som denne af Høflighedshensyn havde tilsendt Thomsen.

En Ting havde man ikke tænkt paa ved Opførelsen af Blegdamshospitalet, nemlig at det burde have havt et Kapel som Centrum, hvilket Meldahl senere meget beklagede.

Ved Budgetbehandlingen i December 1880 var det Meldahl, der tog Initiativet til „Desinfektion af Boliger, Tøi og Bohave hos den ubemidlede Del af Byens Befolkning“. —

„Vestre Kirkegaards Kjøb og Anlæg har jeg medvirket ved. Jeg tilraadede at gjøre Kapelanlægget nogle Arcader større, men forgjæves.“

3. April 1872 foreslog Meldahl, at der skulde udarbejdes en Plan for det nye Kirkegaardsanlæg ved Valby, og det er Meldahl, man hører i en senere Udvalgsbetænkning om denne „Kjøbenhavns Vestre Kirkegaard“, der var 62 Tønder Land stor og bestemt til i de kommende Aarhundreder at være Byens Hovedkirkegaard.

„Paa vore Kirkegaarde er der ofte et sandt Uføre,“ udtalte Meldahl ved et Møde. „I Modsætning dertil kan man høre Udlandinge med Stolthed tale om deres Kirkegaarde som et hyggeligt, fredeligt, stemningsrigt Hvilested. Taler man med en Bologneser, hører man ham snart med Begeistring spørge: Har De seet vor Kirkegaard? Og det samme Spørgsmaal lyder fra Genueseren, Florentineren, Romeren. Ved at se de mægtige Poppelalleer paa Skibskirkegaarden¹⁾ — kun meget faa Steder vilde man finde en saa mærkelig, stemningsfuld Vei op ad en Kirkegaard — havde han faaet Blik for, at ogsaa vi have Midler til for godt Kjøb at skabe noget Stemningsfuldt, navnlig naar man kan raade over et saa deiligt Terrain med dets saare skønne Udsigt over Land og Hav. Kunsten øver jo sin humaniserende Virkning i alle Forhold. Selv raa og ustyrlige Mennesker ville, naar de paa rette Maade bringes i Forhold til den, faa et vist Præg af Blødhed og Beskeden-

¹⁾ Holmens Kirkegaard.

hed. Og er der noget Sted, hvor man saaledes kan knuge, er det Kirkegaarden, hvor man føres til de alvorsfuldeste Stemninger her i Livet, og er der nogen Kirkegaard, hvor det med Lethed kan ske, saa vil det være ude i Valby. Man tænke sig en Samling af Monumenter, ikke paa snorlige Veie eller under symmetriske Former, men ordnede omkring Hovedbegravelseskapellet og derfra som en Æresallee, omgivet af Plantninger, førte op med Terrasser, der øverst oppe samle sig som i et Tempel med rolige, fredelige Hvilepladser for dem, der med sorgfuldt Sind vandre derinde, og man tænke sig Æresalleen bestemt for fremragende Mænd, der have gjort sig særlig fortjente i Samfundet, og Terrainet ovenfor anvendt til Familiebegravelser formet tilrette efter en større Plan — skulde der ikke kunne komme noget arkitektonisk Smukt ud af dette, som maatte paa en Gang knuge og løfte Enhver, der kom derud? Sagen maatte lægges i Haanden paa en høitbegavet Mand og ikke paa en Anlægs- eller Landeveisplanteur, thi han kan ikke udrette Noget.“

Kirkegaardsbestyrelsen satte sig i Forbindelse med Architect Hans Holm, som havde gjort en foreløbig Hovedplan for Kirkegaardens Ordning. Borgmester Hansen erkjendte i Mødet 10. Januar 1881 efter de Meddelelser, Holm havde givet, at det overalt betragtedes som et alvorligt Samfundsspørgsmaal at tilveiebringe et værdigt Hvilested for de Afdøde, og at det var en stor og alvorlig Opgave, naar der nu skulde skabes en ny Kirkegaard for Hovedstaden. Foreløbig skulde der tages Beslutning om Hovedlinierne, Hovedadgangen til Terrainet og Bygningernes Placering, og Meldahl glædede sig over, at den alvorlige, dygtige Architect netop havde været paa Reise og over de værdifulde og sjældne Oplysninger, han havde bragt hjem. Meldahl fik endnu en nødvendig Graverbolig forskjønned: „Det var vel saa, at Huset efter Planen kun havde en Dør og 2 Vinduer; men ligesom det i et menneskeligt Ansigt, der dog gjerne har en Næse og 2 Øine, beroer paa disse Deles Placering og Trækkenes Dannelse, hvorledes Fysiognomiet bliver, saaledes kan et Hus ogsaa faa et forskjelligt Fysiognomi, efter som Aabningerne indsættes, og de faste Dele grupperes paa den ene eller den anden Maade.“

Meldahl lagde endnu et Ord ind for Plantning af Naaletræer eller andre stedsegrønne Planter, der virkede saa høitidelig og

pyntede saa smukt, naar Løvtrærnes Blade vare faldne. Han mindede ogsaa om, at man havde havt for Øie at tilveiebringe en Æresplads for fremragende Mænd, saaledes at deres Monumenter tillige kunde blive et Æresminde for Byen, og henledte tilsidst Opmærksomheden paa, at man efter at have passeret den smukke Avenue, der staaer i Forbindelse med Hovedindgangen, ved at følge en Krumning mod Syd vilde komme ind paa en Plads, som aabnede den skønneste Udsigt ud over Kallebodstrand og gav et yndigt, stemningsfuldt Blik ud over Landskabet.

Thomsen gav sin varme Tilslutning til Planen og sagde, at Udvalget (Borgmester Hansen, Raadmand Abrahamson, Meldahl, Møller og Rothe) havde omfattet meget dygtige Kræfter i Retning af den Opgave, der skulde løses, og navnlig fuldt ud havde været i Stand til at vurdere de nødvendige Skjønhedshensyn. „Det vilde sees, at der var ført store, frie Linier gennem det vidtstrakte Areal, og at en vis Grundtanke gik igjennem hele Planen.“

Den vedtoges uden Omtale ved 2. Behandling i Mødet 9. April 1883; men den blev aldrig helt det, som Meldahl havde ønsket og foreslaaet. —

Det er ikke let for en Kunstner at deltage i offentlige Forhandlinger. En Kunstner har Idealer, og det hører med til Kunstnernaturen at være følsom. At gaa i en Trædemølle er dernæst ikke en Kunstners Sag. Dette Sidste siger Meldahl ligefrem, da han i Marts 1873 bad sig fritaget for at være Medlem af Trinitatis Kirkeinspektion: „Som Kirkebestyrelsesmedlem ledede jeg denne Kirkes Hovedrestauration. Nebelong var Architect;“ Meldahl havde havt med Sagen at gjøre fra 1866 og havde som Inspektionsmedlem næsten daglig havt Tilsyn med Arbeidet, der nu var saa godt som færdigt. Det havde vundet Bifald, og Kirkens Økonomi var bragt paa Fode, men han maatte tilstaa, at der i en saadan Inspektion var en Række Forretninger, der kun lidet interesserede ham, og han vilde ikke skjule, at naar en Sag interesserede ham saa lidt, havde han, stærkt optaget som han var, ikke gjerne med den at gjøre.

Meldahl var i Aarenes Løb ofte træt af Borgerrepræsentationen, som han forskrækkede ved nogle Gange at melde sig ud af Udvalg, naar han ikke kunde billige Flertallets Planer. Saaledes i 1877, som tidligere nævnt, da han opgav Fattigvæsens Udvalget, fordi

det efter hans Overbevisning arbejdede paa en meningsløs Plan; dengang skrev han til Heegaard, at han mulig ogsaa gik ud af Repræsentationen. Samtidig gik han ud af Udvalget for Opstilling af Tordenskjolds Statuen, som Grosserer Puggaard havde skjænket Kommunen, da han mente, at Statuen egentlig var for lille til at opstilles i det Frie under de forhaandenværende Forhold ved Holmens Kanal.

Det er meget forstaaeligt, at Meldahl da kunde faae Ord for ikke at være udholdende, som Krieger skriver til ham i 1881; det dreiede sig dengang om Fattigvæsenets Stiftelser, Meldahl var lige med Glans bleven valgt ind i dette Fællesudvalg, men 29. Juni besluttede man at købe Grunden til den nuværende St. Johannes Stiftelse, og denne Grund fandt Meldahl i høieste Grad uhensigtsmæssig.

Krieger skriver 1. Juli: „Er De sikker paa, at man ikke, naar det kommer til Stykket, dog bliver betænkelig ved Brugen af den Grund, hvis De bliver i Komiteen og paaviser Manglerne? Dersom De overhovedet strax gaar ud af Borgerrepræsentationen, er Sagen en anden, men bliver De der, frygter jeg for, at man vil komme med den gamle Beskyldning imod Dem, at De ikke holder ud, men taber Taalmodigheden? — uden at De faaer Leilighed til at paavise, at Deres Erindringer vare grundede.“

Krieger skriver igjen 4. Juli: „Det glæder mig meget at høre, at De har besluttet at blive i Udvalget. Det er naturligviis kun fra Deres Virksomhed i Borgerrepræsentantskabet, at jeg — tillad mig at tale frimodigt — oftere har hørt den Anke mod Dem, at De ikke holdt ud, og jeg vilde nødig, at De skulde fornye den. Mundtlig skal jeg give nærmere Forklaring, hvis jeg virkelig er den Første, som har Mod til at referere dette for Dem.“

Morsomt blev det i Aarenes Løb ikke i Borgerrepræsentationen, hvor der tidligere havde været flere selvstændige Personligheder.

Strøm skriver som ganske nyt Medlem 24. Mai 1884 og giver sit Indtryk af Forsamlingen, hvor der 28. April havde været Forhandling om Architect Blichfeldts Projekt til at omdanne Broen mellem Peblinge- og Sortedamssø til en Bazar:

Kjære Hr. Etatsraad!

I det Haab, at De trods al Hurtighed næppe kan faae besørget 3 Ugers Cur i 14 Dage, og at dette Brev altsaa nok kan vente

at træffe Dem i Carlsbad, sender jeg Dem et Par Ord uden egentlig at have videre at skrive om. Angaaende Borgerrepræsentationen kan jeg sige, at den hidtil har overgaaet mine bedste Forhaabninger om Kjedsommelighed. Vi have havt en større Debat (om Blichfeldts Bro), hvor 13 af 27 til Stede værende havde Ordet; jeg tvivler meget paa, at jeg nogensinde finder Anledning til at sige noget i en saa veltalende Forsamling. Forekommende og elskværdige er de virkelig allesammen; særlig maa jeg bemærke, at Høker Petersen er en overmaade net og forstandig Mand.

I et Brev 1891 til Borgmester Hansen har Meldahl, der nu i 25 Aar havde været Borgerrepræsentant, klaget over, at han var kjørt træt. I Hansens Svar sigter denne vistnok til Sagen om Oprettelse af et Internat i Skolebygningen paa Blegdamsveien, hvor Meldahl i Mødet 19. November 1877 skarpt kritiserede Udvalgets Plan, som han ikke mente var tilstrækkelig gennemarbejdet, og i hvilken Anledning Borgmester Hansen dengang tog til Gjennemtale. Han skriver 29. Marts 1891:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg siger Dem Tak for det Brev, De har skrevet til mig, og vil i den Anledning sige Dem, at der er *meget sandt* i, hvad De har skrevet — jeg har i de snart 18 Aar, hvor jeg har været med i Kommunens Sager, ofte følt, at De traf det rette — men lad mig saa — for at Sandheden ogsaa skal komme frem til den anden Side — dog føie til: De har stundom ogsaa været *for hastig*. De sagde engang (Sagen erindrer jeg ikke) til mig: naar det bliver mere modent gennemgaaet, saa vil det nok vise sig osv., see saaledes har man ikke Ret til at dømme, selv om man har nok saa megen Indsigt, om et grundigt Arbejde — og derved fælde en rask Dom over det. — Ved *Hast* tabes ialtfald Indflydelse.

Men det vilde jeg kun pege paa. Ved Siden deraf synes jeg, at vi alle har Nok at see hen til ved Deres Gjærning og at sige Tak for.

Men, kjære Etatsraad, saaledes gaaer det jo ikke i Verden, som De troer.

Juristisk Regimente, begrænset Regimente leve vi i og omgives

af. Det maa vi tage, som det er, og lidet er den vilkaarlige Paa-skjønnelse værd. Vi gjøre vor Gjærning saa godt, som vi det kunne, og den ydre Anerkjendelse er det ikke meget værd at tage sin Hat af for — men allermindst at gaae af Veien for. De maa arbeide stødt de 30 ud, og urimeligt vilde det være nu at gjøre nogen Forandring.

Dette og meget Andet følte jeg Trang til at sige Dem — og til at sige Dem paa ganske anden Maade — men herved faaer det nu blive!

Deres hengivne
H. N. Hansen.

Det Lede, Meldahl i 1891 følte for Arbeidet i Borgerrepræsentationen, skyldtes Sagen om det nye Raadhus, der var bleven aktuel i 1885, thi Kommunens Lokaler i Raad- og Domhuset paa Nytorv vare overordentlig uheldige og brandfarlige, Noget man naturligvis særlig havde Øie for efter Christiansborgs Brand i 1884. 11. Mai 1885 valgte man et 12 Mands Udvalg (blandt hvilke Ludv. Fenger og Meldahl) for at overveie Spørgsmaalet. 6. Juni 1887 blev man enig om Beliggenheden. Valget stod mellem Pladsen ved Ørstedsparken mellem Ahlefeldtsgade og Vendersgade eller Pladsen paa den sydlige Side af Vesterbropassage, som Stadsarchitekten anbefalede, og som blev valgt.

Under Forhandlingerne bemærkede Meldahl, at det maatte være en væsentlig Side af Planen, at der ved Hjælp af en overdækket Gaard kunde tilveiebringes en Festsal, og at Betingelsen herfor var, at man havde en stor Façadelængde, da Salen ellers blev for kort. Tanken var, at Korridorerne i Bygningen ved festlige Leiligheder skulde kunne benyttes som Gallerier omkring Gaarden, og at de om Korridorerne grupperede Lokaler skulde kunne bruges som Biværelser til Festsalen paa samme Maade som i Hotel de ville i Paris. Man var da i Fremtiden fritaget for at opføre kostbare, provisoriske Bygninger til festlige Leiligheder. I Møder 11. og 18. Juni 1888 vedtoges det, at der skulde være Konkurrence. Medens man i 1883 havde ment, at et nyt Raadhus vilde koste 1 Million Kr. (foruden Grunden), hvortil Meldahl havde bemærket, at det snarere vilde blive 2 Millioner, var man i 1888 naaet til 2 $\frac{1}{2}$ Million, som Meldahl nu heller ikke mente

vare nok. Som bekjendt, kom Raadhuset til at koste over 4 Millioner.

Til den fastsatte Frist, 1. Marts 1889, blev der indleveret Konkurrenceskizzer fra 15 Architekter.

Om Raadhussagen fortælle et Par Breve fra Udvalgsmedlemmer. Maskinfabrikant Hüttemeier skriver 14. Mai 1889:

Kjære Hr. Etatsraad Meldahl.

Med Hensyn til Raadhussagen, da er Tiden gaet med Anmodninger til D'Hrr. Architekter om at assistere ved Bedømmelsen, først til Herholdt, Vilh. Petersen og Storck, som afsloge at tiltræde, derefter til Ove Petersen og Hans Holm, som i deres Svarskrivelse begyndte med, at de nok vilde tiltræde og endte med, at det dog kun kunde ske paa Basis af de af Architectforeningen vedtagne Bestemmelser, at mindst Halvdelen af Udvalget skulde bestaa af Architekter, hvilket jo imidlertid ifølge det engang vedtagne Program ikke kunde skee, saaledes at det altsaa med andre Ord var et Afslag. — Derefter er det blevet vedtaget, at Udvalget selv vil afgjøre Bedømmelsen, i hvilken Anledning der er bleven nedsat et Underudvalg paa 7 Medlemmer, nemlig 3 af Magistraten (Borup, Øllgaard og Fusing) og 4 af Repræsentskabet, hvortil De valgtes i Forbindelse med Koch, Kayser og Thomsen, som da skulde gjøre den fornødne Indstilling til den samlede Comitee, om hvilke Arbeider der ansees for at være de bedste. — De vil altsaa see, at der er Arbeide nok at tage fat paa, naar De kommer hjem.

Med de venligste Hilsner

Deres hengivne
Th. Hüttemeier.

Ved Bedømmelsen tilkjendtes der 6 Prisbelønninger. V. Koch og Nyrop fik hver første Pris (2.400 Kr.).

Strøm skriver 19. Juli 1889, efter at Raadhussagen havde været for i et Møde 15. Juli, hvor Meldahl havde havt Leilighed til at udtale, at Byggesummen burde forhøies til 3 Millioner Kr.:

Kjære Etatsraad Meldahl.

Tusend Tak for Deres venlige Indbydelse, som jeg umaadelig gjerne vilde have efterkommet, men desværre havde jeg lovet mig et andet Sted paa Søndag, og beder derfor om, at jeg maa have Deres Venlighed til Gode til en anden Gang.

Jeg vilde naturligvis nødig see, at De traadte ud af Raadhusudvalget, men jeg kan heller ikke forstaae, at De nu kunde have særlig Lyst dertil eller have en rimelig Anledning. Paa den ene Side seirede De jo næsten ganske over det øvrige Udvalg ved Concurrence-Bedømmelsen, og paa den anden Side er det, De nu ønsker — jeg antager nemlig, at det er Byggesummen, De især er misfornøiet med — en *Forandring* i det, som De selv og vi alle har været enige om, og en saadan synes jeg aldrig er saa heldig til at være „intransigent“ paa. Dertil kommer, at den Omstændighed, at en Forandring i Summen vilde medføre Udsættelse til Efteraaret, er en Grund, som i mine Øine veier en hel Del for at blive ved det engang Vedtagne, som jeg ogsaa troer, at jeg vilde have stemt for, hvis jeg havde været i Mødet. Og gjør saa Summen saameget? Der er neppe nogen, som troer paa den alligevel eller føler sig strængt bunden deraf.

Med venlig Hilsen til Deres Kone og Børn

Deres hengivne

R. Strøm.

„Vi sidde midt i Raadhusbedømmelsesvrøvlet,“ skriver Meldahl til sin Datter 28. Februar 1890. Han er led og kjed af disse Møder sammen med uvidende Mennesker, hvoraf nogle endog kunde være uopdragne: „Næste Aar gaar jeg ud deraf, saa har jeg været der 25 Aar, og saa kan det være nok.“

I Mødet 31. Marts 1890 meddeles Resultatet af Konkurrencen, hvorved Ingen vandt den høieste Præmie (10.000 Kr.), men hvor der tildeltes Nyrop en Præmie paa 5.000 Kr., Dahlerup 3.000 Kr., ligesom Architekterne G. E. W. Møller og L. Clausen i Forening og endelig V. Koch 2.000 Kr. 24. Juni 1890 vedtoges Udvalgets Flertals Forslag om, at Udvalget bemyndiges til at træde i Forbindelse med Nyrop for at forhandle med ham om eventuelt at

udarbeide et nyt Raadhusprojekt. Mindretallet, blandt hvilke var Borgmester Hansen, Meldahl og Strøm, havde derimod foreslaet, at man eventuelt skulde forandre det opstillede Program og derefter henvende sig til en eller flere Architekter om et nyt Projekt.

„Jeg antydede, at der vilde medgaa 3 Millioner, man korsede sig og grinte ad mig. Da Konkurrencen saa kom, optog man Gaardsals Tanken, men paa saa komisk Maade, at man lavede Væggen forneden som lukkede Façader og gjorde Formerne saa forskjellige, at Enhver troer, at hele Forpartiet er noget nyt, senere tilbygget. Da jeg ved Projektet viste, at det havde den capitale Feil i Planen, at den Indtrædende ikke selv strax kunde se, hvor han skal finde Hovedtrappeopgangen, var Partikoteriet saa mægtigt, at man afviste al den Art af Kritik. Fortalerne for Nyrops Projekt vare Fussing og Assessor Koch.“

Fussing gik af som Raadmand 15. September 1890 og traadte derfor ogsaa ud af Udvalget, hvor Majoriteten derefter lededes af Koch og Kayser, og hvor Borgmester Hansen og Thomsen vare blandt Oppositionen og meldte sig ud af Underudvalget. Man faar et Glimt af de bevægede Udvalgsforhandlinger at se i Strøms Brev til Meldahl 15. August 1891: „Hansen har, som man erfarede i Underudvalget, taget Sagen meget fornuftigt, nemlig fremdraget bestemte Punkter, som han mente nødvendig maatte forandres i Planen, og som ganske vilde nødvendiggjøre en væsentlig Omdannelse af denne, men dog ikke directe var rettet mod den selv. Disse Punkter vare valgte med Forstand og vistnok efter kyndigt Raad, hvad der ogsaa fremgaaer af, at de for en væsentlig Del berørte de samme Spørgsmaal, som De har sagt mig at ville tage fat paa. Men da Hansen havde omtalt dem, sagde Kayser, at H. havde ingen Grund til at troe, at Flertallet vilde indlade sig paa saa væsentlige Omdannelser af Planen, som han havde antydnet, H. stillede for store Fordringer, som Flertallet ikke agtede at gaae ind paa. Dette er altsaa Situationen indtil videre, og jeg troer, at De vil behøve al Deres Diplomati for overhovedet at faae en virkelig Forhandling i Gang med det høie Flertal i Underudvalget. Men jeg ønsker Dem og os alt Held dertil.“

Borgmester Hansen skrev engang til Meldahl i Foraaret 1892: „Jeg selv kjender ikke til (det er maaske min Feil) Kammeraderi og Forud-Aftaler.“ Man maa næsten tro, at der her sigtes til Arbei-

det i Raadhusudvalget, naar man hører, at der slet ikke blev givet Mindretallet nogen Leilighed til at faae sine Tanker udarbeidede, baade Hansen og Thomsen beklagede sig over, at der intet Hensyn var taget til Mindretallets Indvendinger og nogle løse Udkast, der gik i en anden Retning; det havde været umuligt for Mindretallet at komme til at forelægge Forsamlingen en virkelig udarbejdet Skizze. Der forelaa nemlig et fuldt færdigt Forslag fra Fler-tallets Side, da Meldahl endelig efter 1½ Aars Forløb engang i Sommeren 1892 blev tilsagt til et Møde.

Strøm skriver, Nationalbanken, 8. Juli 1892: Kjære Kammerherre Meldahl! Jeg haaber, at De som ene Dissentierende i Underudvalget vil tage Ordet paa Mindretallets Vegne paa Mandag og fremsætte de vægtige Indvendinger, som De i Udvalgsrådet førte frem med saa megen éclat, men desværre ikke fik Leilighed til at hævde overfor Modpartiets Angreb.

Deres hengivne

R. Strøm.

Samme Dag skriver Hansen:

Kjære Hr. Kammerherre Meldahl!

Jeg stoler paa, at De paa Mandag i Borgerrepr. kort og værdigen udtaler Mindretallets Standpunkt i Raadhussagen; — selv vil jeg nødigen tage Ordet.

Deres hengivne

H. N. Hansen.

11. Juli 1892 forelægges Fællesudvalgets Forslag om, at det skulde overdrages Nyrop at opføre det nye Raadhus. Meldahls Minoritetsvotum udtaler, at man ved fornyede Forhandlinger med Architekten skulde søge at tilveiebringe et bedre Projekt.

Under Diskussionen motiverede Meldahl Mindretallets Votum. Bygningen maatte ud til Boulevarden have en Façade, der kunde være til Pryd, og det vilde den ikke faae efter Planen, Sidefaçaden vilde give det Indtryk, at det er en Bygning, som ikke er bleven færdig. Dernæst havde Meningen været, at Gaarden skulde kunne bruges til Festsal uden store Offre. Denne Gaard havde imidlertid lidt efter lidt faaet en saadan Udvikling, at Architekten har kunnet

bruge det store Ord derom, at der vanskelig skal kunne findes et lignende Lokale Nord for Alperne. Noget Saadant havde aldrig været Programmets Mening. Architekten havde med sit store Talent maattet kunne finde en billigere og naturligere Løsning. Ved at aabne de faste Vægge, som gjøre Korridorerne mørke, kunde man danne Arkader og uden Bekostning faae det større Lokale til det festlige Brug ligesom første Sal burde danne en Balkon for Tilskuerne. Gaarden burde have saadanne Former, at man med Lethed kunde anbringe et interimistisk Tag, naar den skulde benyttes som Sal. I Bygningens Karakteristik saa man ikke det Freidige, Simple, Store og Enkelte, som hører med til at karakterisere vor Tid. Et Bygningsforetagende er afhængigt af tre Faktorer: at man har en talentfuld Architekt, en Bygherre med et klartseende Blik og tilstrækkelige Pengemidler. I denne Sag havde man de 2 Faktorer: den talentfulde Kunstner og Pengene, men Bygherren havde ikke været kyndig, Programmet havde været uklart.

Til 2. Behandling 18. Juli stillede Strøm et Ændringsforslag om at sende Sagen tilbage til Fællesudvalget, for at Mindretallet kunde faae Leilighed til ved Architekt Nyrop at udarbeide en ændret Plan. Under Diskussionen talte ogsaa Hansen imod Flertalsforslaget. Ved Afstemningen blev Strøms Forslag forkastet, og derefter vedtoges Flertallets Indstilling med 23 Stemmer imod 8. Meldahl og Thomsen ønskede udtrykkelig bemærket, at de havde stemt imod Flertallets Indstilling. I næste Sag: „Ordning af Terrainet ved Polyteknisk Lærestalt med tilhørende Bygninger“ blev et Forslag af Meldahl om „at Ridestien og Fortoget i Voldgade gennemføres i lige Linie til Sølvgade“ forkastet med 16 Stemmer mod 13. Det blev Meldahls sidste Møde i Borgerrepræsentationen, han ønskede nu at træde ud. Borgmester Hansen skriver: Efterskriften i Deres Brev har gjort mig ondt — og dog tør jeg ikke, selv om jeg kunde, holde igjen. — Jeg har *saa meget*, hvorfor jeg virkelig er Dem taknemmelig fra mine 19 kommunale Aar, saa jeg seer saa saare nødtigt de „faa“ blive endnu færre — og jeg kan ikke foie til, at „Resten“ endnu er nok. Men Enhver maa jo slide sin Tid. Gid der dog var lidt frisk Luftning!

Deres hengivne

H. N. Hansen.

Strøm skriver 14. Oktober 1892:

Kjære Kammerherre Meldahl!

Den Meddelelse, De sendte mig forleden, var mig meget overraskende og meget uvelkommen. Det gjør mig oprigtig ondt — det ved De, at vi skal savne Dem; og jeg vil for mit Vedkommende i høi Grad savne Dem. Men jeg troer nok, jeg tør sige, at det vil gaae de fleste Andre i Forsamlingen ligesaa. Deres store Arbeide er sandelig ikke glemt, og vi kan egentlig nu daarligere undvære Dem end nogensinde. De er jo ikke indrettet til at være Jabroder, men dem er der jo ogsaa en skjøn Besætning af! Skade, at De nu er bleven kjed af at see og høre paa dem.

Deres hengivne

R. Strøm.

I Mødet 31. Oktober 1892 forelaa der et Andragende fra Kammerherre Meldahl om at maatte udtræde af Forsamlingen, da forskjellige Forhold forhindrede ham i at give Møde i denne. Det vedtoges enstemmig at meddele det begjærte Samtykke.

Borgmester Hansen virkede endnu som Borgmester i 5 Aar. Da han har søgt sin Afsked, skriver han til Meldahl 22. Oktober 1897: Fremfor alt siger jeg Dem Tak for venlige Tanker og Ord tidligere og *nu*, da denne for mig alvorlige Beslutning er bragt til Udførelse. Jeg tror, at den er rigtig og forsvarlig. Jeg er glad for hver en af mine Venner, som billiger den, og jeg tror, at De hører til dem, som rettelig har forstaaet den.

Deres hengivne

H. N. Hansen.

En af Meldahls Indvendinger mod Nyrops Raadhus var, „at der manglede et kunstnerisk stort Greb paa overalt at danne en mægtig Gesimsoverdel. Følgen sees nu alt nogle faa Aar efter, man maa tye op til en daarlig Loftsetage med en Mængde Tagvindueslys — hvor man kunde have havt en god, øverste Etage, der udvendig havde kunnet være formet som en mægtig Bygnings Hovedform og indvendig været en fuld Etage og derved givet Plads til mange kommende Tidens gode Udvidelser. Nu, 1905, er Raadhuset alt for lille.“

Meldahl sigter her til det mærkelige Forhold, at der i Borgerrepræsentationen allerede i Sommeren 1904, hvor Raadhuset nylig var taget i Brug, blev udtalt, at der i det ikke var megen Reserve af Lokaler til fremtidig Brug, og at f. Ex. de Rum, hvortil Meterkontoret flyttedes, vare akkurat saa store som nødvendigt i Øieblikket, og hvorledes man om et Aar eller to vilde udvide dem, var ikke klart. I Oktober 1904 skriver derefter Magistraten, at det nævnte Kontors Lokaler allerede ere overfyldte og ikke kunne modtage nogensomhelst Tilvæxt.

Endnu i Meldahls Levetid, i Efteraaret 1906, giver Magistraten en eiendommelig Beskrivelse af, hvorledes det havde sig med Belysningskontorets Lokaler efter Indflytningen paa Raadhuset: der manglede et Par Rum nemlig „et til Direktorens Sekretair, som nu med Maskinskriveren maatte opholde sig i Forværelset, hvor han maa forhandle med Folk, samtidig med, at der skrives paa Maskine, og andre Folk, som søge Direktøren, opholde sig i Forværelset og saaledes blive Vidne til de Forhandlinger, Sekretairen fører med Leverandører og Kunder; ligeledes savnes et Rum, hvor Inkassatorerne kan opgjøre deres Regnskaber, det gjøres nu i selve Forhallen, men da de maa fremdrage Penge til Optælling og Afstemning, er det hverken passende eller forsvarligt, at dette foretages i en aaben Forhal, tilgængelig for Alle.“

I denne Sammenhæng omtales endvidere et Kontorchefsrum som uheldigt, det ligger midt i Kontoret, saa at Personalet tvinges til at løbe ud paa Gangen, hver Gang de skulle fra den ene Ende af Kontorerne til den anden.

Altsammen en levende Illustration til, at Meldahl havde Ret, da han i Juli 1892 foreslog, at man endnu ved Forhandling med Nyrop skulde søge at tilveiebringe et bedre Projekt, selv om Sagen derved forsinkedes et halvt eller et helt Aar: „Naar Bygningen engang staaer færdig, er der dog ingen, der spørger om, hvormegen Tid dens Udførelse har kostet, men kun, om den er smuk og hensigtsmæssig.“

Alle Forslag og Henstillinger havde været forgjæves. „Mindretallet havde fremsat Forslag,“ udtalte Thomsen i Møderne i Juli 1892, „men Architekten havde ikke kunnet sætte sig ind i dets Tanker. Han havde i den Grad stirret sig blind paa sit eget Projekt, at han overfor Ønsket om at formindske Festsalens Længde, der

udgjør 70 Alen, har erklæret, at han ikke kan ønske den en Tomme kortere, ligesom han overhovedet ikke havde kunnet lade sig paa-virke af Andres Tanker. Bygningen vilde efter den foreliggende Plan ikke tilfredsstille de berettigede praktiske og tekniske For-dringer.“

Meldahl deltog vistnok aldrig i Kommunens Middage; der blev heller ikke holdt nogen 25 Aars Fest for ham. Talt for ham blev der dog engang efter hans Udtræden, det var ved Borgerrepræsen-tanternes Møde 18. December 1899 af Folketingsmand G. Philipsen (der i sin Tid havde arbejdet paa Høiesteretsadvokat Henrichsens Kontor). I en forøvrig skarp Diskussion om Thorvaldsens Museum, for hvis Bestyrelse Meldahl var Formand, sagde Philipsen kort og godt, at Meldahl i mange Aar havde været en Prydelse for denne Forsamling, og at han var en ypperlig Administrator.

SVANER I SØERNE

I HAVNERAADET — PROMENADEN PAA FRIHAVNSMOLEN

„Fra 1883 i 13 Aar Medlem af Havneraadet i Kjøbenhavn.“

Allerede fra først i Treserne havde Meldahl ved Gammelholmsagen faaet Interesse for og Erfaring i Havneforhold, thi det dreiede sig ogsaa der om Liggeplads, Oplagsplads o. L. Meldahl ledede i alt Væsentligt Forhandlingerne om den Bolværkstrækning, som Havnevæsenet kom i Besiddelse af, og Fenger erklærede senere i Borgerrepræsentationen, at han havde gjort det paa en Maade, der var heldig for begge Parter, men især for Havnevæsenet. „Ingen Andens Forslag vilde være bleven fulgt.“

Naar han paa sine Reiser var i Havnebyer, var hans første Gang til Havnepladserne for at følge Udviklingen.

Havneraadet bestod dengang af 13 Medlemmer, Formand var som nu Overpræsidenten. Borgerrepræsentationen valgte 6. I Meldahls Tid fulgte her de 3 Borgmestre Fenger, Ehlers og Øllgaard efter hverandre. Ellers skal nævnes Melchior, der efterfulgtes af Grosserer Harald Hansen, Julius Thomsen og de 2 landstingsvalgte, Kommandeur, senere Admiral, W. A. Carstensen og Ingenieur, senere Etatsraad, H. A. Hammerich. Meldahl blev Medlem 5. Marts 1883, valgt af Borgerrepræsentationen.

„Her var Forholdene helt primitive, og ligesom i sin Tid i Kommunen søgte jeg at faa Referat af vore Forhandlinger, men det lykkedes mig først nogle Aar senere, da Thomsen ogsaa dog fandt det for galt, at vi ikke kunde faae at vide i et Møde, hvad vi tidligere havde forhandlet.“ Referaterne i Havneraadets Protokol begynde 18. April 1891.

„I Havneraadet har jeg virket for Forbedringer i Havnen og ved Frihavnsanlægget.“ I 1883—84 dreiede Forhandlingerne sig om Arbejder paa Inderrhedens Vestside. At Meldahl strax gjorde Gavn, sees af nedenstaaende Brev, 14. Marts 1885, fra Havnekaptain Lüders (paa hvem Meldahl ellers ved forskellige Leiligheder saae med en Del Kritik):

Højstærede Hr. Etatsraad!

Deres velvillige Linier af i Gaar har det været mig en saa stor Fornøielse at modtage, at jeg føler Trang til at takke Dem for Deres sande Interesse for Havnevæsenet.

Ved al den ofte smaalige Modstand, man møder her i Landet, er det en stor Trøst at vide, at man dog ogsaa er i Berøring med og finder Støtte hos Mænd, som have en storslaaet Opfattelse af vore Forhold, i hvor smaa disse iøvrigt kunne synes, og for den Løftelse, som De ved enhver Leilighed bringer ind i Havneraadets Forhandlinger, bringer jeg Dem herved min oprigtige Tak saavel paa egne som paa den nye Borgmesters Vegne.

I Haab om at Helbredstilstanden maa gaae godt frem
forbliver jeg

Deres ærbødige

og hengivne

F. V. Lüders.

„Den første offentlig fremsatte Plan (ogsaa i III. Tid.) om at bevare Citadelsvolden som Del af Langelinie Promenaden er fremført af mig“ April 1886.

23. Marts 1888 kom Loven om Frihavnen.

„I Kommissionen, der blev nedsat for at give et Forslag til det hele Anlæg, blev jeg Formand for det Afsnit, som vedrørte Langelinie og Citadelsvolden. Tegner¹⁾ fik Frihavns Afdelingen.“

„Den hævede Del af Langelinie ovenover Skurene langs Kaien er min Tanke i Havneraadet, og jeg hjalp som Formand i Frihavnsbedømmelsen Udvalgets Afdeling for Kaianlægene til at frede om Langelinie og Kaiforholdene.“

I Havneraadets Protokol refereres der 30. Mai 1891: Meldahl foreslaar her at efterligne Genua og Antwerpen og hæve Spasereveien op over Pakhusene og derved faa „en Promenade med en storslaaet Udsigt“. Ved Hjælp af støbte Søiler og delvis baaret af Pakhusene kunde det ske med forholdsvis ringe Udgift, og „der vilde fremkomme et smukt Anlæg til Hæder for Havneforvaltningen. Hvis der lægges en Kafé for Enden af Molen, vil Frihavnselskabet skaffe sig en glimrende Indtægt.“ Det nye Medlem, Hammerich, slutter sig hertil og tilføier, at det sydligste Stykke af Molen bør være bredt, og derefter kunde man uden Trapper ad en jevn Rampe komme op til Promenaden. Et Forslag af Meldahl og Harald Hansen om, at den søndre Del af østre Mole skulde

¹⁾ Overingenieur, fra 1889 Generaldirekteur for Statsbanedriften.

være mindst 40 Fod bredere end forudsat i Loven, forkastedes baade nu (med 6 Stemmer mod 2) og i Mødet 30. Juni 1891. I November fremhæver Meldahl atter Fordelen ved en hævet Promenade som Antwerpens og forlanger bredere Moler, og Hammerich slutter sig atter til Meldahls Forslag.

Thomsen var Modstander af Promenaden, som han mente ikke vilde faae nogen Betydning, da den vilde blive en cul de sac. Vistnok har det været en stor Lettelse for Meldahl, da Thomsen 23. August 1892 bad om at udtræde af Havneraadet paa Grund af sine mange Embedsforretninger. Istedetfor ham valgtes Directeur for Orlogsværftet Nielsen. Meldahl fortæller videre om sine Kampe i denne Sag: „Jeg fik mit Afsnit formuleret saaledes, at det kunde skaffes tilveie, nemlig en Promenadeplads langs Langelinie og langs hele Østsiden af Frihavnen med Bevarelse af en Del af Østvolden og Canalerne ved Citadellet. Herved troede jeg, at Alt var reddet for Kjøbenhavn, men en skønne Dag mødte jeg Kronprindsen ridende i Charlottenlund, og han sagde kort til mig: „Nu ødelægger man Deres Plan ved Citadellet. — Har De seet, man fylder Graven og jevner Bastionen.“ Nogle Dage efter mødte saa Lüders i Havneraadet med en af Estrup, Indenrigsminister Ingerslev og Krigsministeren approberet Plan, ifølge hvilken hele Kastelsgraven Vest for Langelinie Pavillon skulde fyldes, og en lige Kjørevei fra Viaducten over Toldbodveien fra Toldbod til Frihavn føres Nord paa, Vest bagom Langelinies Pavillon. Herved vilde det skønne, landskabelige Parti ved Voldgravens Bastion være bleven ødelagt. — Jeg reiste kraftig Modstand i Raadet, og snideligt støttet af Kommandeur Nielsen og flere Medlemmer fik jeg Sagen i et Udvalg og der underhaanden støttet af Havnebygmester Møller, fik vi fastslaaet, at ved at dreie Veien saaledes som den nu er gennemført, kunde det Hele udføres for samme Beløb; det indstilledes saa enstemmigt til Raadet, og det vedtoges der. Men nu gjaldt det af faa Ministeren til at bøie sig. — Da Lüders havde sikkret sig Kongens og Ministerens „Ja“ for sin Plan, maatte jeg jo vinde Kongen for den ny Plan. Jeg gik til Kongen“, og ved Samtale med Kongen og Dronningen og med Støtte af Kronprindsen fik Meldahl den nye Plan fulgt. —

„Et ikke ringe Publikum vil faa Glæde af Spadsereveien paa

Molen," sagde Architect O. V. Koch i Borgerrepræsentationen 19. December 1892. „Man maatte være Havnevæsenet meget taknemmelig for dets Arbeide i denne Sag.“

Meldahl følte sig her som Kjøbenhavns Talsmand. Da det 3. Marts 1894 dreiede sig om Overenskomsten imellem Havnevæsenet og Byen om Indretning af et Parkanlæg paa den østlige Del af Kastelsvolden, udtalte han saaledes: „Det høres tidt og er ogsaa oftere sagt her, at vi kunne sige, hvad vi ville, men Ministeren gjør dog, hvad han vil. Ikke desto mindre er vi dog her for at sige vor Mening. Jeg mener i denne Sag at have en ganske særlig Opfordring til at hævde min Opfattelse, thi af Kommunen fik jeg med mit Mandat til Havneraadet en speciel Opfordring til at varetage dens Interesser ligeoverfor Skjønhedsfordringerne. Man bør vare sig for at formindske det Tiltrækkende hos det, der — takket være Havnekaptainens Utrættelighed og dygtige Medhjælp — er lykkedes at redde af Langelinie og det tilstødende Promenadeterrain. Kjøbenhavn som Millionby betinges jo netop ogsaa af, hvad Skjønt vi kan byde paa.“

Der nedsattes et Udvalg og allerede 8 Dage efter afgiver dette sit Forslag til Overenskomsten, som enstemmig vedtoges i Mødet 10. Marts 1894, idet Formanden, Overpræsident Klein, takkede Udvalget for den Hurtighed, hvormed det havde arbejdet, samtidig med at Udvalget havde havt den Tilfredsstillelse at se Raadet samle sig om dets Forslag med en enstemmig Vedtagelse.

Da Magistratens Indstilling til Overenskomsten derefter enstemmig vedtoges i Borgerrepræsentationen 19. Marts 1894, udtaler det nye Medlem, Bagermester Marstrand, at han paaskjønnede, at det var lykkedes at opnaa en Ordning, hvorigjennem de store Udgifter, Kommunen har paataget sig i Anledning af Frihavsanlægget, ville komme Byens Befolkning til Gode, idet der fremkommer et Terrain, der bliver det eneste Sted, hvor de, der bo i Byen, kunne faae Adgang til frisk Luft og fri Udsigt. Kjøbenhavnerne vilde vistnok vide de paagjældende Autoriteter Tak, fordi de her havde mødt hinanden i fælles Overenskomst.

Samtidig udtalte Architect Koch, at det nye Anlæg vilde blive rigere og mangfoldigere end det bestaaende, og vel mistedes der noget af den frie Udsigt over Vandet, men den Linie, som

kommer til at begrænse Frihavnen, vilde endnu mere komme til at fortjene Navnet „Lange Linie“ end den nuværende.“ —

„Kjøbenhavn fik saa det, der nu sees. — Ved mine Forslag støttet af Carstensen og Øllgaard fik man de store Bredder paa Veiene.“

„Først til allersidst lykkedes det mig at faae Forbindelse med Citadelsvolden fra Nordenden af Langelinie. — Men at faae en Kjørevei rundt om Høiderne med Udsigt over Havnen, det lykkedes ikke, men det kan Fremtiden skaffe.“

Til sin gode Ven, Maleren Grev Georg von Rosen i Stockholm, skrev Meldahl 22. November 1894: „Her har jeg nu afleveret Marmorkirken efter 18 Aars Arbeide, og jeg troer nu at have faaet de akustiske Forhold ordnede, hvilket er en saare svær Ting ved en rund Kuppelkirke.

Ligeledes er nu vor Frihavn aabnet, og der har jeg som Medlem af Havneraadet faaet en i Europa temmelig enestaaende Promenade frem — ligesom i Genua — ovenpaa Pakhusene langs hele Yderhavnen. Det er en kostelig Udsigt, man har her over Trafiken og Øresund. Citadelsvoldens smukke, landskabelige Former og Beplantning er inddragen i det hele Anlæg. Naar De kommer her, maa De gaa ud med mig og see det rigtig an.“ —

„Desværre blev jeg baade af Ministeren og Alle overstemt ang. Anlægget af Kaien langs Østmolen, som blev anlagt langt smallere end af mig foreslaaet — og nu er den en næsten ubrugelig Kai.“ —

Om Langelinie Promenaden og Frihavsmolen, Meldahls Tanke, udført af Hammerich, har Vilh. Wanschers udtalt, „at det er det skønneste Parti af det moderne Kjøbenhavn, det, hvor Teknik og Kultur, Respekt for de givne naturlige Værdier og for det moderne Livs Krav er bedst forenet. Det er beundringsværdigt og tillige karakteristisk for dansk Skønhedstrang baade at det hele er lykkedes saa godt, og at Folk holder saameget af det.“

CARLEMIL FENGER

Meldahl havde Fenger til Kollega i Borgerrepræsentationen fra 1868 til 1874, da denne blev Borgmester indtil 1883, halvandet Aar før han døde. Forholdet imellem dem var uforandret inderligt hele Livet igjennem. Raad og Hjælp søgte de stadig hos hinanden.

13. Juli 1875 havde det sjællandske Jernbaneselskabs Plenarbestyrelses Udvalg skrevet til Københavns Magistrat i Anledning af Sagen om Udvidelsen af Københavns Banegaard og Anlæg af en Havnebane. Udvalget forelægger Magistraten forskellige Projekter til Udvidelsen: I. en større Godsbanegaard paa den sydlige Side af Vesterbro og II. Udvidelse af den daværende Banegaard nordfor Vesterbrogade mod Øst ud til den nye Boulevard. Man spurgte ogsaa om Kommunens Betingelser for at afhænde de Arealer, der var nødvendige for Udvidelsen.

Fenger skriver til Meldahl 3. August 1875: „Det er et for mig idetmindste meget uventet Skridt, men som kan faae meget alvorlige Følger. Jeg har foreløbig sat mig ind i Sagen, men er endnu ikke færdig dermed. Jeg seer nok, at det vil blive meget vanskeligt at give et *godt* Raad, og jeg vilde meget nødigt give et slet. Kunde De ikke faa Lyst til at tale med mig derom?“ Han foreslaaer Meldahl at spise til Middag hos ham en af de nærmeste Dage: „Vi kunde da anvende et Par Eftermiddagstimer til at drøfte Sagen og i Forening underkaste den en første Behandling. Jeg skal sørge for, at vi have de fornødne Kort m. m. til Raadighed i mit Hjem.“ Resultatet blev, at Magistraten bad om Betænkning fra Udvalget for Fæstningsterrainets Realisation (altsaa Herforth, Thomsen og to Magistratsmedlemmer), og at Magistraten 2. Oktober svarede Jernbanens Udvalg, at man med nogle Modifikationer foretrak Projekt I.

Aaret efter er det Meldahl, der engang søger Raad, tydelig nok i Anledning af et grovt Overfald, som han havde været Gjenstand for i Mødet 3. Juli 1876. Havneraadet havde foreslaaet, om man ikke kunde indlemme et Stykke af Frederiksgade i Larsens Plads. Da Meldahl under Debatten udtalte, at han længe havde havt den Tanke, at der netop paa det Sted burde være en Landgangstrappe og et Parkanlæg, der kunde staa i Forbindelse med Amalienborg Palaierne, blev han ganske umotiveret overfaldet, idet man foreholdt ham, at Gammelholmsanlægget ikke var smukt nok og Kaien for smal. Naturligvis tog Fenger som den rette Sagkyndige strax til Gjenmæle mod dette uretfærdige Overfald. Rimeligvis har Meldahl Dagen efter i Harme skrevet til Fenger, at han vilde melde sig ud af Borgerrepræsentationen.

Fenger svarer 5. Juli 1876:

Kjære Meldahl!

Deres Stemning er meget forklarlig, men ikke fuldt berettiget; der findes raa Mennesker i enhver Kreds, men jeg maa dog leve i den, og det kommer kun an paa, om Raaheden vinder Bifald, hvilket den i dette Tilfælde er saa langt fra at gjøre som vel muligt. De vilde efter min Mening begaae en stor Feil ved i nærværende Øieblik at foretage nogetsomhelst Skridt. Men i ethvert Tilfælde beder jeg Dem om intet at foretage, inden De har overlagt Sagen med mig. Vi pleie jo ved saadanne Leiligheder at staae hinanden bi med Raad, og jeg har en levende Følelse af, at De i nærværende Øieblik har Lyst til at gjøre Noget, som vilde være uklogt. Mange Hilsener til Deres Frue!

Deres
Fenger.

I flere Breve fortæller Fenger om sin kommunale Virksomhed. Som Borgmester henvendte han strax sin Opmærksomhed paa to Ting: at forbedre den kommunale Statistik og at faae den saakaldte „humane“ eller „nye“ Sygepleie indført paa Kommunehospitalet, hvor Dagpleien dengang besørgedes af Stuekoner, der havde Bolig paa Hospitalet, Natpleien af Vaagekoner, der kom om Aftenen fra deres smaa, private Hjem, ofte trætte af Dagens Arbeide. Fenger vilde skabe en uddannet Sygepleierstand, taget særlig blandt Kvinder af de bedre Klasser.

Han skriver til Meldahl 4. Oktober 1875: „Jeg har brugt min Tid ganske vel og navnlig foretaget adskillige Arbeider til Forberedelse af det kommunale Budget for næste Aar. Jeg kommer ikke med store Forslag, men dog med nogle, der forhaabentlig ville findes ret interessante, navnlig 1) et Forslag til en bedre Indretning paa Communehospitalet, som jeg nøie har drøftet med Overlægerne, og om hvilket vi ere fuldstændigt enige og 2) et Forslag til et Fremskridt i vor kommunale Statistik, som dog ikke tilsigter nogen endelig Ordning af denne, hvilket endnu neppe lader sig gjøre paa en tilfredsstillende Maade, men som dog vil være et godt Skridt i den Retning. Jeg har talt med flere derom, navnlig med Scharling, og han syntes ganske at bifalde, hvad jeg

har tænkt at bringe i Forslag. — Iøvrigt gaaer det med de øvrige Anliggender i den sædvanlige Slendrian. Borgerrepræsentanternes Forhandlinger have været jevnt kjedelige. Jeg snød dem da for det sædvanlige Gilde paa Bidstrup og fik det nødvendige Brænde udvist uden deres Medvirkning.“

Ved Budgetbehandlingen 15. November gik de nævnte Forslag ogsaa glat igjennem. Scharling glædede sig over, at Magistraten erkjendte, at der ved Oprettelsen af et kommunalt, statistisk Bureau vilde opnaaes et væsentligt Gode for Kommunen, og over at der dertil bevilligedes 5.500 Kr., og han og Howitz vare meget tilfredse med den paatænkte Omordning af Sygepleievæsenet, hvortil der kun fordredes den forholdsvis ubetydelige Bevilling af 1.000 Kr.

„I Communen gaaer det sin sædvanlige Sneglegang,“ skriver Fenger 16. Mai 1877. „Jeg er dog kommen saavidt, at jeg idag kan forelægge Magistraten Sagen om Udvidelse af St. Hans Hospitalet, som jeg nok troer er ordentlig behandlet, og Sagen om Jernbanen til Havnen, for hvis Skjæbne jeg ingenlunde er rolig.“ Sagen om den haardt tiltrængte Udvidelse af St. Hans Hospital gik i Udvalg i Mødet 25. Juni, og dettes Indstilling vedtoges 17. Juni 1878.

Forslaget om Anlæg af en Jernbaneforbindelse mellem Kjøbenhavns Banegaard og Havn, som Magistraten ansaa for at være „af den største Vigtighed for Kjøbenhavns Søhandel baade i Nutid og i Fremtid“, og hvorved der dengang ogsaa paatænkedes at anlægge en Tunnel under Vesterbrogade, forelagdes 28. Mai 1877 og vedtoges med nogle Ændringer enstemmig i Mødet 11. Juni 1877. Den omtalte Tunnel blev senere opgivet.

Blegdamshospitalet blev opført 1876—79. Over dets høie Hovedport er der en Zinkgruppe af V. Bissen „Athene, der værger sine Børn mod Pestgudens Pile“. Forslaget til denne Gruppe skyldes Fru Meldahl. Fenger skriver til hende om denne Sag 10. August 1877, Himmelbjerget (hvor Emil Hornemanns Sølvbryllup feiredes):

Kjære Fru Meldahl!

De maa ikke blive altfor forundret over paa denne Tid at modtage Brev fra et saa usædvanligt Sted, som det, der er betegnet i Overskriften til dette Brev, eller fra en Mand, som uagtet

han er en af Deres ældste Venner, dog formentlig er en af Deres alleryngste Correspondenter. Men dels skylder jeg Dem jo paa en Maade endnu Svar paa det fornøielige Brev, jeg for en Maanedstid siden modtog fra Dem, dels har det Anliggende, hvorom De dengang skrev mig til, siden gjort et Fremskridt, hvorom jeg netop her har modtaget Efterretning, og som jeg da strax vil meddele Dem, da jeg holder meget af, at i et Fællesanliggende alle de, der interessere sig for Sagen, holde Skridt med den hele Tiden. Jeg fik igaar et Brev fra Bissen, som jeg vedlægger tilligemed de 2 Tegninger, hvoraf det var ledsaget. De vil deraf see, at han har optaget Ideen og gjort et Par Forsøg paa at udføre den. Jeg haaber nu, at De vil see paa disse to Tegninger med et granskende Blik og sige mig Deres Mening derom, naar jeg i næste Uge kommer til Byen. Men jeg kan dog ikke afholde mig fra at sige Dem, hvilket mit første Indtryk har været. Den siddende Minerva synes mig noget kjedelig, og det kronede Kjøbenhavn ved hendes Fod ligesaa og oprigtig talt paa Veien til det Absurde. Derimod synes jeg en hel Del bedre om den staaende Minerva og den Qvindefigur, som søger Ly under hendes Skjold, synes mig i det hele godt componeret og godt grupperet, hvorimod de 2 Børn ved Minervas høire Side aldeles ikke hænge sammen med det Øvrige og aabenbart enten maae falde bort eller stærkt ændres. Se det er nu mit Besyv; men jeg er modtagelig for Belæring og stoler kun lidt paa min Dom, saa De maa ikke tage videre Hensyn til, hvad jeg her har skrevet. Jeg glæder mig til at faae en Samtale med Dem derom, naar vi næste Gang sees.

Idag er Veiret aldeles fortryllende, og vi agte at seile i Hjulbaad til Silkeborg og derefter eventyre os omkring i denne deilige Egn. Vi haabe, at De og Deres har det godt og nytte Aarstiden paa bedste Maade. Mange Hilsener til Alle, baade fra min Hustru, fra Alma og

Deres hengivne

Fenger.

Fengers bittere Skuffelse i 1864 gjorde ham passiv i storpolitisk Henseende. Han kunde ikke mere som Meldahl fantasere over Fremtidens Politik. 1861—76 var Fenger Medlem af Folkethinget. Han skriver 16. Mai 1877, efter at Provisorietiden er begyndt:

„Jeg har havt den Ærgrelse at see, hvorledes Alt er gaaet saa ganske anderledes, end jeg har syntes, det maatte gaae, og da dette ikke har været en lumpen Ærgrelse over min daarlige Forstand, men har medført det dybeste Saar, som mit ellers i saa mange Henseender lykkelige Liv har bragt mig, og da jeg oprigtigt talt i al Stilhed endnu undertiden bløder temmelig stærkt deraf, har mit Livs lille Historie medført, at det ikke mere falder mig ind at ville skue synderlig længere end til den næste Dag i den store Politik. — I den indre Politik er jeg egentlig ikke vendt tilbage til et tidligere Standpunkt, men jeg har lært Meget, Altfor meget af den raa Virkelighed. Jeg har havt mange glade Forhaabninger, som ere gaaede al Kjødets Gang; jeg har troet, at om end de selviske Drifter hos os ikke mere kunde ventes at ville blive holdte itømme end paa de fleste andre Steder, vilde der dog altid i alle Classer af Befolkningen være nok tilbage af virkelig Fædrelandskjærlighed til at lægge en alvorlig Kapsun paa Eventyrerne og deres hele Treiben for at tilfredsstille deres Trang til Penge og Magt. Dette skønner jeg nu ikke mere at være Tilfældet, og jeg seer derfor med nogen Sindsro paa den Bevægelse, der er begyndt, endskjøndt jeg jo nok seer, hvorhen den rimeligvis vil føre os. Dog kan jeg ikke nægte, at den igrunnen er mig modbydelig, og jeg er inderlig glad og taknemlig over, at jeg ikke selv behøver at tage Del i den.“

11. og 12. Mai 1879 stod der i Berlingske Tidende 2 Artikler af Meldahl „Oprindelsen til Frankrigs Nationalvelstand“. Det var et Referat af Udtalelser i protektionistisk Retning, fremsatte af den kjendte Kunstkritiker i München, Friederich Pecht.

Fenger skriver 17. Mai 1879 til Meldahl, der var i Neuenahr: „Jeg fik forleden tilsendt en Artikel i Berlingske Tidende med Deres Navn paa. Tag Dem iagt for Toldspørgsmaal; det er noget lumsk noget, naar man ikke indskrænker sig til at anvende Tolden alene i fiskale Øiemed, men tillige vil opnaae andre Hensigter ved den. Det kan gaae godt, men det kan ogsaa slaae særligt feil, og det er umuligt at forudsee, hvilken Indflydelse et pludselig Omslag i de Principper, man følger, vil faae paa hele Virksomheden i Landet. Jeg skriver Intet om Politik; den er altfor trist, og jeg tænker saa lidt paa den som muligt.“

Selvfølgelig fraraader han ogsaa Meldahl i 1880 at følge en

Opfordring om at stille sig til Valg til Folkethinget. Han skriver 22. September, at vel vilde det være til uberegnelig Nytte for Thinget, om Meldahl var der, NB. hvis man vilde høre paa ham, men det vilde man ikke nu. Det Hele vilde skaffe ham langt flere Ærgrelser og Bryderier, end han vilde kunne taale.

Paa et Brev, som Meldahl 26. August 1880 har skrevet til Fenger fra Tarasp, svarer denne 30. August: „Jeg seer af Deres Brev, at De har opstillet meget alvorlige Betragtninger over en hel Retning i vor Tidsalders Bestræbelser, hvori De selv har taget saa virksom en Del, nemlig den at skaffe Ungdommen en bedre Undervisning. Jeg forstaaer godt Nogle af de Betæneligheder, som ere opstaaede hos Dem. Men jeg troer dog, at de hidtil har været paa den rette Vei. Det gjælder især om at faae Dygtigheden frem, men dette kan kun ske, naar der gives Mange Leilighed til at erhverve sig Kundskaber og Færdighed i det, jeg vilde kalde Begyndelsesgrunden, thi i Almindelighed kommer det først, naar man alvorligt beskæftiger sig med et Fag, frem, om man har noget Talent. Dernæst er det sikkert ogsaa af Vigtighed, at Massen af Arbejderne har nogen Dannelse. Men det forstaaer sig af sig selv, at Tyngdepunktet dog væsentligt ligger paa et andet Sted, nemlig i den moralske Sphære. Jeg har ofte hørt sige, at det bedste Middel til at befordre et Folks Moralitet er, at skaffe det Undervisning, men jeg er aldeles ikke vis paa, at dette er rigtigt, og det tildels af de samme Grunde, som De har tænkt Dem. Thi ganske vist kan der ved Dannelsen bevirkes en Udvikling, som ogsaa har en stærk, moralsk Virkning, men den medfører ogsaa Fristelser, for hvilke ikke saa Faa bukke under. Jeg anseer derfor den udvidede Undervisning som mere nødvendig af Hensyn til Folkets intellektuelle Standpunkt end af Hensyn til det moralske. Hvad Udvandring angaaer, da vil den blive nødvendig, naar en Overbefolkning indtræder, hvortil jeg dog endnu ikke seer noget bestemt Tegn. Men hvorledes vil det gaae Udvandrerne, naar de ikke medbringe Andet end deres blotte Hænder? At Interessen for Politik er bleven saa stærkt udbredt, har ogsaa efter min Mening sin meget mislige Side, men jeg betragter dette som en af den historiske Udviklings naturlige Følger, og jeg seer ogsaa, at det kan have sine meget gode Sider ligeoverfor de forskjellige indgribende, sociale Problemer, som reises. Der ligger væsentlig Faren, og denne Fare er atter ganske væsent-

ligt begrundet i en slap Moral. Mennesket er af Naturen misundeligt, og til at rykke dette ud af ham, er det meget vanskeligt at finde Midlet.“

Fenger, der havde udrettet Saameget i sit Liv, fik efterhaanden stor Myndighed, men ogsaa mere og mere Vanskelighed ved at bøie sig for Andres Mening. „Det gik til en Tid, at man bøiede sig for ham“ skriver hans Datter, Alma Bock, „men da der en Gang viste sig et Punkt, hvor han kunde angribes, kom det for Dagen, hvilken Sum af Uvilje der efterhaanden havde samlet sig imod „den Mand, der var et Hoved høiere end dem alle, men ganske vist meget egenraadig“. Anledningen var, at Kommunens Økonomiforvalter, V. Christensen, blev grebet i Bedragerier, som allerede vare begyndte 8 Aar, før Fenger blev Borgmester, og som med stor Snildhed vare blevne fortsatte i 13 Aar. Først i Fengers Tid blev det opdaget, at der var noget galt, men da det tilsyneladende ikke dreiede sig om noget rent ud forbryderisk, mente Fenger, at han ikke behøvede at afskedige ham. Der blev truffet forskellige Sikkerhedsforanstaltninger og næste Aar indført et Kontrolsystem. Takket være dette blev Manden fanget anden Gang, og det viste sig nu, at han allerede fra Begyndelsen af havde begaaet en Række virkelige Bedragerier. „Det dreiede sig ialt om c. 26.500 Kr. Der brød nu en Storm løs ikke imod de to Borgmestere, som ingenting havde opdaget, men imod Fenger, der ikke havde slaæet haardt nok til strax, og han blev Gjenstand for voldsomme Angreb i Pressen, Magistraten og Borgerrepræsentationen. Det kom ham ganske uventet og berørte ham overordentlig smerteligt. Han havde troet, at han havde lutter Venner i Magistrat og Borgerrepræsentation.

9. Oktober 1880 blev Christensen ved Kriminalretten dømt til at have sit Embede forbrudt og til 3 Aars Forbedringshusarbejde. I et ekstraordinært Møde 30. Oktober 1880 forlangtes det med 16 Stemmer mod 11, at Sagen om Christensens Bedragerier undtagelsesvis, efter Fengers Ønske, skulde behandles for aabne Døre, hvilket skete 1. November. I en Skrivelse fra Magistraten oplyste Fenger, at han i 1878 var kommen til Kjendskab om, at Christensen havde gjort sig skyldig i urigtige Forhold. Han traf da strax skærpende Forholdsregler overfor ham og fik i 1879 i Anledning af Kvægtorvets Aabning en ny Ordning gennemført, hvorved hans Forseelser hurtig kom for Dagen.

Da der paa Grund af Christensens Misligheder kunde blive stillet forskjellige Krav til Kommunens Kasse, fandt man det rigtigst at nedsætte et Udvalg paa 5 Medlemmer til at behandle Sagen. Lehmann henstillede, at der skulde undersøges, hvorledes der var gaaet frem i de omhandlede Forhold paa den hele Embedsstige fra Økonomiforvalteren og op efter til Borgmesteren. Henrichsen blev Udvalgets Formand og Herforth et af Medlemmerne, skjøndt han først havde bedt sig fritaget: „efter det Kjendskab, han nu havde til Sagen, vilde det være ham personlig imod at skulle være med til at dække, hvad han ikke kunde billige, og ligesaameget vilde det være ham imod, at medvirke til, at der skulde gjøres Skridt overfor Mænd, for hvilke han hidtil havde havt den største Høiagtelse.“

Der bemærkedes hertil fra anden Side, at de anførte Grunde maatte være fælles for alle Forsamlingens Medlemmer.

Meldahls Hjerter har blødt ved det, der saaledes ramte Fenger. Han følte, at denne netop nu trængte til en Vennehaand og har udøst sit Hjerter i et kjærligt Brev til ham, samtidig med at han sendte ham en Gave, vistnok en Tegning af Marmorkirken. Fenger svarer 5. November 1880 „i en Mellemtime i Magistraten mellem de mest forskjelligartede og trivielleste Contorarbeider, men Hjertet har været saa fuldt, at Pennen maa have løbet over“:

Kjære Meldahl!

Jeg modtog imorges med inderlig Bevægelse Deres Skrivelse og Deres Gave. Deres Brev var mig kun et Vidnesbyrd efter 1000 andre om, i hvilken Grad et redeligt Sind hos Dem er knyttet til et kjærligt Hjerter. At jeg tidlig har seet dette, at jeg har forstaaet at vurdere det, og at jeg trofast har holdt fast derpaa, er min eneste Fortjeneste i vort gjensidige Forhold, og jeg kan tilføie, at jeg dybt føler, at jeg ikke har været den, som har havt mindst godt af dette. Jeg haaber at nyde Velsignelse deraf, til jeg engang lukker mine Øine.

Deres Gave var mig ogsaa inderlig kjær, ikke alene som et Udtryk for det Sindelag, De nærer imod mig, og den fine Maade, hvorpaa De forstaaer at lade dette fremtræde, men ogsaa fordi det vil bevare mig Mindet om det af deres Arbeider, som jeg sætter allerstørst Pris paa.

Deres Hustru, veed jeg, er min trofaste Ven og Alt, hvad der hører Dem til ligesaa. De skulle alle fremdeles leve i min venligste Erindring.

Deres
Fenger.

I samme Maaned forskrækkedes Fengers Familie ved, at han en Dag blev baaret hjem fra Byen, han var faldet paa Gaden og havde brækket sit Ben. Efter det Fald begyndte hans Kræfter i det Hele at tage af.

Bille, med hvem Meldahl netop nu havde nogen Korrespondance, skriver, Washington, 29. December 1880:

„Fenger bliver aldeles nederdrægtig behandlet. Han har selv nogen Skyld deri, fordi han ikke for længe siden og i langt større Udstrækning gjorde Forsamlingen til sin Fortrolige. Men det er alligevel nederdrægtigt, og mine Fingre have kløet efter at give disse Bagholds-Angribere en ordentlig Tugtelse.“

Endnu en kjærlig Hilsen sender Fenger 31. August 1881, da Meldahl paa Grund af Upasselighed har maattet sende ham et Afbud: „De har fuldstændig Ret i at antage, at jeg ikke er bleven vred paa Dem, fordi De ikke vilde komme til mig idag. Jeg veed overhovedet ikke, at jeg nogensinde er bleven vred paa Dem, og jeg kan ikke tænke mig, at jeg nogensinde skulde kunne blive det.“

Sagen om Christensen laa selvfølgelig Fenger overordentlig tungt paa Sinde. Baade smertede det ham dybt, udtalte han, da Udvalgets Betænkning forelaa i Borgerrepræsentationens Møde 21. November 1881, at en Embedsmand, der havde staaet under hans Administration, havde tilføiet Kommunen et saa stort Tab, og det havde været ham høist ukjært, at det havde kunnet staa som tvivlsomt, om der skulde have fundet nogen Forsømmelse Sted fra hans eller hans Forgjængeres Side. Han trøstede sig nu med, at Alt baade ved Udvalgets Undersøgelser og ved Høiesteretsdommen (3. December 1880) var blevet saaledes oplyst, at det ikke ret længer vilde være muligt for Nogen at opkaste Tvivl i saa Henseende.

Henrichsen udtalte ogsaa, at der ikke kunde paalægges Nogen et særligt Ansvar, thi selv om man vilde gaa ud fra, at der var vist Skjødsløshed og Mangel paa Agtpaagivenhed, saa havde Besvielserne dog i det Væsentlige ikke den Karakter, at de kunde være forebyggede af Borgmesteren.

Heegaard bemærkede endnu, at han havde glædet sig over det Resultat, hvortil Udvalget var kommet med Hensyn til Spørgsmaalet om Administrationens Ansvar, da han vilde anse det for en stor Ulykke for Kommunen, om den nogensinde skulde komme i den Nødvendighed at maatte gjøre retsligt Ansvar gjældende mod nogen Borgmester.

Fenger var svækket, det viste sig tydelig ved de Forholdsregler, han tog i Løbet af 1882 ved Opførelsen af de resterende Bygninger paa Blegdamshospitalet. I November 1881 havde han opdaget, at disse Bygninger ikke kunde opføres for den bevilgede Sum, men Borgerrepræsentanterne underrettedes ikke om Sagen, før Magistraten i en Skrivelse af 5. Juli 1882 bad om en Tillægsbevilling paa 39.000 Kr.; 24. Juli kom Sagen for i Borgerrepræsentationen. Under Debatten bemærkede Thomsen, om ikke den forøgede Udgift for en stor Del kom af, „at man vilde indrette Hospitalet saa smukt og stort som muligt uden Hensyn til Bekostningen, da det kunde være af Interesse at vise den forestaaende Kongres af Læger fra alle Verdens Egne en Institution, som de ikke kunde se Mage til andet Sted; men der var dog Grænser, som man ikke turde overskride.“ Der nedsattes et Femmands Udvalg for at undersøge Sagen, Kayser blev Formand, blandt Medlemmerne vare Engelsted og Thomsen, og Fenger anbefaler indtrængende at fremme Sagen saa hurtig som mulig. Han vilde ialtfald for sit Vedkommende ikke have noget Ansvar for, at Bygningerne ikke bleve færdige i 1882.

Under Udvalgets Arbeide havde det 17. Oktober et Møde med Fenger, og man hørte da til Medlemmernes store Forbauselse, at to af Bygningerne allerede næsten vare færdige. Der var endogsaa Grund til at tro, at dette Arbeide var begyndt før Mødet 24. Juli.

13. November foreligger Udvalgets Betænkning, der oplyser om disse Fakta og udtaler, at det i høi Grad vilde have klaret Sagens Stilling, naar Borgmesteren i Mødet 24. Juli havde givet denne

Oplysning, og Udvalget ender med at beklage, at Fenger har ladet Opførelsen af disse Bygninger paabegynde efter Tilbud, som betydelig overskride det til disse Bygningers Opførelse bevilgede Beløb uden at have søgt Borgerrepræsentationens Billigelse.

Med en Skrift, der tydelig viser Fengers Sindsbevægelse, skriver han Torsdag 22. November 1882:

Kjære Meldahl!

Jeg vilde meget gerne tale med Dem en af disse Dage; men da jeg hverken kan komme idag eller imorgen, vilde jeg gerne bede Dem om en Samtale Lørdag Aften. Vil De tillade, at jeg kommer til Dem Kl. 7? og dersom De kan, saa læs den Betænkning igjennem, som Udvalget i disse Dage har afgivet i Sagen om Blegdamshospitalets Fuldendelse.

Deres hengivne

Fenger.

Strax Mandag 27. November var Meldahl ude ved Hospitalet og gennemgik Bygningerne, som han fandt solidt og fortrinlig udførte. Hvad han iøvrig har tilraadet Fenger, kan ikke oplyses. Denne har ment at følge hans Raad, man har i Virkeligheden ikke gjort det. I Mødet denne 27. November lægger Fenger ikke Skjul paa, at han havde udført et Foretagende, som han ikke var fuldkommen sikker paa, at Forsamlingen vilde godkjende, men Forklaringen var den, at der i Begyndelsen af Juli var udbrudt Dysenteri i Malmö, og Sygdommen var ogsaa kommen til Sjælland om end i et meget indskrænket Omfang. Han var derved kommen i stor Uro og havde derfor fremskyndt Opførelsen af Hospitalet for saaledes at tilveiebringe et Hovedmiddel til at bekæmpe Sygdommen. Han havde maaske været noget mere dristig, end han burde have været, men han havde ikke kunnet lade være at handle, som han havde gjort, thi hvad han havde gjort, var efter hans fulde Overbevisning det Rette.

Engelsted var ikke enig med Borgmesteren m. H. til Faren for den nævnte Epidemi; i d. Anl. havde det været nok at have Telte

parate. Der havde ingen Grund været til at fremskynde Opførelsen af Hospitalsbygninger, som først kunde bygges færdige i Aarets Slutning og ikke tages i Brug, før Vinteren var forbi. Thomsen, Kayser og Sev. Jensen angreb ogsaa Fenger meget skarpt, medens denne kun kunde bemærke som yderligere Forsvar, at man nu havde Midler, som man ikke før har anvendt, til at skaffe Bygninger tørre i Løbet af en meget kort Tid.

Selvfølgelig var denne hele Sag en stor Sorg for Meldahl, der særlig tog sig Engelsteds og Thomsens Optræden nær. Han var klar paa, at Fengers Tid var forbi og skrev i den Anledning til deres fælles Ven, Krieger, der svarer 9. December: „Ja, jeg havde netop paa Fengers Spørgsmaal, om jeg kunde mærke nogen ved Alderen fremkaldt Tilbagegang hos ham, oprigtigt svaret Ja og fandt i hans Tro at have fulgt Deres Raad et nyt Vidnesbyrd om, at jeg havde havt Ret i at sige, at han, som altid havde haft Vanskelighed ved at sætte sig ind i Andres Tankegang, nu i høiere Grad savnede denne *Evne*, som var meget vigtig, hvad enten man nu *vilde* tage Hensyn til Andres Mening eller ikke.“

12. December døde Fru Fenger efter nogen Tids Svaghed. Det var et umaadeligt Tab for det Fengerske Hjem, der aldrig mere blev det gamle. Ved hendes Kiste blev der sagt af en af hendes Svogre: „Hun kunde tage Livet fra den venlige og muntre Side; ja, men hun kunde ogsaa se Livet i hele dets Alvor, og netop fordi hun kunde det, men dog stræbte, selv i de alvorligste Øieblikke, at bevare det glade og milde Sind, netop derfor kom Herren hende til Hjælp paa hendes Livs Vandring.“

Midt i December vidste man i Magistraten, at Fenger vilde indgive sin Afskedsbegjæring; Bille skriver til Meldahl, Washington, 22. December 1882: „Hvad De skriver mig under 6te d. M. om Fengers forestaaende Afsked, overrasker mig ikke. Jeg har forudset, at dette maatte komme og ønsket det. Fenger blev højst uretfærdig, ja lumpent behandlet i Økonomiforvalter Sagen. Men hans Optræden i Epidemihospital-Sagen er mig uforstaaelig. Den var aldeles ukorrekt og under de givne Forhold yderst uklog. „Beklæggelsen“ var et afgjort Mistillidsvotum. Jeg forstod vel, at De efter Deres mangeaarige Venskab med Fenger ikke vilde stemme for dette, men ellers var det jo enstemmig, og det levner efter min Opfattelse anstændigvis ikke Fenger noget Valg.“

3. Januar 1883 indgav Fenger sin Afskedsbegjæring „da jeg efter den Alder, jeg har naaet, og det Tab, jeg har lidt i Førlighed, ikke tør vente ret længe at være i Besiddelse af de fornødne Kræfter til at røgte det mig betroede, omfangsrige Embede paa en tilfredsstillende Maade.“ — Han fratraadte 1. Marts. 26. Februar sender han Henrichsen en Skrivelse, der samme Dag blev oplæst i Forsamlingen, han udtaler i denne: „Jeg anseer det ikke for sandsynligt, at jeg oftere vil kunne give Møde i Forsamlingen. Jeg føler derfor Trang til at udtale for denne min levende Tak og Paaskjønnelse af de mange Beviser paa Velvillie og Tillid, som jeg i de mange Aar, jeg dels som Borgerrepræsentant dels som Medlem af Magistraten har deltaget i dens Virksomhed, lige til den seneste Tid uafbrudt har modtaget fra den, og ønsker Dem al Lykke i Deres Bestræbelser for ogsaa fremdeles at udrette, hvad De formaa, til Bedste for Kommunen.“

Henrichsen udtalte derpaa: „Da Borgmesteren traadte ind i vor Forsamling, medbragte han jo et høit anseet Navn, vundet ved Virksomhed i de mest betroede Stillinger af forskjellig Art, og da han kom ind hos os, gav ogsaa hans store Begavelse, hans Energi og hans Arbejdsdygtighed sig snart rige Vidnesbyrd under en nidkjær Deltagelse i vor Forsamlings Arbejder. Da vi derpaa kaarede ham til Borgmester, var det derfor med fuld Fortrøstning til, at han var Manden til at overtage det besværlige og ansvarsfulde Embede, og han røgtede det jo ogsaa med Ære, indtil nu omsider den legemlige Svaghed blev saa stor, at selv Mandens Villieskraft ikke formaaede at beherske den. Naar han nu trækker sig tilbage, lad os da af Hjertet ønske ham en smuk Livets Aften, den fortjente Mands Fred og Hvile efter Arbejdet!“ Forsamlingen gav sin Tilslutning til denne Udtalelse ved at reise sig.

Om Foraaret var Fenger endnu engang Gjæst hos Meldahls til en Familiefest. Han saae rolig og ligevægtig ud som altid i gamle Dage. Af en Samtale med ham huskes endnu hans Bemærkning om, at af de mange epokegjørende Opfindelser i hans Levetid, var Svovlstikkerne den Opfindelse, som havde grebet mest ind i den daglige Tilværelse.

Han vilde ikke blive boende i det Hus, hvor han nu savnede sin Hustru, „Kronprinsessegadens smukke Saga var tilende.“ Om Foraaret flyttede han til Gothersgade 139, en ganske god Leilighed;

to smukke Stuer, hans Værelse og Dagligstuen, forbandtes med en lang Altan, hvorfra der var Udsigt over botanisk Have. Meldahl tog til Ems, hvor ogsaa Tietgen var. Fenger takker 26. Mai 1883 for et Brev: „Jeg har det ellers godt i min nye Leilighed. Et Par Gange om Ugen tager jeg ud paa Landbohøiskolen, hvor jeg har Adskilligt for, som interesserer mig. Jeg har jo ogsaa adskilligt Andet at gjøre, saa at uagtet jeg er fri for de mange Borgmesterforretninger, har jeg nok at tænke paa endda. Det er forunderligt, saa elastisk Tiden er. Jeg har i disse 3 Maaneder ikke haft en Time tilovers. — Ser De noget til Tietgen, saa hils ham ret venskabeligt fra mig. Han er ogsaa en af de trofaste.“

Fenger levede endnu $1\frac{1}{2}$ Aar, men blev bestandig svagere, siger hans Datter: „han mistede sin Klarhed og led derunder; den Livsglæde og Friskhed, som altid trods Sorger havde kunnet komme frem hos ham, forsvandt. Men han bevarede sin Mildhed, og hans kjærlige Hjerter gav sig stærkere Udtryk end nogensinde, alt imens de rige Evner tog af. Saadan blev da det bedste tilbage.“

20. April 1884 sender han Meldahl til Vichy et Diktatbrev, som dog har hans egenhændige Underskrift: „Jeg har været meget glad over at faa denne Efterretning fra Dem, og det saameget mere, som her ikke har været meget opmuntrende i den Tid, De har været borte, og den forløbne Tid i det hele er gaaet temmelig kjedsommelig hen. Deres Frue beder jeg bringe min venligste Hilsen.“

Sommeren bragte flere smaa Anfald af Uklarhed. Under sin Sygdom kunde han kun udtale enkelte Ord; men de viste, at den Tro, som han havde haft i sin Barndom, atter levede i ham, og saaledes var det gaaet i Opfyldelse, hvad han som ung Læge havde sagt, at han skulde faa den igjen, inden han døde. Som han sad der stum og hjælpeløs, havde han et uforglemmeligt, deiligt Udtryk i sine Øine, det var mildt og lykkeligt.

Om Efteraaret fik han et stærkt apoplektisk Anfald og døde 21. September 1884. Monrad, der havde fulgt og kjendt ham, siden de begge var Børn, talte over ham i Frelsers Kirke og kaldte ham „en Israelit, i hvem der ikke fandtes Svig.“ —

„Selv naar Du ikke ved det, bringer Du Fred og Glæde“ lader Fengers Dattersøn hans Hustru sige til ham i et lille Skrift 28. Dec.

1926, 100-aars Dagen for Fru Fengers Fødsel. I Meldahls Liv bragte han Fred og Glæde. Blandt „Tanker og Stemninger“ har Meldahl optegnet:

Glæderne komme fra Gud,
Sorgerne føre til Gud.

UBALDINO OG EMILIA PERUZZI

Det Venskab, der forbandt Meldahls med Sindaco¹⁾ i Florenz, Ubaldino Peruzzi, og hans Hustru Emilia, var som et Solskin i deres Liv. Dette Ægtepar hørte til Datidens mest fremragende Italienerne, og selv om det kan lyde som en Overdrivelse, naar den anseete Statsmand og Historiker Tabarrini i sit Mindeskrift siger, at Florenz altid vil huske Ubaldino med samme Kjærlighed og Taknemlighed, som Oldtidens Athen mindedes Perikles, og Donna Emilia af Italienere og Udlændinge er bleven sammenlignet med Madame Récamier, Madame de Staël, ja med Vittoria Colonna, saa viser dog det, at man overhovedet har kunnet sætte saadanne Navne i Forbindelse med deres, at de vare meget betydelige Personligheder. Der er i Aarhundreder ingen Anden, der som Ubaldino Peruzzi har omskabt og forskjønt Florenz, og i den sjælfule og livlige, uhyre politisk interesserede Donna Emilias kosmopolitiske Salon mødtes hele Italien. Hun var ikke smuk, men havde mørke, straalende Øine, og netop disse har kunnet faae Folk til at tænke paa Mme. de Staël. Hun var ligevægtig og glad og dog altid Fyr og Flamme, Samtale og Korrespondance var hendes Element. Ernst Steinmann fortæller, at selv da hun var gammel og næsten blind, ledede hun i sin Salon som eneste Kvinde mellem lutter Mænd sikkert og rolig Underholdningen og beherskede Aanderne. Hos hende behøvede man kun at være Tilhører.

Hun støttede Forfattere som Fogazzaro, Amicis, Matilde Serao og Ada Negri. Hendes Godhed var uudtømmelig og med Jernvillie og klar Tanke arbejdede hun rastløst for at tjene Andre, selv om hun derved fik sig en søvnløs Nat. I en enkelt Sag kunde hun paa en eneste Dag skrive 47 Breve, og paa sine gamle Dage havde

¹⁾ Overpræsident og Borgmester.

hun engang blot i første Halvdel af December modtaget 800 Breve.

Fattige hjalp hun, hvor hun blot kunde. „Helgener kan man for-gjæves bede om Noget“, sagde man i Florenz, „men aldrig Signora Emilia“, og paa Peruzzis Gods Antella sagde Bønderne, at hun havde 100 Tunger og 1000 Arme, og at det var lettere at hindre Arno i at bringe Vand end Signora Emilia i at gjøre gode Gjerninger og holde gode Samtaler.

Ubalduino Peruzzi, der var født i 1822, tilhørte en gammel, florentinsk Patricierfamilie, der havde været et rigt Handelshus, som dog gik fallit i 1346, da Edvard III af England ikke betalte det sin Gjæld. Da Peruzzi engang som Sindaco var i London, indbød Lord Mayoren ham til en Fest, og i en Tale hentydede Peruzzi spøgende til, at Bladene havde sagt, han var kommet til England for at faae sit Tilgodehavende, men det kunde der ikke være Tale om efter den venlige Modtagelse, han havde faaet, og fordi England i saa høi Grad havde støttet Italien.

Peruzzi studerede i Italien og Frankrig og tog baade juridisk og Ingenieurexamen.

26 Aar gammel blev han i 1848 Gonfaloniere (Borgmester) i Florenz, men fik sin Afsked i 1850, da han gjorde Indsigelse imod Storhertugens Vilkaarligheder. Kort efter udnævnte Jernbaneraadet ham til Direktør for Jernbanen Florenz—Livorno, hvilket han forblev til 1861.

I 1850 ægtede han den høit begavede og høitdannede Emilia Toscanelli fra Pisa. Han havde nogle Aar tidligere været i Pisa for at udjevne de sidste Rester af gammelt Nag mellem denne By og Florenz ved at tilbagegive de gamle Jernkjæder fra Pisas Havn, som Florentinerne havde bragt med fra et seirrigt Togt i 14. Aarhundrede, og som fra 1362 havde hængt uden paa Baptisteriet i Florenz. I Anledning af Giftermaalet sagde man i Byen, at han i Pisa havde byttet Jernlænker med Rosenlænker. Deres Ægteskab blev over alle Begreber lykkeligt. Jærnlænkerne hænge nu i Pisas Campo Santo.

Peruzzi kom igjen frem i første Linie i 1859. 27. April blev Storhertugen fordreven, og Peruzzi blev Chef for den provisoriske Regering og forhindrede ved sin Besindighed enhver Blodsudgydelse, ja den mindste Gadeuorden. Man tilbød strax Viktor Emanuel

Diktaturet i Florenz, og Peruzzi gik til Paris, hvor det lykkedes ham at forsone Napoleon III med denne nye Tingenes Orden. Han var derefter flere Gange Minister under Cavour, sin Fætter Ricasoli og Minghetti, hvilket sidste Ministerium blev styrtet i 1864, da den Afgjørelse var bleven truffet, at Florenz og ikke Turin herefter skulde være Italiens Hovedstad. Under de blodige Tumulter, der ved denne Leilighed udbrød i Turin, mødte Peruzzi for første Gang Pøbelens Had; han havde forøvrigt stemt for Neapel, da det strax stod ham klart, hvor vanskeligt Alt vilde blive for Florenz; fra da af sagde han altid Nei til at være Minister.

I 1865 blev Peruzzi Medlem af Municipalraadet i Florenz, konstitueret Sindaco 1868—70 og 1. Jan. 1871 Byens Sindaco, en Stilling, der i Øieblikket var saa vanskelig, at ingen Anden vilde have den. Der var strax sat Arbejder igang for at udvide Byen, og dermed begyndte Finanskrisen. Den snevre, middelalderlige By havde 130.000 Indbyggere, og den skulde nu med et Slag skaffe bekvem Bolig til 300.000. Peruzzi tog fat med Energi og Arbejdslyst hjulpet af den udmærkede Ingenieur Guiseppe Poggi. Der blev store Expropriationer, der blev anlagt nye Gader, flere af de ældre gjordes bredere, og det saa varsomt, at man nøiagtig gjenopførte Façaderne paa de Paladser, man havde været nødt til at rykke tilbage. I de gamle Kvarterer blev der ryddet op, men enhver ældre Bygning med virkelig Kunstværdi blev skaanet.

Regeringen og Befolkningen trængte paa; der opførtes monumentale Bygninger, Byen fik en ny Vandforsyning, og ved grønne Anlæg søgte man at bryde Ensformigheden. Den nye Viale de' Colli med Piazzale Michelangelo er bleven kaldt den skønneste Promenade i Italien.

Millionerne rullede, men saa kom 1870, Napoleon III maatte trække sine Tropper bort fra Pavestaten, og 20. September rykkede Viktor Emmanuels Tropper ind i Rom. Under Jubelraabet Viva Roma heistes Flagene i Florenz, og Kongen maatte flere Gange frem paa Palazzo Pittis Balkon for at modtage Folkets Hyldest.

Da Rom blev Hovedstad, blev Florenz en Provinsby. Hvad skulde der nu gøres med alle de paabegyndte Arbejder? I 1872 sammenlignede Peruzzi i en Tale i Kammeret Florenz med En, der vader igjennem en rolig Strøm, men midt i overraskes af en vold-

som Flod. At vende tilbage, er den visse Død, men gaaer han dristig fremad, er der dog maaske Haab om at naa Bredden.

Peruzzi gik paa, og de fleste Arbeider bleve fuldførte; men Skatterne bleve uhyre, og Byen kunde neppe nok faae Laan selv mod høieste Rente. Det var paa denne Tid, at Meldahl, der i Oktober 1873 var i Florenz, gjorde Peruzzis Bekjendtskab.

„I Florenz førtes jeg paa eiendommelig Maade sammen med Ubaldino Peruzzi og hans Hustru, Donna Emilia, Navne, der ere uforglemmelig indtegnede i Florenz og Italiens Historie.“

„En Dag saa jeg, at et lille, nydeligt, kunstnerisk udstyret Rum i Arazziernes Sale havde lidt og led ved ikke at værnes om paa rette Maade. Ved at spørge Custoden om, hvem det sorterede under, viste denne pegende ind paa en lille Mand, Syndacoen i Florenz, Peruzzi, der sad langt inde i et fjernt Værelse i Palazzo Vecchio. Jeg bad Custoden melde mig og gik freidigt ind og udtalte min Sorg over Ødelæggelsen.“

„Hvem er De, siden De kommer som Fremmed saaledes til mig“, sagde Manden. „Jeg er Meldahl, Directør for Kunstakademiet i Kjøbenhavn“, svarede jeg. „Saa“, sagde Peruzzi med et venligt Smil. „Jeg kommer selv lige fra Kjøbenhavn“ — og fra da af bleve vi gode Bekjendte og Venner. Han, der var Cavours Ven og Collega med Ricasoli i Kampene for Italiens Frihed og Enhed, havde ledet Revolutionen i Toscana, uden at det kom til Blodsudgydelse ved sin besindige Ro og moralske Magt over Folket.“

„I hans Huus concentrerede sig alt politisk Liv i Mellemitalien, og Konen, Emilia, var med Liv og Sjæl med i Alt og skrev de Tusinder af Billetter, som Manden ikke gad skrive til alle mulige ledende Personer.“

I 1871 udkom i Florenz Genalas Skrift om Forholdstalsvalgmaaden. „Da Fru Peruzzi sammen med Manden havde forudset de skadelige Følger af almindelig Valgret og hørt om Andræs Forholdstalsvalgmaade, fik hun Manden til at reise med sig op til Kjøbenhavn for selv at tale med Andræ. Hun bad den italienske Gesandt om at skaffe sig Adgang hos Andræ. Gesandten gik ud til denne; men han vilde ikke modtage Peruzzis. Da Gesandten gik, spurgte han imidlertid Pigen, om Tiden, hvor Andræ i Regelen modtog Folk — og efterat have faaet det angivet, mødte Fru

Peruzzi Dagen efter og kom ind med Manden til Andræ, som saa maatte forklare dem hele Systemet.“

Andræ fortæller, at hun fuldstændig havde „pénétré tous les mystères de son mécanisme“, og at hun til hans store Beskæmmelse havde vidst bedre Besked end han, om hvorledes det i England anvendtes ved kommunale Skoleraadvalg.

„Det var det Besøg, Peruzzi lige var kommen hjem fra, og som ogsaa gav ham, ved Besøget i Thorvaldsens Museum, Ideen til Oprettelsen af Michel Angelos Museum i Florenz med David Statuen som Centralfigur. Noget han selv fortalte mig.“

Som bekjendt blev Michelangelos Marmorstatue David, som i Aarhundredernes Løb havde taget Skade af Veirliget, i 1873 flyttet bort fra sin Plads foran Palazzo Vecchio for at danne Midtpunktet i Michelangelo Samlingen i Accademia di belle Arti. En Bronzeafstøbning af David blev Hovedfiguren paa det nye Michelangelo Monument paa Piazzalen nedenfor S. Miniato.

„Jeg udtalte min Beundring over de storartede nye Spadsereveie, han havde anlagt paa Høiderne ved San Miniato. Han fortalte mig da blandt Andet, at det var hans Hensigt at omdanne Syd-siden af Arno til en fortløbende Quai for at skabe en Corso, der var Staden værdig, en Plan, som desværre dog ikke blev helt fuldført.“

„Han beundrede den offentlige Sikkerhed i Kjøbenhavn, hvor Guldsmedene turde lade deres Varer ligge fremme om Natten uden Skodder for Vinduerne. Den Tillid, der vistes de Reisende paa de svenske Stationer, hvor man kunde spise efter Behag for en bestemt Sum og godt forsvinde uden at betale, imponerede ham ogsaa.“

11.—18. September 1875 feiredes i Florenz 400 Aarsdagen for Michelangelos Fødsel. Peruzzi var Formand for Festkomitéen, der indbød alle Europas Kunstakademier og Kunstsamfund til at sende Repræsentanter til Festen. Det danske Akademi sendte Meldahl, der tillige repræsenterede Thorvaldsens Museum, (af hvis Bestyrelse han var Medlem), Architekt Vilhelm Petersen og Akademiets Sekretair, Jul. Lange, der senere beskrev Festen i Illustreret Tidende.

„Da jeg ved Michel Angelo Festen optraadte som Danmarks Kunstakademis Repræsentant, mødte jeg med Akademiets Adresse,

hvis Slutning (i Oversættelse) lød saaledes: „Modtag, Florentinere, vor dybeste Tak for ogsaa at have indbudt os til denne høitidelige Nationalfest. Modtag Danmarks Taknemlighed, hvorfra ikke faa Kunstnere begive sig til Eder for ligesom Bier, der samle Honning af Blomsterne, at berige deres Talent ved at studere Kunstens Mesterværker. Modtag de dybeste og alvorligste Ønsker om en glørværdig Fremtid. Leve Italien, den moderne Civilisations Moder! Leve Florenz, en skjøn og ædel Datter af en saadan Moder! Leve Michelangelos Minde, hin guddommelige Søn af Florenz, hin Kunstens store Heros!“

„Indholdet var godt, men Kalligraferingen var ukunstnerisk udført af vor dengang bedste Kalligraf, saa at jeg paa vort Lands Vegne skammede mig overfor det, som England, Wien og andre Lande frembare.“

Meldahl overbragte Peruzzi Christian IX's kongelige Hilsen og Lykønskning i Anledning af den store Fest. Fra Thorvaldsens Museum overrakte han Peruzzi som personlig til ham ydet Gave Thieles kobberstukne Værk om Thorvaldsen i fire meget elegant indbundne Bind med smuk personlig Dedikation. Noget der meget rørte Peruzzi.

Fra det svenske Akademi mødte Grev Rosen, der fra den Tid hele Livet igjennem stod paa en venskabelig Fod med Meldahl.

Søndag, 12. September Kl. 12 var der en „stor, vidunderlig Concert i Palazzo Vecchios store Sal, hvor Peruzzi galant førte min Hustru ind i Honoratiores Kredsen, og Fru Peruzzi som en kjærlig Veninde modtog hende skjærmende (men hun var da ogsaa yndig at see). De sluttede fra da af et Venskab, der varede for Livet, og paa Fstedagen gik Fru Peruzzi og min Hustru rundt for at see Folkemassens Færden overfor Festens Arrangement.“

Den høitidelige Procession, der bestod af Repræsentanter for alle Italiens og Udlandets Akademier og Kunstselskaber samt den udenlandske Presse bevægede sig kort efter Koncertens Slutning fra Palazzo Vecchio over den pragtfulde Piazza della Signoria og derpaa gennem en Række snevre Gader, hvor Folkehoben stod tæt samlet til begge Sider, og hvor alle Vinduer vare fuldt besatte med Tilskuere, og alle Huse vare smykkede med brogede Tæpper og Flag. Veiret var straalende. „I Santa Croce hilste vi paa Michel

Angelos Grav, hvor flere Deputationer imod Forretningsordenen oplæste i egne Sprog deres Hylding. Derpaa gik det uhyre Tog op til Piazzaen, og foran Davidsmonumentet stod Prindsen af Carignano¹⁾ med rigt Følge, omgivne af 100.000 Mennesker og modtog Festtoget, og der holdtes Talerne til Prindsen som Kongens Repræsentant, for Italien. Alle holdt Talerne ved at læse ynkelig op ofte fra en Lap Papir, de knap kunde finde eller læse. Jeg overrakte Adressen og holdt min Tale paa Italiensk, jeg gjorde det saa godt, at Prindsen siden sagde mig: „De maa have været længe i Italien“; og Kredsen om mig stod saa bevæget ved det, jeg sagde, en Hilsen og Tak fra Alberto Thorvaldsens Fædreland til den udødelige Michelangelos, det Land, som for vore Kunstnere altid vil være det skønneste, ja det skønneste af alle, — det skønne Italien.“ — Saa at Peruzzi senere sagde mig: „Ikke sandt, De var dybt grebet, da De talte til os, ellers kunde De ikke have bevæget os, som det skeete.“

„Det var et enestaaende stemningsfuldt Øieblik. Omgiven af Fakler og de Tusinder med Udsigt over Arnodalen og Florenz By og Restlysningen bag Bjergene af den nedgaaende Sol.“

Paa Fodstykket af Piazzalens Michelangelo Monument har man anbragt hans Døgnets Tider, de fire berømte, liggende Figurer Lange beskriver „Aftenen“ („Crepuscolo“) som han her saae den mod den dæmrende Aftenhimmel. Den saae tankefuld, drømmende langt ud i Rummet ned i de skumrende Dale, hvor Lysene slukkedes et efter et, medens Stjernerne efterhaanden traadte frem paa den klare Himmel.

Meissonnier, Frankrigs Repræsentant, oplæste stærkt bevæget sin Tale, han var overhovedet Festernes Løve, fortæller Lange og siger om Meldahl og Rosen, hvilken sidste talte paa Fransk, at de Begge havde den Takt at tale meget kort, og at de gjorde megen Lykke: „navnlig blev Etatsraad Meldahls Tale optagen med stærk Applaus. Hans Landsmænd og Colleger skylde ham overhovedet det Vidnesbyrd, at han har repræsenteret os paa en særdeles heldig Maade og bestandig hævdet en fremtrædende Plads under den ikke ganske ringe Concurrence mellem Nationaliteterne, som fandt Sted ved denne Leilighed.“

¹⁾ Kongens Fætter.

20 Aar senere, da Peruzzis Monument skulde reises paa Piazza dell'Indipendenza i Florenz, bad Fru Peruzzi om Meldahls Fotografi, for at han paa et Basrelief paa Monumentets Piedestal kunde fremstilles staaende ved Peruzzis Side den Aften paa Piazzalen „og den Hæder har jeg nu at staae der fremstillet.“

Kun faa Timer efter at Processionen havde opløst sig „var der stor Modtagelse af Byen i Palazzo Riccardis¹⁾ elegante Sale. Der og ved Communens Festbal fik vi hele Florenz elegante Verden at see i al Pragt.“

Der var ogsaa stor Soirée i Palazzo Peruzzi, hvis tre Sale vare overfyldte af Kunstnere, Forfattere og Kunstvenner.

Peruzzi havde en slank Skikkelse, et venligt, aandfuldt Ansigt med et fint Smil og klare, kloge Øine. Lange skriver, at han havde et levende Indtryk af, hvor tilfreds man var med hans energiske og intelligente Ledelse af Florenz kommunale Anliggender. Han var livlig, venlig og godmodig. Ved den høitidelige Procession var han klædt i sort Dragt og bar som Embedstegn et bredt Skjærf med Nationalfarverne, hvorimod han til Festens mindre høitidelige Afdelinger, hvor dog alle Andre gave Møde i sorte Klæder, traadte frem i en simpel, let Sommerdragt med Støvfrakke og Straahat og overhovedet ganske lod „som om han var hjemme.“

„Dagen efter var der stort Taffel hos Prindsen af Carignano i Palazzo Pitti, hvor jeg havde Æresplads ved Siden af Senatets Præsident vis à vis for Prindsen, og hvor man fra alle Sider viste mig stor Opmærksomhed. Bordet og den store Sal var vidunderlig decorerede med Georginer, og efter Bordet færdedes vi i Pitti Galleriets Sale med dets deilige Malerier om os.“

Onsdag 15. September indbød Kunstnerne i Florenz alle de fremmede Akademiers Repræsentanter til en Festmiddag i Albergo della Pace.

„Ved en italiensk Kunstnerfest førte Peruzzi mig og Meissonnier som Hædersgjæsterne ved sin Side paa Ærespladserne. Da Meissonnier ikke kunde holde nogen Tale, maatte jeg til det og takke paa de Fremmedes Vegne.“ Meldahl opregnede alle Italiens Herligheder, den unge Kunstner føler sig gjenfødt her som i et nyt Fæd-

¹⁾ Medicæernes gamle Palads.

reland, som han altid mindes i sit eget, elskede Fædreland. Han bliver en Trækfugl, der ikke et helt Aar igjennem kan blive i det samme Land. Han følte, at dette vilde blive Tilfældet med ham selv lige til hans Død. „Vogliate dunque unirvi a me tutti per augurare tutte le prosperità del mondo a questa nostra bella seconda patria, l'Italia!“

„Jeg maa have gjort det godt, thi Hundrede stormede med deres Glas ned til mig og i vild Begeistring, og nogle knuste deres Glas for at takke.“

„Vi gik fra den Fest til en Festforestilling i Teatro nazionale, hvor Peruzzi fik min Hustru ind i Hæderslogens første Plads.“

„Ved en uhyre Concert, Verdis store Festcantate med Verdens første Sangere og Sangerinder, hædredes vi atter og atter.“

Fredag 18. September indbød Festkomitéen de fremmede Deltagere med de enkelte Damer, der vare med, til en Kjøretur om Eftermiddagen. Til Fru Meldahls store Glæde bad Fru Peruzzi hende om at sidde i hendes Vogn. Turen gik først til Fiesole; paa Veien havde Peruzzi den store Ærgrelse, at de bleve forfulgte af Tiggere, som man ikke kunde slippe fra, han skammede sig paa Italiens Vegne; i Resterne af et antikt Theater var der dækket et prægtigt Bord med Forfriskninger og Vin, fortæller Lange. Meissonnier udbragte der den fortræffelige og livlige Madame Peruzzis Skaal, hun var paa denne Tur den egentlige Anfører. Borgmesteren i Fiesole drak paa de Fremmedes Velgaaende, hvorpaa Meldahl takkede med en Skaal for Byen.

„Ude paa Antella, Peruzzis Landsted, oplevede vi efter en Diner en Soirée i en lille, udsøgt Kreds i Maaneskin paa Terrassen med Sang, Declamation, Fyrværkeri og den vidunderlige Stemning, der er i et Høiland i Syden i en Sommernat. Der var mange fremragende Folk, Fyrst Corsini, o. s. v. „Una serata di paradiso“ kaldte en af de italienske Deltagere denne Fest.

Lange slutter 18. September sin Beskrivelse af Festen med en varm Tak til Byen Florenz, som paa en saadan Maade feirer sine store Minder og med et sandt fyrsteligt Sind drager Afsendinge fra hele Europa til sig for at dele dens patriotiske Glæde; og paa de danske Repræsentanters Vegne takker Meldahl 20. September i et Brev til „La Nazione“ alle de Mange, der havde vist dem saamegen

Venlighed, saa at de vil bevare Michelangelo Festen som et uud-sletteligt Minde.

Som et Udtryk for deres Taknemlighed sendte Meldahls Fru Peruzzi i Foraaret 1876 en deilig Sofapude, en Buket Markblomster med Valmue og Kornblomst, broderet paa sort Atlask fra Frøkerne Bingesbølls og Constantin Hansens smukke Broderiforretning. Fnuggene paa en afblomstret Løvetand vare af stor Virkning i det pragtfulde Arbeide. Fru Peruzzi takker henrykt 15 Mai for disse „fiori magnifici, che pajon veri! l'arte lotta con la natura — non finirò mai di esprimerle il mio profondissimo gradimento e la festa infinita a questi fiori maravigliosi.“

Hun omtaler endnu, at Ubaldino har været sammen med den meget elskværdige, danske Kronprins og Kronprinsesse.

Peruzzi havde lige meddelt Meldahl sin Moders Død, og fra nu af begyndte den Venskabskorrespondance mellem de to Familier, der fortsattes hele Livet igjennem. Baggrund er altid det elskede og beundrede Florenz. Gjentagne Gange vender Fru Peruzzi tilbage til den uforglemmelig skønne Solnedgang hin Aften fra Piazzale Michelangelo: „Che bella cosa! Che sublime spettacolo! e le grandi emozioni di quell'ora sono unite allè memoria della cara sig^{na} Meldahl.“ Fru Peruzzi er Ordfører for sin Mand, og hendes Omkvæd er altid i Stil med de Linier, hvormed hendes ovenfor nævnte Brev slutter: „Dio ci conceda lunga vita d'affetto per voi, carissimi amici.“

I Mai 1877 anbefaler Meldahl Pietro Krohn til Peruzzi. Han skulde studere Kalligrafi og kopiere Miniaturer i Florenz og i Siena. Peruzzi var dengang upasselig og har vistnok ikke kunnet gjøre Noget for Krohn.

Ethvert Venneord har gjort Peruzzi Godt i disse Aar, der vare frygtelige for ham og for hans By. De Udgifter, Florenz havde haft i de 5 Aar, da Byen var Italiens Hovedstad, beløb sig til 80 Millioner lire, og samtidig bragte han sig selv i en skjæv Stilling, da han i Foraaret 1876 fik flere andre Høiremænd til sammen med Venstre at styrte Ministeriet Minghetti, fordi han misbilligede dets Lovforslag om at gjøre de italienske Jernbaner til Statseiendom. „Vi forstaa ikke at administrere dem her“ sagde han engang med bedrøvet Ansigt til Meldahl.

„Det staaer ikke godt med Peruzzi,“ skrev Meldahl 23. Septem-

ber 1876 til sin Hustru. „Hans ødelæggende Gjæld, 7 à 8 Millioner Renter for stakkels Florenz — Hans mere end tvetydige Opførsel mod Ministeriet Minghetti har stillet ham saare ilde — stakkels Mand, jeg er af Hjertet bedrøvet for ham. Efterkommerne ville velsigne ham, ligesom Haussmann vil blive dette. Men nu vil man hudflette ham.“

Mere end 20 Millioner lire vilde Finansminister Sella ikke give Florenz i Erstatning, det Samme, som Turin fik i 1865. 17. Marts 1878 maatte Byen indstille sine Betalinger og Peruzzi nedlægge sit Embede som Sindaco. Der blev flere Gange tilbudt ham en Plads i Municipalraadet, men han sagde Nei.

Ernst Steinmann skriver: „Was das moderne Florenz dem alten an wirklich monumentalen Gedanken hinzugefügt hat, darf sein Werk genannt werden.“

Men han offrede dengang for stedse sit Helbred, i det mindste forbigaaende sin uforlignelige Popularitet samt en stor Del af sin Formue.

Som det pleier at gaa ved slige Leiligheder, var der nu heller ikke Mangel paa bagkloge Folk, som bebreidede Peruzzi hans Mangel paa Forudseenhed, ja, det gik saa vidt, at man talte om Bedrageri! og det til Trods for, at Peruzzi havde laant Byen den største Del af sin Formue, hans Hustrus Fædrearv. Hvilke kvalfulde Dage, hvilke søvnløse Nætter maa han ikke dengang have gaaet igjennem! I de Dage var der dem blandt hans nærmeste Venner, der mente, at han helst burde krybe i Skjul.

Et meget smukt Brev fra Fru Peruzzi, skrevet Antella 7. April 1879 til en af disse bange Venner, giver et levende Billede af hine Dage med al deres Sindsbevægelse: Ubaldino har forsømt alle sine egne Sager for Byens Skyld, han vilde ikke svingte den i Farens Stund, engang sagde han ogsaa derfor Nei til at blive Minister. Han har kæmpet, saavidt han formaaede, men Begivenhederne vare ham for stærke. Han har gjort mere end sin Pligt. Et Folk, der var retfærdigt, burde berømme ham og hans Selvopoffrelse og forsvare ham, men istedetfor bliver han overfaldet af Slyngler og af Folk, der have faaet gal Besked, og de saakaldte brave Mennesker forsvare ham ikke: „pare che sia la storia dell'umanità — e perfino Cristo fu rinnegato da Piero e crocifisso dal suo popolo.“

Peruzzi selv tog Situationen med beundringsværdig Sjælsro.

15. Juni 1879 holdt han sin berømte Forsvarstale i Deputeretkammeret, hvor han udtalte de stolte Ord: „Io rinunzio a difendermi.“ Gjør med mig hvad I vil, men frels Florenz!“ Efter 10 Dages Debat bevilligede Parlamentet Byen Florenz 49 Millioner lire i Erstatning. „Ora il Parlamento ha votato“ skrev Fru Peruzzi 29. Juni 1879 til Meldahl, „e si è reso in gran parte giustizia a Firenze.“

6. Juli 1879 henstillede Peruzzi til sine Vælgere i Florenz, ligesom han havde gjort det i 1870, at de skulde vælge en Anden til Parlamentet, men naturligvis blev han 23. Mai 1880 gjenvalgt. Fru Peruzzi meddelte strax Fru Meldahl Valgresultatet. Ingen af Venstrekandidaterne i Florenz fik 100 Stemmer, og af de 4 Høirekandidater fik Peruzzi det høieste Stemmetal, nemlig 881. „Voilà, chère Madame, les résultats des élections. Après les malheurs de notre ville ce *verdict* signifie qu'on a bien compris que les hommes n'étaient point responsables des événements nationaux qu'ils ne pouvaient dominer.“

I sin Lykønskning skriver Meldahl: „De og Deres elskværdige Hustru kunne sige til Dem selv: Vi vare dog værdige Efterkommere af hine Etrurere, der ene havde Evne til at tage Kunsten i Arv efter det vidunderlige Grækerfolk, og vi have gjort vort til, at vor By var hin Medicæertid værdig, da Florenz gjenfødte Kunsten for Europa.“

Peruzzi repræsenterede uden Afbrydelse Florenz i Parlamentet 1860—1890. Da han ikke mere var Sindaco, bosatte han sig helt i Antella, men han var stedse Tillidsmand for sine Efterfølgere, og altid støttede han hvad Godt, der rørte sig i Florenz. Gjæstfrihed var en af Donna Emilias Passioner, og i Antella bleve deres mange Venner altid modtagne med aabne Arme.

Ofte fik Meldahls en Bog eller Avis fra Antella og til de stadige Nytaarshilsener hørte en lille Almanak, hvor Fru Peruzzi har skrevet et Fyndord som: „Chi più arde, Più incende“ eller „Lontana dagli occhi, Vicina al cuore.“

I 1882 er Forholdstalsvalgmaaden aktuel i Italien. Fru Peruzzi skriver strax 23. Marts til Andræ og Dagen efter for en Sikkerheds Skyld ogsaa til Fru Meldahl og beder hende om eventuelt at skaffe Besked fra kompetent Side om alt, hvad Godt man kan sige om dette System og om Mindretallenes Rettigheder: „On va

discuter au Sénat la loi électorale, et nous désirons avoir des nouvelles sur ce système pour en parler dans nos journaux.“

Andræ, der ellers var saa tilbageholdende og havde saa stærk Sky for Alt, hvad der kunde falde ind under Agitation og Reklame, gav 29. Marts 1882 den originale og aandfulde Fru Peruzzi, der havde vakt hans Sympathi, et udførligt Svar. Han takker, fordi hun endnu husker ham og hans Valgmethode, men han betvivler fuldstændig, at han Ord vilde kunne have ringeste Indflydelse paa det italienske Senat. Der, som allevegne, har man urokkelige, forudfastsatte Meninger i større, politiske Spørgsmaal. „Je vis maintenant en ermite à l'abri de la politique et loin de ses luttes.“ Allerede forlængst er han vendt tilbage til sin første Kjærlighed, Matematik. — Man veg i Italien tilbage for en radikal Omstødning af den bestaaende Valgordning og nøiedes med at yde Minoriteterne en begrænset Adgang til at gjøre deres Ret gjældende. —

Peruzzi var Sjælen i det store Foretagende, at give Domkirken i Florenz en Marmorfaçade, en Opgave, der havde sysselsat Stadens ledende Mænd og Kunstnere i over fire hundrede Aar. Vilhelm Petersen havde her ved to Konkursers faaet Præmie, og han har havt den Hæder at give en Del af det Grundlag, som de Fabris benyttede til det Projekt, der endelig blev bragt til Udførelse. Naturligvis skriver Fru Peruzzi ogsaa til Meldahls om denne Sag. Hovedspørgsmaalet var endnu ikke løst: Hvorledes skulde Façaden afsluttes foroven? Med tre Gavle som Domkirkerne i Siena og Orvieto (tricuspidale) eller med Skraagavle i en fladere Form (basilicale). Da man var naaet op til det Sted, hvor Gavlen skulde begynde, opsatte man Spidsgavle af Træ i fuld Størrelse for at prøve sig frem. Fru Peruzzi sender Meldahls Aviser og Billeder af Domkirken og skriver 22. December 1883, da hun har forstaaet, at Meldahl foretrækker den sidste Form: „La discussione quà è viva, e una lettera vostra mi sarà graditissima.“ Meldahl sender Peruzzi en Skizze og flere Breve om denne Sag. Han holdt paa, at den basilikale Afslutning bedst svarede til Klokketaarnet og Kirkens hele Form.

„Venskabsforholdet til Peruzzi førte til senere Besøg, Frokoster og Visiter, hvor man foruden den saa elskværdige Vært og Værtinde traf mange fremragende Folk. Huset var som en Børs, alt Politisk kom og gik om de elskværdige, beskedne Værter. Et

Ord fra Donna Emilia eller Ubaldino var nok til Italien over at aabne Enhver Adgang til Alt — Alle elskede og agtede det Par.“

I April 1884 vare Meldahls igjen i Florenz; de lagde Kort hos Peruzzis og kort efter fik Fru Meldahl et yndigt, venligt Brev fra Donna Emilia med Indbydelse til strax samme Dag at spise hos dem i Antella: „Evviva, evviva!“ begyndte det og ender saaledes: „Je chante le bonheur de se revoir avec Ubaldino et à ce soir — que je suis heureuse de vous savoir près de nous!“ Fru Meldahl fortæller: „Saa kom Vognen og saa kjørte vi ud den gamle, velbekjendte Vei, som vi havde kjørt for ni Aar siden! Det var, som det var igaar; og de Gamle vare saa søde og rare; han faldt Pater om Halsen og hun mig, og saa brølede hun op ligesom sidst og var udtømmelig i sit Sludder. Og tænk den samme Hr. Manfroni, som sidst havde været sammen med mig og hende den Aften paa Piazzalen, var der igjen, rent tilfældigvis, og det var ham, der havde bragt vore Kort ud. Det var det hyggeligste Gjensyn, og vi talte om de gamle Tider, og hun forsikkrede, at jeg var aldeles ikke forandret, men jeg kunde give hende den samme Roes, hun var aldeles som for ni Aar siden. Kun Ubaldino var bleven mere stille. Nu var han foreløbig Formand for en Kommission, som skulde lede Campagnens Opdyrkning, og det er vist af de Ting, der lønner sig.¹⁾

Jeg har faaet to Bogtitler af Fru Peruzzi og bringer en Bog af Amicis hjem. Hun sagde: „Jeg kunde gjerne forære Dem Bogen, men det er en Gave fra Forfatteren“ og saa viste hun mig, at der stod: A mia seconda madre. Edmondo. Jeg hørte om en Række Bekjendte fra hine glade Festdage, hvad der var blevet af dem. Jeg spurgte om Domkirkens Façade — jo, den blev basilicale, som Pater vilde have den. Saa sagde vi da Farvel til dem Allesammen og kjørte bort igjen. Havde de ikke faaet vort Kort netop den Dag, vilde vi ikke have faaet Peruzzi at se, thi han skulde reise til Rom Dagen efter.“

I 1886 sender Fru Peruzzi en Bog om Frederik IV.s Besøg i Italien. Forøvrig er hun meget opbragt over den Kritik, som Grimm og Gregorovius anføre imod det nye Rom, at man ødelagde Kunsternes, Arkæologernes og Præsternes Rom, og beder Meldahl om muligvis at faae optaget i tyske Aviser en Protest, der er skrevet af Præsidenten for Accademia di S. Luca.

¹⁾ Se Tillægget S. 253.

Meldahl svarer fra Karlsbad 15. Mai 1886, at den nævnte Protest allerede havde været i et tydsk Blad, men forøvrig mener han, at Gregorovius Kritik ikke er helt uberettiget og lægger Fru Peruzzi paa Sinde, da hun har en saa levende Følelse for sit Fædrelands Værdighed og Hæder, at hun burde faae italienske Videnskabsmænd til at skrive en detailleret Florenzhistorie. Hvorfor skal det altid være Tydskere, Gregorovius, der skrev om Rom, og Reumont, der ligesom Englændren Roscoe skrev om Florenz?

Engang spørger Meldahl Peruzzi, om hvad han mener om den politiske Konstellation og tilføier: „Vi ere ved Forberedelsen til de store Racekampe; Østerrig vil blive delt; engang vil et slavisk-germansk Magtsprog blive det ledende i Europa.“

Ved megen Læsen og megen Skriven Dag og Nat havde Fru Peruzzi ødelagt sit Syn, en Dag under et Maaltid drog der sig som et sort Slør over hendes Øine, hun blev senere helt blind.

Hendes sidste, egenhændige Brev til Meldahl med den originale, uregelmæssige, men dog kraftige Haand, er skrevet 19. Mai 1886. Hun fortæller: „Siamo nel fervore delle elezioni generali. Ubaldino stette deputato con 5221 voti“. Domkirkefaçaden nærmede sig nu sin Fuldførelse, og hun skriver: „La facciata è basilicale come voi la desideravate“.

Om Sommeren vare Peruzzis i Marienbad, Heidelberg, hvor Universitetet havde 500 Aars Jubilæum, og Berlin: „le belle feste di Heidelberg ci divertirono e ci interessarono immensamente.“ I samme Brev, 28. December, beretter hun, at Marmorarbeidet, Statuerne og Mosaikerne paa Domkirkefaçaden ansees for at være vidunderlige.

I Mai 1887 var der store Fester i Florenz, Mindekoncerter for Rossini, hvis Støv bragtes fra Frankrig til Santa Croce, 500 Aars Fest for Donatello og Søndag 12. Mai Domkirkefaçadens Afsløring og Indvielse. Meldahl kalder Façaden et monumentalt Pragtværk, et enestaaende, ægte florentinsk Monument, som i teknisk Henseende er saa fortræffeligt, at det er hævet over al Roes. Peruzzis Vaaben er anbragt paa Façaden, i Marmor.

Akademiet valgte enstemmig Meldahl som sin Repræsentant ved disse Fester; men han sagde dog Nei, da han ikke kunde af-

bryde sin Kur i Karlsbad; han var nok ogsaa nu noget blaseret overfor saadanne Fester. Som Stedfortræder valgte Akademiet Stein, og Fru Meldahl anbefalede ham paa det Varmeste til Fru Peruzzi. Stein skriver om Festen i et Brev 12. Mai 1887; den overværedes af Kongefamilien, og Militair dannede Espalier: „Alle Huse og Paladser paa Pladsen var prydede med grønne Guirlander og Blomster, der fulgte Architekturen lige op til Taget. Af alle Vinduer hang prægtige Tæpper ud, og bag dem stod paa Balkonerne de skjønne i Florenz. Nu sænkedes ganske sagte de store Lærreder, der dækkede Façaden, og efter et Kvarterstid var den afsløret. Musiken spillede, alle klappede og mange Hundrede Duer, sendte fra hele Italien, fik paa engang deres Frihed fra den nederste Del af Giottos deilige Klokketaarn ved Siden af Façaden. Deres Vingers Basken og Hændernes Klappen overdøvede næsten Musiken. Kirkens Døre gik nu op, og der indenfor stod Ærkebiskoppen med hele hans Clerus, som derpaa skrede ud paa Pladsen.“

Han endte med at gaa med sit Følge tre Gange frem og tilbage tæt inde ved Kirkemuren, som han besprængte med Vievand. Kl. 2 var der Te Deum i Domkirken, hvor Stein havde en udmærket Plads lige ved Alteret. Kirken var oplyst af Hundreder af Lysekroner med Voxlys, der dog overstraaledes af Sollyset, der faldt ind gennem de brogede Ruder og de store aabne Midterdøre. Om Aftenen var Byen illumineret med Tusinder af elektriske Lamper.

Grev Rosen var senere 14 Dage i Florenz og besøgte flere Gange Peruzzis i Antella. Han sender varme Hilsener fra dem til Meldahl i et Brev fra Gastein, 20. Juli 1887. Domkirkefaçaden, fandt han, var i smuk og pietetsfuld Overensstemmelse med det Øvrige af Kirken og Campanilen. Kun mener han, „att de många och i och för sig icke oäfvna statyarne tillkommit under alltför mycket inflytande af den moderna italienska realismen“, hvilket blev saameget tydeligere, fordi der samtidig var den righoldige og over-skuelige Udstilling af Donatellos Arbejder. „Totaleffekten af façaden äfvensom det beundransvärdt vackra arkitektoniska detaljarbetet gör ett onekligen imponerande intryck“, hvilket sikkert vil forøges for senere Generationer, „när marmoren så småningom förlorar sin sockerhvita ton och alltmera antager den gyllena patina, som skimrer på t. ex. Campanilen eller på den herrliga façaden i Sienna.“

I November 1887 spørger Fru Peruzzi om en dansk Skrivemaskine, som hun tænkte paa at anskaffe for at spare paa sine Øine; flere Aar underskriver hun endnu selv sin Sekretairs Breve, tilsidst holdt ogsaa dette op.

Et Par Gange berører Fru Peruzzi Forholdet til Paven, saaledes i et Brev 4. Januar 1888, kort efter at Leo XIII havde fejret sit 50 Aars Præstejubilæum. Hun glæder sig over, at dette i Rom foretog sig i største Orden, hvilket vidnede høit om den Tolerancens Aand, der besjælede det italienske Folk, og viste, at der var god Mulighed for, at Statens Overhoved og Kirkens Overhoved kunde leve i samme By. 8 Aar efter skriver hun til Meldahls Datter, der havde spurgt, hvorledes de italienske Katholiker stillede sig til Pavens Forbud imod af afgive Stemme ved Parlamentsvalg: Størstedelen af Katholikerne troer, at Paven, hvad Politik angaaer, ikke har den største Autoritet, som han besidder i religiøse Anliggender, saa at der ikke er Mange, som føle sig forpligtede overfor ham ved Valgene. Denne Stilling er meget at beklage, fordi den største Del af Geistligheden maa adlyde og holde sig borte fra Politik.

En stor Glæde oplevede Peruzzi 27. April 1889, Trediveaarsdagen for Storhertugens Forjagelse. Den feiredes i Florenz med Begeistring, og Peruzzi, den eneste endnu Levende, der havde taget fremragende Del i Begivenheden, var Gjenstand for almindelig Hyldest. Man overrakte ham en Guldmedaille, der var præget for ham alene, samt en kalligraferet Adresse, underskrevet af hele Municipalraadet. Fru Peruzzi sendte Aviser i denne Anledning og vender i sit Julebrev 1889 tilbage til, hvad Peruzzi i 1859 havde gjort „per amore di libertà e d'indipendenza.“ Peruzzi selv betragtede den Anerkjendelse, der saaledes vistest ham, som en stor Hæder, en uhyre Opreisning: „Gode Florentinere! mit kjære Florenz!“ sagde han et Par Dage før sin Død til en Ven, der saae Medaillen.

Endnu engang i Oktober 1890 vare Meldahls, med en Datter og Julie Grüner i Antella, hvor de spiste Frokost sammen med et Par andre Gjæster. Fru Peruzzi var kjærlig og livlig som altid. Fru Meldahl skriver om hende: „Hun taler med en saadan Hurtighed og lancerer sine Spørgsmaal med en saadan Utaalmodighed, at der skal stor Aandsnærværelse til for at svare hende. Hun er mærkelig med sine petits soins. Altid havde hun nye Paafund —

i den Retning ligner hun Pater! og ligeledes i den Omsorg, hun har for dem, hun interesserer sig for.“

Men Peruzzi var bleven en træt Mand og talte med største Besvær og saa utydelig, at Fru Meldahl, der med Aarene hørte daarlig, saa godt som ikke kunde forstaa ham. „Sidste Gang jeg traf ham,“ skriver Meldahl, „havde han været let apoplektisk og var afdæmpet.“ Fru Meldahl fortæller endnu: „Jeg spurgte hele Selskabet rundt om Nogen vidste, hvor Steno havde sit Mindesmærke i Florenz, men der var Ingen, der kjendte Navnet, endskjønt jeg forsikkrede, at det var en høist berømt Mand. Jeg havde den Fornøielse at læse en Række Breve for Fru Peruzzi, som kom, medens vi var der, thi hun er næsten ligesaa blind som Krieger. Peruzzi have vi vist seet for sidste Gang, det har jeg Følelsen af.“ I Julebrevet meddeler Fru Peruzzi endnu, at Kongen har udnævnt Ubaldino til Senator.

Han døde i sin Villa della Torre all'Antella 9. September 1891.

Meldahl sendte en meget stor Krans af de skønneste Blomster til hans Begravelse i Antella. Da Fru Peruzzi takker for al Kjærlighed og for den pragtfulde Krans, tilføier hun, at Florenz Kommunalbestyrelse har bestemt, at Peruzzi skal overføres til Santa Croce, hvilket er den største Hæder, som kan vises en italiensk Borger. Hun ender med at sige, at han regnede Meldahls blandt sine mest høiagtede og kjæreste Venner.

Meldahl (og Fru Meldahl) skrev en Artikel: „Ubaldino Peruzzi, et Mindeblad fra Florenz“, der findes i Berlingske Tidende 28. og 29. September 1891. Den slutter saaledes: „Døds klokken har lydt, og Sørgeflaget har i sex Døgn vaiet paa Palazzo Vecchios ældgamle Taarn. Florenz har mistet en elsket Søn, Kunsten sin varmeste Beundrer, men hvad have ikke alle de mistet i Indland og Udland, hvem han hædrede ved sit Venskab!“

De sendte Fru Peruzzi disse Mindeord, hun takker dybt og inderlig rørt; Meldahl kunde ikke have givet Ubaldino og hende et større Bevis paa inderligt Venskab.

Fru Meldahl fortæller 2. Januar 1892: „Iforgaars fik jeg en Sending fra Fru Peruzzi, der rørte mig ubeskrivelig. Først kom der en Mængde Godter fra Florenz af en sjelden, italiensk Sort, dernæst to smaa Almanakker som dem, vi pleie at faa hvert Aar, endelig et Fotografi af Peruzzi i Ramme med de florentinske Lillier og saa

en rød og en hvid Æske, indeholdende respektive en Guldnaal og en lille Berloque, hver med den florentinske Lillie i nydeligt Guldarbejde. Men det Brev, hun skrev til os nogle Dage iforveien, var nu noget af det yndigste, der tænkes kan. Jeg skal skrive det af, for at Du kan faae Begreb om, hvorledes en nobel, italiensk Dame skriver, og hvilket umaadeligt Bedaaende der er i dette søde Tungemaal. — Jeg har nu svaret hende paa Fransk, saa godt jeg kunde, og takket hende for alt Godt:

Viareggio — Albergo Firenze 22. Dicembre 91.

Finisce un anno che è il piu doloroso della mia vita! Finchè egli visse, ebbi tutte le mie forze, dopo provai un infinita spossatezza contro la quale ho lottato e lotto, perchè credo che sia dovere di lottare, e perchè ho la convinzione che Egli approva che io non mi lasci vincere dal dolore. Voi due mi deste grandi dimostrazioni d'affetto e mi sento più legata che mai ad amici così impareggiabili. Desidero che abbiate un ricordo della città che vi è cara. Il giglio di Firenze dovrà farvi pensare al caro amico della città dei fiori. Vi mando un ritratto di lui che fu fatto nel Gennaio per la medaglia che i Fiorentini volevano offrire al loro antico Sindaco e Deputato.

A voi, amici impareggiabili, mando i piu affettuosi auguri e ripensando alle vicende di questo anno il vostro nome lo trovo unito a tutte le mie dolorose emozioni. Che Dio sparga su di voi e su tutti quelli che vi sono cari le sue migliori benedizioni.

Emilia Peruzzi.

11. September 1892 afsløredes paa Pladsen i Antella et Monument med Peruzzis Buste reist af Sognets Beboere, hvortil Planen blev lagt et Par Timer efter hans Død.

1. Februar 1892 var der i Florenz dannet en Komité for at reise ham et Monument paa en af Byens offentlige Pladser.

Hver Jul sendte Fru Peruzzi Gaver og fik til Gengjæld Marcipan og ræset Randers Lax, der gjorde megen Lykke. Hun var nysgjerrig efter at erfare, hvorledes den dog var tilberedt, siden den kunde holde sig saa længe, men dette var en Forretningshemmelighed.

I Efteraaret 1893 ankom den italienske Minister Genala til Kjøbenhavn for at se paa vore Dampfærger over Belterne, da man

havde isinde at indrette noget Lignende i Messinastrædet. Han spurgte strax efter Meldahl, som han kjendte fra Peruzzis, men han var netop i Besøg hos Tietgens paa Strødam og traf først Genala paa Banegaarden, lige inden han reiste, men fik dog endnu en meget hjertelig Samtale med ham. Faa Maaneder efter sin Hjemkomst døde Genala pludselig, vistnok af Overanstrengelse, ikke 50 Aar gammel. Fru Peruzzi sørgede over den kjære Vens Død, han havde ligesom hendes Ubaldino slidt sig op „lavorando troppo per il bene del paese“: Nu hviler den store Generation i Graven, og Italien har ikke havt Nogen, der værdig kan indtage dens Plads. Netop i denne Tidsalder med de vidunderlige Fremskridt paa Videnskabens Omraade komme Anarkister og fylde Verden med Rædsel. Tager man Gud ud af Menneskets Sjæl, saa bliver han til et vildt Dyr. Den nye Generation mangler den hellige Ild og høje Idealer.

Hun spørger, hvilke velgjørende Foreninger man har i Danmark; Fru Meldahl sender hende en lang Liste paa 3 $\frac{1}{2}$ Ark Brevpapir. Den imponerer hende høilig, og hun priser den smukke Skik med Juletræ, som nu ogsaa vinder Indgang i Italien.

I Oktober 1896 beder hun om „presto, presto“, at faae Navnene paa de 2, 3 berømteste danske og svenske Malere, da der skulde være en italiensk Kunstudstilling ogsaa med Billeder af de berømteste Udlændinge.

Naturligvis streifer hun i Brevene gjentagne Gange italiensk Politik. Hun klager over, hvor dyrt det parlamentariske Regimente er, og sørger over den store, moralske og politiske Dekadence i de latinske Lande, men tilføier, at selve Folket er meget bedre end Politikerne.

Krigen i Afrika og Nederlaget ved Adua gaaer hende nær. Da Candia løsriver sig fra Tyrkiet, er der Henrykkelse i Italien: „Siamo tutte in ammirazione del coraggioso Re Giorgio che fa onore al suo paese.“

Villaen i Antella led ved Jordskjælvvet i 1895, og Fru Peruzzi flyttede for over et Aar til Viareggio, hvis Klima gjorde hende godt. Venneskaren fandt hende ogsaa der, og overalt gjorde hun Gavn ved sin Velgjørenhed.

Oberstinde Ræder døde i December 1895; Fru Meldahl var syg i Julen og bad sin Datter skrive til Fru Peruzzi, og der blev til Fru Peruzzis Død en stadig Forbindelse ogsaa imellem dem.

I disse Aar vakte en ung norditaliensk Digterinde, Ada Negri, en Del Opmærksomhed ved sine Digte. Hun var voxet op i de fattigste Kaar og havde flere Aar været Lærerinde ved en Landsbyskole, før hun blev Lærerinde ved en høiere Skole i Milano.

Da Paul Heyse (i Deutsche Rundschau, December 1894) havde fortalt, at „eine edle, für alles Grosse und Schöne begeisterte Frau, Donna Emilia Peruzzi“ havde skaffet Ada Negri et Legat, dreiede Brevene sig ogsaa om denne. Paa en Bemærkning om, at Ada Negri for ensidig dvælede ved de Fattiges Lidelser og Sorger, og at vi i Danmark havde en Psalmedigter, der havde sunget „tidt er et Bryst under dyrebart Smykke fuldt af Bekymring og hemmelig Harm“, beder Fru Peruzzi strax om at faae en Oversættelse af Psalmen, og hun kalder Kingos Vers smukke og sande.

Ada Negri, der imidlertid var bleven rigt gift, var strax Samtaleemnet, da Meldahls Svigersøn og Datter i April 1896 besøgte Fru Peruzzi i Viareggio. Man fandt hos hende en lille Kreds af Italienerne, Damer og Herrer, og en Professor fra Schweiz. Fru Peruzzi var svag og ikke med ved Bordet. Hun sad i en Lænestol i Salonen i sin Enkedragt, et sort Kniplingsslør faldt ned over hendes hvide Haar; hun havde ikke mere sine straalende Øine, men man saa dog egentlig ikke, at hun var blind. Hun var Livligheden selv, naar hun talte, og mindede overhovedet om Fru Jerichau. Man behøvede blot at spørge om Noget, saa fik man en lang, morsom Historie og øieblikkelig Tilbud om Introduktionsbreve til Italienerne og Udlændinge, som kunde have Interesse for En. „Il mio povero marito ed io pensavamo che si conosce molto meglio un paese vedendone un poco anche gli abitanti“, havde hun engang skrevet. Hun skaffede En paa den Maade megen Glæde. —

Skete der i Italien Noget af Interesse, sendte hun strax Aviser. Engang kom der et Hæfte med et Foredrag om danske Meieriprodukter, der 17. April 1896 var holdt i Milano i Società Agraria di Lombardia.

27. April 1898 bleve Peruzzis og Ricasolis Monumenter afslørede paa Piazza dell'Indipendenza i Florenz. Kong Umberto og Dronning Margherita overværede Høitideligheden og sendte Fru Peruzzi et Telegram. Hun græd meget den Dag. Meldahls sendte en Blomsterkrans og et kjærligt Telegram, der rørte hende saa dybt, at hun i sin store Svaghed dog sendte dem alene blandt alle

de Mange, der havde skrevet til hende, en kjærlig Hilsen: „Vi stringo al cuore con infinita tenerezza.“

Hun oplevede endnu Familiesorger, og det var vanskeligt at skjule for hende, at hun næsten havde mistet Alt, hvad hun eiede. „Da Peruzzi og Hustru døde, eiede de Intet, og Slægtens Betydning var dermed sluttet.“

Hun led af Aareforkalkning og sygnede langsomt hen. De sidste 1½ Aar laa hun stille i sin Seng. Endnu i December 1899 sendte hun kjærlige Hilsener til Danmark. Hun døde 8. Mai 1900.

„Imorges fik vi en sortrandet Anmeldelse fra Florenz“, skriver Fru Meldahl 14. Mai. „Fru Peruzzi er død! Hun har udstridt, det stakkels, forpinte Menneske, og dog sørger jeg over, at jeg aldrig mere skal se hende paa denne Jord! Saaledes er man sammensat af Modsigelser. Pater siger: „Det er ligesom en deilig Bog, man har læst ud.“ — „Jeg skylder det elskelige Par et af mine bedste Minder.“

Fru Meldahl fortæller 28. September 1900: „Igaar modtog vi et Maleri fra Florenz, som blev sendt os efter Emilia Peruzzis Bestemmelse. Vi er dybt rørte, kan Du forstaae. Billedet er intet Kunstværk, det forestiller et gammelt, firkantet Taarn fra Middelalderen, maaske er det Slægtens Fædreneborg, mente Pater. Der blev da endeel Omflytning, thi jeg vilde naturligvis have det i Dagligstuen.“

I Münchener Allgemeine Zeitung stod der 11. og 13. August en smuk Artikel om Fru Peruzzi. Fru Meldahl skrev til den anonyme Forfatter og foreslog, at man hos Donna Emilias Venner maatte kunne samle Bidrag til hendes Livshistorie. Forfatteren var Fru Peruzzis Ven, Ernst Steinmann, der sendte Fru Meldahl et venligt Svar, men han mente ikke, at der i Italien var Nogen, der kunde skrive en saadan Bog: „Ich bin in ihrem Salon Niemanden begegnet, der die Grösse dieser Frau erkannt hätte wie Sie und ich. Sie übertrugte ihre Umgebung nur allzu hoch. — Sie war ein einzigartiger Mensch. Nicht einen einzigen ihrer zahllosen Freunde hat sie in ihrem Testament vergessen.“

Steinmann sendte endnu Fru Meldahl sin Botticelli, som han fra først til sidst havde skrevet i Antella og tilegnet Donna Emilia.

28. Juni 1910 blev hendes Støv overført fra Familiekapellet i Antella til Santa Croce i Florenz, hvor hun nu hviler ved Siden af Ubaldino Peruzzi.

Steinmann slutter sit Skrift om hende, 1912, med det Ønske, at hendes Brevvexling engang maatte blive udgivet for at Efterverdenen kunde erfare og ikke mere glemme, hvilken stor og stærk Aand og hvilken altomfattende Menneskekjærlighed der havde levet i denne Kvinde og var blevet begravet med hende.

CHRISTIAN MOLBECH —
WOLF OG SOPHIE BAUDISSIN

Meldahls og Molbechs havde hyggelig Omgang med hinanden. Et spøgefuldt Afbud, som Molbech sender 16. Mai 1874, kort før han skulde reise til Ems, er betegnende for Forholdet imellem de to Familier:

Kjære Fru Meldahl!

Maa jeg paa min Kones Vegne takke Dem for Deres venlige Brev til hende og for Indbydelsen til med Børnene at gjøre mig Følgeskab imorgen. Hun havde glædet sig meget til at see baade Deres Sommerhjem og den grønne Skov, men — „Achæerne maa bøde for Kongernes Feil“ — hvilket frit gjengivet hedder: Konen maa blive hjemme, naar Manden har Hoste. De sidste kolde Dage have nemlig forøget min endeløse Katarrh, og jeg tør ikke, saa længe Veiret er saa umildt, gjøre Udflugter endog blot til Fortunen.

I det Haab, at De vil tillade os en anden Gang at hente Erstatning for, hvad vi miste imorgen, siger jeg Dem Farvel og endnu engang Tak. Venlig Hilsen til Meldahl.

Deres ærbødig hengivne

Chr. Molbech.

I nogle Aar spiste Molbech en Gang om Ugen hos Meldahls sammen med Th. Collin. Da denne var Læge ved det kgl. Theater og Molbech Censor, dreiede Samtalerne sig hovedsagelig om Theatret, der, selv om dets Glanstid var forbi, dog dengang endnu spillede en stor Rolle i Kjøbenhavn. — Disse smaa Middage vare umaadelig hyggelige, men det er nu kun muligt at huske enkelte Brudstykker af, hvad man talte om.

Ofte nævntes Emil Poulsen, som Collin f. Ex. roste som den unge Helt Gerald i „Rolands Datter“; da han kom ud fra Scenen,

gik Collin hen til ham og sagde: „Det spillede De godt, unge Mand!“ En anden Gang fremhævede Molbech Træk af Biskop Nikolas i Skakspilscenen i „Kongsemnerne“.

Som Censor var det Molbech paafaldende, at der mellem Aar og Dag indleveredes saamange Stykker, der dreiede sig om Christian II. Sardous „Ferréol“ omtalte han som godt bygget, men ganske poesiløst.

Da det Problem kom paa Tale, hvorledes det vel i „Den forvandlede Konge“ skulde lykkes en Skuespiller og en Skuespillerinde skuffende at ligne hinanden, blev det fremhævet, at det nok kunde gaa med Emil Poulsen som Kongen og Fru Gjølring som Engelen, noget Andet havde det været, hvis det f. Ex. havde dreiet sig om Vilhelm Wiehe og Fru Hennings. Levende var Molbech interesseret i, hvem der dog kunde være Forfatteren til dette Stykke, og fortalte, at denne havde skrevet til ham, at han var en prøvet Mand.

Som det oftere er bleven sagt, det er saa godt som umuligt forud at bedømme, om et Stykke vil tage sig ud paa Scenen eller ei. Dette viste sig ogsaa, da Molbech fik samme anonyme Forfatters Stykke „En Opvækkelse“ antaget. Fallesen havde erklæret, at Stykket var umuligt, men Molbech fandt, at det var er af de interessanteste, han længe havde læst. Som bekjendt gik det kun en eneste Gang; en ung Pige, der den Aften var i Theatret, sagde, at det havde været ganske uhyre trættende, og at man var lykkelig, da det endelig var forbi. Rudolf Schmidt, der var Stykkets Forfatter, havde formentlig ikke Ret, naar han troede, at Stykkets Vanheld skyldtes en i Forveien organiseret Modstand.

Om Molbechs „Ambrosius“, hvis Opførelse Fallesen havde opsat og opsat, skriver Fru Meldahl 6. Mai 1878 til Meldahl, der da var i Karlsbad: „Vi var da i Løverdags i Theatret for at see Molbechs Schmerzenskind „Ambrosius“, der gjorde fortjent Lykke. Grate¹⁾ erklærede, at hun aldrig i sit Liv havde havt en saa kostelig Theatraften, og da hun vel kan betragtes som et Normalmedlem af det danske Publikum, kan man vistnok ansee Stykkets Fremtid for sikkert. Det spilles ganske glimrende, kun Cetti er skandaløs. Emil Poulsen viser atter sine overordentlige Evner, Fru Eckardt

¹⁾ Margrethe Westengaard.

er upaaklagelig i en Rolle, som Fru Heiberg vist kunde have gjort stormende Lykke i, kort sagt, man var vel tilmode, som naar man seer Noget, der nærmer sig god Kunst, og gik fornøiet hjem. Jeg saae hele Molbechs Familie og glædede mig paa deres Vegne, hvergang der blev leet eller klappet. Den ene Datter havde fortalt, at hun havde læst Stykket fem Gange og hvergang grædt af Rørelse, og at hun var overbevist om, at hun i Theatret vilde komme til at græde for sjette Gang. Lee kun deraf, — jeg synes, der er noget Rørende ved en Familie, der saaledes staar Last og Brast med Faderen, og er stolt af ham og indigneret paa hans Vegne. — Molbech selv var ikke synlig, han havde nok siddet bagved i den lille Gitterloge og havt sin Hjerteklababbelse for sig selv. Desværre kommer hans Seir vel sent, thi vi have jo kun tre Uger tilbage; og naar man saa husker, hvor meget trash vi have seet fremføre i Vinter, saa maa vi nok være indigneret paa Fallesen, som har ladet dette Stykke ligge saa længe. Vel er tredie Akt urimelig bred, da Molbech jo har den samme Skavank som de tyske Forfattere, nemlig at han anseer Publikum for saa kjødhovedet, at det ikke kan forstaae en halvkvædet Vise, og derfor giver Alting ind med Skeer, men hvis han blot vil klippe Halvdelen af en eneste Scene, saa er der Ingenting i Veien.“

„Ambrosius“ gik om Efteraaret hver Aften for udsolgt Hus til forhøiede Priser. Molbech skrev da til Coppée, om det ikke skulde være muligt at faae „Ambrosius“ opført i Frankrig.

Med Coppée havde Meldahls stadig venskabelig Forbindelse. Gennem Baudissins hørte de om den Skuffelse, han havde i 1877. Han havde i 1876 været i Genève og holdt en Række Conferencer med Oplæsning af sine Digte. Her saae han for første Gang den unge Kvinde, han havde drømt om engang at finde. Det var en 17-aarig norsk, ung Pige. Han skriver om hende i et Digt:

„Enfant blonde aux doux yeux, ô rose de Norvège“.

De saaes igjen Aaret efter, han friede til hende, men blev afvist, idet hendes Moder, en smuk Enke, havde troet, at hans Opmærksomhed gjaldt hende.

Coppée giftede sig aldrig, men sluttede sig endnu inderligere til sin 16 Aar ældre Søster, der ogsaa elskede ham høit. —

Da Meldahls i Efteraaret 1878 vare i Paris, besøgte de ogsaa Coppée. „Coppée var meget venlig,“ skriver Fru Meldahl, Heidelberg, 10. Nov. 1878, „men han mente — ligesom jeg ogsaa har sagt — at Stykket ikke egnede sig for det skeptiske Pariserpublikum. Men tal nu ikke om denne Historie, thi Molbech har jo Fjender nok, som med Fornøielse ville vælte sig over ham, hvis de høre Tale om denne Modgang. Coppée har vist stor Interesse for at lære „Ambrosius“ at kjende, hvilket jeg ogsaa skrev til ham, og jeg vil haabe, at han virkelig sender ham en Oversættelse. Den Frokost, Du spurgte os om, løb meget hyggelig af; han var ganske den gamle, venlige Coppée og spurgte efter Eder Allesammen. De har en rigtig hyggelig Have, omtrent 300 Skridt i Længden, som bestaaer af en Mængde Smaahaver, der ligge ved Siden af hverandre. Her spadserer han saa op og ned i sine egne smaa Tanker. Det var et ganske idyllisk Sted, ligesom om det ikke var i Paris. Vi fik en meget pæn lille fransk Frokost bestaaende af Æggekage, kold Postei, Agerhøns og Frugt bag efter.“

Fru Meldahl var senere behjælpelig med at faae „Ambrosius“ oversat paa Fransk. I denne Anledning skriver Molbech, der Dagen efter skulde reise til Udlandet, ^{11/6} 79:

Kjære Fru Meldahl!

Jeg havde bestandig haabet en Formiddag at kunne naae ud til Dem og takke Dem personlig for Deres Brev og for den store Elskværdighed og Venlighed, De vedblivende viser imod mig. Men jeg er uafbrudt bleven forhindret.

Igaar fik jeg Telegram fra Frankfurt a/M., at „Ambrosius“ der paa Stadttheatret har havt „einen durchschlagenden Erfolg“. I Wiesbaden er det for længere Tid siden opført med stort Bifald. Det er et forbausende Held, hvorover jeg stadig forundrer mig.

Med Ønsket om en god Sommer og venlig Hilsen til Deres Mand og Familie

Deres hengivne og forbundne

Chr. Molbech.

I et andet Brev med Besked til Coppée skriver han endnu: „I Torsdags opførtes „Ambr.“ paa Thaliatheatret i Hamborg og gjorde efter de Meddelelser, jeg har modtaget, megen Lykke.“

„Ambrosius“ blev dog aldrig opført i Frankrig. —

Emil Poulsen blev, velfortjent, R. af D. i 1878. Det vakte en Del Opmærksomhed, at ikke ogsaa Molbech blev dekoreret; tydelig nok havde denne hverken Fallesen eller Fischer til Ven. Man fortalte, at Molbech, da han lykønskede Poulsen, havde tilføiet, at det skulde glæde ham, hvis han havde havt nogen Skyld i denne Æresbevisning.

Da Molbech som Censor havde forkastet Bjørnsons „Leonarda“, og der i den Anledning reiste sig en Storm blandt Bjørnsons Venner, offentliggjorde Fallesen paa Fischers Befaling paa illoyal Maade Molbechs Censur uden dennes Vidende. „Her i Byen har der været en stor Leonardafeide eller rettere sagt en Krig paa Kniven imod Molbech,“ skriver Fru Meldahl til Julie Grüner 15. Nov. 1879. „Jeg laante i den Anledning Leonarda og lod Knud¹⁾ læse den for os om Aftenen. Jeg har længe ikke havt saa stort Grin, det var, som om det var en Studenterparodi paa et eller andet vildt Stykke.“

Leonardaepisoden blev Anledningen til, at de hyggelige smaa Middage hos Meldahls holdt op. Da Collin nemlig engang kom til at sige nogle anerkjendende Ord om Fallesen, udbrød Molbech strax: „Den, der roser Fallesen, er ikke min Ven!“ og han overfusede Collin saaledes, at de ikke mere kunde bedes sammen.

I 1881 tog Molbech sin Afsked som Censor og 1884 flyttede han til Bagsværd.

Hall havde i 1862 indstillet Molbech til at blive Ridder af Dannebrog, men Frederik VII strøg ham af Listen, som Molbech mente, fordi han i sin Tid ikke havde gjort Grevinde Danner sin Opvartning.

Molbech blev det først i 1887, Aaret før sin Død, og Meldahl havde maaske Del i, at han overhovedet blev det: „I en Række Aar red jeg meget i det kongelige Ridehus paa en Tid, da Kongen ofte red der. Han kom da altid hen og red lidt med mig. Vi talte da om Mangt og Meget.“ En Dag, da Talen faldt paa „Ambrosius“, lagde Meldahl et Ord ind for Molbech.

Molbech fik Brev fra Kammerherre Linde, der fra Kultusminister Scavenius spurgte, om han vilde modtage Ridderkorset, og derefter svarede han denne: „To Gange i mit Liv har jeg ønsket Ordenen som Støtte for min Virksomhed, den første Gang

¹⁾ Meldahls yngste Søn.

som Professor i Kiel, jeg fik den dengang ikke; den anden Gang som Censor ved det Kgl. Theater; den blev mig negtet. Jeg var efter dette bestemt paa ikke at modtage den, om den skulde blive mig tilbudt. Naar imidlertid Ministeren nu tilbyder mig den samtidig med, at han har indstillet mig til en Forhøielse af min Statsunderstøttelse, som jeg i højeste Grad trænger til, vilde jeg finde det urigtigt at afslaa den; jeg kan derfor kun svare: han maa gjøre som han vil, jeg skal ikke sende den tilbage.“

Molbech fik da Ordenen sendt med et privat Brev fra Linde om, at det ikke var nødvendigt, at han takkede for den, eftersom han ikke mere havde Bolig i Kjøbenhavn. Molbech takkede desaaarsag ikke for den og har aldrig baaret den. — Efter nogle Maaneders Sygeleie døde han paa Kommunehospitalet 20. Mai 1888. Samme Aar udgav Ernst v. d. Recke, efter Molbechs Ønske, hans „Efterladte Digte“.

Fru Meldahl skriver til sin Datter, Charlottenborg, 31. December 1888: „Jeg fik til Jul Molbechs Digte, de efterladte, og blev saa vemodig ved at læse dem og tænke paa hans sørgelige Endeligt. Et til Hans Brøchner er vidunderlig skjønt og interesserede mig især, fordi jeg jo ogsaa har kjendt Brøchner, den smukke, noble Mand, og saa tidt har hørt Pater tale om ham med Henrykkelse. Og at vide at alle disse Folk og Saamange til ere døde og borte! Hvor megen Glæde har jeg dog ikke havt af Samlivet med Molbech med alt det, at han tidt var saa gnaven og kjedelig. Han voxer som alle fremragende Mænd paa Frastand.“ —

„I Efteraaret stod der et saa yndigt Digt af Coppée i Revue des Deux Mondes baade satirisk og rørende,“ skriver Fru Meldahl 28. Februar 1880 til Julie Grüner, der da var i Schweiz med hele sin Familie, „og det forlibede jeg mig da i og oversatte det.“ Det var „La Marchande de Journaux“, Oversættelsen blev optaget i „Ude og Hjemme“ 14. Marts 1880. Fru Meldahl sendte Coppée Honoraret og bad ham give det til den gamle Kone, som havde givet Anledning til Digtet.

Begyndelsen af Oversættelsen lyder saaledes:

„Aviserne! — le Moniteur — le Soir!“
 Jeg kjendte godt den Stemme frisk og klar:
 Paa Hjørnet af den lange Forstadsgade
 den Gamle holdt Butik og solgte Blade.

Tidt standsed jeg, naar Aftensolen rød
 forgyldte hver en Rude med sin Glød;
 jeg købte min Avis paa dette Sted
 og vandred læsende ad Gaden ned.
 For Politik jeg er ei passioneret —
 Revolutionerne gjør Folk blaseret —
 men jeg af gammel, halv mekanisk Vane
 vil gjerne see, hvad Nyt der er paa Bane,
 om snart vi skal en anden Herre faae:
 hver Dag sit Barometer seer man paa!
 „Avisen for idag!“ lød det derhenne —
 Hun vimsed om for Alle at betjene!
 Snart lukkede hun op en Pakke frisk,
 som Løbedrengen smed paa hendes Disk,
 rumsterede i Skuffen, bytted Penge,
 forhørte sig, hvortil Hver monne trænge,
 og solgte med et Smil og ligeglad
 et radikalt, et Reaktionenens Blad.
 „Goddag min Herre!“ raabte hun fornøiet
 til mig, „men Alt er udsolgt!“ og tilføied:
 „Ja saadan gaar det, hvergang, naar det hænds’,
 de Deputerede i Kamret skjænd’s,
 og hvergang Ministeriet er i Fare!“

Fru Meldahl sendte Hefтет til Krieger; han skriver, 19. Marts 1880:

Høitærede Frue!

Det lille Digt er et fint, rørende, lille Billede, som jeg har læst med megen Interesse. Men jeg tilstaaer, at det har interesseret mig endnu mere at opdage ved denne Leilighed, at De *ogsaa* er i Besiddelse af det ualmindelige Talent, der behøves til en saadan Oversættelse. Min Dom betyder nu ikke meget i saa Henseende, men maaske vil det have mere Betydning for Dem, hvad jeg kan tilføie. Jeg tog i Gaar Aftes Oversættelsen med til Fru Heiberg og fik uden videre Forklaring Anna¹⁾ til at læse den høit. Hun havde ikke læst tyve Linier, før Fru Heiberg (der er meget kritisk ligeoverfor vore moderne Literaturblade) uvilkaarligt udbrød: Det lader til at være godt oversat — en Formodning, der blev til Visshed ved Annas fortsatte Læsning. Efter min Iagttagelse er Fru

¹⁾ Fru Heibergs Adoptivdatter.

Heiberg i slige Spørgsmaal for Tiden den sikkreste og paalideligste Dommer, der findes i Danmark.

Med Tak for i Tirsdags —

Deres ærbødige

Fr. Krieger.

I 1884, da der var Lægekongres, og i 1888, da der var Udstilling, anbefalede Coppée og Haag Venner til Meldahl under disses Besøg i Kjøbenhavn. Gjentagne Gange sendte Coppée Meldahl sine Værker.

Efter at have gennemgaaet en livsfarlig Operation sluttede Coppée sig i 1897 igjen til Kirken. I „La bonne souffrance“, 1898, hvilket Skrift samme Aar fik 75 Oplag, skildrede han disse Aars Oplevelser.

Hans sidste Brev til Meldahl med en Tak for dennes Fotografi er dateret 1. Januar 1899.

Hans Søster og han døde 1908 med en Uges Mellemlum. —

Efter Coppées og Haags Besøg i 1873 kom Fru Meldahl i Korrespondance med Grevinde Baudissin, men først fra 1876, da Meldahls besøgte Baudissins, blev Bekjendtskabet til et varmt, livsvarigt Venskab.

I 1875 sendte Baudissins igjen en begavet Mand til Meldahls, nemlig Koncertmester Lauterbach fra Dresden, der regnedes blandt Datidens første Violinister, og over hvis rene og ædle Spil Fru Meldahl glædede sig paa en Koncert. Meldahls havde stor Fornøielse af et Selskab, 27. Nov., hvor de bad ham sammen med Gade, der udbragte hans Skaal, Hartmann, Bournonville, H. Schytte, Molbech, Goldschmidt, Carl Bloch og Marinemaler Fr. Sørensen. Trap var ogsaa indbudt, og Komponisten, Frøken Hanne Fenger, var glad over om Aftenen at gjøre Lauterbachs personlige Bekjendtskab.

I Foraaret 1876 besøgte Meldahls første Gang Baudissins, og de bleve ogsaa indbudt af Grevindens meget rige og meget musikalske Slægtninge, hvor Schulhoff spillede firhændig med hendes Brodersøn, Baron Kaskel. Glanspunktet var dog den sidste Dag en matinée musicale hos Baudissins, hvor Grützmacher, Tydscklands første Violoncellist, spillede Violoncel og Grevinden Klaver.

„Der alte Graf sagte mir,“ skriver Fru Meldahl til sin Moder,

Neisse, 15. Mai 1876, „ich sollte mich neben ihm setzen dem Klavier gegenüber, „denn wenn meine Frau spielt, mag ich sie so gern ansehen, sie wird ganz verklärt dabei,“ sagte er. Und es war wirklich der Fall: ich kann dir nicht sagen, wie wunderschön sie aussah, und jedesmal, wenn ein Abschnitt zu Ende war, nickte sie ganz selig zu ihrem Mann hinüber. Ich war auch etwas wie im siebenten Himmel, denn etwas Aehnliches erinnere ich nicht gehört zu haben. Die Tutein spielte vielleicht mehr verschwimmend und melodisch, aber sie war wiederum nachlässiger, und diese siegesgewisse Sicherheit hatte ich noch nie von Jemand gehört. Und dabei kamen wiederum Stellen, wo man die grösste Lust hatte zu weinen, so schön war es.“

Baudissin gjorde meget Væsen af Meldahl, som alle syntes saa godt om, og Fru Meldahl glædede sig derover „ungefähr wie Du Dich über Papa freutest, wenn er Glück machte. Ja, es war wirklich ganz peruzzihaft von Anfang bis zu Ende.“ Fru Meldahl besøgte samme Efteraar igjen Baudissins i Wachwitz, hvor de havde deres Landsted. Besøgene gjentoges flere Gange i Aarenes Løb, og ogsaa Meldahls Børn og Julie Grüner nød Venlighed hos Baudissins. Fru Meldahl kalder dem engang en tydsk Udgave af Peruzzis.

Ved Nytaarstid 1877 fortalte Meldahl Baudissin om Kunstnerhjemmet, som han for nylig havde stiftet, og denne svarer, Dresden, 8. Januar 1877:

Lieber, verehrter Freund,

Herzlich erwidre ich Ihre Neujahrswünsche und gratuliere vor Allem zu dem Gelingen Ihres schönen Plan's für alte und bedürftige Künstler; das nenne ich einen guten Jahresanfang. Wie es in Italien Sitte ist, dass man an seinem eignen Geburtstag Andre beschenkt, so halten Sie es mit dem Jahrestag.

Ihr werther Brief, in welchem Sie so eingehend über Ihre lebenswürdige Frau sprechen, könnte allein schon beweisen, wie sehr Sie einer solchen Frau würdig sind. Die meinige aber, als ich die Bemerkung einschaltete, dass Sie meiner eigenen Empfindung aus der Seele gesprochen hätten, rief sogleich aus: „Die Frau wäre nicht so geworden, wie sie ist, ohne den Mann; und Alles, was Du an mir liebst, habe ich auch durch Dich.“ Wollen wir uns in diese Autorschaft ergeben, so können wir auf unsern Lorbeeren ausruhen.

AMALIE MELDAHL, f. RÆDER. 1881
Maleri af Jørgen Roed.

Um Ihnen nun auch von meiner anderweitigen Autorschaft zu erzählen theile ich Ihnen mit, dass ich nach Beendigung meines italienischen Theaters, das jetzt gedruckt wird, und das ich Ihnen um Ostern zu Füßen legen zu können hoffe, den Luthier von Coppée übersetzt und bei der Theaterintendanz eingereicht habe, wo er auch angenommen worden ist.

Indem ich Sie und Ihre Frau Gemahlin in Sophiens Namen herzlichst grüsse, füge ich meine besten Empfehlungen an sie hinzu, und verbleibe

Ihr hochachtungsvoll ergebener

W. Baudissin.

Gustav Freytag har udtalt, at det Bedaarende, der hvilede over Baudissins Personlighed, vistnok først og fremmest skyldtes den hjertevindende Godhed, der lyste ud af hans Træk og hans Smil og ogsaa viste sig i hans uudtømmelige Rundhaandethed. Ofte udtalte Baudissin, at man kunde lære noget af hvilket som helst Menneske, og der har vist aldrig existeret Nogen, der var en bedre Tilhører end han. Denne dybe Beskedenhed lagde, til op i hans høie Alderdom, en særegen Ynde over hans hele Fremtræden.

Efter at have skrantet det sidste Aar, døde han 87 Aar gammel 4. April 1878. Fru Meldahl læste det 8. April i Augsburger Allgemeine Zeitung og skriver til en Datter: „Jeg ventede det længe, og dog kom det uventet. Det er en stor Sorg for mig.“

1880 modtog Meldahls fra Grevinde Baudissin en meget smuk Bog „Wolf Graf Baudissin, Gedenkbuch für seine Freunde“, trykt som Manuskript i 100 Exemplarer. Den indeholder en biografisk Skizze af Gustav Freytag, flere Portraiter og ellers Dagbogsblade, Breve og Digte af Baudissin, deriblandt en Oversættelse af Oehlen-schlägers „De tvende Kirketaarne“:

Das war Herr Asker der reiche,
dem lüstet in's Feld zu reiten;
Erst aber tritt er in's Kirchlein
früh, als sie zur Messe läuten.

— — —

Das war Herr Asker, der reiche,
wie lacht er in sich halblaut,
Als er kaum auf dem grünen Saume
und sah zwei Thürme gebaut.

Sie ragten über die Kirche
 stolz in die blaue Luft empor,
 Die Lerchen in der Weizenflur
 sangen ihr Morgenchor.

Dank sei's der wackeren Frau Inge,
 sie war ein tugendlich Weib,
 Sie schenkt' ihrem Hausherrn Söhne,
 zu Freud und Zeitvertreib.

Den ersten seiner Knaben Esbern
 den Schnellen nannt' er;
 Der ward so stark als der wilde Bär,
 geschwinder als Hasen rannt' er.

Den anderen hiess er Axel,
 der thront als Bischof im Dom
 und führt sein gutes dänisches Schwert
 wie der Papst seinen Stab in Rom.

og endvidere et Digt, 1873, af François Coppée, der fortæller om sine Samtaler med Baudissin, medens de spaserede under de gamle Bøgetræer paa Rantzau, og som ender saaledes:

Puisse Dieu conserver à ce noble vieillard
 L'éternelle vigueur accordée aux grands charmes
 Et de sa belle vie allonger tous les charmes
 Que bien longtemps encore il promène à pas lents
 Sous vos vieux rameaux verts ses jeunes cheveux blancs.

Et inderligt Venskab forenede Fru Meldahl og Fru Baudissin, der sendte sine Skrifter for Børn og unge Piger (udgivne under Mærket Aurelie), medens Fru Meldahl sendte Veninden de Stuetter, hun havde gjort af sine Børn. Grevinden nød altid i høieste Grad hendes saa anskuelige Breve med deres Blanding af Alvor og Humor „so dass man mit einer Thräne im Auge doch lächeln muss.“ De vare saa aandsbeslægtede, at Fru Baudissin engang kaldte hende „Liebe Nichte“ og en anden Gang erklærede, at hun betragtede Fru Meldahl som en Tydsker. I den Anledning oversatte Fru Meldahl Edvard Lembckes „Vort Modersmaal“:

DIE MUTTERSPRACHE

Die Muttersprach' ist lieblich, sie hat so sanften Klang,
womit soll sie vergleichen, wie preisen mein Gesang?
Die hochgeborne Jungfrau, die edle Königsbraut!
Und sie ist so jung, sie ist immer lieb und traut.

Sie leiht uns gute Worte und wird es nimmer müd',
zum leisen Flehn der Liebe, zum stolzen Siegeslied;
und bangt das Herz in Sorge oder schwillt es in Lust,
sie schenkt uns erst den Ton zu erleichtern unsre Brust.

Und ob in Ost und West wir gewandrt und gesucht
Die Kunde alter Zeiten, des Wissens goldne Frucht,
Sie lockt uns, sie winkt uns, wer kann ihr widerstehn?
Denn sie ist ja so jung, sie ist lieblich anzusehn.

Es kamen einst die Fremden zu Wagen und zu Ross,
Gedachten sie zu knechten in ihrem eignen Schloss.
Doch eben als sie wähten, dass sie gekettet sei,
Da lachte sie so herzlich, dass die Fessel brach entzwei!

Und all die Sänger, denen sie schenkt' des Wortes Macht,
Die stehn um ihren Sessel und halten treue Wacht.
Klingt je ein Lied im Volke, dem wir lauschen mit Lust,
Das ward ein Ring im Panzer zur Wehr für ihre Brust!

Und macht ein kernig Scherzwort uns lächeln eine Weil',
Das ward für ihren Köcher ein scharfgeschliffner Pfeil;
Und kommt ein Wort vom Herzen und dringt in's Herz hinein,
Das ward für ihren Burgwall ein festgefugter Stein!

Verrauscht sind bald die Jahre mit Freuden und mit Weh,
Vergessen unsre Namen wie des letzten Winters Schnee.
Geschlecht nach Geschlecht heisst der Norne Spruch vergehn,
Doch sie bluhet so jung, sie ist immer lieb und schön!

Maaske var det ved samme Leilighed, at Fru Meldahl aaben-
hjertig aflagde sin politiske Trosbekjendelse, men dette gjorde in-
tet Skaar i Venskabet. I sit Svar 27. Mai 1877 siger Sophie Bau-
dissin, at hun hverken ansaae Keiseren eller Bismarck for ufeil-

bare eller overhovedet kunde sætte den ene Nation over den anden. — „Weiter leben heisst eigentlich weiter lieben“, skriver hun 29. November 1877, og 20. Febr. 1883, da Fru Meldahl har klaget over Utaknemlighed, der blev vist Meldahl, siger hun, at „man soll das Böse in den Sand schreiben“; hun havde selv kunnet skrive 4 Bind om, hvad hendes elskede Mand havde oplevet i den Retning, men Utaknemlighed og Misundelse maatte man nu engang vænne sit Øre til og overhøre. I Brevene, som hun i sine sidste Aar dikterede til en Veninde, anbefaler hun altid gode Bøger, og forøvrig aandede de den største Kjærlighed.

Sophie Baudissin døde 9. December 1894 efter at have været syg i 3 Dage af Influenza. I Dødsanmeldelsen skriver Veninden om den elskede Hensovede, at hun „anmutete und erfrischte wie reine Bergluft.“

JOHANNE LUISE HEIBERG.
MALERISAMLINGEN REDDES UNDER
CHRISTIANSBORGS BRAND

„Meldahls Lighed med mig finder jeg ret naturlig ligeoverfor en lærd Mand som De,“ skriver Fru Heiberg 20. Mai 1878 til Krieger, der var i Marienbad sammen med Meldahl, som forøvrig lige havde skrevet til sin Hustru: „Krieger er saa hyggelig at gaae med.“ „Vi hører begge til den simple Stand. Vi have gjort vore Iagttagelser umiddelbart i Livet og ikke gennem lærde Studier og Bøger. Derfor ere vi ogsaa i Grunden uvidende og vil altid blive det, men vi kan stundom ligesom Børn umiddelbart føle og see, hvad der undertiden er skjult for de Kløge og Lærde. Saaledes deler Vorherre lige mellem Alle.“

Meldahl følte ogsaa, at han og Fru Heiberg vare beslægtede Naturer. I Aarenes Løb kom de hinanden nærmere og nærmere; han har skrevet Breve til hende, som kunne minde om dem, han skrev til sine Ungdomsvenner Kornerup og Molbeck; hvor han kunde det, viste han hende en Opmærksomhed og ydede hende Støtte, og hun skjønnede derpaa og gjorde Gjengæld. „Deres Mand er den Eneste, der endnu er høflig imod mig,“ sagde hun engang med stærk Overdrivelse til Fru Meldahl, da hun havde faaet tilsendt et Adgangskort til Udstillingen. En anden Gang sagde hun:

„Ja, det er sørgeligt at hvile paa tørre Laurbær.“ — „Dette var ogsaa en Overdrivelse,“ siger Fru Meldahl i sine „Erindringer om Fru Heiberg“, „hun modtog til sin sidste Stund Hyldest nok, ikke mindst af sine Kunstfæller. Da vi besøgte Fru Heiberg paa hendes 70-aarige Fødselsdag, myldrede Folk ind og ud hos hende som i en Bikube; en Deputation af Skuespillere med Ferslev som Ordfører overrakte hende en Guldbroche. Ferslevs smukke Tale besvarede hun med et Par hjertelige, ligefremme Ord.“

Forøvrig kunde Meldahl godt, naar han var træt eller uoplagt, forsømme at aflægge hende en skyldig Visit og en meget sjelden Gang omtale hende med nogen Kritik. Anderledes med Fru Meldahl, som næsten blindt elskede hende og beundrede hende.

„De store Mennesker have det Fortrin,“ fortsætter Fru Meldahl, „at Mindet om dem bliver staaende med lysende, klare Omrids i vor Hukommelse. Dette, troer jeg, er for mit Vedkommende Tilfældet med Fru Heiberg.“

Første Gang, jeg var sammen med hende i Selskabslivet, var ved en stor Soirée hos Tuteins, men det Hele indskrænkede sig til, at jeg saa en høi Skikkelse i en graa Atlaskeskjole staae i Salen ved Siden af, hvor jeg naturligvis ikke vovede mig ind. Hun var for mig og os Alle som en kongelig Person.“

Meldahl var, som tidligere omtalt, kommen i Forbindelse med Heibergs, dengang Suhr overdrog ham at indrette Hovedbygningen paa Bonderup efter deres Ønske, og som Nygifte besøgte Meldahls dem der i Juni 1860 sammen med flere Venner, men efter Heibergs Død 25. August samme Aar saa Meldahls og Fru Heiberg ikke meget til hverandre i flere Aar.

„Da Pater arbejdede i Gammelholmssagen,“ fortæller Fru Meldahl, „gav han Staten Anvisning paa Søkvæsthuset som tjenligt til Brug for Marinen og blev saaledes indirekte Skyld i, at Fru Heiberg maatte flytte. Dette bidrog naturligvis ikke til at føre os sammen. Men efter at Pater, da Dahlerup ikke mægtede at gjøre Theatret færdigt i rette Tid, tog Overkommandoen og reddede Theatret, kom han i Naade hos Fru Heiberg og blev oftere bedt til Middag hos hende med Krieger, Madvig, Jacobsen, Andræ og flere af hendes Venner, som f. Ex. Redacteur Topsøe. Hun nærede jo, som bekendt, stor Foragt for, hvad hun kaldte „disse Madammer“, fremragende Mænds kjedsommelige Koner, men selv om dette ikke

havde været Tilfældet, vilde hun slet ikke have kunnet faae dem alle med — Selskabet var blevet dobbelt saa stort og kun halvt saa morsomt. Det faldt mig heller ikke ind at være misundelig eller krænket: jeg følte altfor godt min egen Ringhed. Engang fortalte Pater mig ved sin Hjemkomst fra et af disse Selskaber, at Marstrand havde været tilstede, og at han om Aftenen paa sin eiendommelige hypokondre Maade havde beklaget sig over Tilværelsen og endt med at sige: „Marstrand burde aldrig have været gift!“ Fru Heiberg svarede Intet, men da han skulde gaae, gav hun ham et Par nydelige Tøfler og sagde, at dem skulde han bringe hjem og forære sin gode Kone.

Jeg var engang i Selskab med hende hos Drewsens, hvor ogsaa bl. a. Stampes og Tobiesens vare tilstede. Fru Stampes Skjønhed, som tidligere havde imponeret mig, svandt fuldstændig bort ved Siden af Fru Heibergs.“

I Sommeren 1875 vare Krieger og Fenger med Meldahls en Tur paa Himmelbjerget. Fra den Tid kom Krieger paa en nærmere, venskabelig Fod med dem og samtykkede ogsaa i at komme til Middag hos dem, efter at han to Gange tidligere havde sagt Nei uden at angive Grunden. Det endte med, at Krieger blev Husven, og en Række Vintere spiste han hver Onsdag Frokost hos dem.

„Dermed var ogsaa Isen brudt hos Fru Heiberg,“ skriver Fru Meldahl. „Hun bad Pater og mig og Krieger spise alene med hende, en rigtig hyggelig lille Middag. Nu, da jeg var bleven ældre, havde læst lidt Mere og seet lidt Mere af Verden, kunde jeg langt bedre tale med hende, give hende Stikordet og engang imellem med Forsigtighed sige hende imod. Hun var nemlig, som jeg ogsaa engang udtalte ligeoverfor Krieger, en *Fyrstinde*, hvormed jeg dog ikke vil have sagt, at hun var en Theaterprinsesse — nei, jeg mener en Fyrstinde i høiere og ædlere Betydning. Naar jeg havde været hos hende, kom jeg altid beriget hjem og havde i hvert Tilfælde moret mig *kongeligt*; — Fru Heiberg sagde engang: „Ja, De maa ikke misforstaae mig, men jeg *kan* ikke kjøre i Sporvogn!“ Og hun havde Ret, det vilde have været komplet umuligt for hende!“

Eiendommeligt var det at se hende i et lille Selskab hos Meldahls, hun var dengang mellem 60 og 70 Aar gammel. I sin sorte Fløielskjole med kort Slæb traadte hun rank, stilfærdig og freidig ind i den store Stue paa Charlottenborg, som eneste Damegjæst. Over

hendes Fremtræden var der den fuldstændigste Naturlighed, ja ligefrem Uskyld. Efter Bordet sad hun i Sofaen og foran hende i Halvkreds en Række af Landets betydelige Mænd (nogle med brede Ordensbaand): Tietgen, Krieger, Jacobsen og Carl Bloch m. fl. ærbødig lyttende til, hvad hun livlig og dog fordringsløst fortalte dem, f. Ex. om en eller anden Person, som altid klynkede: „og som vi derfor sammenlignede med Jansine i „Sparekassen“.“

Fru Meldahl skriver: „En Dag var jeg paa Vei til min Urtekræmmer for at betale ham. Jeg havde just ikke mine bedste Handsker paa og den røde Bog¹⁾ i Haanden. Lige udenfor min Dør møder jeg Fru Heiberg, som vilde besøge mig.“ Hun vilde saa ikke opholde Fru Meldahl ved at gaa indenfor, men Enden blev, at de to Damer gik sammen paa Udstillingen, som dengang endnu blev holdt paa Charlottenborg ovenover Meldahls Leilighed: „I Begyndelsen var jeg lidt ængstelig, men da jeg mærkede, at hun i Grunden forstod sig ligesaa lidt paa Sagerne som jeg, fattede jeg Mod, og det gik udmærket. Hvor vi traadte frem, veg Folk til Side, og de, som kjendte hende, neiede sig til Jorden, men ikke en Eneste vovede at tiltale hende. Jeg husker endnu godt, hvorledes Etatsraad Birch²⁾ dybt tog Hatten af for hende. Situationen var saameget mere grinagtig, som jeg stadig gik med min røde Bog i Haanden og med mine slidte Handsker maatte udpege Billedernes Skønheder for Fru Heiberg. Vi vare meget længe deroppe, og da vi endelig kom ned i Gaarden, var Klokken bleven fem!“ Hos Meldahls sad man ved Middagsbordet, men Ingen havde været ængstelig, thi Rygtet var allerede over hele Charlottenborg, at Fru Meldahl var paa Udstillingen med Fru Heiberg.“

„Skal jeg skildre Fru Heibergs Karakter,“ fortsætter Fru Meldahl, „maa jeg først og fremmest sige, at hun vist besad megen Stolthed og Selvfølelse, men kan man undre sig derover, naar man veed, hvorledes hun har arbeidet sig op fra de usleste Kaar? Hos Thorvaldsen fandt hun jo den samme Stolthed, hos H. C. Andersen fandtes den ogsaa, men parret med Ydmyghed, fordi han aldrig følte sig saa sikker i sin Sag og aldrig havde naaet den ubetingede Anerkjendelse, som blev hine lykkeligere To tildeel.

Af denne Stolthed fremgik hendes store Ligefremhed og Sand-

¹⁾ Urtekræmmerbogen var dengang rød.

²⁾ Rektor for Metropolitanskolen.

druhed. Man var aldrig i Tvivl om, hvor man havde hende. Der-næst maa jeg fremhæve hendes Trofasthed imod Enhver, der havde gjort hende Godt. At hun lige til sin Død vedblev at bære Nag til Ploug, Hall, Bille, Berner og Høedt, har Mange fundet ubegribeligt, men man glemmer, at disse Personer, især de to Første, ligefrem ved deres Falskhed imod Heiberg, ved at modarbeide ham som Theaterchef, har været med til at foranledige hans tidlige Død, og det kunde hun ikke tilgive dem.

Hall havde megen Modstand at overvinde, inden hun igjen indlod sig med ham, og det er betegnende nok, at det først var Heiberg, som samtykkede i at omgaas ham igjen, og at *han* altsaa havde lettere ved at tilgive end hun.

Naar hun i det Hele taget efter Heibergs Død indlod sig med Hall, kom det vist af hans uimodstaaelige Elskværdighed. Han hørte til dem, man ikke *kunde* være vred paa, naar man fik snakket med ham.“

Fru Meldahls Søster, Julie, har beskrevet, „hvorledes Hall engang i Sandefjord førte Fru Heiberg i Land fra Damperen. Der var bredt et Klæde ud over Skibsbroen, og saa gik de To Arm i Arm sammen i Land, aldeles som en Fyrste og en Fyrstinde, medens det undrende Folk — Badegjæsterne — stod og saa til!“

„Men Olaf Hall har, efter at hans Fader var bleven hudflettet i Livserindringerne, med Rette bebreidet hende, at hun tilsyneladende stod i et venskabeligt Forhold til ham lige til hans Død og citeret adskillige Breve fra hende til ham, hvoraf Dette fremgaar, og det gjør mig ondt, at jeg ikke kan forsvare hende i denne Sag,“ skriver Fru Meldahl.

„Høedt tilgav hun heller ikke, hvad han havde gjort imod Heiberg. Hun fortalte mig engang, ikke uden Tilfredsstillelse, at Høedt i sine sidste Leveaar, da han var halvt sindssyg, pleiede at gaae op og ned i sin Stue, uafsladelig, og at han ved hver Omdreining hørte en Stemme, der raabte „Høedt!“

Naar Fru Heiberg ikke kunde tilgive Forseelser, især naar de vare begaaede imod hendes Ægtefælle, saa bevarede hun som sagt paa den anden Side en levende Taknemlighed imod dem, der havde gjort Godt imod hende. Jeg kan ikke negte, at jeg holder mere af en saadan Karakter end af de valne, danske, blødsødne Mennesker, som glemme Alt, baade Ondt og Godt, ikke fordi det er kristeligt at tilgive, men fordi det er det Mageligste at glemme.

Gade, det gode Menneske, der saae lyst paa Alting, var indigneret over, at Fru Heiberg ikke kunde glemme; det var altfor op-rørende at høre hende tale med saamegen Bitterhed om Ting, der vare foregaaede for saamange Aar siden. Maaske har hun den Dag saaret Gade ved sin haarde Omtale af hans Svoger, Theaterchef Christensen. — At den feterede, forkjælede Kunstnerinde har følt det isnende Omslag, der ramte hende og hendes Mand, ganske anderledes bittert end enhver anden Dødelig vilde have følt Sligt, er jo meget begribeligt.

Hun vedblev hele sit Liv igjennem at staae i Forbindelse med Theaterpersonalet og sin Friplads i Parkettet benyttede hun tidt. Ved denne Leilighed fik hun tidt Folks Domme at høre og sagde engang til mig: „Havde jeg anet, at Publikum var saaledes, som jeg nu har lært det at kjende, aldrig vilde det have været muligt for mig at optræde paa Scenen.“

Ved Siden deraf var hun meget religiøs og holdt af at tale om Religion. Da Tietgen engang havde bedt Missionair Skrefsrud om at holde et Foredrag om Santhalistan i hans Hus, var Fru Heiberg blandt de Indbudte. Efterat Foredraget var endt, tog hun Skrefsrud tilside og talte længe og interesseret med ham i et Værelse for sig, og Ingen af Selskabet vovede at forstyrre dem.“

Det vidner ogsaa til hendes Fordel, at hun kunde staae Martensen saa nær. Under hans sidste Sygdom forærede Fru Heiberg ham en Bordklokke „og han blev saa glad, at han nu ringede i etvæk,“ fortalte Fru Heiberg.

Der var opstaaet en bitter Stemning imod Martensen i Anledning af de Betragtninger over Sproget i Sønderjylland, som han havde fremsat i sit „Liv og Levnet“, og en Dag havde han en Disput med Fru Heiberg om den samme Sag. Han udbød da i Vrede: „Det kan altsammen ikke nytte Noget, thi Preussen har jo nu engang Magten!“ — „Men aldrig Æren, i Evighed! Amen,“ svarede Fru Heiberg og gik.

Fru Heiberg var en praktisk anlagt Natur; hendes Hænder vare temmelig store og endda røde, som hos En, der har taget sig meget for i Huset. Til Anna¹⁾ fortalte hun engang, at da hun for første Gang skulde optræde i „Dina“, et Stykke, som Oehlen-

¹⁾ Meldahls Datter.

schlæger havde skrevet netop for hende, havde Fru Gyllembourg, kort før hun tog afsted, spurgt hende, om hun ogsaa havde husket at tælle til Vask, hvortil hun triumferende svarede Ja. Hun har ogsaa fortalt mig, at hun tidt havde malet Vindueskarme. Derimod troer jeg ikke, at hun var af dem, der gaar op i deres Husvæsen. „O, naar man tænker sig, hvilket Besvær man har blot for de to elendige Retter Mads Skyld!“ sagde hun engang sukkende. Haand i Haand med denne praktiske Sans gik en meget reel Tankemaade i Alt, hvad der hed Pengesager. Naar man engang havde laant hende Smaapenge, kunde man være sikker paa, at man Dagen efter fik dem redelig tilbage.“

Medens Bille endnu var Direktør for Byggeselskabet, fik dette i 1875 en notabel Leier, da Fru Heiberg, der havde solgt sin Villa i Rosenvænget, flyttede ind i Gothersgade 160, en Bolig, hvori hun blev til sin Død i 1890. Forhandlingerne om Leiligheden begyndte om Vinteren, da Fru Heiberg var i Rom. Hun skriver 9. Febr. 1875:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Uagtet jeg har bedet Geheime Etatsraad Krieger paa det Varmeste at takke Dem for de tilsendte Tegninger, føler min Samvitighed sig dog besværet ved ikke *selv* at bringe Dem min Tak, altsaa Tak, hjertelig Tak for Deres fornyede Godhed imod mig! Engang tilforn har De hjulpet mig til en Bolig saa skøn og hyggelig, at jeg drog ind deri med klingende Spil, men ud deraf i den dybeste Sorg. Kun det Første havde De Deel i. Tro ikke, at min Taknemmelighed fra den Tid ikke ofte i mit stille Sind vender tilbage.

Tegningerne til de Boliger ved Enden af Gothersgade, som jeg har modtaget, lader jo i alle Henseender til at være prægtige, ifald de ikke blive for dyre, og man bør jo ikke leve over sin Formue og Stand, siger Holberg. Hertil kommer, at disse nye, moderne Leiligheder, imellem os sagt, i grunden er mig meget imod paa Grund af et vist individuelt Aristocratie. Et Hjem maa helst have et Præg af den Familie, der beboer det, men dette er jo aldeles umuligt, naar Alt til Punkt og Prikke er indrettet paa første som paa anden Sal, paa Anden som paa Tredie o. s. v. Deraf følger, at enten man træder ind til Hr. Petersen eller Fru Christensen, er det, som om man var i det samme Hjem omtrent som Husene paa Strandveien,

ind af hvis Hoveddøre man seer et og det samme Speil, et rundt Bord, et hvidt, hæklet Bordtæppe og en Gyngestol. Jeg har hørt, at en Reisende, der kørte hen ad Strandveien sagde „hvem boer i alle disse smaa Huse, der alle ere uniformerede paa samme Maade?“ Seer De, det er denne Uniformering, som det skjærer mig i Pidsken at trække i. Det er hændet mig i de nye Gaarde, som i sin Tid blev bygget paa Nørregade, at jeg ganske gemytlig satte mig midt i Stuen ved det runde Bord i den Tro, at jeg sad i afdøde Præsten Paullis Dagligstue, indtil en mig ubekjendt Dame traadte ind og jog mig ovenpaa, idet hun sagde: „paa tredie Sal, gode Frue! Dette er Anden.“ Ja, tænkte jeg, det kommer der ud af, at Værelserne, Gardiner, Meubler, Alt retter sig efter en given Opskrift.

Vi boede engang i mange Aar i et daarligt Huus i Brogaden No. 3, men Kakkellovns-Nischen og Pladsen foran denne var indlagt med hvide og graa, firkantede Stene. Dette havde sandelig ingen Andre, og disse Stene gav hele Stuen et originalt Præg, og jeg elskede den. Naar jeg nu tænker paa at flytte, da sidder jeg og phantaserer om et gammelt, varmt Huus, med gammeldags Værelser, udenfor den reglementerede Uniform. At ønske sig en lille, ganske lille Balcon, hvor en Indesidder som jeg kunde træde ud paa for at indaande et Par Luftdrag, dette hører jo nu engang, takket være det nedrige Menneske, der i sin Tid fik sat en Skat paa de uskyldige Balconer, til Umulighederne. Ogsaa har jeg phantaseret om ikke en eller anden af de gamle Bygninger, der hørte til den nedlagte, botaniske Have, muligen blev staaende, saa at man kunde krybe ind der i Skjul af det glimrende Torv og Theater.

Ja see, saadan gaaer det, naar først Damerne gribe Pennen, saa kommer de, som man siger, fra de Hundrede til de Tusinde; min Hensigt var at takke Dem for, hvad De alt har gjort for mig, men ingenlunde at plage Dem med nyt Arbeide for min Skyld. Hr. Bille har svaret min Niece, at om en Maaned troede han at vide, hvad Leien vilde blive paa anden Sal i Gothersgaden, og at hvis jeg bestemte mig til denne, da igiennem Dem kunde faae et eller andet lille Ønske opfyldt. Haabende paa, at *De* nu ikke afviser, hvad han tillader, forbliver jeg

Deres forbundne
Johanne Luise Heiberg.

Meldahl svarer 25. Februar 1875:

Naadige Frue!

Idet jeg bringer min hjerteligste Tak for Deres saa venlige Linier, iler jeg med at fremhæve, hvad jeg vel forøvrigt ikke har nødig at udtale, at jeg selvfølgelig med stor Glæde skal yde min Hjælp, hvor dette kan ske. Jeg deler ganske Deres Tanker om de Boliger, vi bygge — de ligne vor Tid og vor Tids Mennesker — de ere ligesaa tomme, kjedelige, indholdsløse som disse — det er saa naturligt — det ene er en Følge af det Andet. Hvor det dog traf sig underligt. Da jeg modtog Deres Linier, sad jeg dybt inde i Studiet af Fransk Bygningskunst i 17. og 18. Aarhundrede og glædede mig netop ved at finde den Traad, jeg overalt søger — nemlig Angivelsen af de Personer, disses Livsforhold o. s. v., som ere Aarsag til, at det, jeg har for mig af Bygningsformer, netop ere saaledes, som de ere. — Jeg fandt eller havde fundet Marquisen af Rambouillet — seet hende personlig gribe Blyanten og med kjække Træk forme hele det Huus, som man seer staae nu som Rester fra Ludvig 13. og 14.s Tid. Hiin Tid, der gik forud for Regencens fordærvede Boudoirliv og overraffinerede Salonliv. — Var det da ikke underlig netop at modtage Deres Brev — høre en Røst i vor Tid, der indeholdt Klangene af en *Stemning* — den Stemning, vi Bygningskunstnere skulle suge vor Næring af — og hvorved vi skulle blive istand til at skabe Kunst. Ja, vidste vor Tid, hvilke forfærdelige Fotografer vi Architekter ere — med Hensyn til netop kun at give det + eller ÷ af ideelt Indhold, der er i Tiden — man vilde grues ved det Portrait, vi afgive af Tiden til vore Efterkommere. Man aner ikke, hvor simple, tomme, indholdsløse man er, og man overgaaer til Efterkommernes Ringeagt. Vi undres over, at Mængden ikke har Respect for de Autoriteter, Samfundet selv skaber, og man glemmer, at det samme Samfund ikke agter sine egne Institutioner bedre, end at Bonden næsten finder sin Grise-stald (i alle Tilfælde sin Hestestald) ligesaa reen og smuk som det Bureau, hvor han har at møde for sin Øvrighed. Intetsteds byder man Mængden Noget, der kan adle, løfte dens Sind. Intetsteds Noget, der kan kue Mængden til at erkjende sin egen Raahed. Havde man ret Øie for, hvorledes man ved Hjælp af Kunsten burde faae Mængden til at blive *tause*, ærbødige, man vilde sande-

lig ogsaa have Øie for at have et stemningsfuldt Hjem, det vilde være et af de bedste Midler mod Trangen til at jage efter *tomme* Fornøielser ude i Livet. Ligesom det som Barn igjennem et saadant Hjem at have faaet gode Minder vil gavne Mennesket igjennem hele Livet. Jeg er enig med Dem, der hører ikke Meget til, ofte kun en Kakkelovnskrog, men dette Lidet maa da i alle Tilfælde indeholde Anledning til Stemning.

Tænk Dem nu vore Forhold, hvor man (jeg) laver 100de af Boliger, hvor Forskjellen kun er Antallet af Værelser. — Man bliver dummere og dummere ved den Art af Virksomhed.

Jeg glæder mig over de yndige Minder, jeg har fra Deres Hjem baade paa Christianshavn og Bonderup, og føler mig riig derved fremfor Alle, der ikke have kjendt dette. Maa jeg gjentage min Tak herfor og udtale min Glæde over at høre, at De har det bedre. Jeg var altid bange for Dem i Rom. Jeg kjender Roms Luft for godt fra den daarlige Side. Med ærbødig Hilsen fra min Hustru er jeg Deres meget hengivne

ærbødige

F. Meldahl.

Krieger sender derefter Meldahl 2. April 1875 en Hilsen fra Fru Heiberg: „For første Gang siger hun, beklager hun, at hun ikke var Millionær, for at De kunde udføre de Anskuelser, De havde udtalt, saa en dig var hun med Dem.“

Fru Heiberg flyttede ind om Efteraaret, og Meldahl maatte strax hjælpe hende med Raad og Daad, da der var Mangler ved Kakkelovne, Komfur og Ringeapparat m. m. Krieger var ogsaa Mellemand. En næsten komisk Skræk havde Fru Heiberg for at skulle forhandle med Bille, der i Øieblikket var paa Reise. „Kjære Etatsraad Meldahl,“ skriver hun 21. November 1875, „Jeg rødmer op over begge Ørene ved atter at skulle plage Dem med mine smaa Anliggender, men den forfærdelige Tanke, at Bille er i Farvandet hjemad, giver mig Forfærdelsens Mod.“ Efter forskjellige Kakkelovnsklager m. m. slutter Brevet: Snedkeren har endnu ikke afleveret Hylderne. Hav nu Overbærenhed og Medlidenhed med

Deres hengivne

Johanne Luise Heiberg.

Da Fru Heibergs Adoptivdatter, Sarah, skulde giftes med Dr. Suenson i Nærum, havde Meldahl Tilsyn med Haandværkerne i det nye Hjem. Meldahls vare indbudte til Brylluppet 21. Februar 1882, og som Fru Heibergs Vært bad Meldahl om at maatte smykke hendes Trappegang med Grønt paa Bryllupsdagen. Paa Grund af alvorlig Sygdom i den nærmeste Familie maatte Meldahls sende Afbud nogle Dage før Festen. Fru Heiberg skriver 23. Februar 1882:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg og alle mine Gjæster vare da enige om, at Trappen med de hundrede Planter var det smukkeste ved hele vor Fest. Tak, og atter Tak!

Bruden bad mig, forinden hun tog bort, at bringe Dem hendes inderlige Tak for Alt, ikke det skønne Fad med Violkransen fra Dem og Deres Hustru at forglemme. Ja, min kjære Ven, denne Fest og Deres Godhed ved samme vil staa uforglemmelig i min Erin-dring.

Deres meget hengivne

Johanne Luise Heiberg.

Meldahl svarede 25. Februar:

Kjære Fru Etatsraadinde!

Ret hjertelig Tak for enhver venlig Tanke i disse for os saa trange Dage. Tal endelig ikke om de Bagateller, som Selskabet ved mig har ladet udføre i Anledning af Festen. Det vil jo strax staa klart for Dem, naar jeg nævner Navne som *Jacobsen, Tietgen, Holmblad, Liebe* og *Reedtz-Thott* og siger, at disse Mænd ere Bestyrelsen, at min Gjerning kun er et Udtryk for, hvad vi skylde en Leier som Dem.

Vil De ved Leilighed bringe de Nygifte vore hjerteligste Lyk-ønskninger. Naar vi atter begynde at vandre, saa gaae vi over Holte til Nærum og kigge paa Veien ind til de unge Folk blot for at see et Par glade Ansigter.

Deres meget hengivne

F. Meldahl.

Om Efteraaret skriver Krieger til Meldahl, at Fru Heiberg gjerne skulde bo billigere, muligvis ved Marmorkirken? I denne Anledning skriver Tietgen Dagen efter, 6. November, til Meldahl: „Ethvert Ønske (rimeligt) af Fru Heiberg er for mig mere end en Befaling, og jeg skal gjerne lægge Ryg til, hvis der nogensinde kunde komme en Bemærkning i den Anledning, men derom er der ikke Tale.“

I Maanedens Løb blev Forholdet ordnet saaledes, at Fru Heiberg blev boende. Hun skriver 31. December 1882:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Forinden jeg gaaer ind i det nye Aar, maa jeg af Hjertet takke Dem for det gamle, hvori De paa meer end en Maade med saa ud-søgt Godhed har staaet mig bi.

I 1882 har De haft Sorg og Modgang. Gid da 1883 maa bringe Dem alle de Goder, som saa inderligt ønskes Dem af

Deres hengivne, forbundne

Johanne Luise Heiberg.

Hun sigter i Brevet ogsaa til, at Akademiet i 1882 havde haft mange Vanskeligheder; de yngre Kunstnere forlangte, at det skulde reformeres, et Forlangende, der ofte er kommet igjen i dets Historie. Kultusminister Scavenius støttede Oppositionen og optraadte under Kampen ganske illoyalt overfor Akademiet og Meldahl, som var dets Direktør.

„De seer, hvorledes jeg vover at ty til Dem baade i den ene som i den anden Retning. Tusinde Tak for al Bistand!“ skrev Fru Heiberg allerede 25. November 1875, og, som man har seet, Meldahls Tjenstvillighed var utrættelig.

„Ifald De vidste, hvor gjerne jeg seer Dem, hvor gjerne jeg taler med Dem, saa kom De vist af og til for at glæde Deres hengivne Johanne Luise Heiberg,“ skriver hun 20. Oktober 1877, og Meldahl svarer 22. Oktober: „Jeg trænger netop til det, De saa fristende har indladt Dem paa at byde mig — længes derefter, haaber altid, at naae saavidt, at jeg skal kunne faa Tid dertil; men narres og narres saa længe indtil mit Liv er narret bort fra mig i idel Trællegjerning.“

Fru Heibergs næste Brev 29. Oktober er en Middagsindbydelse:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Tør jeg haabe, at De med nogle ganske faa Venner vil spise hos mig Fredag d. 2. November Kl. 5?

Tak for Deres sidste Brev! Tro mig, ikke Mange have udrettet, hvad De har og fremdeles vil udrette, ifald vor Herre, som vi alle haabe, længe vil lade os beholde Dem iblandt os.

Deres hengivne

Johanne Luise Heiberg.

„Fru Heiberg har under min Kones Sygdom og under mine og vore Sorger viist sig som den meest urokkelig trofaste Veninde — Altid hjælpsom efter Evne og det ofte, hvor hun selv var lidende. Hvor ofte har jeg ikke, naar jeg har siddet og talt med hende, været mindet om Cleopatra, en Kvinde, som til den høieste Alder bibeholdt de mægtige Øine og de Evner, hvormed man fængsler en Mand.“

„Hvilken nydelig Værtinde var hun ikke i sit Hjem, naar Mænd som Krieger, Gade, Hartmann, Madvig, Andræ og Martensen eller Capt. J. C. Jacobsen kom der. Med hendes ofte bredt fortalte Historier fra Fortiden var det er helt Billede at see hende sidde der med de store Øine og være den omhyggelige Værtinde. I Hjemmets Værelser havde hun jo en uforlignelig Evne til at pynte op med Intet — Blomster og Alt, hvad hun havde.“

I Sommeren 1880 vare Meldahls i Tarasp. Meldahl skriver til Fru Heiberg 31. August og fortæller om en Tur, de havde gjort til en lille By ved Foden af Tarasp Slotsruin: „Den bestod af et lille Kloster med vedliggende Kirke og Kirkegaard, der var malerisk beliggende opad en lille Høide. Paa Kirkegaarden saaes en Mængde af smukt formede Smedejerns Kors og Gravminder, igjennem hvilke man saa den lille Tværfloi sno sig, som førte fra Klosterets Celler over til Kirkens lille Chordør, ad hvilken Munkene Dag og Nat gik til og fra Kirken paa de reglementerede Bedetimer. Det Hele gjorde et underlig forgjemt Indtryk — det var, som om man i et Bibliothek eller hos en Antiquar falder over en god, gammel Bog med Illustrationer, og som har en smuk, gammeldags Indbinding, hvis Kanter har lidt en Del. — Den er snavset — halvt ødelagt, passer

daarligt til vor Tid, men man sporer igjennem hele Udstyrelsen, at den hører til en Tid, hvor man med Kjærlighed bragte Offere for at faae den skabt saa god og skøn som mulig.“

Da Meldahls kom ud fra Posthuset, „saa jeg ved Hjørnehusets Port, der laa vis à vis, en Kvinde paa 35-40 Aar. Hun var sjælden ren og net i sit Ydre — havde et langt mere dannet Udseende og mindre forslidt Udseende end Kvinderne i disse Egne almindelig have. Da jeg gjerne vilde see, hvorledes en Familiebolig var indrettet, gik jeg hen til hende og tiltalte hende paa Tydsk. Hun svarede mig med sit underlig tungsindige Blik og sagde paa Fransk : „Jeg forstaaer Dem ikke.“ Vi talte da Fransk med hende, og jeg bad om at maatte see Huset. Hun gav halvt undseelig Lov hertil og førte os ind i den store Forstue, der her, som i alle Huse, danner Hovedrummet, idet man kommer ind ad en Art af Port, og udenfor hvilken der altid er den her som i Orienten og Norden i Middelalderen brugelige Siddeplads. Vi kiggede da ind i en smuk, venlig Dagligstue med træpanelede Vægge og stjerneformet Træloft. Ved Siden af Ovnpladsen stod en Vugge, her sov en lille Unge 3 Maaneder gammel. — Da vi kom ud herfra, sagde hun ganske undseelig : „Ja, det er tarveligt“ og tilføiede „i mit Barndomshjem havde jeg det bedre. Jeg er fra Lüttich.“ Jeg sagde : „Jeg kan hilse Dem fra Deres Hjem, jeg passerede det i Forsommeren. Det er nu en stor, blomstrende By.“ „Ja, jeg troer det gjerne, men jeg seer det aldrig mere“ tilføiede hun med saa inderlig vemodig Stemme. „Aa,“ sagde jeg freidigt, „der kan De snart naa hen nu i vore Tider.“ „Ak nei!“ Nu brast det ud af hende, idet hun lagde sin Haand over paa min Arm, og Taarerne traadte hende i Øinene, og Graaden kvalte hendes Stemme : „Jeg er en Forskudt, jeg, en Datter af en Doctor, altsaa af god Familie, ægtede mod min Families Villie og maatte saa, forladt af Slægt vandre ud med min Mand til denne hans Hjemstavn. Her bo vi fattige, forlattede. Intet kan man tjene eller erhverve sig, og nu er jeg alt Bedstemoder — det er min Datterdatter, De saa ligge i Vuggen derinde. — Gud, hvor ere vi Kvinder her ynkeligt stillede, naar vi have kjendt bedre Forhold. Jeg har flere Børn, men hvad kan man gjøre for disse her, hvor al Undervisning fattes? Min Dreng, en sjælden opvakt Dreng, maa jeg nu ved Hjælp af Paterens (Sognepræstens) store Godhed see at faa optaget i Collegiet i Bolzano. Paa Mandag maa jeg og han vandre

tilfods den lange, lange Vei — og saa seer vi ham vel ikke mere.“

Hun viste os derpaa med stor Undseelse det sorte, mørke, forrøgede Kjøkken og antydede, at Soveværelse altid var ovenpaa og Stalden under neden; hun viste Høskuret, at det stødte lige op til Forstuen. Jeg kunde ikke undlade at bede hende, om jeg maatte gaa ind og lægge en Lykkeskilling paa Barnets Vugge. Hende turde jeg ikke byde Penge. — Hun gav mig og min Hustru nogle Nelliker, idet vi gik, og — ja, det var et underligt, dybt Blik, vi fik, da vi trykkede hende i Haanden til Farvel. Vi stod for en ulykkelig, forpiint Sjæl, der var bleven lidt lettet blot ved at have følt, at den var forstaaet. Ja, det var atter den gamle Historie — Kjærlighed, Hjerter, der i Ungdommen mødes og med Fortrøstning bryde overtvert med alle, alle Forhold, og et Liv, der saa rulles op med al sit Slid, Modgang, Prosa, og hvor Bruddet med Hjemmet, Slægt, Venner, altid træder stærkere og stærkere frem som en mistonende Lyd, der tilsidst hidfører en Dissonans, der ødelægger hele Livets Indhold. —

Vis à vis os sidder der ved Aftensbordet en ældre Herre fra Nordtyskland med sin lille Datter, en Pige paa 20 Aar med et Par yndige, venlige, lidt skjelske Øine. Det sees let, at hun er Papas Kjæleunge. Hun er lidt Krøbling — pukkelrygget — og dette har vel som saa ofte netop ført til, at Faderen har sluttet sig desto stærkere til det Barn. Hun kan øiensynlig faa Papa til at gjøre, hvad det skal være. Ja, Reisen her til det fjerne Engadin, blot for at være her 10 Dage, er øiensynlig Kjælebarnets Paafund, thi Papa har Forretningsmandens Uro og Hastværk, Rastløshed i sig, men hvad var det, der trak Frøkenen hid? Ja, Oplysningen kan man søge ved at see og iagttage Forholdet til hendes Sidemand. Det er en Italiener paa halvhundrede Aar, en stærkt graahaaret, tungsindig udseende Mand, der taler lidt Fransk, og som underlig nok netop kom samtidig med den lille Datter og reiser samme Dag som denne, men hver til sin Vei. Han er fra Como og kom her til Badestedet for flere Aar siden efter pludselig at have mistet sin Kone. Dyb Melancholi havde da grebet ham, og den lille Pige havde havt saa inderlig Medfølelse med ham i hans Sorg. Igjennem nogle paafølgende Aars Samliv her ved Badet, altid kun 14 Dage ad Gangen, levede man sig mere og mere sammen. Man vandrede sammen de

lange, kjedelige Toure, spillede Boccia sammen foran Hotellet. Han saa i hende et kjærligt, venligt Barn — Hun i ham en Ven, der viste hende, der ikke søgtes af andre Herrer, en Godhed og Venlighed.

Italieneren brugte og bruger mange italienske Udtryk under de lange Vandringer. Den unge Pige noterede sig disse. Hun kom saa og bad min Hustru om Hjælp til at faae dem rigtig skrevne paa Italiensk. Spurgte jeg saa: „Nu vil De vel gaa ifærd med at lære Sproget?“ „Nei,“ var Svaret. „Jeg vil blot til næste Aars Møde have lært disse Udtryk, han har brugt, og deres Indhold.“

Hun gik lidt videre forleden ved Bordet, da hun bebreidede ham, at han havde svigtet paa en af Tourene „thi,“ sagde hun, „jeg har savnet min Lærer i Italiensk. Nu er der ikke andet for, end at De kommer til Berlin for at indhente det Forsømte.“ „Nei, Nei,“ svarede han, idet han med et, for mig saa forstaaeligt Blik til mig, tilføiede: „Nei, dertil er jeg nu for gammel.“ Hun forstod ogsaa lidt af Tanken og blev taus — og drømte saa sin maaske haabløse Drøm videre.

Hvor ere dog et Par unge Øine, der saaledes ere fulde af Haab og Illusioner, forunderlig skønne, indholdsrige at se paa! Hvilken Skjønhed fører de ikke ud over hele Personen, og hvor ligne de ikke de oplivende Solstraaler i deres Virkning. De sprede ligesom Lykke og Glæde ud over Alt, hvad der kommer i Nærheden. — Naar jeg reiser mig fra Bordet og har været Vidne til, hvor skjelmisk hun nægter ham de Retter, han ikke har godt af, — og han paa sin tørre Vis til Gjengæld skjæmtende foreholder hende, at hun spiser mere end godt er, tænker jeg ofte: „was sich liebt, neckt sich“ — og vil det føre til Noget? — eller er det en af disse Sommerfugle Flugter, hvor den flagrende Skønne flyver sin Flugt og lader den iagttagende Drømmer skue derpaa som en yndig Leg, hvor maaske atter Hjerter gaae tilgrunde? Her var det som en skøn Dugdraabe, der hængte sig en smuk Efteraarsmorgen paa et værdigt Egetræs St. Hans Skud, og som den opgaaende Sol bragte til at straaale som tusinde Brillianter; men hvor Udstraalingen samtidig hidførte den Fordampning, der bringer Tilintetgjørelsen.“ —

Fru Heiberg fortalte leilighedsvis, hvormegen Pris hun satte paa Fru Martensen, fordi Denne aldrig, i Modsætning til „Madam-merne“, havde pint hende med Skinsyge ved at see hendes Venskab til Manden. „Jeg skrev mig dette bag Øret,“ fortæller Fru Meldahl,

„skjøndt jeg var overbevist om, at disse Ord ikke vare møntede paa mig. Ligeoverfor hende var jeg blot glad over at faae Krummerne fra hendes rige Bord. Ikke nok med, at jeg lærte Meget, men jeg følte ogsaa, at jeg maatte gjøre mig Umage for at komme nogenlunde i Høide med hende. Ak, desværre gives der saamange Mennesker, som kun trække En ned!“

18. August 1881 bragte Dagbladet en meget rosende Anmeldelse af Oversættelsen af Motleys „Opstanden i Nederlandene“ udgivet af Meldahl. Fru Heiberg, der vidste, at Oversættelsen skyldtes Fru Meldahl, skrev 21. August til Krieger: „Meldahl har skudt Papegøien ved at vinde en saadan Hustru.“

Efter at Meldahls en Dag havde spist hos Fru Heiberg, hvor Fru Meldahl rimeligvis har været eneste Damegjæst, skriver Meldahl Søndagften 27. November 1881:

Kjære Fru Etatsraadinde!

Jeg kan ikke undlade at bringe Dem min hjerteligste Tak for den yndige Dag, vi tilbragte hos Dem, og navnlig for den saa sjeldne, udsøgte Opmærksomhed mod min Hustru. Hun kommer altid tilbage til den, naar vi tales ved, og hun stiller den sammen med de bedste Erindringer, hun har. Deres og Geheimeraad Kriegers Godhed imod hende minder hende saa levende om den saa elskværdige Venlighed, der vistes hende i Dresden i Baudissins Huus. Det første Sted og de første Mennesker, der fik Øie for, hvad hun indeholdt.

Naar jeg blot var frisk og rask, saa skulde De see, hvor fornøieligt jeg skulde komme til Dem af og til og fortælle Dem om Alt det, der interesserer mig og fører mig til nyt Slid. Men jeg er altid sygelig og træt og ude af Stand til at færdes mellem Mennesker udenfor mit Hjem. Jeg beder Dem derfor bære over med mig og beder Dem tænke paa mig som Deres hengivne

ærbødige

F. Meldahl.

„Gode Fru Etatsraadinde,“ skriver Meldahl, Fortunen 7. Juni 1882, „ofte har jeg følt Lyst og Trang til at komme til Dem for at fortælle Dem om mine Bryderier og Sorger, men saa kom jeg altid til at sige — Aa, hvad vil Du plage Andre med det. Enhver har nok med sin Part af den Art — og saa drev det over, og jeg blev sløv,

og saa sov jeg Ærgrelsen bort. Ja sove, det er Knuden. Naar man blot kan naa til det store Gode, saa er Alt glemt. — Ja, næsten Hovedpinen med. Jeg kan ikke sige Dem, hvor Søvn, det at kunne sove og længes efter Søvn, det ligesom gjør mig inderlig fortrolig med at dø. Tænk Dem blot — at kunne sove — hvile uden at Hjernen arbejder, uden at føle Hovedpine og uden at vaagne til nyt Vrøvl. Naar man ikke mere kan holdes oppe ved et ideelt Blik paa de Forhold, der omgive En — Ja, hvilket uendeligt stort Gode er saa ikke Døden.“

Fru Heiberg svarer Meldahl, Engelholm, 10. Juni:

Tak kjære Etatsraad Meldahl for deres Brev til mig!

Det bedrøvede mig at see, at Deres Stemning for Øieblikket er trist; men de Ubehageligheder, der er mødt Dem synes mig, De kan hæve Dem over, idet De maa sige Dem selv, var jeg ikke saa dygtig, havde jeg ikke med Rette saa stor Indflydelse paa mangfoldige Sager, var jeg en Stakkel, der trissede omkring, som saa mangan en anden Embedsmand, ja, da var jeg fredlyst, og Alle vilde kalde mig en rar, god Mand, men kunde De være tilfreds herved? Tænk dog paa, hvad De *alt har udrettet*, og spørg Dem selv, hvem der har udrettet mere. De synes, at det var et Gode at dø! Nei, De maa ikke dø, thi vi have Ingen, der kan fortsætte Deres Virksomhed med den Udholdenhed, den Kraft, det Talent, som De. Nei, lev og lev arbejdsdygtig som hidindtil, og gjør ikke Deres Modstandere den Fornøielse hverken at „sove“ eller at „dø“. Modstand kan nedslaa vore Evner, men den kan ogsaa styrke dem, og denne sidste Virkning er den sundeste og den ene rette. Vær derfor sund og ikke trist. Tak Gud for de Evner, han har givet Dem i Vuggegave, og for at De har faaet Leilighed til at bruge disse Evner til Held for det lille, ringe Danmark, noget som selv Deres Modstandere ikke kan eller tør benægte. Ovenpaa onde Tider komme ofte de gode Tider. Jeg pleier at have Held som Spaaqvinde, dette haaber jeg, De skal faae Leilighed at erfare.

Maa jeg nu ønske Dem en lykkelig Reise i det deilige Norge med Deres Hustru ved Deres Side og en Ven¹⁾, der i høi Grad har

¹⁾ Krieger.

det beroligende Element i sin Natur. Gid De da alle Tre maa komme friske og oplivende hjem igjen for med fornyede Kræfter at tage fat, hver til sin Gjerning, dette kan Ingen inderligere ønske end

Deres hengivne

Johanne Luise Heiberg.

1. April 1883 indviedes den nye Udstillingsbygning ved Charlottenborg, og Meldahl sendte Fru Heiberg et Adgangskort til Festen. Hun sendte det dog tilbage, idet hun skriver 29. Marts: „Alt vel overveiet, saa vil jeg følge den kloge Senecas Raad, at „man skal vogte sig for at opvække Misundelse hos sine Medmennesker.“ Jeg vil altsaa lade den store Ære drage mig forbi, som De med Deres sædvanlige Godhed havde tiltænkt mig den 1. April.“ Et Par Uger efter bad hun Fru Meldahl om at vise sig Udstillingen.

I Foraaret 1884 vare Meldahl med to Døttre i Paris, Vichy og derefter i Mentone. Han skriver derfra 20. April:

Jeg har, gode Fru Etatsraadinde, idag tilladt mig at sende Dem en lille Æske med Blomster blot for at vise Dem, at jeg her, omgiven af den deiligste Natur, hvor man næsten bedøves af Blomsterduft, er kommen til at ønske at lægge al denne Herlighed for Deres Fødder. De skulde blot see de fine Farvetoner, hvormed Havet og Bjergene fortone sig, navnlig naar Alt sees igjennem Olivenplantningernes mørke Løv, eller naar Palmer, Oranger, Figentræer og den myldrende Mængde af blomstrende Buske danne Forgrunden.

De kan ikke troe, hvor Luften her er styrkende, jeg føler, at hver Dags Ophold gavner mig, og nu kan jeg ogsaa see, at min Hustru har Gavn af det.

Jeg vilde ønske, jeg kunde vise Dem en lille Plads her foran Hovedkirken, hvor der ligger 2de Kirker paa et skraanende Terrain, og hvor store Terrassetrapper føre nedad i Byen, og hvor man saa over Balustraden seer ud over Mentonas Østbugt. De skulde blot see, hvor den egnede sig til 2de Theaterdecorationer — Ja, tilgiv, men det er for mig det, jeg sætter øverst, derfor bruger jeg Henvisningen. En Decoration til et Theater maa nemlig være et *Billed med Stemning*, afrundet, færdigt som Helhed, uden at der behøves at laves Noget tilrette derved, altsaa et Kunstværk.

Træder man derpaa ind i Kirken, saa forbauses man over i en

saa liden By at finde en saa stor og deilig formet Kirke. De skjønneste Forhold og saa nydelig, rigt decoreret med Malerier o. s. v., at vi i Kjøbenhavn maatte ønske, at vi eiede en saadan Kirke. Gaaer man lidt høiere op ad Klippen, naaer man til Kirkegaarden, den ligger paa Toppen af Høidedraget, og herfra har man med gamle Cypresser som Forgrund de vidunderligste Udsigter til alle Sider — over Havet, over Bugten og ind over de tvende Dale med deres stadig voxende Bjergtoppe, og hvor Alt er bevoxet med en myldrende Vegetation, og saa denne underlige, tause, stemningsfulde Forgrund af Monumenter, Gittere, Gravplader, omvundne med Slyngplanter, hvor Alt, hvad der rører sig, er taust og stille, og hvor selv den raaeste, unge Mand bliver beskeden og lydløs i sin Færden. Underligt er det saa at vandre herfra til *Monte Carlo*, og see det Paradis, hvor Adams Ødelæggelse ved Evas Døttre opføres Dag ud og ind, ja til Klokkeren 12 hver Nat. Maaske dog Adamerne bære den meste Skyld der, som i Paradiset, naar det rigtig blev undersøgt.

Med de venligste Hilsener fra os og med Ønsket om, at De maa have det godt, er jeg Deres meget hengivne

ærbødige

F. Meldahl.

Fru Heiberg svarer strax 24. April:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Der er ikke mange, der saaledes som De mindes en gammel, ensom Dame og ønsker at glæde hende med skjønne Blomster og med Beskrivelsen af al den Pragt i Naturen, som De er saa lykkelig at være omgivet af, medens jeg endnu lever ved Kulildens døsiges Varme og seer en graa, overskygget Himmel med urolige Skyer, der see ud, som om de vare sammensatte af graat Karduspapir.

De skjønne Blomster, De sendte mig, staaer her foran mig, medens jeg skriver, og jeg kan ikke lade være at see paa dem med en vis Medynk, og de see paa mig, som om de vilde sige: „Hvor kunde I nænne at tage mig bort fra Varme og Solstraaler for at visne i Eders graa Lys og Eders indeklemte Luft.“ Jeg svarer dem: „Fortryd ikke herpaa, thi Synet af Eder glædede mig, fordi det minder mig om en kjær Ven, der har ønsket at glæde mig ved Eders Pragt og Skjønhed.“

Tak for Gaven, som siger mig, at Deres Tanker har dvælet ved en Veninde, som for dette og meget andet altid tænker paa Dem med Taknemlighed.

Jeg gaaer i denne Tid hylende om for at finde en Sommerbolig. Jeg vil helst blive hjemme i Aar for at være i Nærheden af mit Hjem. Jeg har været svag i Vinter og vil nødig dø i Udlandet. Forresten har jeg det nu, som De sidst saa mig, saa det seer jo ud, som om jeg fremdeles skal være saa ubeskeden at leve.

Det gjorde mig ondt at høre, at Deres prægtige Hustru ikke be-
fandt sig vel. Jeg haaber, at dette Ildebefindende er overstaaet. Krieger har det ved det gamle, stille og rolig; han var glad over at have modtaget et Par smaa Breve fra Dem.

Lev nu vel! Vi kan nu snart vente, at „De atter kommer hjem til den By med de hundrede Laster.“

Omfavn Deres Hustru fra Deres taknemmelige, hengivne

Johanne Luise Heiberg.

Meldahl skriver igjen, Karlsbad, 12. Mai:

„De skriver saa venlig om min snarlige Hjemkomst — Ja, hvad saa? Opslidt som jeg er — og i de ækle Forhold, hvor man slet ikke bryder sig om Kunst. Jeg saa engang en Løve i et stort Terrain, og i Nærheden var der nogle Raadyr. Løven knugede sig, gjorde Springet: men midt oppe i Luften trak han sig krampagtig sammen og lod sig falde til Jorden for flou at luske sig bort. Han havde glemt, at der var et stort Jernnet, som skilte ham fra Vildtet, men hans Natur havde ført ham til at gjøre Springet — See, saaledes gaaer det mig. I et Nu voxer Lysten til at handle, jeg tager Tilløb o. s. v., men saa mindes jeg mit stakkels Hoved — og Jerngitteret (Forholdene), og saa falder jeg beskjemmet ned og lusker bort. Det vil jo ikke forhindre, at jeg atter i Hjemmet er saa dum at tage fat, thi lidt af en Væddeløbshest er der i mig, og jeg maa som den, selv om den er brudt, *i fuld Gang*, saa snart man leder mig ind paa Banen eller spænder mig, blot det saa er for en Skraldemandsvogn. Jeg maa slide mig ihjel, selv om Ingen bryder sig derom.“ —

Fredag 3. Oktober 1884, 25 Aar efter Frederiksborgs Brand, brændte Christiansborg Slot. Ilden begyndte Kl. 4¹/₂, stærke Flammer var der Kl. 5³/₄. Malerisamlingen havde dengang sit Lokale

i Slottets øverste Etage i Fløien ud mod Thorvaldsens Museum. „En stor Katastrophe har inat hjemsøgt Kjøbenhavn,“ skriver Berlingske Tidende Lørdag Morgen 4. Oktober. „Christiansborg Slot er blevet et Rov for Luerne. Det vil glæde enhver Dansk at erfare, at af væsentlige Kunstskatte er intet gaet tabt.“

Det skyldes for en væsentlig Del Meldahl, at dette lykkedes. „Etatsraad Meldahl og Inspecteur Bloch havde væsentlig Fortjeneste af den næsten utrolige Hurtighed, hvormed det lykkedes at frelse Malerisamlingen,“ skriver samme Blad, Aften, 4. Oktober.

Kl. 5¹/₂ meldte Kammerraad Truelson, Akademiets Forvalter, at der formentlig var Brand i Christiansborg Slots Rigsdagslokale. Akademiet havde Resten af sin Afstøbningsamling i nogle Lokaler over Riddersalen, og Meldahl ilede øieblikkelig ad Slottet til og mødte underveis talrige Skarer, der fra alle Kanter styrede i samme Retning. „Ved Holmens Kanal fik jeg det første Glimt af Ilden,“ skriver Meldahl 12. Oktober. „Flammerne slog da ud af Mezzaninens og flere andre Vinduer i Façaden ud imod det store kgl. Bibliothek. Da jeg strax indsaa, at Malerisamlingen i den modsatte Fløi svævede i Fare, medens det paa den anden Side var klart, at al Tanke om at redde Akademiets Skulpturer maatte opgives, løb jeg gennem Hovedporten ind i den indre Slotsgaard. Her væltede Luerne allerede ud af flere Vinduer, og en Afdeling af Artilleriet ordnede sig midt i Gaarden. En uhyggelig Stilhed hvilede over det Hele. Ved at se at Luftrækket førte Luerne skraas over mod Hovedfløien i Nord, kom jeg strax til den Opfattelse, at Brandmuren ikke vilde formaa at standse Ilden.

„Kommander halvhundrede af Deres Folk til at følge med mig,“ raabte Meldahl i Forbifarten til Kapt. Raabye. Opfordringen fulgtes strax med Premierlieutenant Farrer i Spidsen og gjentoges for de efterhaanden tilstrømmende Civile. Under Kommando to og to gik det i Løb op ad Trappen med Meldahl i Spidsen. De nødvendige Nøgler til alle Døre havde han faaet hos Slotsforvalter Zeltner.

„Hvorledes og hvor hurtig vi kom den store Høide op, er det mig umuligt at forklare,“ fortsætter Meldahl, „men vist er det, at vi efter nogle Snese Sekunders Forløb stod i de mørke Lokaler. Der iledes nu afsted gennem Værelserne i hele Dronningfløien. I de store Lokaler mod Gaarden mødte vi Inspekter Bloch, som skyndte sig afsted med et Maleri; han havde i Forening med Ku-

stoden ogsaa her allerede nedtaget nogle mindre Billeder. Branden belyste nu disse Værelser, saa at man kunde finde sig tilrette. I Værelserne ud mod Slotspladsen herskede der Mørke, og Mangelen paa Lygter og Lys var høist følelig.“

Meldahl instruerede nu Premierlieutenanten og de øvrige Befalingsmænd om, at de store Billeder skulde sættes ned paa Gulvet, og Blindrammen med Maleriet tages ud, og det blev vist, hvorledes det skulde gjøres: „Rammerne kan erstattes,“ sagde Meldahl, „Billederne ikke.“ Alle gik nu ifærd med først at nedtage de store, bedre Billeder, idet Meldahl stadig konfererede med Inspecteur Bloch, der var utrættelig i sin Gjerning. — Rubens Billede var det første store, der kom ned — et Arbeide, der næsten er uforstaaeligt i Betragtning af Maleriets svære Ramme og Høiden, hvori det hang. Rammen maatte slaaes løs, „men ved det Slag splintredes der et Kunstarbeide, jeg som ung havde seet blive til under Bindsbølls og andre Kunstneres Hænder, og det skar mig i Hjertet at se Kunst lide saadan Skæbne.

Jeg søgte at lukke Jerndøren ved Kongetrappen, men der var ingen Nøgle, og der maatte her som andetsteds sættes Folk til at holde Jerndøren lukket.

Rødningen af de store Malerier (Salvator Rosa, Jordaens o. s. v.) gik imidlertid uden Standsning for sig ved kyndige og ivrige Hjælpere, ledede af Professor Vermehren, Brødrene Bloch, Architect Zinn, Professor Roed, Galleriets utrættelige Kustode og Betjente samt Konservator Andersen, og da jeg saae den smukke Fremgang i Arbeidet, blev det mig klart, at man kunde naa at redde hele Malerisamlingen, hvilken Opgave nu planmæssig iværksattes.“

Farrer fortæller: „Etatsraad Meldahl handlede klogt ved at prisgive de store Rammer, selv om de vare værdifulde, thi i modsat Fald vilde Arbeidet være blevet saa forsinket, at adskillige Billeder vilde være brændt. Da Salene efter et besværligt og anstrengt Arbeide var omtrent tomt, kom der nemlig en Artilleriunderofficer ind og overbragte en Ordre, idet han sagde: „Hr. Løjtnant, De maa strax rykke ned, det brænder nedenunder!“

Men da var den Kgl. Malerisamling reddet.“

Malerierne bleve først bragt over i Slottets Ridehus og derfra i Sikkerhed til Husarernes Ridehus i Philosophgangen.

„Da jeg saae, at der var Mandskab nok,“ fortsætter Meldahl,

„bad jeg, om man ikke ogsaa vilde anstrenge sig for at redde Billedhuggerarbejderne. Dette blev ufortøvet iværksat, ofte med utroligt Besvær; ved at sætte Rammestykker under de svære Bronze- og Marmorarbejder lykkedes det at faa saa at sige Alt med.“ At dette lykkedes for flere af de massive Skulpturers Vedkommende, f. Ex. Jerichaus „Pantherjæger“, skyldtes Brygger Carl Jacobsen, hvem Meldahl bad om at se at faae Alt frelst fra Værelserne mod Gaarden, medens Meldahl selv tog sig af det, der vendte mod Gaden. Det lykkedes uden Lys, uden Redskaber og viser, hvor vidunderlig Stemningen var. Paa et af Billederne i Illustreret Tidende, 12. Oktober 1884, seer man Feberarbeidet oppe i Galleriet og paa et andet Billede Ridebanen, hvor den ene Mand efter den anden gaer afsted med Billeder, alle uden Ramme, og 12 Gardister bære Pantherjægeren, medens Gnister regne ned fra Flammehavet i Baggrunden.

I et Lokale stod endnu Bissens deilige Filoktet. Det Arbeide maatte reddes! Meldahl fik fat paa en halv Snes Mand, i et Øieblik var den svære Broncefigur væltet bag over og ned i disse kraftige Mænds Favne, der saa vandrede videre med den, som om den var en ren Bagatel.

Efter at N. Simonsens, Eckersbergs og J. L. Lunds Malerier fra Værelser i Beletagen vare reddede, blev Meldahl uvilkaarlig draget hen til Riddersalens Ildhav.

„I Riddersalen var det er gruopvækkende Baal at se ind i, og skjønt jeg alt fra Barn af har været vant til at se glødende Ildmasser, blev jeg dog næsten blindet.“ Endnu var der Thorvaldsens Karyatider i Throngemakket, som maaske kunde reddes. „Alle styrtede vi derind, og snart afløstes Mørket af lysende, store Gnister og brændende Dele af Taget ovenover os, der faldt ned udenfor Vinduet. De to skønne Statuer — ja, de stod der og saae saa forunderlig forklarede paa os. Vi hørte det buldre og brage i de øverste Etager, ikke desmindre tilbød de brave Mænd at søge Karyatiderne skaffede bort. Men jeg følte Ansvar for Modtagelsen af dette Tilbud altfor stort, thi her vilde jeg sætte mange Familiefædres Liv i øiensynlig Fare.“ Ogsaa Alexandertoget fik et Farvel.

Meldahl kom til Appartementssalen, som var forunderlig dæmonisk belyst af de røde Ildtunger, der skydende ind fra Riddersalen næsten slikkede op ad Vinduerne. „Som jeg stod der kom jeg med Et til at gjennebløbe i Erindringen alt det Skjønne, jeg i

saa mange Aar havde seet i dette Rum, og hvad jeg havde oplevet her.“

Tilskyndet af Kronprinsen reddede Premierlieutenant, senere Artillerigeneral, P. M. Knudsen og hans Artillerister paa beundringsværdig Maade Jerichaus „Herkules og Hebe“, et Arbeide, der tog 1½ Time og blev fuldført i yderste Øieblik. „Ved denne Leilighed, som ved utallige andre hin mindeværdige Aften,“ siger Meldahl, „fik Kunstnerne ret at føle, i hvor høi Grad de have erobret hele Befolkningens Hjerter. Menige Soldater, Arbeidsfolk, Privatmænd af alle Samfundsklasser, fra de høieste til de laveste, sled og slæbte, ødelagde deres Klæder og deres Helbred uden Udsigt til at faa Tak. Alle havde Følelsen af, at her dreiede det sig om en Nationalskat.“

I Illustreret Tidende skriver P. N. „at det her som der var det dygtigste og bedste hos det danske Folk, som fik Leilighed til at vise sig. Man pleier ikke at opskrive Navnene paa Heltene fra en Brand, men sikkert er de Folk, som ofte med Fare for deres Liv bevarede os vore rigeste Samlinger af Kunstskatte, ikke mindre værd at hædre end de, der lade sig skyde ned paa en Skanse.“

Meldahl kunde nu se til sine vigtige Papirer i Taxationskommissionens Kontor over Zahlkammerporten; heldigvis havde, som han havde stolet paa, hans trofaste Hjælper, Krigsassessor Schlundt, allerede været der og taget det Vigtigste. Meldahl fik Resten reddet og dertil endnu 20 Aars Akter, Regnskaber og Kort vedrørende Gammelholms Afhændelse.

Endelig maatte Meldahl over i Thorvaldsens Museum. Her var der en Afdeling Studenter rede til at hjælpe, og understøttede af Museets Inspektør, Professorerne Peters og Ussing samt Kustoden blev Alt, hvad der lod sig flytte, fra øverste Etage bragt ned i Museets Kjældere. Alle Meldahls Bestræbelser gik derefter ud paa at faa Uldtæpper og en rigelig Mængde Vand til Beskyttelse for Taget, og dette Hverv blev af de nysankomne, militaire Kommandoer udført saa fortrinlig, at der ikke skete den mindste Molest paa de Figurer, som vare opstillede i den lange, snevre, tildels mørke Korridor. Kongen og Kronprinsen vare nu komne tilstede og gjorde Alt for at faae Museet sikkert. Livgarden ydede en fortrinlig Hjælp til langt ud paa Natten.

Meldahl maatte nu hjem for at skifte Klæder.

„Ved Slotskirkens søndre Gavl traf jeg Havnekaptain Lüders posteret ved sin saa virksomme, flydende Dampsprøjte, hvis op-slyngede Vandmasser vi i væsentlig Grad skyldte, at Slotskirkens Tag ikke blev antændt. Da jeg kom over Højbro, var Ildregnen saa stærk, at jeg næsten ved hvert Skridt stod i Fare for at blive forbrændt, alt imedens man ivrig spurgte mig, om Galleriet var reddet, hvortil jeg, inderlig glad over den almene Deltagelse, trøstigt kunde svare Ja.“

12¹/₄ mødte Meldahl igjen paa Thorvaldsens Museum: „Her havde man i Mellemtiden formeret Kjæde og langede Spande med Vand op paa Taget.“

Imellem Kl. 1 og 2 var Mandskabet allevegne saa overanstrent, at der var Adskillige, der faldt i Søvn i det Øjeblik, de satte sig paa Gulvet i Museet. Paa Gaden laa Andre og sov. Henad 2 var Meldahl selv saa træt, at han knap kunde staa paa Benene. Faren var ogsaa nu overstaaet. Kaptain Lüders stod fremdeles paa sin Post, og hans Dampsprøjte gik ufortrødent sin støtte Gang.

Fru Meldahl skrev 4. Oktober til en Datter: „Pater har været ved Slottet og i Museet fra Kl. 5¹/₂ Eftermiddag til Kl. 2 i Nat og kom kun eengang hjem Kl. 12 for at skifte Sko og Overfrakke. Nu ligger han i Sengen, og Dr. Meyer har sagt, at han skal blive i Seng ogsaa imorgen.

Det var virkelig rørende idag at se Gade komme ind i Sovekamret til Pater og trykke hans Haand og takke ham, fordi han havde frelst Malerisamlingen. Du kan tænke Dig, at det har været Noget for Pater at rase om der i Nat.

Pater er ganske hæst af den evige Skrigen og Brølen. I Thorvaldsens Museum var der den døve Inspektør Müller, han, som ikke er til at brøle op. —

Anna og jeg har spadseret hele Slotsøen rundt, det var et vidunderlig deiligt Syn, saa skjønt, saa jeg aldrig vil glemme det. Hjem gik vi ad Skindergade, men Gnisterne faldt dengang allerede saa tæt, at vi vare bange og løb derigjennem i en Hast. Men jeg er ikke i Stand til blot tilnærmelsesvis at fortælle Alt, hvad vi saa og især, hvad vi har hørt igjennem Pater. Jeg er blot glad ved, at vi har ham levende igjen.

Af de unge Kunstnere har der nok ikke været Mange, der har gjort sig bemærket ved Redningen af Malerierne. Der var kun de

ældre, Bache, Vermehren var især meget flinke, og Inspektør Bloch skal have været ganske glimrende.

Det var Pater, der fik dem til at tage hele Galleriet, da de havde Tid, i Førstningen vilde de kun redde Perlerne.“ —

Tak og Beundring for Galleriets Frelse!

Ed. Lehmann,
Maler.

skrev denne til Meldahl 5. Oktober, og Fru Heiberg:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg maa have Lov til at lykønske Dem for Alt, hvad De ved Slotsbranden har ydet Fædrelandet, og udtale min Glæde og Beundring herover.

Kan De erindre, hvad jeg for ikke længe siden yttrede i et Brev til Dem? Jeg skrev: Hold Dem rask og ved godt Mod, thi *vi kan ikke undvære Dem*. Kan De see, at disse Ord vare prophetiske?

Deres hengivne

Johanne Luise Heiberg.

7. Oktober skriver Fru Meldahl igjen: „Her har været et forførdeligt Rend af Mennesker igaar. Bache var her aldeles hæst og meget medtaget, Jacobsen, Bille, Roed, som erklærede, at han ikke kunde sætte sig ned, thi saa kunde han ikke komme op igjen, Gardes, Bladnegere af forskjellig Art, Folk, der vilde have Betaling for Redningsarbeidet og saa videre. Jeg forsøgte at værne om Pater, men det var naturligvis umuligt, thi Alle skulde de ind til ham.

Jeg har smurt en Mængde Forretningsbreve efter Diktat. Idag skal Pater op.“

8. Oktober skriver Meldahl til Fru Heiberg:

Kjære Fru Etatsraadinde!

Ret hjertelig Tak for Deres saa venlige Linier og al den Godhed, De viser mig directe og indirecte. Saasnart jeg kan faae Tiden til at slaa til, vil jeg søge ud til Dem for at forklare Dem flere Forhold.

Jeg kan destoværre kun bringe Dem en vemodig, sidste Hilsen fra Deres Marmorstatue. I hin forførdelige Nat kom jeg, idet jeg

søgte at redde Alt, ind, hvor den stod, men den kunde paa Grund af dens Vægt og Folks Overanstrengelse ikke reddes. En Officer tilbød med en Øxe at hugge den itu for derved at redde Stumperne, men det mente Lange dog, var en Vandalisme, og den og flere andre af Marmor maatte man saa i Skyndingen lade staae. Den og de 2de Chariatider kunde jeg knap komme fra — det var, som om det var levende Væsener, jeg opgav. Men Indtrykkene vare saa forfærdelige og store, at man tilsidst blev sløv og vandrede som en Maskine, der exalteret gjorde en Instinct-Gjerning.

Kan De fatte, at det var en knugende Følelse for en Architect til Slutning ene som en fredløs Mand at blive draget hen for endnu at slaae et sidste Blik ind i den stolte Riddersals store Baal og at see de øvrige, venlige Sale, for mig fyldt med saa mange gode Minder om hele Kongehusets Naade og urokkelige Tillid, nu omgive mig i en dæmonisk Belysning, frembragt af det forfærdelige Ildhav, der af og til slikkede ind til mig. — Jeg kan ikke sige Dem, hvor inderlig bevæget jeg var.

Hjertelig Hi'sen
fra Deres hengivne, ærbødige

F. Meldahl.

9. Juni 1885 var det Meldahls Sølvbryllupsdag, men denne blev ikke feiret, da Fru Meldahl var meget syg og sengeliggende. Fru Heiberg skrev til Meldahl og takker „for de mange Aar, hvori Deres Venskab for mig har varet. Gid Deres Sølvbryllup maa være en Begyndelse til en lang, ny Aarrække, thi hverken Staten eller Deres Venner kan undvære Dem.“

Hendes Gaver vare et Uhr til Spisestuen og et Tobaksbord. Hun fortalte senere, at Heiberg havde sagt, at Uhret meldte Tiden som en beskeden Tjener. „Gid Begges Øine i mange Aar maa see paa dem og derved mindes en hengiven, taknemlig Veninde,“ skrev Fru Heiberg 18. Juni fra Hankø i Christianiafjord, hvor hun denne Sommer var med sine Døttre, og raadede indtrængende til, at Fru Meldahl skulde komme derop, naar hun var bleven Rekonvalescent. Hun sender i sine Breve kjærlige Hilsener til dem begge og fik virkelig Fru Meldahl til at komme derop med en Datter.

„Velkommen til Hankø!“ skriver hun den 18. Juli 1885, „gid gode Engle følge med hertil.“

„Fru Heiberg havde bestilt Værelser til os paa Hotellet,“ skriver Fru Meldahl, „og skaffet al den Komfort tilveie, som kunde opdrives paa et saa uciviliseret Sted. En Lænestol var flyttet ind i Stuen, og en Buket Markblomster stod og ventede paa mig. Jeg gik strax i Seng og fik lidt efter Besøg af min Fyrstinde, som med største Deltagelse erkyndigede sig om mit Befindende. Det var et lykkeligt Øieblik for mig. Men hun var paa sin Side ogsaa glad over vort især Paters Komme, da han blev en Støtte for hende. Tidligere havde hun altid spist paa sit Værelse, nu mødte hun ved det almindelige Bord og havde Pater ved Siden af sig. Vi udgjorde jo en lille Klike, som de Andre saae hen til med skye Blikke; Overgangen dannedes af de unge Piger.

Paa Hankø havde jeg flere Gange Leilighed til at tale om religiøse Emner med Fru Heiberg. Jeg havde taget Axel Sørensens Oversættelse af Evangelierne med og læste Brudstykker deraf for hende, men hun vilde ikke gaae ind paa disse nye Ideer og fastholdt haardnakket den gamle Bibeloversættelses Fortræffelighed. Overalt sporede hun Grundtvigianisme. Mange, mange interessante Samtaler havde jeg med Fru Heiberg; ak, hvorfor har jeg ikke strax nedskrevet dem! Paa Hankø citerede jeg engang den vidunderlig skønne Scene af Shakespeares Kong Johan, hvor Prinds Arthurs fortvivlede Moder jamrer over Sønnens Død, og da Ærkebiskoppen vil trøste hende med nogle banale Ord, raaber hun: „Han trøster mig, han, som har ingen Børn!“ Først da jeg var midt i denne Sætning, huskede jeg, at hun jo ogsaa var barnløs, men jeg troer dog ikke, at hun blev pinlig berørt, hun saae blot tankefuld paa mig og sagde: „Det Sted skal jeg dog læse efter.“ Af fremmede Sprog kunde hun kun Tydsk; til Krieger har hun sagt, at hun jo fra ganske ung af havde Saameget at bestille, at hun ikke fik Tid til at lære fremmede Sprog og Andet, og hendes Kundskaber vare vist meget mangelfulde, dog maaske ikke mere end de fleste Damers. For skønne Vers havde hun en sand Lidenskab. „Naar jeg ligger om Natten og gjenkalder mig Hertz's Strofer, saa kommer den ene frem efter den anden, og saa faaer jeg ikke sovet mere den Nat,“ sagde hun engang.

Hun morede sig meget over en Yttring, jeg engang havde hørt af en Tydsker, at enhver Hustru var en født Lady Macbeth, og indrømmede, at baade hun og Fru Gyllembourg tidt havde spillet denne Rolle ligeoverfor J. L. Heiberg.“

En anden Gang sagde Fru Heiberg: „Alle unge Piger drømme om en Romeo, og hvormange af dem er en Julie — i det Høieste en Julle!“

„En Aften, da Fru Heiberg var i godt Humeur, citerede hun paa Hjemveien fra Hotellet i det klare Maaneskin Else Skolemesters berømte Replik om Dragen, der var bleven seet paa Himmelen, og som havde, reverenter talt, en Svants, der var tre Alen lang. Det var til at lee sig fordærvet over.

En Aften, da vi stod udenfor det oplyste Hotel, talte hun om Heibergs sidste Dage og citerede med et ubeskriveligt Udtryk Goethes Ord, som jeg endnu den Dag i Dag troer at kunne høre: „Ich besass es doch einmal, was so köstlich ist, Dass man's doch in seiner Qual nimmermehr vergisst!“

Ja, det var deilige Dage! Tæt ved Hotellet laa en lille Pavillon, hvori der befandt sig et Billard. Her stod vi en Dag sammen i Regnveir, og hun viste mig de forskjellige Stød og nævnte deres Navne „Caroline“ o. s. v. Jeg beundrede hendes Ynde, men det var ogsaa et mærkeligt Syn, denne sortklædte Dame med det lange Slæb, som haandterede Billardstokken. Senere, da jeg læste om hendes Billardspil i Hirtsholm med Heiberg og Hertz i Regnveir, forstod jeg, hvad Tanker der har rørt sig hos hende i dette Øieblik.“

Brygger Jacobsen besøgte Fru Heiberg paa Hankø paa Hjemreisen fra Christiania, og vi oplevede en deilig Middag med ham hos Fru Heiberg. Krieger var der et Par Uger. Han og Fru Heiberg havde deres egne Interesser, men naar de vare sammen med Meldahl, „maatte de lægge det altsammen paa Hylden“ som Fru Meldahl skriver, „fordi han strax dominerede Samtalen og førte den derhen, hvor han vilde, og han var saa interessant, at de gjerne paalagde sig Tvang i hans Nærværelse.

Selv efter at Krieger, Pater og Jacobsen vare reiste, var Fru Heiberg dog ingenlunde forladt, thi hun samlede efterhaanden alle de Herrer og Damer om sig, som der var Noget ved. Theologen Bugge fra Christiania fik hun saaledes til at holde en Prædiken for os om Søndagen. —

Vort Venskab, hvis jeg tør bruge saa stolt et Ord, blev stærkere i Aarenes Løb, selv om jeg naturligvis ikke tilnærmelsesvis kunde udfylde den Plads, som hendes afdøde Venner havde indtaget i hendes Hjerte. Da jeg fortalte hende, at Jacobsen var død i Rom,

trillede Taarerne ned af hendes Kinder. Han stod hende vist meget nær, havde ogsaa støttet hende paa sin discrete Maade i pekuniær Henseende ved at betale en Del af hendes Husleie, saa at hun kunde blive boende i sin Leilighed i Gothersgades Forlængelse, og at hans ligefremme, ridderlige Hyldest behagede hende, kunde jeg allerede mærke paa Hankø.

Tietgen satte hun ogsaa megen Pris paa, og han fortalte mig engang triumferende, hvorledes han, da han besøgte hende, var bleven placeret i den bedste Stol, medens den stakkels Madvig fik Lov til at balancere paa et beskedent Sæde med Lyset lige i Øinene.

Fru Heiberg var ogsaa engang tilstede ved en overdaadig Middag hos Tietgen, hvem hun i den Anledning kaldte „den kongelige Kjøbmand“. Maden var glimrende, men Gjæsterne vare ikke valgte med stor Skjønsonhed, thi Tietgens havde indbudt en Række Grundtvigianere med Rørdam i Spidsen, som fuldstændig ignorerede Fru Heiberg, da de ikke havde Interesse for Theatret og troede, at hun ikke kunde tale om Andet. Fru Heiberg underholdt sig derimod længe med Fru Rørdam, født Hauch, hvem hun havde kjendt fra gammel Tid.“

Ved denne Leilighed fortalte Fru Heiberg, hvorledes hendes Døttre engang paa et Bal vare blevene rude behandlede af nogle unge Herrer. Hun endte med at sige: „Jeg troer virkelig der findes ingen nette, unge Herrer mere!“ Provstinde Rørdam udbød da: „Jeg kjender hele Rækker af nette, unge Herrer.“ —

„Emil Fenger kunde Fru Heiberg ikke lide,“ fortsætter Fru Mel-dahl. „Hun havde engang seet ham traske tværs igjennem noget Gadesnavs istedetfor at gaae udenom, og det kunde hun ikke glemme, hvad Krieger saa end sagde til hans Roes. Men jeg troer, at Grunden laa dybere. Den tørre Fenger havde ikke viist sig modtagelig for hendes Trylleri, men foretrak Fru Drewsen. —

Meget morsomt fortalte Fru Heiberg mig engang, hvorledes hun havde gjort det Experiment, at sætte „Madammerne“ op imod deres Mænd ved at spørge dem, hvormange Penge de havde at raade over, og opmuntre dem til at kræve mere af deres Mænd, en Opfordring, der efter hendes Paastand ogsaa var falden i meget god Jord. Fru Heiberg sagde tidt: „Hvorfor skal en rig Mands Kone altid være fattig?“ og hun har altsaa været langt forud sin Tid.“

Flere Billetter fra Fru Heiberg vise hendes Forhold til Meldahls. 1887 sendte Fru Meldahl hende et lille Nytaarsvers tilligemed en Urtepotte, hvori hun havde saæet lidt Fuglefrø til hendes Kanarie-fugle. Fru Heiberg takker strax, 1. Januar 1887:

Min velsignede Frue!

Saa fik jeg dog en yndig Nytaarshilsen, der lyste op i mit Sind efter en smertefuld Nat, og det en Hilsen, som kun De var istand til. Gid jeg nu i Rythmer, der var Dem værdige, kunde gjøre Gjengæld, men det kan jeg ikke, jeg kan kun bede Gud af mit inderste Hjerter skjænke Dem og Deres Husbond Lykke og Velsignelse i det nye Aar.

Deres taknemmelige, hengivne
Johanne Luise Heiberg.

I samme Aar 25. September (i Hast):

Kjære Etatsraadinde Meldahl!

Den 4. Oktober — Kriegers Fødselsdag — paa hvilken han i Aar fylder sit 70 Aar, beder jeg Dem og Etatsraaden ikke at love Dem ud til Middag. Han har i mange Aar spiiet paa denne Dag hos mig, og ifald hans Venner ikke har taget anden Bestemmelse med hans Middag, kommer han vel ogsaa i Aar til mig i Forening med faa af hans Venner, men hertil hører nødvendig De og Deres Husbond.

J. L. Heiberg.

„Festen var lidt melankolsk,“ skriver Fru Meldahl.

„En Dag i November 1889 indhentede Fru Heiberg mig paa Kongens Nytorv,“ fortæller Fru Meldahl, „tog mig under Armen, og vi spadserede et Stykke sammen udenfor Charlottenborg. Hun havde den Dag isinde at bede mig om Noget, nemlig om at læse Weyses Breve til den unge J. L. Heiberg for hende, da hendes egne Øine vare for svage, og Døtrene havde ondt ved at læse tydske Bogstaver. Spørgsmaalet var, om Brevene skulde udgives eller ikke. Du kan nok forstaa, at jeg var i den syvende Himmel. Dagen efter mødte jeg hos hende paa Slaget 1, og Forelæsnngen begyndte.

At sidde ligeoverfor Fyrstinden og faae Lov til at læse for hende var en eiendommelig, behagelig Situation. Naar der sommetider forekom et drastigt Udtryk, og jeg saae lidt betaget op til Fru Heiberg, sad hun der med de store, leende Øine fæstede paa mig. Et uforglemmeligt Syn! I Forbigaaende vil jeg bemærke, at hendes Øine, der paa Scenen havde skinnet saa gnistrende sorte, i Virkeligheden ligesom Pepitas vare lyseblaa, et Naturspil, som jeg ofte har iagttaget hos Mennesker med lyse Øine.“

Fru Meldahl fik hele Mappen med hjem (den indeholdt ogsaa Heibergs Breve til og fra Moderen), og skriver, da hun 16. November sender den tilbage:

Høistærede Fru Etatsraadinde!

Tilgiv mig, at jeg først nu sender Dem Deres Breve tilbage. Havde jeg kunnet naa at faae dem tidligere læst ud, vilde jeg ikke have beholdt dem saalænge, da jeg slet ikke holder af den Slags Ansvar. Naar Meldahl stadig siger (eller beskyldes af mig for at sige) med Vielgeschrei „Hvem der rører ved mine Papiirer, rører ved mine Øyensteene“ og er bleven udleet af os for det Sammes Skyld, saa indseer jeg nu paa eengang, at der er Ingenting at lee af og beklager ham, at han hele sit Liv igjennem maa leve i Angst for sine Papiirer.

Der er noget ganske Løierligt ved at holde saadan et lille Stykke Papir i Haanden, hvilket i sin Tid er bleven ventet med saa inderlig Længsel og har voldt sin Modtager saa uendelig Glæde. Jeg er ogsaa kommen til at holde saameget af Gyllembourg. Vel er han ikke en aandrig Person, men han er en rigtig forstandig, fintfølende, verdensklog Mand, det kan man see af hans Advarsler og Formaningener til Stedsønnen. Hvor sætter han ham nydeligt tilrette, f. Ex. dengang han har havt Bryderi med Ørenringene, der laa i Brevet.

Jeg har da oversat et af Weyses Breve, det *letteste*, jeg kunde finde. Hvis De endda synes, at det har tabt en stor Del af sin Eiendommelighed, saa maa jeg vistnok give Dem Ret. At oversætte Brevene i vort moderne Sprog er i Grunden et Slags Falskneri, thi de ere skrevne paa gammeldags Tydsk og burde ogsaa oversættes paa tilsvarende Dansk. Meldahl, der læste et af Originalbrevene, tordnede stærkt imod al Oversættelse.

Som Kuriosum skal jeg gjøre opmærksom paa, at efterat Weyse

har opramset alle de Dyder, hans Tilkommende skal have, tilføier han endnu bagefter over Linien *steinreich*. Jeg har gjort ligesaa i Oversættelsen, men i Originalen seer det ganske anderledes pudsigt ud.

Synd var det vist i ethvert Fald, om Brevene ikke kom offentlig frem. Den Grev Baudissin, Weyse nævner, som sin forhenværende Elev, og som J. L. Heiberg omtaler som den interessanteste Mand i Stockholm, har jeg kjendt som den elskeligste, gamle Mand, der tænkes kan. Det var ganske løierligt paa eengang at see hans Navn dukke op i Brevene. Jeg skal ved Leilighed fortælle det til hans Enke, som vil blive glad derover.

Med den hjerteligste Tak for forleden sender jeg Etatsraadinden min ærbødigste Hilsen.

Deres hengivne

A. Meldahl.

„En anden Gang,“ fortæller Fru Meldahl, „vilde hun have Rede paa et Citat af Goethe, som hun ikke kunde huske efter Ordlyden. Krieger bad mig om at finde det. Senere fandt jeg Citatet i hendes Livserindringer:

„Warum bin ich vergänglich, o Zeus?“ so fragte die Schönheit. „Macht ich doch,“ sagte der Gott, „nur das Vergängliche schön.“ Und die Liebe, die Blumen, der Thau und die Jugend vernahmen's. Alle gingen sie weg, weinend von Jupiters Thron. —

Fru Heiberg havde i sine sidste Aar Sorger, der toge meget paa hende. Hun søgte da ogsaa Støtte hos Meldahl. 11. Marts 1889 skriver hun til ham: „Tak min trofaste Ven! fordi De har gjort min Sag til Deres!“

Fru Meldahl fortæller: „Da jeg for sidste Gang om Efteraaret (1890) besøgte hende, holdt hun ved Afskeden længe fast paa min Haand, enten fordi hun trængte til Støtte, thi hun havde Besvær med at holde sig opreist, eller fordi hun følte, at det var det sidste Farvel. Hendes Haand var iskold. I Efteraaret blev hun angreben af en Nyresygdom, der snart tog et saadant Forløb, at ethvert Haab var udelukket. Jeg troer bestemt, at de sidste Aars Skuffelser og Sorger har brudt hendes Modstandsevne. Den 21. December døde Fru Heiberg.

Lægen, der behandlede hende, skal have sagt, at de jødiske

Træk i hendes Ansigt kom stærkt frem under hendes sidste Sygdom og gjorde hende styg, men efter at Døden var indtraadt skal hun have været deilig.“

Meldahl skrev 21. December til sin og Kriegers Ven, Landshøvding Bergström i Ørebro: „Da jeg nu kom hjem og greb Pennen, heistes Flag paa halv Stang paa det kgl. Theater. Det er utvivlsomt Fru Heiberg, som er død. Da jeg igaar var derude, var det daarligt med hende. Vor gamle Ven er det et knusende Slag for. Hvilken Tomhed for ham! Hvor fyldte hun ikke hans Liv. Jeg har i hende mistet en trofast Veninde og takker hende af Hjertet for alt det Venskab, hun viste mig og min Kone. For kort siden mistede jeg Holmblad, det var mig ogsaa en trofast Ven. — Det bliver tomt om En.“

Fru Heiberg blev begravet 27. December med stor Pragt fra Frue Kirke. Hun laa i en hvidlakeret Kiste, hvilket dengang endnu ikke var almindeligt, og den var naturligvis bedækket med Blomster. En Mængde fremragende Mænd fyldte Gulvet. Først talte hendes Præst, Slotspræst A. S. Poulsen, der kaldte hende „en Dronning i den Kunst, der er at betegne som den samlede Krone for al kunstnerisk Virken;“ vel kunne Hjerterne ikke leve eller gjenfødes ved Kunsten, men den kan dog forfriske og forædle dem. Derpaa talte Biskop Fog: „Kunsten er ikke det Høieste, men om den skønne Kunst kan der nok siges, at dens Opgave er at fremstille, hvad intet Øie har seet, og hvad intet Øre har hørt, *men hvad der nok er opgaaet i et Menneskes Hjerte.*“ Han stillede den i Modsætning til Realismen, som kun vil gengive, hvad Enhver har seet og hørt, „man kan nok undres derover, men ikke beundre det.“ Al sand Kunst er Hjertekunst. Hendes Kunst var en saadan. Ærbarhed, Retfærdighed, Renhed og Elskelighed, var der i den og først i hendes Hjerte og hendes Liv. Ogsaa da hun sad som Enke, samledes endnu gjerne de Ædleste og Bedste med hende og forlode hende ikke uden Berigelse for Aand og Hjerte. Til Slutning anfører Fog endnu selve Apostelens Ord: „Hvad intet Øie har seet, hvad intet Øre har hørt, hvad ei er opkommet i noget Menneskes Hjerte, det har Gud beredt for dem, som elske ham.“ I det Hele følte man, at her talte en Samtidig, En, som havde kjendt hende i hendes bedste Tid, og det var tidt, at hans gamle Stemme bævede lidt af indre Bevægelse.

Fru Meldahl ærgrede sig over nogle Damer, der vare meget paa-

trængende ved Begravelsen, og fortsætter derefter i et Brev til sin Datter: „Men det kunde være det Samme Alt, hvis vi ikke havde mistet dette elskelige Menneske, og dog kunde man ikke med bedste Villie ønske hende et længere Liv, saa sorgfuld og træt som hun var.“ —

Kort efter Fru Heibergs Død blev Fru Meldahl af Magdalene Thoresen opfordret til med en Damekreds, med hende selv og Fru Heise i Spidsen, at foretage en Indsamling for at tilveiebringe en Gjengivelse af Fru Heibergs Marmorstatue, den, der var brændt paa Christiansborg. Fru Thoresen skrev 2. Februar 1891: „Jeg har elsket Fru Heiberg høit og har hende at takke for en Begeistring, som kun vil dø med mig.“

„Det var jo ikke saa videre morsomt efterat have oplevet saamange Ubehageligheder i Anledning af H. C. Andersens Billedstøtte (Krieger og Fru Heiberg vare dengang begge enige om at gjøre Nar af denne Indsamling) at skulle begynde paa en frisk med det samme,“ skriver Fru Meldahl, „men jeg kunde dog ikke godt undslaae mig.“

Vilh. Bissen skulde gjøre Statuen efter Faderens Model (Gibsfabstøbning). I den snevrere Komité kom endnu Fru Frølich og Fru Anna Poulsen. 22. Februar slutter Fru Thoresen et Brev saaledes: „Gid vi nu maatte have Lykken med os. Men — den, som kæmper for de Døde, bør vinde Sejrr.“

P. Hansen forfattede Opraabet; paa Fru Meldahls Forslag udvidedes Indsamlingen til de tre skandinaviske Riger, og Damerne gave sig megen Flid.

„Alle ere som Myrer,“ skriver Fru Thoresen, „og jeg for min Part vil snarere ligne mig med en Rovfugl; thi jeg slaer ned baade over Spurve og Gjøg — og Gud naade den, som gaar med Penge i Lommen paa min Vej!“ og Fru Hall 21. April 1891: „En meget stor Fornøielse er det, kjære Fru Meldahl, vor Indsamling til vor skjønne, geniale Kunstnerinde gaaer saa udmærket. Gud veed! hun er al Ære værd, og hun har frydet mig lige ind i Sjælen saa vel i Stue som paa Theatret. 2 Maaneder før hun døde, kom hun kjørende ud til mig alene kun med sin Jomfru; vi gik i Haven, men hun havde [ondt] ved at gaa, hun sagde „kjære Fru Hall, jeg er saa træt, saa træt, hvor Alderdommen er svær.“

Der var den Vanskelighed ved Indsamlingen, at man kun kunde henvende sig til den ældre Generation, som havde seet Fru Heiberg

optræde, og af hendes Samtidige var der jo ikke saa grumme mange ilive; men morsomt var det at spørge gamle Herrer, om de havde seet hende spille, og naar de begejstret havde sagt Ja, se dem beredvillig give f. Ex. 10 Kr. til hendes Statue. En havde den første Aften, da han som ung Student var i det kongelige Theater, seet „Romeo og Julie“, hvor hun var mageløs. Gamle Provst Lund i Voldum mindedes en Replik af hende i et Shakespearsk Stykke: Gav man den Onde en Finger, saa tog han hele Haanden. Den havde gjort et uudsletteligt Indtryk paa ham og bevaret ham i Fristelser.

„Fra Sverrig og Norge, ja endog fra Finland kom der Bidrag, hvoraf mange vare store, og Intet kunde bedre have beviist, hvilken umaadelig Skare Tilbedere og Venner, Fru Heiberg havde samlet om sig i Aarenes Løb,“ skriver Fru Meldahl.

„Billedstøtten skulde koste 6000 Kroner. Aar og Dag efter ved et af de sidste Møder paa Charlottenborg bragte Damerne Alt, hvad de havde faaet sammen, og jeg gik ind i Sideværelset for at addere Summerne. Da jeg fik Tallet 7000, blev jeg saa overvældet, at jeg ikke vilde troe mine Øine, og bad derfor Anna komme ind og regne Beløbet efter engang til. Da hun kom til samme Resultat, skyndte jeg mig ind i Salen og proklamerede det for Damerne, hvorefter Fru Thoresen og jeg faldt hinanden om Halsen midt paa Gulvet til stor Forbauselse for Fru Estrup og de Andre, som sad og saae derpaa.“

Det skulde endnu bestemmes, om Statuen skulde staa i Skulpturmuseet eller i Theatret; der var flest Stemmer for dette sidste: „Naar jeg senere adskillige Gange har seet Ungdommen flokkes beundrende om Billedstøtten, har jeg altid følt en hemmelig Stolt-hed ved at vide, at jeg har bidraget Mit til at bringe den tilveie og derved afbetalt Noget af min Taknemligheds-gjæld til Fru Heiberg. — Fru Heibergs Døttre have dog paastaaet, at den, hvad Ansigts-trækkene angaaer, ikke nær kan maale sig i Skjønhed og Finhed med den, der brændte.“

Ialt indkom der over 7000 Kr. Af Overskudet oprettedes der et Legat for de „Smaas Pensionskasse“. De Smaa ere de underordnede Funktionairer, Pyntekoner, Maskinfolk. Mindet om Fru Heibergs Veninde, Pyntekonen Grete, bidrog ogsaa til, at denne Afgjørelse blev truffen.

Afsløringen fandt Sted paa Fru Heibergs Fødselsdag 22. No-

vember 1892, netop 50 Aar efter, at Studenterne havde bragt hende en Serenade: „Jeg havde bedt Damerne om at tage Blomster med, som kunde lægges ned foran Billedstøtten. Fru Thoresen holdt en rigtig kjøn Tale. Hun mindede mig om Corinna¹⁾, som hun stod der med en Laurbærkrands i Haanden og holdende Fru Frølich i den anden Haand ligesom for at have en Støtte. Jeg mener Corinna ved sin sidste Optræden. Det var en Fornøielse at see hende staae der, selv en levendegjort, skjøn Statue, men hvad hun sagde, har jeg glemt, det var fordetmeste Udbrud af Henrykkelse og Taknemlighed. Naa, Ingen af os vilde have kunnet gjøre det bedre.“

P. Hansen og Ernst v. d. Recke havde skrevet to meget smukke Sange. Den første mindedes 50 Aars Dagen:

En Dronning af Guds Naade stod
I Lys af Blus og Kjerter,
En Hyldest steg mod hendes Fod
Fra unge, varme Hjerter.
Med Skjaldens Ord hun hilstes som
„Titania paa Tronen“,
Hvis Kunst forstod at trylle om
til Sandhed Illusionen.

Ernst v. d. Recke skriver:

Fortæl, Du Billed fra forsvundne Dage,
Om Tiden, da vor Kunst var ren og stor,
Hin Foraarstid, da Blomster uden Mage
Skjød frem, utalte af den danske Jord —
Da Digterstjerner over Jorden blinkede,
Da de gav Arnens Ild til Kunstens Hjem,
Og hun en Muse var, som stadigt vinkede
Til nye Seire Digerskaren frem.

Staa der, du lyse Billed, som en Lære,
En taus Formaning midt i Døgnets Elv,
Og vidn, at Kunsten skal for Livet være,
En ædel Vin, som den, hun skjænkede selv.
Meld tyst, hvad hendes gyldne Samtid skabte,
Hvad den har søgt, hvad den har villet skyde;
Kald her igjen, hvad vi af Storhed tabte,
Og peg med Fingren mod et gjenfødt Gry!

¹⁾ I Fru Staëls Roman.

Fru Meldahl slutter: „Skal jeg nu for min Part sammenfatte det Indtryk, Fru Heiberg har gjort paa mig i et Par Ord, kunde jeg maaske sige det Samme, som Fru Sødring sagde i sin Levnedsskrivelse:

„Med sine Fortrin og sine Feil er Fru Heiberg det interessanteste Menneske, jeg har kjendt i mit Liv.“

Men jeg maa dog ved Siden af hende nævne en anden Kvinde, der har udøvet en ligesaa stor Indflydelse paa mig og indgydt mig lige saa kjærlig Ærbødighed — Fru Peruzzi.

Ligesom Holberg i sine Heltindehistorier stadig sammenstiller to Kvinder og fremhæver deres Lighed og Ulighed, kunde jeg have Lyst til at sammenligne disse To. For at begynde med Ligheden. Begge vare de barnløse, begge vare de gifte med fremragende Mænd, som maatte gaae Meget igjennem i Kamp med deres Medborgere, og begge nærede de en begejstret Kjærlighed til og Beundring for deres Ægtefælle og støttede ham ved Ord og Gjerning, saavidt de formaaede det. Begge stræbte senere som Enker efter at hædre Mindet om den Afdøde; Fru Heiberg fuldendte sine Livserindringer blot med dette Maal for Øie, og Fru Peruzzi brugte Resten af sit Liv til at ordne sin Mands Breve. Begge vare de besjælede af en levende Fædrelandskjærlighed, og Begge have de udøvet en betydelig Indflydelse paa deres Samtid, Fru Heiberg i æsthetisk og Fru Peruzzi i politisk-æsthetisk Retning. Begge vare de heftige, ildsprudende Naturer, utæmmede i deres Had til Mandens Fjender, overstrømmende i deres Godhed imod dem, de ansaae for hans og deres Venner. Begge sværmede ikke for deres eget Kjøen; Fru Peruzzi saae saagodt som aldrig Damer i sin Salon, Fru Heiberg oplod nok sit Hjem for dem, hun kunde tale med, men foretrak dog at bede Mændene til Gjæst uden deres Hustruer.

Om Fru Peruzzi var ligesaa religiøs som Fru Heiberg, kan jeg ikke sige; dog var hun paa ingen Maade irreligiøs, skjøndt Forholdet til Paven nok kunde drive tænkende Mennesker ind i hans Modstanderes Leir. Ernst Steinmann har givet en rørende Skildring af, hvorledes hun holdt sin Aftenbøn. Hendes Kjærlighed var først og fremmest hendes Mand, Florenz og Italien, Fru Heibergs hendes Mand, Kunsten og Danmark, og naar man husker, hvilken Rolle Theatret dengang spillede, og hvorledes hele Aandslivet i Kjøbenhavn dreiede sig om det, vil man ikke finde en saadan Sammen-

stilling underlig. Forresten var Partiet Martensen—Heiberg—Ørsted ogsaa et politisk Parti, og naar Hall lod Heiberg falde, var det ligesaa meget paa Grund af hans reaktionære Anskuelser, som fordi Høedt intrigerede imod ham.

Begge bevarede efter Mandens Død en stor Indflydelse igjennem de Mænd, som de stadig forstod at samle om sig, skjøndt de begge ingenlunde levede i rige Kaar, og Begge viste en levende Interesse for alt det nye, der rørte sig i Samfundet. Begge vare de sandhedskjærlige og ligefremme.

Evnen til at bedaare havde de Begge, maaske Fru Heiberg dog i høiere Grad ved sin eiendommelige Skjønhed, medens Fru Peruzzi jo var ligefrem styg. Begge holdt de af at beskytte Talentet, hvor de fandt det. Fru Heiberg støttede Skuespillerne og Forfatterne, Ibsen kan takke hende alene for, at han slog igjennem i Danmark, hvilket var Begyndelsen til hans Hædersbane. Fru Peruzzi opdagede Amicis og støttede Ada Negri og mange Andre, jeg ikke kjender.

Forskjelligheden imellem dem hidrørte ikke saameget fra den forskjellige Race, thi Fru Heiberg var jo af blandet og paa ingen Maade dansk Blod, men snarere fra Forskjellen i deres Barndomskaar og Opdragelse, og her var Fru Heiberg den Større, thi hun kæmpede sig op i Veiret fra en fortrykt Tilværelse ved Hjælp af sit Geni, medens Fru Peruzzi havde faaet en god Opdragelse og levet i rige Kaar fra Barn af. Hun havde derved faaet en større Horizont end Fru Heiberg, til Gjengæld havde denne gjort flere Reiser, medens Fru Peruzzi kun gjorde faa med sin Mand og efter dennes Død, ogsaa paa Grund af sin tiltagende Blindhed, har holdt sig helt hjemme.

Fru Peruzzi var langt renere i sin Tanke end Fru Heiberg; aldrig hørte man hende sige et voweligt eller saftigt Ord, medens Fru Heiberg ikke var fri for at synde i denne Retning, maaske ogsaa en Følge af den dristige Tone, der pleier at herske iblandt Skuespillere.

Fru Peruzzi var langt uroligere, nervøsere end Fru Heiberg, derimod besad hun langt større Godmodighed end denne og talte aldrig Ondt om Nogen. Minghettis Ord om hende, da de reiste sammen fra Bologna til Paris, at hun havde talt uafsladelig hele Tiden, men uden at sige en eneste Dumhed eller Ondskab, er betegnende. Fru Heiberg derimod undgik nok Dumheden, men ikke

Ondskaben, thi hun holdt jo af at snerte sine eller rettere sagt Heibergs Fjender. Hos Fru Peruzzi var Forfængeligheden stærkt udviklet, hun viste en ligefrem Andersensk Glæde, naar hendes Mand eller hun blev omtalt i en Avis, hun sendte os mange Gange italienske Blade med Meddelelser af den Art, medens Fru Heiberg afslog at lade sig interviewe. Fru Peruzzi var mere velgjørende end Fru Heiberg, men Denne havde jo ogsaa koncentreret al sin Velgjørenhed paa de tre Smaapiger, hun havde adopteret.

Fru Peruzzi var vist i Grunden mere god end Fru Heiberg. Man hørte hende aldrig tale med Bitterhed om de forgangne Dages Trængsler. Men Peruzzi fik ogsaa kort før og efter sin Død en glimrende Oprejsning, medens Heiberg endnu længe efter sin Bortgang ja endnu den Dag idag bliver angreben af sine Modstandere.

Hvis de To nogensinde havde truffet hinanden i Livet, vilde de rimeligvis have frastødt hinanden. Thi de vare Fyrstinder begge To, skabte til at herske hver i sit Rige, — og lunefulde kunde de ogsaa være, som ægte Fyrstinder!

Men i mit Hjerte er der Plads til dem Begge; der vil Ingen af dem gjøre den Anden Fortrød; der staae de fredeligt ved Siden af hinanden og saalænge jeg lever, vil jeg bevare en taknemmelig Erindring af al den Glæde og Lykke, jeg har nydt i Omgang med dem, om al den Løftelse, de har givet mig op over Døgnets Trivialitet og Elendighed.“

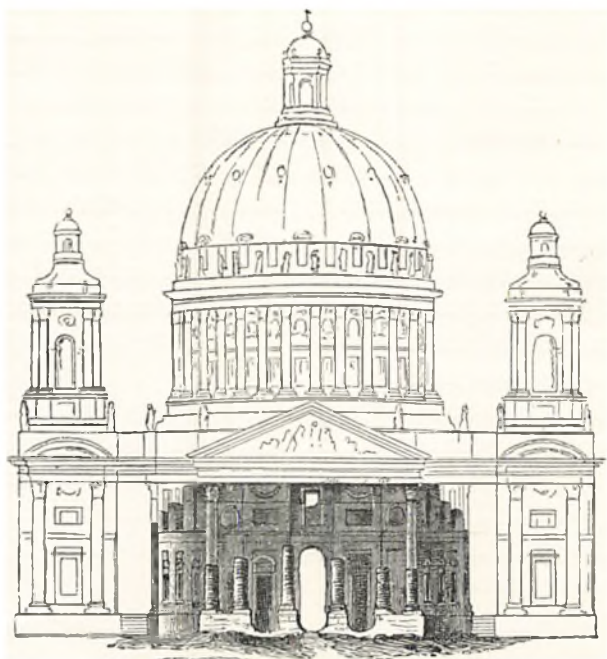
M A R M O R K I R K E N

Hovedstaden vinker os,
Kirkespir og Taarne skinne!
Marmorkirkens Kuppel-Tinde!

Chr. Richardt.

Tietgen er engang bleven kaldt sin Tids største Dansker, og om Meldahl er der blevet sagt: „Strengt taget var vel Danmark for snævert til en Imperator-Skikkelse som ham.“ De vare nærbeslægtede Naturer, og det var et Tilfælde, der seer ud som en Tanke, at de tilsammen kom til at udføre det Størværk at reise Marmorkirken. Naar man betænker, at Tietgens Pengemidler svigtede, og at hans og Meldahls Fjender naturligvis ikke har lettet Opgaven for dem, kan man rolig sige, at det var et Mesterstykke, at Kirken blev bygget, hvis man ikke ligefrem vil kalde det et Mesterværk.

Det laa ligefor, at den unge, ubekjendte Kjøbmand, der i 1857 blev Direktør for Privatbanken, og som øieblikkelig hævdede sig som en af Landets første Mænd, maatte faae mange Misundere, og at han ved sin Selvfølelse og mundkaade Tale hurtig har forøget sine Fjenders Tal.

FREDERIKSKIRKEN EFTER JARDINS UDKAST
MED ANGIVELSE AF, HVORMEGET DER VAR OPFØRT INDEN NYBYGNINGEN.

Mennesker med Initiativ virke paa Forhaand usympathetisk paa Mange. Det trætter ogsaa altfor ofte at høre de samme Navne nævne offentlig, og der er ufravigelig i saadanne Tilfælde Mange, der ønske at skrive Vedkommendes Navn paa Potteskaaret og forvise ham, saaledes som man gjorde med Aristides.

1. Marts 1892 skriver Fru Meldahl: „Igaar var jeg hos Conferensraad Petersen til en rigtig hyggelig Middag. Jeg havde Carl Jacobsen til Bords, og vi førte meget livlig Snak. Han udtalte sig med stor Bitterhed om Forholdene herhjemme og om al den Misundelse, han var Gjenstand for. Jeg trøstede ham med, at det havde

været saaledes til alle Tider, han skulde blot huske paa Potteskaarene. „Ja,“ sagde han, „det er mærkeligt, at De nævner det, jeg tænkte netop idag paa det Samme; havde det været i de Tider, at jeg havde levet, saa var mit og Deres Mands Navn sat paa Potteskaarene.“ Derefter drak han et Glas med mig og motiverede det saaledes: „Deres Mand og jeg ere vist de meest upopulaire Mænd her i Byen.“ („For min Mand kan jeg svare,“ sagde jeg uden at blive fornærmet ved hans Ligeformhed, „men om Dem har jeg ikke hørt det.“) „Og vi have to elskværdige Hustruer.“ „Ja,“ sagde jeg med inderlig Overbevisning. Jeg antydede forresten, at Tietgen vist var den upopulaireste af Alle.“

Senere fortæller Fru Meldahl: „Gamle Etatsraad Rothe sagde engang til os ude paa Fortunen: „Ja, Tietgen kan være udmærket nok, men han har vist ikke mange Venner.“ „Ja, hvad det angaaer,“ svarede jeg, „saa betragter jeg det ikke som et Bevis paa Mandens ringe Værd. De sande Venner, som *vi* har, kan vist med Lethed rummes i denne lille Veranda.“ — Og han maatte give mig Ret.“

Denne Kæmpe med den meget sammensatte Natur, hvor brutal Hensynsløshed var forenet med Hjertensgodhed og barnlig Kristentro, paatog sig i 1874 at bygge Marmorkirken, der i over 100 Aar havde staaet som en Ruin.

Allerede i 1863 havde Tietgen, men forgjæves, opfordret Meldahl til at bygge en Kirke, nemlig den i Taarbæk, hvor Sognets Præst, den dybt samvittighedsfulde, freidige og glade Peter Rørdam var Tietgens Hjertensven. Meldahl var dengang for træt; 13 Aar senere i 1876, blev Tietgen Meldahls Bygherre ved Marmorkirken.

„Ingen dygtig Mand undgaaer sin Architect“ citerede Meldahl, da han 31. Oktober 1901 kort efter Tietgens Død skrev en Artikel i „Architekten“: C. F. Tietgen som Bygherre. Han udtaler her, at Tietgen, da han lod ham bygge Marmorkirken, et Arbejde, der varede i 18 Aar, ganske var som en af den tidlige Middelalders Bygherrer; han gik fuldstændig op i den Tanke at skabe et Guds Hus til Ære for den Høieste og til Pryd for Kjøbenhavn. Denne hans uegennyttige Offervillighed havde den Virkning, at Mange stimuleredes til at efterligne ham og yde større eller mindre Bidrag til Kirkens Udsmykning. „Kun Kjøbenhavns Kommune viste underligt nok ingen Imødekommenhed overfor Tietgen. Den gjorde ikke det Mindste for at lette ham Erhvervelsen af det sydvestre

Hjørne af Kirkepladsen ud mod St. Kongensgade, der den Dag idag skæmmer det hele Kirkeanlæg, medens man faa Aar efter beredvillig støttede private Byggerier ved Omlægningen af Pilestræde og Peder Madsens Gang; og Kommunen har ganske rolig paalignet Tietgen hele Udgiften ved Brolægningen af Gaderne og Kirkepladsen. Da Tietgen ansøgte om Eftergivelse af en Del af denne Byrde, tog den illustrerede Høire-Smædepresse heraf Anledning til at overdænge ham med Haan, og skjøndt enhver jo veed, at en fremragende Mand altid maa finde sig i at staae for Skud, blev jeg dog pinligt berørt ved at see, at Medlemmer af Kunstnerstanden, som har Tietgen saa meget at takke for, vilde misbruge deres Evner til at drille og fortrædige ham netop i denne Sag.“ —

Tietgen har fortalt, at han endnu aldrig havde seet nærmere paa Ruinen, da Estrup engang sagde til ham: „Det vilde være noget for Dem, Tietgen, at arbeide for Fuldførelsen af Marmorkirken.“

Den nærmeste Anledning til at han optog Tanken, skyldtes en Englænder, Kaptain Lumley, der i Efteraaret 1865 henledte hans Opmærksomhed paa den skønne Architektur i den Bue, som var den eneste, der var fuldført ud imod Bredgade.

„I Aarenes Løb have Harsdorff, Hetsch, V. Klein, L. Fenger og Flere gjort Udkast til Benyttelse af Ruinen enten som Kirke, som Museum eller som Udstillingslokale. Medens de Fleste holdt sig til den antike Stil, var Kleins Projekt holdt i gothisk Stil. Ogsaa Theophilus Hansen lod senere, efterat mit Projekt var antaget og sat i Gang, en af sine Elever, Carl Petersen, udarbeide et Udkast i romansk Stil med et Klokketaarn ved Siden af Kirken.“

„Orla Lehmann, som havde viist stor Interesse for Kirken og foranlediget, at der blev aabnet fri Gjennemgang fra Bredgade til St. Kongensgade, for at Publikum kunde lære den at kjende, havde i sin Tid henstillet, om man ikke for at bevare den, kunde dække den med et Tag som Vestatemplet i Rom,“ Bindsbølls Idee.

Fra 1867, da Tietgen var flyttet til Kronprinsessegade, gik han daglig over Pladsen paa Veien til Banken, og han følte da bestandig, at det var en national Skjændsel her i Hovedstaden, at den henstod i denne Skikkelse og dette i dybeste Forstand, fordi det var en Kirke, det dreiede sig om.

Som varm Grundtvigianer greb det ham, at Grundtvig var den, der allerførst havde draget Bygningen frem af Forglemmelsen og

havde profeteret „denne Steen, den klippehaarde, et Guds Hus engang skal vorde,“ idet han greb Patriarken Jakobs Ord, som vare blevne anførte den Dag, da Kirkens Grundsten blev lagt i 1749. Disse Ord fik Tietgen til at holde ud selv i de vanskeligste økonomiske Tider. Opmuntring hentede han ogsaa i en Drøm, han havde i den Tid, da Kirken endnu henlaa i Ruiner. Som han i 1892 fortalte Meldahls Datter, drømte han, før han endnu havde gjort noget Skridt i den Sag, at han stod oppe i den færdige Marmorkirkes Kuppel, Menigheden sang dernede, og han huskede Salmenumrene. Han har ogsaa sagt, at han i Drømmen holdt en Prædiken foran Alteret.

Bindsbøll havde kort før sin Død i officielle Skrivelser udtalt, at Ruinerne for ham stod som det Største og Bedste, vi eiede, som noget Større, end vi ellers kunde faae, at den stod som et for vort Land stolt Kunstværk. Ved et Besøg paa Marsvinsholm i Skaane, hvor Architect Zwingmann, der var Elev af Bindsbøll, opførte en Kirke for Eieren, Baron Stjernblad, slog det Tietgen, at det Materiale, hvoraf denne Kirke opførtes, nemlig Beton, havde megen Lighed med det Materiale, hvormed Marmorkirken var paabegyndt. Ved en tilfældig Samtale, som han havde med Zwingmann, kom denne til at omtale de Tanker, Bindsbøll havde havt med Hensyn til Marmorkirken, og dette fik Tietgen til hos Zwingmann at bestille nogle Projekter til Fuldførelsen af Kirken, hvilke i 1867 bleve udstillede paa Charlottenborg. Penge havde Tietgen dengang ikke, og forgjæves søgte han at interessere forskjellige Rigmænd for Sagen.

Ved ethvert Ministerskifte talte Tietgen med den Minister, under hvem Kirken som Statseiendom sorterede, og bad om, at der inden der fandt nogen Afgjørelse Sted med Hensyn til Marmorkirkens Skæbne, maatte ske Meddelelse til ham, da han havde en Plan med den. Ved en Middag hos Finansminister Krieger i Mai 1874 meddelte da denne Tietgen, at nu vilde det forenede Venstre have Pladsen realiseret, og da Ministeriet (Holstein-Holsteinborg) vilde gaa af om et Par Dage, var der ingen Tid at spille, hvis han vilde sikkre Sagen. Tietgen talte da med Meldahl og har ligefrem faaet Løfte om dennes Hjælp ved Arbeidet, thi 28. Mai skriver Meldahl til Alb. Jensen (som en dyb Hemmelighed): „Nu maa vi To tales ved om Marmorkirken, nu er det Alvor.“ —

„Da jeg i Mellemtiden havde tjent lidt Penge,“ fortæller Tietgen, „kom jeg til det Resultat, at jeg troede at kunne vove at købe det hele for 200.000 Kroner, men forbeholdt mig Ret til, til enhver Tid, at kunne opgive Opførelsen.“ 30. Mai indsendte Tietgen sit Tilbud til Krieger. At han og Tietgen saa hurtig bleve enige om Hovedpunkterne, skyldtes maaske ogsaa det, at Meldahl, der fra sin første Ungdom havde elsket Ruinen, stadig i Samtaler med Krieger havde hævdet, at den burde bevares og i Fremtiden blive til en Kirke.

I Kjøbekontrakten, der blev udfærdiget og underskrevet 2. Juli 1874 af Konseilspræsident Holstein-Holsteinborg, midlertidig Finansminister, forpligtede Tietgen sig til at gjøre Kirken færdig i Løbet af 10 Aar, og til at der inden 5 Aar skulde være udført Arbejde for mindst 200.000 Kroner. 5. Januar 1875 udstedte Finansminister Fonnesbech kgl. Skjøde paa Eiendommen, hvorved Pladsen med Ruinen overdroges til Etatsraad Tietgen med Forpligtelse til at tilbageskjøde Kirken, naar denne var fuldført.

Afhændelsen af Frederikspladsen blev strax i de følgende Rigsdagssamlinger Gjenstand for indgaaende Kritik; der blev i 1875 nedsat et særligt Udvalg med den Opgave nærmere at undersøge Sagen, da man mente, at Kjøbesummen burde have været 700.000 og ikke 200.000 Kr., og der blev hurtig Tale om at reise Rigsretsanklage imod Krieger.

Zwingmanns Plan var „en Betonkirke med Soiler rundt om Tambouren. Tietgen overdrog nu sidstnævnte at udarbejde en endelig Plan, medens han dog oftere tog mig paa Raad.“ 29. August 1874 skriver Tietgen til Meldahl: „Hvor bliver Deres — eller Jensens Plan?“ og forklarer 1. September, at det kun var af Nysgjerrighed, at han havde spurgt efter Kirkeprojektet, „da det ganske rigtig er min Mening, at der intet skal foretages før til Vinter. Planen skulde jo Zwingmann arbejde paa, men jeg har ikke hørt fra ham senere — kun indirecte, at han arbejdede.“ Om Meldahls Skizzer skriver Tietgen en Søndag i et udateret Brev: „Kjære Etatsraad Meldahl. Jeg har ikke Skizzerne her, da jeg efter Aftale gav dem til Zwingmann — for at han skulde arbejde videre derpaa — men uden at opgive Forfatteren, hvorefter han jo var meget nysgjerrig.“

Til sidst maatte Meldahl sige til Tietgen, at han „ikke kunde anbefale Zwingmanns Projekt. Tietgen holdt imidlertid fast ved

Zwingmann, indtil han kom til Erkjendelse af, at dennes Sindstilstand var en saadan, at det vilde være umuligt at benytte sig af hans Hjælp til Kirkens Opførelse.“

Naar Tietgen holdt saa længe fast ved Zwingmann, skyldtes det ogsaa hans Hustrus Medlidenhed med denne, der havde gjort hende til sin Fortrolige med Hensyn til sine private Sorger. Tietgen mente endnu, at et Landophold kunde gjøre ham godt, og lod ham derfor opføre Hovedbygningen paa Strødam, et Arbeide, der dog ikke hjalp paa hans Sindstilstand, og omsider indsaa Tietgen, fortæller Fru Meldahl „at han var sindssyg og ubrugelig.“ —

„Hvorledes staaer det med Kirkesagen?“ skriver Tietgen til Meldahl den 10. November 1875, „skulde vi engang tale lidt sammen derom?“ og en Maaned senere, 8. December, beder Meldahl om at faae sine Udgifter refunderede, ialt 400 Rd. „til Tegnehjælp og til de Toure, jeg i Sagens Interesse har foretaget.“ Tietgen svarer 9. December:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Det vilde jo være i høi Grad urimeligt, at De skulde staae i For-skud for Deres Udlæg, og sender jeg Dem vedlagt en Anvisning for Beløbet, som De nævner. —

Med Tak for sidst og Hilsen

hengivenst

C. F. Tietgen.

Kort efter blev Meldahls Forhold til Marmorkirkesagen endelig ordnet. Meldahl skriver, Charlottenborg, 1. Februar 1876:

Kjære Etatsraad Tietgen!

Idet jeg gjentager min Beklagelse over, at jeg har misforstaaet Deres Udtalelse om Forholdet i Marmorkirkesagen, tillader jeg mig her at fremhæve, at det, der gjør, at jeg nu i flere Aar har holdt mig tilbage i denne Sag, er det, at jeg ikke paa nogen Maade vilde have, at det med Ret kunde siges, at jeg havde fortrængt nogen anden Architect fra Sagen, og jeg har derfor fra Dem villet have et Par *skriftlige* Ord, der, naar man med Ondskab, Bagtalelse eller Misundelse vælter sig over mig, kan vise Alle, at jeg ikke har villet yde anden Hjælp end en Raadgivers, saalænge der paa nogen Maade var Tale om, at en anden Architect for Dem var beskjæftiget med Sagen.

Da jeg efter Deres sidste Udtalelse (først i forrige Maaned) endnu troede, at Zwingmann kunde komme med et Projekt og altsaa endnu yde Dem et brugbart Materiale og den Hjælp, De maatte kunne nøies med nu, saa undlod jeg at tage fat paa det endelige Arbeide med Tegningerne, ogsaa for at udvikle det, som jeg tidligere havde givet Dem Antydning af, og som Zwingmann ogsaa havde faaet som Udgangspunkt.

Skulde De nu, saaledes som De fremhævede for mig idag, ønske

- 1) at jeg tog fat paa Sagen for at udarbejde det endelige Projekt til Kirken og en Udparcelleringsplan for det omliggende Areal, saaledes formet tilrette, at disse Arealer lode sig sælge til Bebyggelse efter en af Sælgeren nærmere angiven Façadeform, der fører alle Bygninger paa begge Sider af Kirken og ud mod de 2 Gader til at afgive een stor, til Kirkeformen svarende Façadeform og
- 2) At jeg overtager det Hverv at være den ene styrende Architect for denne Del af Sagen, saalænge som De Selv eller som De ved Overdragelse til Andre lader Kirkebygningen fuldføre, samt at jeg er raadgivende Hjælper og Overleder ved Salget — Udparcelleringen af de omliggende Arealer —

Da skal dette være mig en Æressag at overtage et saadant Hverv, og skal jeg med Hensyn til Sagens Fremme da ganske rette mig efter de Midler, De aarlig maatte ville offre paa Sagen.

Den eneste Betingelse, jeg ønsker at stille, er, at jeg, naar vi ere enige om Planen for Udparcelleringen og om Kirkeformen, bliver den eneste ledende Mand ved Gjennemførelsen, efter hvis Ordre Alle have at rette sig. At det vil være mig en Støtte og Glæde, om De vil lade Etatsraad Holmblad blive den Dem hjælpende Raadgiver, det behøver jeg jo ikke at fremhæve. De veed jo, at jeg baade er hædret, støttet og glædet ved ethvert Samarbeiden med Dem og Etatsraad Holmblad.

Jeg beder Dem nu om blot ved nogle faa Linier at udtale Dem, om De betragter Dem som løst fra Andre (Architekter), og om De troer at kunne gaae ind paa de Betingelser, jeg her har opstillet.

Deres hengivne

F. Meldahl.

Efter.

At jeg efter Deres tidligere Udtalelser ogsaa maa ansee det for givet, at Architect L. Fenger ikke mere har Løfte eller fra Dem Anledning til at troe at have nogen Opgave i denne Sag, dette troer jeg ogsaa at burde anføre.

Tietgen svarede Søndag, den 6. Februar 1876:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg har intet at bemærke til Deres Linier af Iste ds., men er ganske enig i sammes Indhold.

Naar jeg ikke før har meddelt Dem dette, da er Grunden den, at jeg i mit Svar ønskede at klare det hele Forhold, saaledes som det har udviklet sig, ogsaa for min egen Skyld, men dertil har Tiden endnu ikke villet slaae til.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

„Denne Forhaling blev paa en Maade skæbnesvanger for Kirken. Konjunkturerne var dengang endnu opadgaaende, og Tietgen vilde have kunnet afsee større Summer til Bygningen, uden at det vilde have generet ham synderligt. Senere, da han endelig besluttede sig til at overdrage Arbeidets Ledelse til mig, vare vi komne ind i en nedadgaaende Periode, hvilket ikke undlod at virke tilbage paa Arbeidets Gang. Paa den anden Side maa jeg indrømme, at jeg ved denne Forhaling fik Tid til nøie at overveie alle Enkeltheder, saa at den Plan, jeg omsider forelagde Tietgen, var bleven ganske anderledes moden.“ —

Tietgen siger selv: Da jeg saa endelig skulde til at beskæftige mig med Sagen, naaede det Uveir, som efter den tysk-franske Krig brød ud over Europa, ogsaa hertil og medførte et Fald i alle Værdier, som var nær ved at opluge alt, hvad jeg havde sammenparet, og som skulde anvendes til Opførelsen, og dog tvivlede jeg intet Øieblik om, at denne Sten dog skulde blive til et Guds Hus. —

„For at de Midler, Tietgen havde til Raadighed, kunde komme Kirken tilgode, gjorde jeg Afkald paa ethvert Honorar for mit Arbeide. Kun min Konduktør blev betalt.“

„Under mit Ophold paa Landet formede jeg forskellige Grupper

i Ler, en Kirke uden Kuppel, en Kirke med Kuppel og desuden de omliggende Bygninger med forskellige Pavillontage for at bryde Pladsens Eensformighed.“

Meldahl skrev, Fortunen 19. September 1876, til sin Hustru, der var paa Besøg hos Baudissins i Wachwitz:

Marmorkirkens Indre har jeg faaet god. — Nu staaer det Hele fast.

„Kirkeprojektet frembød mindst Vanskelighed, men der fremkom store Besværligheder ved Planen til Pladsens Bebyggelse, naar den skulde foretages i Overensstemmelse med de bestaaende Byggelove, som dels begrænsede Bygningernes Høide, dels krævede, at en vis Kvotadel skulde udlægges som Gaardareal for hver Bygning. Der skulde indrettes Huse, som var sælgelige i visse mindre Matrikelnumre, og som dog samtidig skulde være opførte i en monumental Enhedsform, der kunde danne en passende Ramme omkring Kirken; tillige maatte der tages Hensyn til den Fordring, at skaffe Tietgen Indtægt ved Salget af Grundene, som kunde hjælpe ham til at bære de store Udgifter, Kirkebygningen krævede. For at naae dette Maal maatte jeg lægge en Del af det lovbefalede Gaardareal foran Bygningerne som Haveanlæg, hvorved der vandtes en passende Afstand fra Kirken, og ved at opgive de to Taarne Syd og Nord for Midten af Kirken blev der Mulighed for at anlægge de to Gader, som nu omkranse den.“

„Ved Optegningen af mine Ideer hjalp Blichfeldt mig trofast,“ 1876—79, „og da han reiste overtog Jensen hans Stilling.“

„Nogle af de gamle, smaa Bygninger paa det sydvestre Hjørne af Kirkepladsen ud mod St. Kongensgade lykkedes det ikke Tietgen at erhverve, da Salgsprisen var uforholdsmæssig høj.“ (De tilsvarende Huse ud til St. Kongensgade havde Tietgen købt 2 Aar, før han købte Statsterrainet, til almindelig Pris, ialt 84.000 Kr.).

„Man har oftere fremsat den smukke Tanke at indrette en Præstebolig og et Forsamlingshus for Menigheden paa dette sydvestre Hjørne, hvad Pladsen ypperlig egner sig til, og haabelig ville de Mænd, som havde Glæde af og ville gjøre sig en Ære af at afslutte Tietgens Værk, mindes dette.“

9. Januar 1877 meddelte Stadsbygmester Stilling, at Sagen angaaende Marmorpladsens Bebyggelse samme Dag vilde gaa fra Bygningskommissionen til Justitsministeriet, og efter Løfte bad

Meldahl Justitsminister Nellemann og Departementschef Ricard, om de vilde komme ud paa Kontoret og se alt igjennem. 3. Marts fik man Bygningsautoriteternes Approbation.

Nu skulde det imidlertid blive til Alvor med Rigsretsanklagen. Ved 1. Behandling i Folkethinget af Statsregnskabet for 1874—75, 12. og 13. Januar 1877, rettede Hørup og ogsaa Berg skarpe Angreb paa Krieger, fordi han havde solgt Kirkepladsen altfor billig og uden Taxation. Hvis der ikke tillige kom et Vedligeholdelsesfond for Kirken, vilde „denne Gjenstand, som man fik paa Halsen,“ ikke have en Øres Værdi for Staten. Grundene hørte til Byens allerkostbareste, da de laa „i Kongekvarteret, hvor den største Luxus samler sig.“ — „Er en Minister her i Landet berettiget til at anvende 500.000 Kr. til Pragtbygninger uden Bevilling?“ Blandt dem, der toge til Gjenmæle, var Klein og Rimestad, der selv havde været Bygningsentreprenør: „Butikker, ikke Pragtbygninger, betale sig. En Kjælderhals med Butik paa et ordentligt Strøg giver mere end en Pragtleilighed paa 1. Sal.“ — „Krieger har ikke gjort Andet, end hvad der var hans Pligt og Skyldighed.“

Der blev ogsaa udtalt Tvivl om, at Tietgen vilde kunne fuldføre Kirken. 17. Januar opfordrer nu Meldahl denne til at indbyde Krieger, Hall, Andræ, Brock, Rimestad, Fenger, Klein m. fl. til at se Udkastene til Marmorkirken: „Man har sagt mig, at det vilde være klogt nu at vise Sagen til de Herrer i Landstinget og vise, at De dog tænker paa en monumental Løsning.“

5. Februar 1877 besluttede Folkethinget, at de forhenværende Finansministre Krieger, Holstein-Holsteinborg og Fønnesbech skulde tiltales for Rigsretten for at have solgt Tietgen Marmorkirkepladsen med Ruin paa Vilkaar, ved hvilke Ministeren havde overskredet sin Kompetence og tilsidesat Statskassens Tarv. Hørup blev den offentlige Anklager og Klubien Forsvarer ligesom i den samtidige Rigsretssag om det kongelige Theater.

23. Marts forlanger Hørup sagkyndig Taxation, og at Taxationsmændenes Antal skulde være 4. I denne Anledning skriver Klubien til Meldahl 9. April 1877: Skjøndt jeg meget nødig opgav Tanken om at faa Skjønnets foretaget under Herr Etatsraadens fortrinlig sagkyndige Ledelse, maatte jeg selvfølgelig respectere de Grunde, der bevæge Dem til ikke at ønske dette Hverv.

Det blev vanskeligere end jeg havde troet, at komme overens

med Hørup om Mændene. Han havde sat sig i Hovedet, at to af Mændene skulde være „almindeligt forretningskyndige Mænd“ og foreslog de to Sagførere Herforth og Lassen. Det første Navn indeholder naturligvis Forklaringen af dette Ønske, som jeg maatte protestere imod allerede af den Grund, at jeg ikke kunde ansee de to Herrer for i fjerneste Maade at forstaae sig paa Løsningen af den Opgave, der var stillet. Oberst Petersen vilde Hørup ikke have, fordi han var Embedsmand, Kayser ikke, fordi han var Landsthingsmand, at faae en Stenhugger havde han opgivet. Resultatet blev da, at vi med Bistand af Dommeren fik udmeldt følgende fire Mænd: Etatsraad Blom¹⁾, Architekterne Holsøe og Vilhelm Petersen og Murmester Ette.

Da Skjønsmændene formodentlig ville conferere med Herr Etatsraaden om at have Adgang til de Kort, Oplysninger o. s. v., som De paa Etatsraad Tietgens Vegne er i Besiddelse af, har jeg ikke villet undlade at give Dem en Meddelelse om, hvem der er udmeldt.

Med Højagtelse

A. Klubien.

Herforth var Directeur for Østifternes Kreditforening, der var intet personligt Bekjendtskabs- eller Venskabsforhold mellem ham og Hørup. Den ligesaa anseete Overretsprokurator J. L. Lassen havde meget beskjæftiget sig med større Byggeforetagender.

„En besynderlig Situation opstod, da Krieger blev anklaget for Rigsretten, fordi han havde solgt Ruinen og Pladsen omkring den, og jeg maatte hjælpe med til at give de Vurderinger, som skulde bevise, at Salgssummen ikke var for lille, og føre indgaaende Forhandlinger med hans Defensor Klubien, som ogsaa vandt Sagen med Glands.“

Man havde paa Rigsdagen havt den fantastiske Idee, at der for den raserede Kirkeplads vilde kunne faaes en Nettokjøbesum af 700.000 Kr. At de sagkyndige, anseete og dygtige Taxationsmænds Overveielser havde været omhyggelige og samvittighedsfulde, indrømmede Hørup, og de kom til det Resultat, at selve Ruinen maatte ansættes til Nul, idet de gik ud fra, at Nedbrydningsomkost-

¹⁾ Tømmermester, Etatsraad J. A. Blom.

ningerne og Materialet i Ruinen vilde balancere. Dernæst egnede Pladsens Beliggenhed i det Hele sig ikke til Opførelse af særlig rentable Eiendomme med Forretningslokaler eller Lignende, og nogle af Grundene vilde faae en saa ringe Dybde og uheldig Form, at deres Værdi betydelig forringedes.

20. Mai 1877 skriver Blichfeldt til Meldahl, der er i Karlsbad: „Høiesteretsadvokat Klubien har været her for at see Tegningerne til Kirken, og lod til at synes særdeles godt om det Hele. Han bad om at faae en noget mindre Plan samt en Kalke af Façaden imod Bredgade og en af de lange Façader mod Kirken. Planen sendte jeg ham i Lørdags og vil nu tillade mig at forespørge Hr. Etatsraaden, om jeg maa give ham de andre Tegninger, han ønsker. — Han vil bruge dem til at fremlægge i Retten for at vise, hvilke Opofrelser der er gjort for at skaffe en monumental Løsning af Sagen. Tersling er nu kommen tilbage og arbejder nu sammen med mig paa de Tegninger, Klubien ønsker, — disse sidste udleverer jeg ikke, før jeg har Etatsraadens Tilladelse, men Sagen skal ogsaa først i Retten den 7. Juni.“

Dommen, der faldt den 13. Juni 1877, lød paa fuldstændig Frifindelse. Frederiks Kirkeplads var ikke et Domaine, til hvis Afhændelse der ifølge Grundlovens § 47 krævedes særlig Lovhjemmel, og Kjøbesummen maatte efter de foreliggende Oplysninger betragtes som passende.

Fru Heiberg havde naturligvis havt ganske Ret, da hun 14. Febr. 1875 skrev til Krieger fra Rom: „Jovist har jeg til min Forundring seet Angrebet paa Dem angaaende Marmorkirken, men har ikke ængstet mig derover, da jeg kjender Deres Akkuratesse og juridiske Overlegenhed.“ Kriegers Sag var saa god, at Hørups Dokumentation i Virkeligheden udrettede en Del af det, der skulde kunne paahvile Defensor.

Krieger skriver i Begyndelsen af Juni 1877 til Meldahl, der fra Karlsbad var reist hjem over Dresden, at han gjerne havde sendt ham en Hilsen, hvis han havde kjendt hans sidste Adresse: Jeg var dobbelt oplagt dertil, da jeg fik Udfaldet af Skjønnen over Marmorkirkesagen. Herefter staaer jeg jo rigtignok som den, der har været *grusom* imod Tietgen (der har betalt for hoi en Kjøbesum), men dette kan jeg roligt bære. Jeg tvivler ikke paa, at dette fornuftige Skjøns-Resultat directe eller indirecte for en væsentlig Del skyldes

Dem. Fenger var høist forbavset over, at der gaves saa forstandige Skjøns mænd i Kbhvn., jeg mindre. De havde jo rost Ette og V. Petersen. —

„Jeg nød den Ære at blive indbudet særlig til Festmiddagen hos Krieger, efter at Sagen var paadømt.“ Han havde indbudt Klubien og dem, der havde staaet ham nær i Rigsretssagen. Ved Henvendelse til Meldahl fremhævede Krieger da, „at han ansaae mig for den, der bedst havde hjulpen ham til Frifindelse. — Det er intet Under, at Venstrepartiet altid har seet paa mig med mindre venlige Øine, især da jeg i sin Tid har krydset dets Plan, dengang jeg ved min Indgriben reddede det kongelige Theater.“

Naturligvis var Dommen en uhyre Skuffelse for Hørup, der i Rigsdagen freidig havde erklæret, at de 700.000 Kr. vare en *Minimumsberegning*, og for Venstrepartiet, der ved de to Rigsretssager havde tænkt sig at kunne faae Dom over hele 5 af Modpartiets Ministre. —

„Man har ofte spurgt mig, hvorfor jeg ikke har udlagt en større Plads foran og omkring Kirken. Den naturlige Grund var, at det gjaldt at skaffe saa meget Areal til Salg, som gjørligt var, naar der toges Hensyn til, at jeg maatte tilveiebringe brugelige Bygninger med lovbefalet Gaardsplads og tilstrækkelig Dybde. Men desuden troer jeg, at man i vor Tid ofte er gaaet for vidt i sine Bestræbelser for at skaffe Plads omkring monumentale Bygninger, og at man derved har formindsket deres Virkning, som f. Ex. ved Domkirken i Milano, der var saa imponerende, inden Pladsen blev ryddet. Hvor mægtig virke ikke mange af Udlandets Kirker, netop ved at ligge i forholdsvis snevre Gader! En større Plads foran Marmorkirken vilde desuden have krævet en Portal med sex Søiler, og dertil havdes ikke Midlerne.“

Meldahl udøste sit Hjerte angaaende dette Punkt i et Brev til Blichfeldt, der svarede, Paris, 4. Februar 1880: „Jeg maa takke Dem mange Gange for det sidste Brev, som jeg glædede mig meget over at modtage, men paa den anden Side gjorde det mig meget ondt at see, at Hr. Etatsraaden er saa utilfreds med Anlægget omkring Marmorkirken, thi jeg synes egentlig, at dette til syvende og sidst var blevet ganske godt. Jeg har egentlig altid gaaet i en vis Angst for, at Vedkommende en Dag skulde faa Tanker om, „at der var taget altfor flot paa hele Foretagendet efter kjøbenhavnske

Forhold,“ og da forlange en Reduction, der kun kunde bringe det hele Anlæg til at falde sammen. At det ikke er sket, har glædet mig overordentligt, thi nu er vel Foretagendet sikkert, da der jo er solgt flere Grunde, forhaabentlig med Forpligtelse til at bygge efter de oprindelige Planer af Façader.“ Det glæder ham at kunne fortælle, at Forholdene ved Panthéon og Val-de-Grâce ikke i nogen væsentlig Grad ere bedre end ved Marmorkirken, da de Gader, der føre hen til Hovedfaçaderne ere omtrent ligesom ved denne. „Kritik maa der jo komme, men jeg tror rigtignok, at det store Publikum kun vil yde Hr. Etatsraaden Tak og Anerkjendelse for det, der vil være naaet, naar hele Planen engang er realiseret.“ —

Der er sagt, at „Misundelse, Frygt og Had mødtes i den Bevægelse, der i disse Aar rejstes mod Tietgen og Privatbanken.“ Det gik økonomisk tilbage for Tietgen. Da han købte Marmorkirken, havde han havt 3 mægtige Aar med store Indtægter — senere tabte han i flere Aar store Beløb og havde saa ringe Indtægter, at de vel næppe dækkede hans Privatforbrug. Der har sikkert været Tider, hvor Tietgen har været i største Tvivl, om han kunde gennemføre Kirkens Bygning. Philip W. Heyman (fra 1876) og andre Storindustrielle hjalp ham i al Fortrolighed med Pengemidler til Kirken. Hans vanskelige Forhold skinne tydelig igjennem i nogle Breve fra 1877. 27. August skriver Meldahl til ham: „Vil De ikke, at der nu tænkes ved Bekjendtgjørelse at søge Concurrencebud paa Leveringen af 1 à 1¹/₄ Million haardt brændte Mursten at levere i Løbet af Foraaret og næste Sommer. Jeg troer, at man nu vil faae billige Tilbud.“ Derefter 8. September:

Kjære Etatsraad Tietgen!

Naar De engang taler med Wain og med Unmack, da bed disse Mænd om at sende mig deres respective Tilbud m. m. snarest. Vi kunne ikke komme frem i Sagen, med mindre der nu virkelig tages fat for Alvor af de Mænd, der skulle hjælpe med ved Udførelsen.

Helt privat maa jeg tilføie, at Unmack baade paa Wienberg og Olsen samt paa mig gjorde det Indtryk, at han ikke havde Tid eller Lyst at arbejde med os i Sagen. Muligen at han den Dag var optaget af andre Tanker. — See om De kan komme tilbunds heri; thi det er sikkert, at skal det store, vanskelige Arbeide lykkes, da skeer dette kun, naar der er et intensivt, loyalt Sammenarbeiden

imellem os, der bære Sagen — og det maa altsaa Unmack yde sin Part af.

Arbejdet er saa stort, saa besværligt, og de Midler, vi tænke paa at anvende, saa ringe tilmaalte, at man i Udlandet vilde lee os ud, naar vi udtalte, at vi vilde vove at røre ved den Sag paa saa oeconomic Maade.

Tegningerne maa ind snart, thi der vil gaae Maaneder, inden vi faae Tilladelsen til at bygge.

Deres hengivne

F. Meldahl.

Unmacks Søn, Tømmermester Eli Unmack, skriver om Faderens Forhold ved denne Leilighed: „Min afdøde Fader interesserede sig i meget høj Grad for Arbejdet paa Marmorkirken; Arbejdet foregik jo nærmest paa den Maade, at selve Konstruktionen af Kuppelen blev udarbejdet af min Fader i Samarbejde med Kammerherre Meldahl, idet afdøde Professor Albert Jensen tegnede Tømmerkonstruktionen efter min Faders Skitser. Imidlertid kom der en ny Paavirkning, hvor man mente fra Arkitekternes Side at ville foretrække Jernkonstruktion, og der fremkom da et Forslag uden om min Fader paa en saadan Jernkonstruktion, hvorover han følte sig en hel Del tilsidesat. En Medvirkning til denne Følelse var ogsaa de for Firmaet J. W. Unmack i disse Aar store Besværligheder i forskellig Retning.

Imidlertid udarbejdede min Fader hjemme hos sig selv en ny Trækonstruktion — foreviste den for Kammerherre Meldahl og Tietgen — og fik den omgaaende antaget. Den væsentlige Aarsag til, at denne Konstruktion antoges, var, som anført, at den efter min Faders Overbevisning vilde betyde en meget større Stivhed med Hensyn til Klokkeringningen med de svære Klokker, medens en Jernkonstruktion vilde have været udsat for betydelige, elastiske Svingninger. En mulig Misforstaaelse, der har været tilstede, har aabenbart ikke efterladt Spor, idet min Fader altid med den største Højagtelse og Glæde omtalte Kammerherre Meldahl, som jeg jo ogsaa har haft den Ære at arbeide for.

Min afdøde Fader følte sig i høj Grad som Tietgens Mand, idet Tietgen mange Gange paa sin fine Maade stivede min Fader af, og ved at overlade ham store, ærefulde Arbejder gjorde sit til, at

Firmaet fik Fremgang igen. Tietgen havde jo selv 2 Gange været ude for store Vanskeligheder, saa han forstod tilfulde, at man ikke maatte tabe Modet.“

11. April 1878 aabnedes Tilbudene paa Marmorkirkens Kontor. 4. April skriver Meldahl til Tietgen: „Nu staaer det Ydre fast, og paa Torsdag om Gud vil, fastslaes Constructionen — og dernæst skal den indre Decorations Form gjøres færdig.

Saa gjøres en lille Model — og saa tegnes Alt op i stort Maal, og saa gjøres Arbeidstegningerne.“

Han skriver igjen næste Dag:

Kjære Etatsraad Tietgen!

Jeg har anmodet Oberst Petersen om at hjælpe mig med at aabne Tilbuddene og tage endelig Bestemmelse om Marmorkirkens Kuppel og Tagconstruction.

Han har sagt venlig „Ja“. Naar De engang seer ham, beder jeg Dem sige ham et venligt Ord for hans beredvillige Hjælp i denne ikke lette Sag.

Deres hengivne

F. Meldahl.

Paa sin Stipendiereise saae Albert Jensen for Meldahl baade paa Peterskirken og paa Baptistriet i Ravenna i Anledning af den indvendige Overgang fra Underbygningen til Kuppelen og vilde ogsaa med Tanken paa Marmorkirken se paa Kuppelkonstruktioner i Neapel.

„Jeg har nu kun den decorative Del af det Indre tilbage samt Kuppelconstructionen,“ skriver Meldahl til Tietgen, Fortunen 27. Juni 1878. „Hertil har jeg samlet nogle Oplysninger i Udlandet paa sidste Tour, og er jeg ifærd med nu ved Hjælp af reisende Kunstnere at faae nogle endelige Oplysninger fra Venedig, Mailand og Paris. — Naar disse indløbe, ville vi snart komme til et Resultat. De skal derfor nu ikke undres over, at vi høre op med Tegneriet paa Marmorpladsen, saa at der herefter kun er Lønborg og Blichfeldt, der holde Tilsynet med det, der er at gjøre paa Pladsen og paa Kontoret.“

5. September 1878 skriver Meldahl derefter, „at der nu, ifald

der skal arbeides roligt og godt videre,“ maa ansættes en Mand med Albert Jensens Evner.

Dette skete ogsaa fra 1. November. Efter Jensens eget Forslag blev hans aarlige Honorar 2400 Kr., hvoraf 600 Kr. i Husleie for den ledige Bolig paa Marmorpladsen. Jensen vilde gerne have været ansat for 3 Aar, men foreløbig blev det kun for eet. Tietgen skrev til Meldahl 9. September: „Derimod ønsker jeg ikke at binde mig hverken med Hensyn til Engagement eller Leilighed af de Dem bekendte Grunde for nogen længere Tid, uagtet jeg jo haaber og venter, at der ikke vil blive Anledning til nogen Standsning i Arbeidet.“

Tietgens økonomiske Vanskeligheder kunde være knugende. Meldahl har fortalt, hvorledes han med tungt Sind kunde gaa ind til ham for at faae 10.000 Kr. og atter 10.000 Kr. til uomgængelig nødvendige Udbetalinger. Han fik altid Pengene, men der kunde ved disse Leiligheder udvexles et meget alvorligt Blik imellem dem.

I Juli 1878 forhandler Meldahl med Tietgen, om det ikke var rigtigst, at denne ansøgte Ministeriet om, at Terminen for Tietgens Forpligtelser, til 1879 at have ladet udføre Arbeide paa Kirken for 100.000 Rd., kunde udskydes et Aar.

Tietgen skriver 9. Juli:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Undskyld, at jeg ikke strax har besvaret Deres venlige Brev af 5. ds., men dels har jeg været meget optaget, dels vilde jeg gerne nøie overveie Deres Forslag.

Jeg ønsker ikke at foretage nogen Henvendelse til Ministeriet i dette Øieblik, men derimod henad Foraaret at gjøre samme en simpel Meddelelse om, at nu er der udført saa og saa meget med Forspørgsel, om Samme ønsker Sig det Hele overleveret til Terminens Udløb, og hvilken denne Termin opfattes at være under Anførsel af de Grunde, som have forsinket Arbeidet.

Ved at gjøre Andet vilde jeg paatage mig en Forpligtelse til at anvende 100.000 Rd., og jeg ønsker at bevare den fuldstændige Frihed, som Contracten hjemler mig, og da der jo ikke er afhændet det Mindste, men til den Tid dog vil være anvendt en Del Penge, gad jeg seet, hvilken Minister vilde vove at benytte sig af den indførte Bestemmelse om de 100.000 Rd.

Om det naturligviis end er min *Hensigt* mindst at anvende dette Beløb, saa vil jeg dog ikke paalægge mig, eventuelt min Kone, Forpligtelse i saa Henseende, men kun af fri Villie anvende, hvad der passer mig.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

I Efteraaret 1878 vare Meldahls i Paris. Jensen, der strax har taget fat paa sit Arbeide, skriver 7. November: „Paa Kirken er den ene Bue snart opmuret, — Wienberg har ladet gjøre en Buestilling til, rigtignok med Benyttelse af nogle tiloversblevne Materialier fra Stilladset, men da Etatsraad Tietgen engang talte om det Ønskelige i, at faae Opmuringen endt „inden Vinteren“, gjorde jeg ingen Indsigelse, da Arbeidet ialfald bliver fremmet lidt ved at kunne mure paa begge Buer samtidigt. Det gaar iøvrigt meget godt, idet lidt Efterarbeide ved Tilpasningen til de ældre Piller fra Steenhuggerens Side dog ikke godt kan undgaaes.“ —

I Foraaret 1879 er al Usikkerhed m. H. t. Marmorkirken øiensynlig fjernet; ialfald viser Meldahl Søndag 13. April sine Børn Planen til Kirken, og om Middagen, hvor alene Theodor Collin var med, blev Marmorkirkens Skaal drukket i Champagne.

16. Mai, da Meldahl derefter var i Neuenahr, skriver Jensen: „Ved Marmorkirken vil Opmuringen af den sidste Bue og Afslutningen af Sandsteensformuringen være endt om 5—6 Dage.“ Han forklarer, at han har maattet lade anbringe 4 Metalankere, „da jeg ikke turde lade de tunge Marmorskifter ligge alene. Iøvrigt gaar Opmuringen meget omhyggeligt fremad, saa godt da som det lader sig gjøre med det tilstedeværende Buemateriale, saa at der nu efter dettes Udsortering ikke lader sig reise nogen Anke mod Arbeidet. Etatsraad Tietgen approberede igaar Udkragsstenene til den indvendige Hovedgesims (4500 Kr.) fra Faxe. Stilling har jeg talt med nogle Gange, Sagen circulerer i Øieblikket hos Bygningscommissionens Medlemmer. Stilling var for sit Vedkommende meget indtaget i den hele Løsning af Construction og Form (bad hilse Etatsraaden). — Salget af Grundene troer jeg ikke er rykket nærmere.“

„Jeg skal idag med til at begrave Fru Wanscher, som er død først i Ugen,“ skrev Fenger 17. Mai 1879. „Det var et Menneske, som jeg satte meget høit, og jeg troer, at hun vil blive savnet, ikke

just af Mange, thi hendes Kreds var kun lille, men i denne var hun elsket.

Tietgen har været temmelig syg, men er nu i Bedring.“

Meldahl skriver strax 20. Mai til Tietgen: „Gud være lovet, at Faren er overstaaet. Vi maa beholde Dem en god Tid endnu, for at De kan føre de Sager til en god Afslutning, som nu ere gaaende ved Deres Snille og Udholdenhed. Rakket og Pakket maa ikke have den Glæde at see Dem falde fra netop nu.

De maa endelig skaane Deres Helbred. Vil De bringe Deres Hustru en Udtalelse fra mig, der viser rigtig Glæde ved, at vi atter have Dem rask. Min Hustru maa intet have ahnet af Deres Sygdom, thi ellers havde hun skrevet; hun holder alt for meget af Dem og Deres Hustru til, at hun ikke skulde have hørt sig for, hvorledes det egentlig stod til.

Tør jeg venligst bede Dem lade det indlagte Brev gaae hen til Wanschers. De kan tro, Fru Wanschers, det var en Perle.“

I December 1879 bliver Spørgsmaalet om Tietgens Forpligtelser brændende, og Meldahl vexler i den Anledning flere Breve med ham og Krieger. Tietgen skriver 8. December, at han først maa have Spørgsmaalet om de 5 Aar i Kjøbekontraktens § 7 endelig ordnet med Ministeriet: I denne Anledning sender jeg Dem en af Dagene Koncept til den Skrivelse, som jeg har isinde at indsende, idet jeg hører, at G. Winther har leveret en af Ministrene et anonymt Brev, hvori man henleder hans Opmærksomhed paa, at der ikke er bygget for 100.000 Rd., og da Vinteren jo nu har standset Byggeriet, er der jo ingen Grund til at vente dermed til Nytaar.

Venligst Tak for sidst.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Krieger skriver 9. December 1879:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg har længe mærket paa Tietgen, at han ventede en Forhandling med Finantsministeriet, om han har fyldestgjort sine Forpligtelser. *I saa Henseende* er det ligegyldigt, hvad Winther gjør — hvad der saa end maa siges om hans Opførsel. Der er vist Ingen, som bedre end *De* kan bidrage til, at Tietgen tager Sagen *roligt og*

forstandigt; i saa Fald kan den (efter hans Paastand) ingen Vanskeligheder frembyde i *Realiteten*. Men han maa ikke være studs lige overfor Ministeriet.

Deres hengivne

Fr. Krieger.

Efter at have hørt fra Meldahl, skriver Krieger videre 12. December: „Jeg ønsker Dem til Lykke, at De er kommen saa vidt med det store og vanskelige Arbeide! Jeg kan ikke troe, at Estrup skulde ville, i alt Fald ikke at han skulde kunne standse Sagen. Antager De ikke og, at Tietgen kan oplyse, at han har anvendt den aftalte Sum? Men han havde nogle fortvivlede Indfald om at ville nægte Oplysning, naar Ministeriet ønskede Saadant. Jeg sagde til ham, at dette kunde jeg paa ingen Maade billige. Uden Nødvendighed, fremkaldt af Estrup, skulde det da ikke komme til ny Marmorkirkesag.“

20. December 1879 sendte Tietgen Ministeriet sin Beretning, der angav, at der var udført Arbeide til en Værdi af tilsammen 360.510 Kr. 81 Øre. 25. December skriver Krieger atter:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Vidste jeg ikke nok, at der var Noget, jeg ikke fik sagt! Paa Deres sidste Brev mærkede jeg, at De kjendte Tietgens Skrivelse til Estrup om Marmorkirkesagen. Hvis denne Skrivelse ikke er afgaaet, kunde De da ikke have Lyst til at faae Tietgen til at tilføie en Slutningsbemærkning, *at der er bestilt Kalksteen for 70.000 Kr.* (NB. efterat han smukt har billiget Deres Indstilling).

Tak for Besøget idag.

Deres hengivne

Fr. Krieger.

Finansministeriets Svar til Tietgen 15. Januar 1880 udtaler, at dette ikke finder Anledning til at gaa ind paa en nærmere Drøftelse af, hvilke Udgiftsbeløb der ikke kan anerkjendes at vedkomme den før nævnte Bestemmelse i Skjødet. Tietgen omtaler denne Skrivelse i et Brev, Lørdag, 17. Januar 1880:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg foretrækker at gaae lige til Pladsen og skal være der, naar De kommer.

Igaar fik jeg en Skrivelse fra Finants Ministeriet, som slutter med — „indskrænker sig til at udtale den Erkjendelse, at dette Forbehold¹⁾ nu ikke længere har nogen retslig Virkning.“

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

„Der var virkelig engang Tale om, at Staten skulde gribe ind og fratage Tietgen Ledelsen af Foretagendet, da han ikke havde holdt sig Kjøbekontrakten efterrettelig, men man indsaae dog heldigvis, at Staten ikke vilde vinde det Mindste derved, da den aldeles ikke vilde have været i Stand til at gjøre Kirken færdig.“ —

Under disse trykkende Omstændigheder var det en stor Opmuntring for Tietgen, hvad han oplevede ved sit Sølvbryllup 8. August 1880. Han skriver derom 10. August:

Kjære Meldahl,

Foreløbig Tak for Deres kjærlige Brev i Søndags, hvis jeg ikke naaer at bringe Dem den, før De reiser — og for Tegningen²⁾, som det glædede os begge meget at have, saameget mere, som andre Venner ogsaa have tænkt paa os i samme Retning, idet en lille Kreds med Pastor Brandt i Spidsen disconterede Fremtiden i den Grad, at de sendte os det nydeligste Sæt Alterkar, som man kan tænke sig.

Med venlig Hilsen ogsaa til Deres Hustru

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Tietgen siger selv, at denne Gave styrkede hans Tro paa, at han skulde gennemføre Værket. — Rundtomkring tvivlede man. Krieger skriver saaledes til Meldahl 22. Juli 1881: „Blot Tietgens

¹⁾ Nemlig § 7.

²⁾ Af Marmorkirken.

Penge holde ud til Kirken! Hvis De granskede Kristiania Skatteyderliste, vilde De dele min Mening, at Kjøbenhavns Handelsstand er fattig.“ —

„Paa mine aarlige Udenlandsreiser besøgte jeg en Række Kuppelkirker og studerede deres Konstruktion og Kuplernes Linier, hvilket førte til, at Kirkeprojektet efterhaanden voxede i Høide. Jeg besøgte og kravlede op i alle Kuppelkirker i Europa og modnede herved mit Øie for Hovedform og Construction af den murede Kuppel og den ydre Trækuppel.“

„Steenconstructionen af det Ydre er et Resultat af mine grundige Forskninger ved romerske Amfitheatre, gothiske Kirker m. m. og vise et Fugesnit, der er særlig og *enestaaende* godt *gjennemtænkt* ved Gesimser, Render, Balustrade m. m. Kuppelens decorative Motiv tog jeg fra Peterskirken. Mit Arbeide var ikke let, thi da jeg følte, at Bygherren ikke havde Raad til de kostbare, større og mindre Modeller, som et saadant Foretagende uafviselig kræver, maatte jeg nøies med en lille Model af det Indre, hvoraf jeg endda betalte Halvdelen selv. Jeg beklager meget, at jeg saaledes maatte undvære den Hjælp, som Udlandets Bygmestre pleie at faae i saa rigeligt Maal ved deres Arbeider¹⁾.“

„Da jeg altsaa paa Grund af de økonomiske Vanskeligheder ofte kun var i Stand til at fremme Arbeidet langsomt, opstod der i Pressen og hos Publikum — især efter at man i 1888 havde seet, hvor hurtigt det lod sig gjøre at opføre en Udstillingsbygning med Kuppel — en stor Utaalmodighed. „At holde Bryllup i Marmorkirken“ var den gængse Talemaade iblandt de Unge, naar de vilde betegne, at man aldrig vilde blive gift. I et Vittighedsblad saae man Tietgen paa Vei til Marmorkirken med Text: Tietgen gaer sin Ruin imøde. „Jeg maatte tidt bide fra mig baade mundtlig og paa Prent, og da Andræ, som hver Dag henad Kl. 3 pleiede at gaae forbi Marmorkirken, ironiserede over, at han aldrig saae flere end een Mand arbeide paa Bygningen, svarede jeg: „Saa har Geheime-

1) Raschdorff i Berlin brugte 20—30.000 Mark til sine Modeller af Domkirken, foruden at der gjordes utallige Prøver i fuld Størrelse af alle Gesimsdetallier, som udførtes under Arbeidets Gang. Desuden havde han frit Kontorhold og et Bureau, bestyret af en af de dygtigste Teknikere i Berlin. Raschdorff havde som Lønning over 30.000 Mark om Aaret, 50.000 Mark da Grundstenen blev lagt, 50.000 da Kransen blev heist og efter endt Arbeide 50.000 Mark.

raaden seet noget Vidunderligt, nemlig at en Kirke af den Størrelse kan opføres af een Mand.“ Til Andre, som plagede mig med Spørgsmaal om, naar Kirken blev færdig, svarede jeg, at dette, en eneste Mands Værk, dog vilde blive før færdig end Christiansborg, som hele Folket havde ydet Bidrag til, en Spaadom, der ogsaa er gaaet i Opfyldelse. Da man tilsidst officielt afæskede mig en Forklaring, hvorfor Kirken ikke endnu var færdig, da den fastsatte Frist var overskreden, godtgjorde jeg, at de uhyre Murmasser maatte have Lov til at sætte sig, inden man byggede videre paa dem.“

I 1881 bad Tietgen forgjæves Bankdirekteur Damm om Hjælp og sin Ven G. A. Hagemann, der svarede, at kirkelige Interesser angik ham meget lidt, men snart fik han dog Hjælp paa anden Maade. 2. November 1882 var det 25 Aar siden, at han blev Direktør for Privatbanken. I Børskredse havde man, væsentlig ved Direktør Rudolf Puggaard, i Dagens Anledning privat hos hans nærmeste Venner indsamlet 200.000 Kr., som paa Festdagen blev overrakt Tietgen til Arbeidet paa Marmorkirken. Endvidere indsamledes der underhaanden blandt Medarbejdere i 12 Selskaber, for hvilke Tietgen var Formand, en Sum til at lade hans Buste udføre i Marmor. Det mulige Overskud, vilde man bede Tietgen om at anvende til Udsmykning af Marmorkirken „som et Bevis paa den Sympathi, dette store og af en saa smuk Følelse fremkaldte Foretagende har vakt ogsaa hos dem, der nærmest kun staae i et Forretningsforhold til ham.“

Paa Festdagen var Meldahl Ordfører for Adressens Underskriver, og han bad paa disses Vegne, om Tietgen og hans ædle Hustru vilde anvende Overskudet til det Kors, som skulde krone Marmorkirkens Kuppel. Tietgen endte sit Svar saaledes: „Idet jeg takker Dem for den varme Anerkjendelse, som De har tolket for mig, takker jeg Dem især, fordi De har villet reise Korset paa den Kirkebygning, som nu opføres, hvorved De har vist, at ligesom min Hustru og jeg betragte denne Bygning som Slutstenen paa vor jordiske Gjerning, saaledes skal dette Kors bære Vidne om, at vi Alle opfatte vort Arbejde saaledes, at Æren er Guds i det Høie.“

Paa Grundtvigs 100 Aars Fødselsdag, 8. September 1883, flokkedes man fra nær og fjern for at overvære Korsets Afdækning.

„Den af Grundtvigianismen dybt grebne Tietgen modtog et smukt Vidnesbyrd om sin Menigheds Begeistring for Sagen, dengang den samledes om Kirken den Dag, da Korset paa Lanternen blev afsløret og hilste det med Psalmesang, og dengang den indsamlede Midler til Grundtvigs og Ansgars Billedstøtter, som nu staae ved Siden af Hovedportalen.“

„Den løse Tale, man ofte havde hørt om de betydelige Indtægter, Tietgen havde faaet ved Salget af de omliggende Grunde, forstummede ogsaa efterhaanden, da man fik at vide, at Indtægten af store Arealer paa Grund af mangelfulde Salgsbetingelser og Vurderinger var svunden ind til Nul.“

„Under Opførelsen maatte jeg paa Grund af de ringe Midler gjøre Brug af Konkurrence, og Entreprenøren Wienberg, Tømmermester Unmack og Stenhuggermester Olsen ydede mig uvurderlig Støtte, men jeg gjorde allerede dengang Bekjendtskab med Ringdannelsen mellem andre Entreprenører, thi da Vaserne paa Kirkens lavere Parti skulde udføres, maatte jeg for at faae Prisen ned lade en Jernstøber i Harzen deltage i Konkurrencen, og først efter at man her i Landet havde hørt, hvad Pris der forlangtes, nedsatte man sine Fordringer. Vaserne omkring Kuppelens øverste Parti ere derimod støbte i Köln. Da Stolestaderne skulde gjøres, dannede Snedkerne en Ring, som jeg kun fik brudt ved Hjælp af Snedkermester Andersen i Hillerød, der udførte dem for en meget billig Pris, uagtet man søgte at paavirke ham og forhindre ham i at tage dem i Entreprise.“

„Idet jeg udarbejdede mit Projekt, tog jeg Hensyn til, at det Marmor materiale, der befandt sig i den øverste Del af Kirkens opførte Østparti, kunde anvendes til at fuldføre det lavere liggende Vestparti. — Da det viste sig at være ugjørligt at supplere Marmorbeholdningen fra de oprindelige, norske Brud, og Tietgen ønskede at indføre Brugen af Kalksten ved store offentlige Foretagender, førtes jeg til at anvende Faxe Sten ved Kapitælerne og en Del af Ornamenterne paa Kuppelens Tambour og Gesimser, medens de horizontalt beliggende Partier gjordes af ølandsk Sten. For at faae Kalkstenen til at ligne Marmor i Farven, forsøgte en Impregnering med Guldopløsning.“

„Kirken har to Kupler, en ydre og en indre. Da der var Spørgsmaal om at anvende Træ eller Jern til den ydre Kuppel, opgav jeg

at anvende Jern¹⁾ efter særlig Tilskyndelse af Etatsraad Wain, som gjorde mig opmærksom paa, at man ikke havde nogetsomhelst Bevis for, at Jernet var et varigt Materiale, da alle de sammen-nittede Steder kunde angribes af Rust, og man ikke i Aarenes Løb kunde komme til at rense dem og konservere dem ved Maling. Samtidig havde mine Undersøgelser af Kuppelkirkerne i Würzburg, Fulda, Rom og andre Steder viist mig, hvor hurtig det anvendte Jernbeslag var bleven fortæret af Rust, medens Træet havde staaet sig. Dertil kom, at jeg ved et kobbertækket Tag paa Jernribber, uagtet der fandtes et Mellemlag af Træ, havde oplevet at see Jernet blive galvanisk ødelagt i Løbet af tyve Aar.“

„Den indre, murede Kuppel konstruerede jeg saaledes, at den kunde opføres frit uden at hvile paa nogen indvendig Buestilling eller noget Stillads, altsaa ligesom S. Maria del Fiore i Florents. Murkonstruktionen blev forinden kontrolberegnet af Oberst, senere General, Wagner. Kuplen er bygget af hule, langagtige Rør og sammenholdes forneden af to mægtige Jernringe. Den ydre, dækkede Kuppel projekterede jeg af Træ, ogsaa af den Grund, at jeg frygtede for, at Jernkonstruktionen ved Temperaturforandringer skulde fremkalde en skadelig Bevægelse paa den murede Underbygning, som bærer den indre Kuppel. Ved Konstruktionen var Tømmermester Unmack min sagkyndige Hjælper. Trækonstruktionen i Kuppelen er forsynet med Tænger, saa at Hovedstolperne kunne tages ud enkeltvis, ifald det i kommende Tider skulde blive nødvendigt at erstatte dem med nye, uden at den samlede Konstruktion derved svækkes.“

Da Meldahl i 1894 ved Kirkens Indvielse indstillede Unmack til R. af D., skrev han om ham: Han har udført de største Tømmerarbejder her i Landet, deriblandt Frederiksborg Slot med alle dets store Taarne og nu her ved Marmorkirken den mægtige, ydre Kuppel og Lanterne, som er et i Europa enestaaende Tømmerarbejde. Han er en af Landets dygtigste Tømmermestre og en beskeden, hjælpsom, brav Mand. —

„Min Ven Etatsraad Heinrich Hansens Raad bragte mig til at forandre Lanternens Tagform, som oprindeligt var tænkt lavere med en lille Kuppel af samme Form som Kirkens. Havde jeg for-

¹⁾ Staal var dengang endnu ikke taget i almindelig Brug.

inden kunnet lade den udføre i Model, havde jeg dog rimeligvis ladet den blive saaledes, som den først var projekteret.“

„Landgreven af Hessens friske Blik kan jeg takke for, at jeg kom til at forlænge Portalens Søiler nedad, saa at Trappen blev langt lavere end oprindeligt paatænkt.“ Om Arbeidet paa Portalen skriver Jensen 8. April 1889: Geheimeetatsraad Tietgen har bestemt sig til at udføre Pudsearbeidet i Kuppelen iaar, samtidig med at der arbejdes paa Portalen. Ved Kirken er Niveauet for Trappen og Søilefundamentene sænket til den nye Høide — det er saa solidt, som man kan ønske sig af lutter store, friske Marmorsten og af rigelig Bredde, saa der er ikke Anledning til nogen Bekymring.

„Paa Grund af de faa Midler turde jeg ikke fra først af foreslaae at tække Kuppelen med Kobber, jeg havde isinde at udføre Tækningen med en Blanding af Skifer og Bly, saaledes som jeg havde seet det i Udlandet. Men da Tanken om at tilveiebringe et Kobbertag blev fremsat og varmt anbefalet af Professor, senere Etatsraad, Lorenz Frølich, der opfordrede Danmarks Kvinder til at ofre deres gamle Kobbertøi dertil, gik jeg med Glæde ind paa at modtage den Støtte, jeg her kunde faae til en monumental Gjennemførelse af Kuppelen. Det var rørende at see, hvorledes man fra alle Sider kom med gamle Kobberkar, Mønter og efter Opfordring af min Svoger, Kaptain Grüner, med Bidrag i rede Penge.“ En Kobberplade kostede 10 Kroner, og dertil vilde han opfordre Enhver, som havde Sands ikke alene for, hvad der laa En nær, men for at see opad i det Høie. Artiklen sluttede med de Ord: „Den første Plade er tegnet.“ Kammerherre Sick fulgte Exemplet, men der kom ikke ret mange bagefter.

„Iblandt de indkomne Sager var der noget Børnekjøkkentøi af Kobber, som jeg ikke nænnede at lade indsmelte, men lod sætte ind i den store Kugle som Minde for Efterslægten.“

„Tietgen havde fra først af stillet den Betingelse, at han vilde see, hvormeget der indkom, forinden han gik ind paa at realisere Tanken. Der kom ikke saa meget, som der behøvedes, men han lagde alligevel høihjertet det Manglende til, hvilket medførte en ikke ringe Meerudgift!).“

1) Se Tillægget S. 253.

3. December 1884 feiredes Tohundredeaarsdagen for Holbergs Fødsel, og det Kongelige Theater opførte i den paafølgende Tid flere af hans Komedier. Fru Meldahl fortæller: Ved Opførelsen af „Ulysses von Ithacien“ sad vi i Parkettet i Nærheden af Tietgens. Da Troja skulde præsenteres, saae man bl. a. Marmorkirken med en Mængde Kaffekander og Krus som Vaser. Vi loe hjerteligt ved dette Syn, og Tietgens morede sig ogsaa fortræffeligt, skjøndt de, som de senere fortalte, slet ikke havde lagt Mærke til Kaffekanderne. —

„At Kobberdækningen alene ikke vilde gjøre den forønskede Virkning, indsaae jeg nok, men jeg stode paa bedre Tider. Desmere glædelig blev jeg overrasket, da Etatsraad Bornholdt fra Riga en Dag gjorde Tietgen det høihjertede Tilbud at bekoste den dekorative Forgyldning af Kuppelen, som, da den blev fuldført, i saa høj Grad har bidraget til at smykke Kirken. Da den Sum, han havde erklæret at ville yde, ikke slog til, gav han beredvilligt et betydeligt Tilskud.“ Tietgen skriver 15. Juni 1894 til Meldahl: Jeg saa iaftes den første Guldstribe og hørte imorges den første Orgel Tone; begge Dele gjorde det bedste Indtryk paa Øie og Øre.

„Kuppelen maaler indvendig omtrent 96 Fod i Diameter, altsaa kun lidt mindre end St. Paulskirken i London og er saaledes den sjette største Stenhvælving i Europa efter Pantheon, S. Maria del Fiore, Peterskirken, Sophiekirken og St. Paul.“

„Klokkerne i Lanternen ere bestilte efter Kirkeklokkerne i Ems og støbte i Augsburg. Da de bleve ophængte, lod jeg mig forlede til at stole paa den augsburgske Klokkestøbers Kyndighed, idet jeg antog, at han maatte kjende den mest hensigtssvarende Ophængningsmaade, som gjør, at Klokkerne ved Ringningen forarsage den mindst mulige Rystelse i Bygningen, samtidig med at Ringningen kræver den mindst mulige Arbeidskraft. Det viste sig imidlertid, at Vedkommende ikke var Opgaven voxen, thi da man under min Fraværelse i Udlandet foretog en Prøveringning, kom Lanternen til at ryste, hvilket øieblikkelig noteredes af Hovedstadens Blade. Da jeg kom hjem, beordrede jeg øieblikkelig at den nye Ophængningsmaade, som jeg siden 1866 havde indført ved adskillige af Dømkæmpekirkerne, ogsaa skulde bringes i Anvendelse ved Frederikskirken.“¹⁾

¹⁾ Se Tillægget S. 253.

Fru Meldahl var som før meddelt i Efteraaret 1876 i Besøg hos Baudissins i Wachwitz. Meldahl skriver til hende, Fortunen, den 19. September, i Anledning af de Statuer, der skulde smykke Kirken udvendig: „Spørg Baudissin, hvilke 12 Kirkefædre jeg skal tage. Jeg havde tænkt Augustinus—Ambrosius—Athanasius—Benedict o. s. v. eller Moses—Abraham og 2 tilsvarende og saa 4 Profeter og saa 4 Kirkefædre. Med andre Ord, Billeder af Mænd, der have ført op til Christendommen og videre til Reformationen.“ Baudissin gav dog kun en Liste paa 12 Kirkefædre.

I 1883 gav Tietgens nære Ven, Pastor Brandt, en anden Liste til disse Statuer, her manglede imidlertid baade Athanasius og Benedikt, og Meldahl fandt det derfor rigtigt at forelægge Forslaget for sin gamle Ven, Biskop Fog, der svarer, Aarhus, 14. August 1883, og ender Brevet med en Skizze af, hvorledes han tænker sig Rækken af alle Statuerne:

Kjære Herr Etatsraad Meldahl!

For den Værd, De tillægger min Dom i det berørte Spørgsmaal, takker jeg Dem ret meget. Derimod finder jeg mig ængstelig ved at udtale mig ligeoverfor et Forslag gjort af Mænd, jeg ikke kjender — thi De nævner dem ikke — og der vel ere ledede af en Synsmaade, jeg ikke har formaaet at finde ud af selve Forslaget. Med Dem er jeg fuldkommen enig om, at Athanasius, der har fastslaaet Kirkens Grunddogma, ikke kan fattes. Benedict af Nursia kunde vel ogsaa fortjene en Plads ved den store Betydning, den af ham constituerede Munkeordning har havt i Kirkens missionerende Virksomhed. Derimod kan jeg slet ikke gaae ind paa at skaffe Plads til nogen af dem ved at stryge Augustin, hvis Lære om Naadevalget ligger til Grund for hele Reformationsværket. Derimod finder jeg tre Navne i det oprindelige Forslag, hvis Optagelse jeg slet ikke forstaaer, ja, der synes mig ganske principløs. Disse Navne ere Marcus, Lucas og Paulus, hvis Tilstedeværelse støder min kirkelige Sands. Jeg tænker mig det saaledes. Ligesom man ved Hovedindgangen til Vor Frue Kirke ved Moses, David og Johannes Døberen har betegnet Herrens Forløbere, saaledes vilde man her ved Dekorationen af Marmorkirkens Ydre, videre gaende, fremstille de Mænd, der *secundairt* have havt stor Indflydelse paa Guds Riges Befæstelse paa Jorden. Dertil kunde man ogsaa passende bruge

det Gl. Testamentes store Skikkelser, og Kirkens mest fremragende Mænd, iblandt hvilke Reformatorerne i vor Kirke maatte særlig fremhæves.

Men imellem disse at sætte Evangelister forekommer mig en Degradation af dem. Kirken betragter disse som inspirerede, de af dem skrevne Ord betegnes som Guds Ord, der ikke kan rokkes, medens de andre Mænd, de stilles sammen med, i al deres store Betydning have lidt af svare Vildfarelser. Og nu Paulus! Man vil dog ikke gjøre Parti med dem, der i hans Livs Dage og den nærmest efterfølgende Tid i jødisk Interesse bestred hans Apostelværdighed, den han selv saa mandeligt hævdede som den, der havde seet Herren? Hvorledes kan han tage imod at sættes hen, hvor ingen anden Apostel er tilstede? Jeg veed ikke, hvorledes man vil decorere det indvendige af Kirken, men der hører Evangelister og Apostler hjemme. — Udelod man altsaa de tre nævnte Skikkelser, da vilde man finde Plads for de af Dem foreslaaede og til en til, hvortil jeg vilde foreslaae Melanchton — thi for Calvin vilde man vel næppe bestemme sig, skjøndt han vist staaer os nærmere end Viklef.

De vil ikke finde det ubeskedent, kjære Hr. Etatsraad, at jeg engang spurgt i en Sag, hvori jeg ellers ikke vilde have følt mig kaldet at ytre mig, er gaaet videre end Spørgsmaalet.

Deres meget forbundne

B. J. Fog.

Markus og Lukas udgik derefter af Listen. Fog skriver endnu 22. August nedenstaaende, her meget forkortede Brev:

Kjære Hr. Etatsraad Meldahl!

For Deres Brev, hvilket jeg modtog i dette Øieblik, og for de interessante Meddelelser, det indeholdt om det i vort Land enestaaende Bygningsværk, der er faldet i Deres Lod at udføre, takker jeg Dem ret meget.

Men engang ved Deres Henvendelse kommen ind paa denne Sag, kan jeg ikke afholde mig fra endnu en Gang at udtale mig. *Lad dog Paulus komme bort fra den Omgivelse!* Thi vor Kirke maa gjøre Fordring paa at være Vor Herre Jesu Christi *almindelige*

Kirke og ikke en paulinsk. Det er Dem bekendt, at moderne Kritikere have villet gjøre Paulus til den egentlige Stifter af Kirken. Kritik er et luftigt Væsen, der snart henvæjres i den Vind, hvoraf den er opkommen. Men Bronze staaer sig. Klæd da ikke Kritikken i Bronze!!! Den sande Kirke støtter sig ikke paa een Apostel, men paa dem alle. — Hvad De fortæller mig om Kirkens indre Udstyrelse i billedlig Henseende, glædede mig meget. Jeg er ganske enig med Dem, at man ikke bør tænke paa at gjentage Christusfiguren fra Frue Kirke. Gjentagelser har altid noget fattigt ved sig.

Undrer Dem ikke over min Vidtløftighed. Kommer man først ind i en Sag, faaer den Interesse for En, og dette Foretagende er saa stort og sjældent, at man maa ønske, at Alt bliver paa det Bedste. —

Med venligst Hilsen forbliver jeg

Deres ærbødigst hengivne

B. J. Fog.

Paulus blev dog staaende, men Peter kom med, saa at han ikke blev den eneste Apostel; det varede overhovedet noget, før man kom til et endeligt Resultat, og paa det første Udkast er der 16 Statuer, men tilsidst blev der 18.

I et Par af Tietgens Breve til Meldahl støder man paa nogle af Overveielserne med Pastor Brandt, saaledes 8. Oktober 1883: „Calvin vilde være i fuldstændig Strid med „den glade Christendom“ og 15. Okt.: „Jeg talte igaar med ham om „Melanchton“, han har Intet imod Personen, men kun imod, at han vilde gribe forstyrrende ind i Rækkefølgen — idet han nødvendigvis maatte komme efter Luther og denne saaledes ikke komme til at slutte Rækken. Jeg synes, der er god Mening i den Tale“ og 27. Mai 1884: „Han udtaler sin Glæde over en „Hieronimus“ Figur, som han havde seet.“

Forhandlinger med Billedhuggerne gjorde ogsaa Forandringer, det var Hoffmann og Röhl Smith, der kom til at gjøre Elias og Johannes Døberen. Tietgen skriver 25. Juli 1884: „Pastor Brandt faaer nok sin Hyre med Billedhuggerne; Smith vilde idag reise efter ham til Jylland,“ og Brandt skriver til Meldahl, Tostrup Hovgaard, 26. Juli 1884: „Hvor nødigt Kunstnerne vilde bort fra deres gl. testamentlige Figurer, overbevistes jeg om, dels ved Samtalen med Hoffmann, men især ved at Smith opsøgte mig ved Hobro for

at tale om Sagen, og jeg tilstår Sm's Blidhed gjorde stærkere Indtryk på mig end H's Barskhed. Dertil kommer, at hvor gjerne jeg vilde have Apostlene fyldigere repræsenterede, har jeg fået lidt Frygt for, at Andreas og Jacob — især når de blev opfattede med hemmelig Uvilje — ikke kunde gjøre Fyldest. — Om en Uges Tid håber jeg at være i Kjøbenhavn og glæder mig til mundtlig at forhandle Sagen med Dem.“ —

Den endelige Liste over Statuerne oppe paa Kirken blev denne, der begynder til venstre over Hovedindgangen: Moses, Elias, Johannes Døberen, Peter, Paulus, Polykarp, Irenæus, Athanasius, Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Hieronimus, Benedikt af Nursia, Gregor den Store, Bernhard af Clairvaux, Wycliffe, Huss, Luther; og Statuerne forneden, hvoraf kun nogle bleve reiste i Meldahls Levetid: Grundtvig og Ansgar, Knud den Hellige, Hans Tausen, Peder Palladius, Jesper Brochmand, Kingo, Brorson, Hans Egede, Nordal Brun, Balle, J. P. Mynster.

„Under de økonomiske Vanskeligheder, jeg, som før omtalt, knugedes af, var det en stor Lettelse for mig, da jeg en Dag fik Besøg af Nationalbankdirekteur Levy, som paa sin beskedne Maade spurgte mig: „Sig mig, hvorledes kan man støtte Tietgen i hans smukke Foretagende med Marmorkirken?“ Jeg svarede: „Det kan man let. Vi staae ligeoverfor det store Spørgsmaal om Kirkens indre og ydre, plastiske Dekoration, og her gjælder det at vide, hvilke Midler vi have til vor Raadighed. Kunde man sikkre sig et Par hundredetusind Kroner, vilde vi være paa ret Kjøb.“ —

„Ja,“ svarede han, „jeg og nogle Venner ere villige til at hjælpe, men hvorledes?“ I Samtalens Løb formulerede jeg nu en Opfordring til at støtte Tietgen med et Beløb og henstillede til Levy, om han vilde gaae personlig rundt med den til sine Venner; og da jeg følte, at man her maatte tage kraftig fat, hvis man vilde naae et Resultat, det var værd at tale om, tegnede jeg mig øverst paa Listen med 5000 Kr. at betale i Løbet af fem Aar. Levy tegnede sig for det samme, og til Ære for Kjøbenhavns Handelsstand maa jeg fremhæve, at vi i Løbet af fjorten Dage fik samlet et Beløb af 140.000 eller 150.000 Kroner, som, da det senere kneb med at fuldføre den indre, maleriske Dekoration ogsaa blev anvendt til denne. Da der ikke havdes Penge til Vaserne paa den ydre Omgang, gav jeg selv den fornødne Sum dertil.“

Der foreligger en trykt Redegjørelse, Februar 1884, undertegnet af Nationalbankdirektør M. Levy og Grossererne E. le Maire og Georg Petersen til de Herrer og Damer, der have ydet deres Bidrag „til Kirkens kunstnerisk-plastiske Udsmykning, naar denne ved sin Fuldførelse, som antages at være naaet i Efteraaret 1888, skal kunne fremstaae i en Skikkelse, der svarer til Foretagendets skjønne, monumentale Karakter og blive til en sand Prydelse for vor Hovedstad.“

Der er indkommet 105.000 Kr., men der vil udfordres ialt 165.000 Kr. „ifølge den os af Bygmesteren med Bygherrens Samtykke forelagte Plan.“ Man tvivler ikke om, at Mange endnu ville yde deres Bidrag i Anerkjendelse af „de store Offre, en Enkelt har bragt og endnu vil bringe for at skjænke vor Hovedstad et for vort Land i sin Art enestaaende, monumentalt Værk.“ Opfordringen slutter med at sige, „at Bidragene ikke offentliggjøres, ligesom de ej heller blive bragte til Bygherrens Kundskab.“ —

„Statuerne ude paa Kirken ere udførte af Billedhuggerne Peters, Saabye, Röhl-Smith, Stein, Axel Hansen, Bissen og andre. Det er at haabe, at de otte, som endnu mangle forneden, og som skulde reises for Danmarks mest fremragende, kirkelige Personligheder, ligesom de fire Evangelister i Nischerne indvendig foruden Frontogruppen (Bjergprædiken) i en ikke altfor fjern Fremtid maa komme paa deres Plads, og at den sydvestre Pavillon-gruppe ud imod St. Kongensgade maa blive opført.“

„For at bevare Mindet om de arkitektoniske, decorative Dele af den oprindelige Bygning, dens Kapitæler m. m. har jeg opstillet disse Fragmenter i de beplantede Partier ved Kirkens fire Hjørner.“

„Hvad angaaer den indre Decoration, da er Skitzen til Apostlene i Kuppelhvælvingen gjort af Professor Olrik“ og efter dennes Død udført af Maleren Overgaard „et næsten livsfarligt Arbejde, der varede i 5 Aar“, skriver Meldahl, da han i 1894 indstillede Overgaard til Ridderkorset. „Alle plastiske Arbejder baade i det Indre og i det Ydre skyldes Billedhugger H. Chr. Petersen, som har udført disse ypperlige Ting — ligesom i sin Tid Billedhugger- og Stukarbejderne paa Frederiksborg — i utrolig kort Tid. Korset paa Alteret er udført af Architekt Garde, der ligesom Architekt Thonning var min trofaste Hjælper ved Kirkebygningen.“

„Udkast til Høialteret og Orglet optegnede jeg paa Landet

efter Studier foretagne i Venedig og Rom. Brystningen foran Alteret er fra en Barokkirke i Sydtyskland.“

Fru Meldahl fortæller, hvorledes Meldahl „paa Fortunen udarbejdede det ene Udkast efter det andet til Alteret og kom ned til mig i mit Kabinet og viste dem til mig, som Den, der først skulde kritisere dem, og hvorledes vi kasserede en ganske deilig Triumfbue over Alteret, fordi den vilde gjøre Kirken lille, og hvorledes saa en Dag den endelige Løsning kom — ikke for stor, ikke for lille, men stadselig nok til at danne Kirkens Midtpunkt.“ Det var 25. August 1893.

„Jeg havde havt isinde at anbringe en Kongestol i Buen i Pulpituret, men jeg savnede de fornødne Midler til en Trappegang og til den særlige Udsmykning af Balkonen og maatte nøies med at anbringe Kongestolen paa Nordsiden tæt ved Alteret.“

Tietgen skriver 1. Januar 1894, at Kongen udtalte det Ønske, „at den endelig blev saa simpel og lidt opsigtsvækkende som muligt.“

„Ligesom man i Midten af det 18de Aarhundrede havde anbefalet den runde Kirkeform som den mest tjenlige til protestantiske Prædikenkirker, saaledes var man i Midten af det 19de af akustiske Hensyn kommen til at fraraade Brugen af denne Form. Men da den her var givet, maatte jeg see at finde mig tilrette med den paa bedste Maade. En Række Forsøg, der gjordes med at anbringe Prædikestolen, førte til samme Resultat, som La Cour var kommen til ad theoretisk Vei, nemlig at der altid, hvor man end sætter Prædikestolen, i runde Rum vil fremkomme nogle døde Steder, og at de glatte, polerede Marmorflader i det nederste Parti og Kuppelens Hvælving maa bidrage til at skabe en stærk Resonans.“

„Ved at ophænge et Net af Traade paa Indervæggene og sprede et Net af fine Traade tværs over Kirken i halv Høide har man til dels opnaaet at svække Resonansen. Paa Galleriet inde i Kirken, som løber hen over Mellem-Hovedgesimsen, kan man iagttage, hvorledes Lyden føres rundt langs Væggene.“

„Under Opførelsen modtog jeg mange komiske Breve med Raad og Advarsler, særlig frygtede man for, at Kirken vilde blive altfor mørk og derved ubrugelig til Gudstjeneste. Ingen vilde troe paa paa en solid Kirke som den, der nu staaer. I Bladene drøftedes ogsaa ivrigt, hvad Navn Kirken skulde have, indtil jeg gjorde Ende paa Diskussionen ved at minde om, at Frederik V i sin Tid havde

givet den Navn, og at det altsaa var overflødigt at diskutere, hvad Frederikskirken skulde hedde.“

„Da jeg havde sat tofarvet Glas i Tambourens Vinduer, blev jeg behagelig overrasket ved at iagttage, at der fremkom en eendommelig Lysvirkning, idet Skyggen af, hvad jeg tillader mig at kalde Golgathas tre Kors, hver Dag vandrer rundt langs Indersiden af Tambourens Nordvæg. Dengang Kirken blev indviet, og Kongefamilien sad i Koret, viste et saadant Kors sig for Kongens og Dronningens Fødder.“

Tietgens økonomiske Vanskeligheder hørte aldrig op. Alb. Jensen skriver f. Ex. til Meldahl 25. Mai 1886: „Ved Kirken gaaer det, som De nok kan tænke Dem, stille, de 2 Pilastre ere oppe, og Pladsen reguleret ud, men ellers er der foruden Stenhuggerne ikke meget Liv.“ Derpaa 1. April 1887: „Etatsraad Tietgen venter jeg herved i Helligdagene, for at han kunde være klar over, hvad der mulig kunde gjøres iaar — det er *ikke* store Sager, lod det dog efter hans Udtalelser.“ Og 13. April: „Etatsraad Tietgen var her i Formiddag for at see paa Forholdene ved Portalen — han bestemte sig sluttelig til at udsætte Approbationen af Olsens Tilbud *lidt*, for lettere at holde Arbeidet igang i Sommermaanederne og eventuelt afvente Deres Hjemkomst paa et Tidspunkt, hvor han maatte kunne see lidt nærmere i sin Kasse, men i det Hele udtalte han dog, at han i de første 2 Aar næppe vilde kunne sætte noget større i Gang. Iøvrigt var han i ret godt Humeur.“ — 5. Jan. 1888 skriver Meldahl til Gosch: „Marmorkirkearbeidet gaar saa *smaat*. Tiden er gal i Retning af Penge her i Landet;“ og Tietgen skriver 23. Sept. 1892: „Kjære Meldahl, Paaske eller Pintse 1894 er tidsnok for Fuldførelsen baade efter de Planer, som jeg har, og de Indtægter, jeg har Udsigt til.“ Glad var Tietgen dog altid. „Det er forfærdelige Beløb, jeg hver Maaned trækker fra Tietgen, men han er lige glad og fornøielig at arbejde for i den Sag,“ skriver Meldahl til Gosch 3. Juli 1884, og 8. November 1890 skriver Tietgen til Meldahl, der er i Rom: „De overvurderer eller forvurderer min Andel i Kirkebygningen; jeg har aldrig følt det som en Byrde; tvertimod, jo mere broget det ser ud i andre Henseender, jo gladere blev jeg ved gaae en Rundtour omkring den, og ikke mindst nu, da den efterhaanden vinder mere Skikkelse, imorges vare 4 Figurer opstillede, og Frontonen skal være færdig.“ — Det svarer ganske til hvad Mel-

dahl i Foraaret 1894 skrev til sin Hustru: „Jeg har brugt den Mands *hele Formue* uden nogensinde at see et surt Ansigt.“ —

2 Gange maatte Meldahl til Tietgen afgive Erklæring om Arbeidet paa Marmorkirken som Svar til Finansministeriet, der vilde vide, naar Kirken blev færdig, idet 10 Aars Terminen var overskreden:

„Under Arbeidets Gang viste det sig,“ skriver Meldahl 3. Juli 1885, „at den ældre Del af Kirkebygningen var langt mere brøstfældig end fra først af antaget; meget store Partier maatte nedtages, og Gjenopførelsen var forbunden med exceptionelle Vanskeligheder og Udgifter, navnlig da det viste sig, at nyt Materiale ikke var til at faa, og at det ældre var saa brøstfældigt, at stor Arbeidskraft ofte gik tabt ved dets Benyttelse.

Disse Facta i Forbindelse med, at man her i Landet kun har et meget lille Antal Arbeidere, der kunne arbejde i Steen, førte til, dels at overføre Udførelsen af større Dele af Arbeidet paa Værkstederne i Faxe, dels at faa nye Brud og Værksteder i Gang i Sverrig.“ Det forsinkede og vanskeliggjorde i høi Grad Arbeidet, at disse Værksteder laa saa fjernt, og desuden har man maattet føre Forhandlinger Europa over for at komme til Klarhed med Hensyn til Priser og Leveranceforhold, og Meldahl maatte selv i samme Anledning reise til Carrara, Frankrig og Norge.

„Det, at forme Alt kunstnerisk tilrette ved en saa stor Opgave, hvor der navnlig var den Vanskelighed, at noget Ældre, paabegyndt efter en saa stor Form, at Staten ikke mægtede at gjøre det færdigt, nu skal passes sammen efter en helt ny og modificeret Plan, samtidig med, at man saa at sige skal skabe de Kræfter tilrette, som skulle anvendes — det alene fordrer megen Tid til Tegninger, Modeller, Prøver, Beregninger m. m., men naar man samtidig skal opføre en saa stor, hvælvet Kuppel, som skal bæres af en Underdel, der er opført af blandet Materiale, maa der gaas meget langsomt frem.“

I den anden Indberetning 10. December 1890, fremhæver Meldahl, at Arbeidet „gjentagende har været standset dels ved den lange Murerstrike i dette Aar, hvorved dettes bedste Arbeidsmaaner gik tabte, og dernæst ved et særligt Uheld med en Stenleverance fra Udlandet. Men naar det erindres, at det her dreier sig om Opførelse af en muret Sten-Kuppelkirke, hvis Spænding er saa stor, at den er den 6te i Rækken i Europa, og at dette sker her i

vort lille Land, hvor den Art af monumentale Foretagender ere saare sjældne Undtagelser, og hvor man altsaa gradvis maa oplære alle Kræfter, der udfordres, saa er det saa naturligt, at Arbeidet skrider langsomt frem, ifald man ikke vil udsætte sig for, dels at Arbeidet bliver usolidt eller dels helt mislykket i Udseende.“

Meldahl berører endnu, hvorledes man under store Forhold i Udlandet har brugt 50—400 Aar for at fuldføre Kirkebygninger, og at f. Ex. Peterskirken har Dele i det Indre, som endnu kun ere udførte i malet Papir paa Lærred, og store Partier, som kun ere udførte i tarveligste Puds, der nu gradvis erstattes med den endelige Marmorbeklædning. —

„Jeg drister mig til at paastaae, at der saavidt mig bekjendt ikke i Udlandet er opført nogen Bygning, hvor man overfor Spørgsmaalet om Vands Indtrængen i Fuger og Sprængning ved Frost, der, hvor Varme og Kulde bringe Fuger til at aabne sig, har tænkt bedre og offret saameget som paa Marmorkirken. Men at dette ogsaa har hidført særlige Udgifter og særlig Tidsanvendelse, er en Selvfølge.“ Tilsidst udtaler Meldahl endnu: „Jeg troer, at man kjender mig saameget, at man veed, at det ikke ligger i min Natur unødvendigen at forhale et Arbeides Fremme, og at, naar jeg raader til at tage det med Ro, saa er der vægtige og gode Grunde, som tale herfor.“ —

„Jensen var min trofaste Hjælper i Alt.“ Et Brev fra denne 24. December 1892 til Meldahl, der havde sendt ham sin Portrait-medaille (modelleret og skjænket som Vennegave af Stein), viser det smukke Forhold imellem dem:

„Jeg sender Dem min bedste Tak for den modtagne Medaille og ledsagende Brev, som jeg i høi Grad paaskjønner som kjærkomne Minder om et Samarbejde, der forhaabentlig vil strække sig gennem mange Aar endnu, men hvor kun De og aldrig jeg har været den Ydende, og hvorfor jeg kun kan føle den største Taknemlighed.“

Tietgen skriver 27. April 1893 til Meldahl om de to Figurer af Stein og Bissen, der staa paa hver Side af Hovedportalen: „Ansgar synes jeg godt om, derimod ikke Grundtvigs Stilling med Hænderne foldede.“ Professor, senere Biskop, Fr. Nielsen, der efter Brandts Død var traadt til som Raadgiver og forestod Indsamlingen til Grundtvigs Statue, fandt derimod denne Figur udmærket. Stein selv skriver til Meldahl 16. April 1893, han omtaler flere af sine

Arbejder og fortsætter derpaa: „Meest glæder jeg mig over *Ansgar*, som jeg nu er ifærd med i $\frac{1}{4}$ Størrelse. Ogsaa dette Arbejde kan jeg takke Dem for, kjære Ven. Baade Tietgen og Fr. Nielsen have været hos mig og været fuldkomne fornøiede over Skitzten.“ 1. September 1894, da der i Nationaltidende har været anket over, at Benediktinermunken Ansgar var fremstillet i endda ikke helt korrekt Franciskanerdragt, skriver Fr. Nielsen til Meldahl: „Stein vilde give en idealiseret Munk. Hvis det kan forsvares, hvad jeg iøvrigt ikke mener, at fremstille en idealiseret Skikkelse af Middelalderens Munkevæsen og kalde ham Ansgar, er Figuren ikke ilde. Kun som *historisk Kunst* er den jo temmelig daarlig.“ Stein har særlig holdt af sin Ansgar, som ogsaa er bleven kaldt en af hans smukkeste Statuer. Den staar i Baggrunden paa det Portrait af Stein, som Udstillingskomitéen senere lod Knud Larsen male.

„Frederik Nielsen hjalp mig ved at angive, hvilke Skriftsteder og Symboler der skulde anbringes i Kirken.“ Th. Stein bemærkede forøvrig en Gang: „Paa Bygninger er det ikke Inskriptioner, men Skulptur, der skal tale.“

„Som et Bevis paa hvorledes man, naar man kun raader over ringe Midler, maa see sig om i Europa for at skaffe det fornødne Kirkeinventar til en stor Kirke, skal jeg anføre, at Sølvstagerne paa Alteret (kjøbte for Fru Jacobsens Penge) og Broncecandelabrene ere fra Berlin, den ene Kandelaber gav Grosserer Holmblad; det lille Broncekrucifix med tilhørende Broncestager købte jeg fra en af Venedigs nedlagte Kirker for Fru Holmblads Penge.“

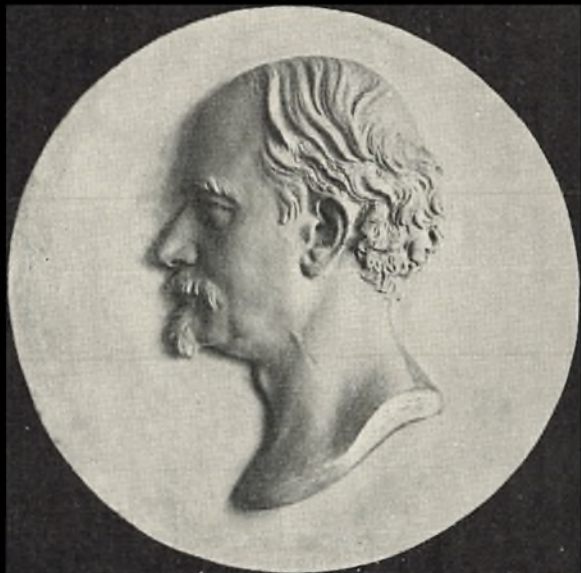
Senere, efter Kirkens Indvielse, skriver Meldahl 27. August 1894: Kjære Tietgen. Michelsen bad om som Gave fra sig og Hustru at maatte give Nadveræsken og Kanden til Daaben. Denne er i Arbejde og er efter en paa Rosenborg fra Christian d. 6. Tid. Æsken er færdig. Det var ham en sand Glæde at yde de Dele.

Deres hengivne

F. Meldahl.

Tietgen har paa Brevet noteret: Tak!

„Da Spørgsmaalet om Tilveiebringelsen og Placeringen af Døbefonten fremkom, yttrede Tietgen, at Directeur Hagemann og hans Svoger, Fabrikerier Jørgensen, havde isinde at forære en saadan til Kirken. Da jeg antog, at man vilde følge gammel Vedtægt og kon-

A. og F. MELDAHL 1892
Medailloner af Th. Stein

ferere med Kirkens Bygmester om denne Sag, og da jeg alt flere Aar i Forveien havde talt med Professor Peters om Opgaven og modtaget en smuk Skitse af ham, to Engle, som bære Døbefonten, der var i Overensstemmelse med Kirkens Stil, tillod jeg mig at henstille til Directeur Hagemann, om han ikke en Dag, naar han som sædvanlig gik forbi Charlottenborg, vilde see op til mig, for at jeg kunde vise ham, hvad jeg havde tænkt mig. Han kom imidlertid ikke, og Tietgen lod mig vide, at han var bleven stødt over min Opfordring, hvad jeg ikke kunde forstaae, da man dog ikke godt kan gaae ud i Byen med en skrøbelig Lerskitse. De to Herrer lod nu Billedhugger Sinding modellere en Skitse, som man derefter anmodede mig om at see. Jeg fandt den underlig theatralisk og ikke svarende til Kirkens Stil, en Anskuelse, der saa vidt jeg troer, siden er bleven almindelig godkjendt. Der opstod senere en kjedelig Avisfeide, idet Sinding forlangte, at hans Døbefont for at tage sig ud, skulde opstilles ved Siden af Alteret og staae paa et ophøiet Stade med flere Trin, et Forlangende, som hverken Tietgen eller jeg af kirkelige og praktiske Grunde kunde gaae ind paa, da vi Begge vare enige om, at Prædikestolen burde staae imellem Døbefonten og Alteret. „Døbefontens Anbringelse umiddelbart ved Indgangen,“ skriver Tietgen til Meldahl 31. August 1893, „er næsten en Troes Artikel blandt Grundtvigianerne, saa det vil holde haardt at faae den flyttet.“ —

„Sindings theatraliske Opfattelse gik endog saa vidt, at han forlangte, at der paa Hvælvingen ved Siden af hans Døbefont skulde anbringes en lysende Stjerne, som Daabsenglen kunde pege paa.“

„Af Hensyn til Giverne støttede Tietgen mig ikke i denne Avisfeide, der fra Sindings Side opløste sig i Vrøvl, ja fandt det endogsaa urigtigt af mig, at jeg værgede mig imod dette ubeføiede Angreb.“

Tietgen skrev ellers om den til Meldahl 31. August 1893: „Det er en kjedelig Historie med den Døbefont, og det bliver galt, hvad man saa gjør. Naar den nu bliver støbt i Bronze, er det mit Haab, at den fordufter i Rummet, — eller at Sinding opgiver den, naar han ikke kan faa den tilveirs.“

Rimeligvis har Meldahl ikke vidst, at Tietgen for at fuldføre Kirken maatte laane Penge ogsaa af Konferensraad Jørgensen, og da denne og Hagemann saae Tietgens store Besværligheder, fattede

de, paa Fru Jørgensens Forbøn, Medlidenhed med ham og bestilte Døbefonten. —

„En særlig Glæde var det for mig, da Tietgen fulgte mit Raad ikke at indlægge Gasledninger, men strax at optage den elektriske Belysning, som pryder Kirken i saa høi Grad. Dengang var dette jo noget ganske Nyt.“

„Kirkens Opvarmning og Ventilation blev projekteret og udført godt og billigt af Kaptain Reck.“ 6. Juli 1892 skriver Meldahl til Frederik Nielsen: „Jeg har nu fundet en Form for Opvarmningen, hvorved vi helt spare den saa kostbare Kjælder under hele Kirkens Indre og blot nøies med Varmecanaler langs Pillerne og Varmeovne langs de omløbende Corridorers Vægge. Det sparer Tietgen mindst 30.000 Kr.“ 30. August forelægger Meldahl Tietgen to Forslag til Varmeapparatet og skriver om det ene af dem, det, der aabenbart blev antaget: „Kjære Tietgen, jeg erkjender, at (y) er mindre stor-slaet, men troer, at denne Form ikke vil skade Udseendet, og Mer-udgiften, 2000 Kr., skar mig i Hjertet, da De har Udgifter nok. — Alt det gamle Marmor kommer os nu til Nytte til Kjælderens. — Vi søge nu at sælge Stilladstømmeret efterhaanden, som det kommer ned.“ —

„Sluttelig skal jeg bemærke, at der under hele Arbeidet kun kom en eneste Mand til Skade, idet han mistede Synet ved et Fald fra ringe Høide.“

13. Juli 1894 skriver Edv. Holm til Meldahl fra Vedbæk: „Det interesserede mig naturligvis meget at læse, hvad De skrev om Marmorkirken. Ja, jeg kan godt forstaa, at De føler Dem noget trykket af Vanskeligheden ved at føre Opgaven helt igjennem, saaledes som De kunde ønske det. Den pekuniære Side af Sagen, der i Frederik V's Tid var ødelæggende, har ved Byggeforetagendets sidste Stadium i det hele ikke undladt at volde Bryderier, saaledes som det har været naturligt nok, da Tietgen i Virkeligheden ikke har kunnet kaldes en Rigmand i synderlig stor Stil. Men alligevel har De Grund til at være glad over Resultatet, som det er. Jeg har saa tidt i dette Foraar, naar jeg passerede igjennem Bredgade paa Veien til og fra Udenrigsministeriet, glædet mig over det harmoniske Indtryk, som Kirken og dens Omgivelser gjøre. Det bidrager væsentlig til, at man i det mindste i en Del af Bredgade har en vis Storstadsfornemmelse, som man ellers har saa lidt af i Kjøbenhavn.“

Og dertil kommer saa Kuppelens smukke Linier, der gjøre den til en Prydelse for Byen, hvor man saa ser den. Forhaabentlig vil, hvad der mangler, nok komme efterhaanden.“ —

„Da Kirken var færdig, besøgte den af Kongefamilien, og Kongen steg, fulgt af Tietgen, op til det øverste Lanternegalleri og skrev sit Navn der.“

„Den 19. August 1894 blev Kirken høitidelig indviet af Sjællands Biskop, Fog, i Nærværelse af hele Kongefamilien.“

Fru Meldahl skriver: „Den Dag staaer for mig som en af de gladeste, jeg har oplevet. Mange Aars Arbeide og de Kampe, hvori jeg med Liv og Lyst havde deltaget, saavidt mine Evner strakte til, vare nu tildels afsluttede med en Triumf for Tietgen og for min elskede Mand, af hvem jeg var saa stolt.“

Det var ogsaa en smuk og eiendommelig Høitidelighed, til Trods for forskjellige Episoder, der kunde virke distraherende. Det var saaledes den første, offentlige Leilighed, hvor Medlemmer af Ministeriet Reedtz-Thott optraadte; det var udnævnt 1—2 Uger iforveien, og som den politiske Situation forelaa, maatte man uvilkaarlig tænke paa: Hvor lang Levetid faaer vel dette Ministerium?

Der var forøvrig en Del tomme Pladser, da Tietgen havde sendt adskillige Billetter til Folk, der vare paa Landet, og som derfor ikke havde faaet dem; Dørene aabnedes da, saa at de nærmeste Udenforstaaende kunde komme ind bl. a. Medlemmer af Vartov Menighed. Den sædvanlige Præsteprocession fandt ikke Sted, formentlig fordi det var en Privatmand, der eiede Kirken og selv overgav den til den danske Stat.

Indledningspsalmen „Aand over Aander“ og Slutningspsalmen „Jeg veed et lille Himmerig“ vare de to, som Tietgen i sin Drøm havde seet paa Kirkens Tavler. For at denne Drøm skulde virkeliggjøres, var han ogsaa fast bestemt paa at holde en Tale i Kirken, før Alteret var indviet. Man kunde være bange for, at dette skulde virke stødende, men det gjorde det ikke. Han traadte frem i Koret og talte kort, rolig og værdig: Om faa Aar er det halvandet Aarhundrede, siden Grundstenen til denne Kirkebygning blev nedlagt omtrent paa dette Sted med Patriarken Jacobs profetiske Ord: Denne Sten skal blive et Guds Hus, — og om faa Øieblikke vil Spaadommen opfyldes.

Jeg takker Herren, som byggede Huset og skærmede alle dem,

MARMORKIRKEN

som deltog i det ofte farefulde Arbeide, saa at intet Uheld hændte ud over, hvad Livets almindelige Gerning medfører.

Jeg takker vor allernaadigste Konge, fordi han tillod mig at fuldføre den af Hans og Hendes Majestæt Dronningens Stamfader paabegyndte Gerning. Tidernes Ugunst hindrede dens Udførelse som Kongeminde om den sidste Kongeslægt; det være da nu et Folkeminde om den nye Kongeslægt, som beklæder Tronen i Danmarks Rige og i andet Led i Europas ældste og mægtigste Stater. Gud skærme Kongen og hans Slægt!

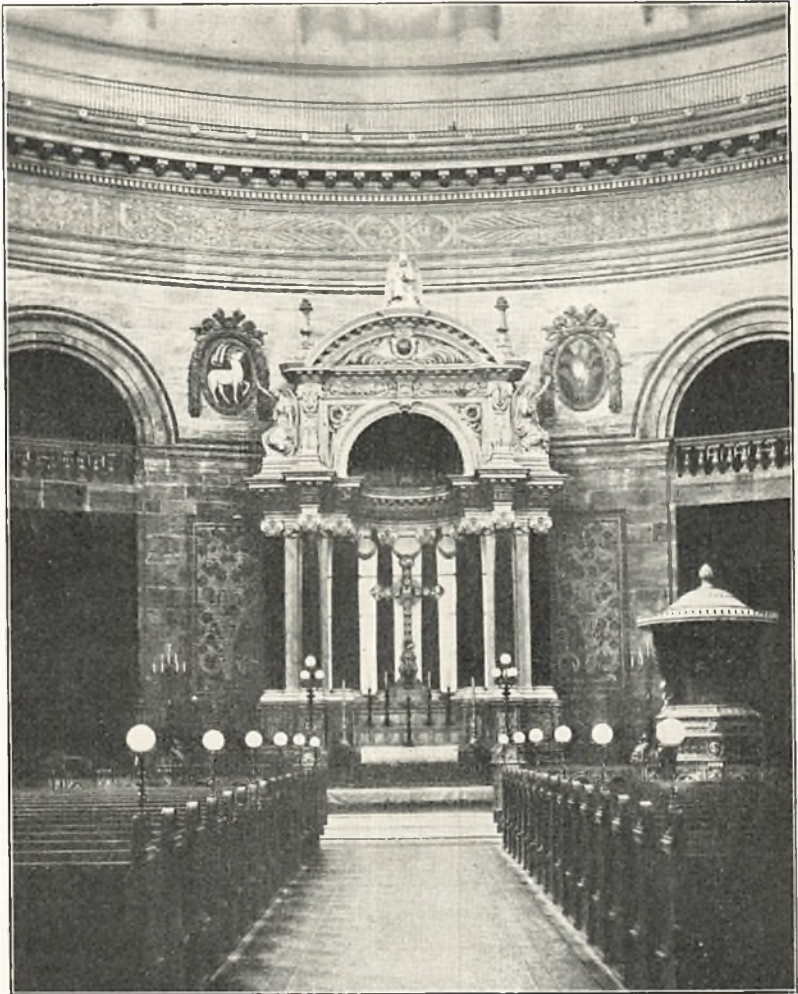
Jeg takker alle, som har fremmet dette Arbeide i Aand eller Gerning, ved Bøn eller Tanke, og da først Bygmesteren, som med aldrig svigtende Iver og Omsigt gjorde dette Arbeide ogsaa til sin Livsgerning, og for hvem det vil blive til evig Hæder, — alle Medarbeidere med Aand eller Hænder, som deltog i Arbeidet, for den Nidkærlighed, hvormed de udførte deres Gerning.

Jeg takker dem, som skænkede Døbefonten og Alterbordets Prydelser, og dem, som baldyrede Korets Tæpper, dem som smykkede Kuppelens Hvælving med de hellige Apostle og Bygningens Tinder og Indgang med Kirkens Stormænd — dem, som sendte Kobber til Kuppelens Tjælden, reiste Korset over den og gav den sit Gyldensmykke, til alle og enhver sender jeg min Tak, og naar Kirkens Klokker

„Kalde paa gammel og ung,
mest dog paa Sjælen træt og tung,
syg for den evige Hvile, —“

da give Gud sin Naade til, at Sjælen her maa finde Freden til den evige Hvile! —

Biskop Fog, der fungerede med stor Værdighed, „ingen katolsk Prælat kunde have gjort det bedre,“ skriver Fru Meldahl, „havde til Text for sin Indvielsestale valgt Lukas 14,28, et Bibelsted, der gik ud paa, at det var en Daare, som naar han vilde bygge, ikke beregnede iforveien, om han var istand til at gjøre sit Hus færdigt — altsaa et Hib til Kong Frederik den Femte!“ Biskoppen berørte i sin Tale, hvorledes Kirkens Bygherre havde fuldført mangt et verdsligt Foretagende, der har givet Brødet til mange Mennesker, og nu ogsaa vilde fuldføre dette kirkelige Værk til Guds Ære, og hertil knyttede han til sig en Bygmester med dyb Kunstsans, der med ham deler Æren for dette skjønne Værk. Vi bede

MARMORKIRKEN

Gud om, at han vil modtage dette Hus som et Vidne om, at der her i vor Stad ei blot leves for Handel og Haandværk, for Kunst og Videnskab, men ogsaa for det, der fører opad til ham og hans evige Rige ved Jesus Kristus. Vi takke først og sidst Herren, fordi Huset ikke længere er en Ruin til Spot og Haan for dem, som gik forbi, men et herligt Vidnesbyrd af Menneskehaand om, at vi er kaldede til Tilbedelse af den levende Gud.

Pastor Monrad, der var en ligefrem monumental Skikkelse, havde til Text for sin Tiltrædelsesprædiken 1. Kor. 13,1—3. Han endte sin Tale med at betone, at denne Kirke og Slægt efter Slægt, der vilde samles i den, hele Fremtiden stod i Guds Haand, efter hans Raad kan der falde Skumring paa efter de lyse Dage, og der kan fare Storme frem, hvis vældige Magt kan synes at ryste Jorden i sine Fuger.

Da Pastor Monrad derefter fremsagde Trosbekjendelsen, hvilket dengang endnu fortrinsvis var en grundtvigiansk Skik, forbausedes ialfald de, der sad noget nede i Kirken, ved det Mærkelige, at hele Menigheden reiste sig, og kun Kongefamilien, der sad til Høire i Koret ligeoverfor en Række Præster, blev siddende; flere af Kongens Følge reiste sig dog i Baggrunden. Senere erfarede man, at Biskoppen og Stiftsprovst Paulli vare blevne siddende, vel som Protest mod Grundtvigianerne, og at Kongen saa havde rettet sig derefter.

„Da jeg bagefter i Tietgens Bolig traf Kongen, som var taget derhen strax efter Indvielsen for at hilse paa Tietgen, sagde han mig hjertelig Tak for mit Arbeide — omtrent den eneste Tak, jeg nogensinde har modtaget. Men det er ligemeget: Takken og Glæden har jo ligget i Arbeidet, i det Løftende, der ligger i at løse en saadan Opgave, som Saamange i Forveien havde forløftet sig paa.“

Amtmand Bille (tidligere Redakteur af Dagbladet), der var med ved Kirkens Indvielse, skrev, Holbæk, 21. August 1894:

Kjære Meldahl!

Jeg har sendt Tietgen og hans Hustru en Lykønskning i Anledning af den skønne Høitidelighed i Søndags. Men jeg føler det tilige som en Pligt og en kjær Pligt at sende en tilsvarende Lykønskning til Dem som Kirkens Bygmester. For en dansk Arkitekt er det en sjelden, en næsten enestaaende Lykke at kunne knytte sit Navn til et saadant Monumentum ære perennius og at vandre over i Kunsthistorien med en saadan Slutsten paa en lang og betydningsfuld Virksomhed. Jeg under Dem af mit ganske Hjerte denne Lykke; den er ingen Lotterigevinst; men Lønnen for et langt og ihærdigt Arbeide.

Med ærbødige Hilsener saavel fra min Hustru som fra mig selv til Fru Kammerherreinden er jeg

Deres hengivne

Bille.

Meldahl har paategnet Brevet: „Min varmeste Tak! *F. M.*“

Nogle Uger efter skrev Pastor Monrad til Meldahl (i Anl. af Kirkens vanskelige, akustiske Forhold) og ender Brevet saaledes: „Jeg kan ikke slutte disse Linier uden at udtale min Beundring for det skønne Kunstværk, hvis ædle Linier og Former daglig fryder mit Øie og fylder Sindet med Velbehag — naar jeg færdes i den smukke Kirke.“

Alteret, der efter Tietgens Ord „er saa kjønt, som det er“ og ikke maatte forandres, havde der ikke været Raad til at gjøre af Marmor, hvilket ialfald dengang saaes temmelig tydelig. Meldahl trøstede sig med, at Manglerne nok vilde blive afhjulpne i kommende Aarhundreder. Tiden har ogsaa allerede hjulpet, ligesom ved Harsdorffs Kolonnade paa Amalienborg, hvor Ingen tænker paa, at den er af Træ, og Frue Kirke med dens pudsede Træloft, Træsøiler og pudsede Vægge.

„At tilveiebringe, hvad der endnu mangler, nemlig den fjerde Hjørnepavillon, de fire Evangelister i det Indre, den danske Kirkes Stormænd i det Ydre, og Frontonrelieffet i Portalen maa man, som jeg tidligere har udtalt, overlade til Fremtiden, men dette er maaske et forfængeligt Haab i en By, som i næsten et Aarhundrede har kunnet finde sig i at see de tomme Nischer og Frontoner paa det gamle Raadhus og Slotskirken.“

„Det har været en svær Opgave uden rigelige Midler og ofte og i lange Tider under Indtrykket af svigtende Midler at holde Idealet oppe og vedholdende arbeide videre. Selv kunde og kan jeg see alle Mangler — bedre end Andre. Men de væsentligste ere Følgen af Følelsen af, at Midlerne, Pengene, svigtede.“

Meldahl skrev 6. September 1891 til Grev Rosen i Stockholm, (der i et Brev 3. September havde omtalt et Billede, han kæmpede med som „den fatala Sfinxen“): Naar De kommer hid, saa maa De lade mig faa Glæden af at vise Dem min Sfinx „Marmorkirken“. Nu begynder dette mit „Schmerzenskind“ at vise sig, og jeg troer, at det dog er blevet til et festligt Moment i Kjøbenhavn.“

Rosen, der kjendte Kirken fra gjentagne Besøg i Kjøbenhavn, skriver 24. Januar 1895: „Jag har med sannt nöje erfarit, att Kammerherren nu fullbördat sitt sednaste storverk „Marmorkirkens“ komplettering, och gläder jag mig åt att en gång få se dette intressante arbete; intressant liksom Frederiksborg — såsom en yttring både af *dansk konst* och af dansk *Mæcenatskap*.“ —

I 1896 udgav Meldahl et stateligt Værk „Frederikskirken i København, saaledes som den blev projekteret i det XVIII Aarhundrede“. Blandt dem, hvem han forærede et Exemplar, var Troels Lund, der 1881—85 havde holdt Forelæsninger paa Akademiet over Historie og Kulturhistorie. Troels Lund skriver 26. Januar 1897:

Kjære Hr. Kammerherre!

Min hjerteligste Tak for den udmærket smukke Bog, som De har været saa venlig at forære mig. Jeg maatte jo strax i Lag med den og seer til min store Glæde, at det Sjeldne er faldet i Deres lykkelige Lod: at udgive et Værk, der lover saa meget og dog holder endnu mere. Det er noget for enhver Forfatter inspirerende i at være Vidne til sligt.

Men naar jeg saa tænker paa, at Deres Værks første Bind staaer i Sten kun et Par Skridt herfra henne paa Marmorpladsen, tilstaaer jeg ærlig, at De ganske har forrykket mine Begreber om at være „Forfatter“. Det begynder at svimle for mig.

Der er kun eet Udtryk, der sammenknytter alle mine Følelser baade som almindelig dansk Mand og den, hvem De har hædret med Gaven — det er:

Deres taknemmelige

Troels Lund.

Ved Meldahls Død skrev Architect V. J. Mørk Hansen: „Marmorkirkens Fuldførelse 1878—94 var et Storværk. Kirkens Kuppel er blandt de skjønneste i Europa, se den f. Ex. fra Østbanegaarden, hvor fornemt og let den hviler over Byen, og se paa det smukke arkitektoniske Billede inde fra Amalienborg Plads.“ Og Architect Carl Brummer: „Marmorkirken, som med sin herlige Kuppel i saa høj Grad forskjønner Byens Silhuet. Man skal reise langt for at finde en skjønnere Barokkuppel, selv i Kuplernes By, Rom, staaer kun en over den, nemlig selve San Pietro.“

I sine Mindeord 30. Oktober 1901 i „Architekten“ om „Tietgen som Bygherre“ skriver Meldahl: „Den store Tillid, han viste sine Bygmestre, virkede tilbage paa disse, saa at de overalt søgte at hjælpe ham og hans Foretagende med den rette Sparsommelighed; og kom der alligevel Overskridelser, da var der ikke nogen Gnaven-

hed eller Ufred at spore hos ham, men tværtimod altid den største Hjælpsomhed til at klare Vanskelighederne. Man skiltes derfor aldrig fra ham i Misstemning. Han blandede sig heller ingensinde i Detaillerne, som saa mange Dilettant-Bygherrer desværre have for Skik.

I de ca. 18 Aar, i hvilke jeg som Marmorkirkens ledende Bygmester blev hædret ved hans urokkelige Tillid, modtog jeg kun Opmuntring til stadig at søge at tilvejebringe den i Forhold til hans pekuniære Evne smukkeste Løsning, og enhver ny Tanke, der hjembragtes fra mine Reiser, blev modtaget med Tak og Anerkjendelse selv i de for ham saa trange Aar. Hvilken Glæde var det ikke for os Alle, naar vi saa ham vandre hen til Kirken for der efter mange bitre Timer at søge Adspredelse ved at følge med i Arbeidet, og hvem kan tænke sig en fornøieligere Bygherre end han, naar man var naaet til de forskellige Stadier i Opførelsen, Spirets Reisning eller Fuldførelsen af det Indre. Hvormange Bygherrer have været saa vækkende med i Arbeidets enkelte Dele? Og om Udgifterne end vare store, omtrent 1¼ Million Kroner, saa hørtes der dog aldrig et uvenligt Ord eller saas nogen mørk Mine.

Det forekommer mig at være en smuk Tanke, naar dette Tidsskrift ogsaa har ønsket i sine Spalter at mindes Tietgen som Bygherre. Thi der var han høiadelig som Faa! —

„Den skønne Kirke, som Marmorkirken er og vel af alle erkendes at være,“ skrev Medlem af Frederikskirkens Menighedsraad, Direktør Jensen-Sønderup ved Tietgens Hundredeaarsfest, og „det skønne Kirkerum“, som man ogsaa læser, naar en Avis omtaler et Bryllup i Marmorkirken, — saaledes er vist nu „Folkets Røst“.

Derimod blev Kirken af gode Grunde ikke det, der som et Ideal fra Sofiekirken havde foresvævet Meldahl, da han først i 1860erne skrev til sin Hustru, der var i Besøg hos Familien i Altona: „Jeg kunde have Lyst til at bygge en Kirke i Blankenese eller helst en stor i Altona. See at faa Georg til at interessere sig derfor. Jeg skulde bygge en Kirke, der skulde standse Aandedrættet for hver Indtrædende. Ja, jeg troer, Gud forlade mig min Selvtillid, at jeg, naar man gav mig *mange Penge* — skulde kunne tvinge Folk til at synke ydmyg paa Knæ, strax naar de traadte ind ad Døren — men jeg skulde da have mange Penge, thi for at frembringe den Virkning maa der uhyre Størrelser og Guld og Farvemosaik.

Det enkelte Menneske maatte føle sig lille og dog opløftet stemt — samt møde saamegen Harmonie og Udvikling, at Critikken blev borte. — Lys og Halvmørke maatte veksle igjennem Rummet, og kun uhyre, runde, svulmende Former møde Øiet, thi paa enhver kantet Form er en Grændse, hvor Tanken gjør Holdt.“

CARL FREDERIK TIETGEN
OG LAURA TIETGEN

I.

Meldahl og Tietgen have i mange Retninger været som skabte for hinanden, og de satte hver paa sin Maade deres Stempel paa Kjøbenhavn. „Meldahl og Tietgen, det er Kjøbenhavn!“ sagde den rige Randers Grosserer Ankerstjerne, ogsaa en selfmade Mand, i en Skaaltale, da Meldahl var hans Gjæst ved en Herremiddag i Julen 1892, under et Besøg hos sin Svigersøn, der var Borgmester i Randers.

Foruden ved Marmorkirken arbejdede Meldahl og Tietgen sammen i det Kjøbenhavnske Byggeselskab. Efter at Bille i 1876 var frattraadt som dettes Direktør — han beklager senere, at han overhovedet havde taget denne Plads — skriver Meldahl 11. August 1876:

Kjære Etatsraad Tietgen!

Da jeg nærer nogen Frygt for, at hele min Stilling til Byggeselskabet nu misforstaaes, saa maa jeg dog fremhæve, at jeg betragter det *som et Offer fra min Side* at indlade mig paa denne Overgangstid og dette hele Direktørforhold. Thi mine Kræfter kunne baade finde en bedre og mere indbringende Anvendelse, samtidig med at jeg fritages for at slide paa en Række af høist byrdefulde og kjedsommelige Forretninger.

Jeg har antaget det som *min Pligt* at blive ved; dog saaledes, at jeg faaer al den Lettelse gjørligt er, og her stoler jeg paa, at De og Holmblad nu ere saa venlige at ordne Regnskab- og Kassererforholdene saaledes, at jeg ikke ødelægges af den Art Sorger.

Det er min Tro, at vor Forretning, saaledes som antydet fra flere Sider (ogsaa fra Billes) kan og bør kunne gaae uden saa dyre Tillægskræfter som Bille og mig.

Den største Vanskelighed kommer herefter til at ligge i at faa den aarlige Vedligeholdelse ned til et Minimum, og her gjælder det at finde den rette Mand til at holde igjen med Løfter og Conduc-tøren i at faae alle Arbeider til at blive billigt og godt udførte samt snakke Leierne tilrette med at nøies med lidt.

See Alt det, det skal jeg nu til at ordne. Tro De mig, det er et rent Helved at gaae ind til. — Jeg har destoværre altfor stor Er-faring i den Art af Sager. Hu-Ha.

Deres hengivne
F. Meldahl.

Et andet Hjertesuk er der i et Brev fra Meldahl til Tietgen, Neuenahr, 20. Mai 1879: „Jeg glæder mig over at see en Mulighed til, at vi i Løbet af dette Aar have alle vore Grunde solgte. — Gid vi havde solgt en Deel af Eiendommene blot for den Pris, de staae os i!“

„Vor Samvirken i Byggeselskabet var tillidsfuld, god; Tietgen gennemførte mine to Converteringsideer paa enestaaende Maade, hvorved vi reddede Selskabet. Først ved at jeg fik Actionair Capital til 2. Prioriteter mod halvt rede Penge og halvt Actier — Der-næst at vi fik de mindre Prioritetslaan, hvorved vi indfrieede det store 3 $\frac{1}{2}$ Procentlaan, saa at vi kunde sælge gradviis Eiendommene.“

Ogsaa Liebe berører Byggeselskabets Vanskeligheder i flere Breve til Meldahl og skriver 22. Januar 1881:

Gode Etatsraad Meldahl!

Man har spurgt mig, om jeg vilde sælge mine Byggeselskabs Actier, og jeg har dertil svaret „Nei“ allerede af den Grund, at jeg gaaer ud fra, at Bestyrelsens Medlemmer alle blive ved at holde sammen, idetmindste til det Modsatte lydeligen er udtalt.

Deres hengivne
C. Liebe.

I et Byggeselskabs Brev skriver Tietgen til Meldahl, 5. Marts 1881: „Vi maa blot holde sammen og holde Ørene stive.“

Udbyttet af Aktierne varierede 1873—1911 med 5—0—3—3 $\frac{1}{2}$ —4—4 $\frac{1}{2}$ —4 pCt.; 1876—78, da Udbyttet var 0, henlagdes ca. 200.000 Kr. til Reservefond. De sidste 22 Aar var det 4 pCt. hvert Aar.

„Stiftelsen af det Store Byggeselskab“, fortæller Fru Meldahl, „havde yderligere bidraget til at knytte Tietgen og Pater sammen. Hans Fortjeneste var det, at der kom Orden i Tingene. Pater standsede ogsaa Tietgen, der vilde have udvidet Selskabets Virksomhed endnu mere, og hindrede, at der blev kjøbt større Arealer. Nogen indbringende Spekulation, som Pater havde ment, at det skulde blive, var det ikke. I mange Aar plagedes Pater af Tanken om at sælge Hotel d'Angleterre; eller i det mindste at faae det bortforpagtet til en dygtig Mand og paa fordelagtige Vilkaar. Han gjorde Alt, hvad han formaade, for at skaffe Gjæster ind i Hotellet, at overtale Folk til at holde Gilder der og skaffe Kunder til de Butikker, som indrettedes i Selskabets Eiendomme. Det var et bestandigt Mareridt, som Tietgen der havde skaffet ham, og vel at mærke, uden at den pekuniære Fordel stod i rimeligt Forhold til Arbeidet og Ubehagelighederne. Thi vel havde han en lønnet Direktørstilling, men han ydede ogsaa en umaadelig Mængde Arbeide.“

I 1889 havde Hotellet mistet sin * i Bædekers Reisebog, og Meldahl maatte korrespondere med Karl Bædeker, der bl. a. oplyste, at en paalidelig Mand havde kaldt det „unangenehme Actienbude“, men dog kunde melde, at Hotellet igjen vilde faae sin Stjerne.

I Tietgens Breve til Meldahl 1875—95 nævnes Byggeselskabet og Hotel d'Angleterre mange Gange. I 1892 blev dette Sidste fornyet, naturligvis i Anledning af det kongelige Guldbryllup 26. Mai. Tietgen skriver 1. Marts 1892: „Jeg seer aldrig Overhofmarskallen undtagen det Par Gange om Aaret, jeg spiser ved Hove. Men jeg synes, der var al Anledning til, at Bygge Selskabet skrev til ham, at Hotellet var fornyet fra øverst til nederst, og at Renoveringen vil være fuldstændigt gennemført i Begyndelsen af Mai.“

Naar der samtidigt slaaes lidt paa Trommen ved Generalforsamlingen, vil dette vistnok være den bedste Maade at bringe Hotellet i Erindring.“

Meldahl skriver til en Datter, Marts 1892: „Med Hotellet gaer det nu, igaar fik jeg endelig alt Afslutningsarbeide og Varmeapparat, Maler- og Snedkerarbeide, Tapetserere og en Deel Meubelarbeide approberet, og i Hotellet er der alt Arbeider igang til Montering til 100.000 Kr. Værdi ved Wessel & Vett, som er overordentlig flinke, dygtige Mennesker.“

Meldahl gav Planen og det dekorative Motiv til den nye Kafé (Guldkaféen) paa Hjørnet af Østergade og ledede Arbeidet, som Albert Jensen udførte. —

Det er i et Brev 28. Marts 1892 om en Byggeselskabs-Sag, at Tietgen anfører et af sine Livsresultater, som særlig morede Fru Meldahl:

„Husk paa: Taknemlighed er en Følelse for de Gunstbevisninger, man venter — ikke for dem, man har modtaget.“

Det sidste egenhændige Brev, han har skrevet til Meldahl, 21. Jan. 1895, efter at han nedbrudt var vendt hjem fra Statslaans- og Konverteringsreisen til Paris, staaer ogsaa i Forbindelse med Byggeselskabet (Hotel d'Angleterre):

Kjære Meldahl!

Selv om jeg skulde faae det lidt bedre til Onsdag, — endnu er det temmelig uforandret — vilde jeg dog ikke turde udsætte mig for Promenaden over Gaarden og Opholdet i Spisesalen, saa jeg maa bede Dem, som aftalt, at tage Affaire.

Jeg er ogsaa kun daarligt inde i Sagerne og maa søge Parolen hos Dem.

Hvad Spørgsmaalet om Opsigelsen af Leiekontrakten angaaer, da er jeg enig med Dem og Holmblad, at Kontrakten bør oprettholdes.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Endnu er der om Byggeselskabet to dikterede Breve, som Tietgen har underskrevet, et fra Wiesbaden, 24. April 1895: „Kjære Meldahl, Tak for Deres venlige Breve af 17de og 22de ds. Min Opfattelse af Pengemarkedet er uforandret den, at det er mest sandsynligt, at vi gaa bedre Forhold imøde, og at der derfor ikke er nogen Grund til at fremskynde eventuelle Skridt ligeoverfor Kreditkassen, men at dette kan vente til min Tilbagekomst, forhaabentlig en Gang i næste Maaned.“

Og et fra Strødam 3. Juni 1895: „Imidlertid gjentager jeg, at jeg principaliter stemmer for Intet at gjøre, men „to leave well

alone“ og see Tiden an, istedet for paany at skabe os Penge Vanskeligheder, saalænge den eventuelle Fordeel er saa ringe.“

Da Tietgen for stedse svækket maatte fratræde Pladsen som Formand i Byggeselskabets Bestyrelse, blev Bille, der dengang var Amtmand i Holbæk, hans Efterfølger.

Overretssagfører Carl Levin fortæller, hvorledes han og hans Kompagnon, Overretssagfører Wilh. Honum, i 1898 købte Hotel d'Angleterre til Dr. Carl Jacobsen efter daglang Forhandling med Kammerherre Bille. Købet fandt Sted $3\frac{1}{2}$ Kl. 6 Eftermd. „Jacobsen ventede paa Resultatet i „Thorvaldsens Atelier“ ovre i Charlottenborg, der var flere Reflektanter, bl. a. Hotellets to Forpagtere Schultz og Heene, og det Hele var spændende. Jacobsen fik det da for $2\frac{1}{4}$ Million Kroner. „To Gange Bravo!“ udbød han, „nu gaar jeg ind til Meldahl og gratulerer ham og mig selv. . . . Jeg har altid haft en „fancy“ for den Bygning, og det Bedste i den er af ham!“

„Godt $\frac{1}{2}$ Aar efter solgte vi Hotellet til et svensk Consortium,“ fortsætter Levin, „efter at Carlsberg Produkter vare „thinglæste“ paa Eiendommen med en Avance for Jacobsen paa $\frac{1}{4}$ Million Kroner!“ —

Meldahl var Selskabets Direktur til 1905. Aktiekapitalen indløstes efterhaanden ved Udlodning. I Likvidation traadte Selskabet $27\frac{2}{3}$ 1918, og $\frac{1}{3}$ 1919 ophørte det at existere. —

„Tietgen sluttede sig tillidsfuldt til mig og var mig en god Ven, der viste mig stor Fortrolighed i meget vigtige Forhold.“ — Der var stadig Samarbejde imellem Tietgen og Meldahl, der 1884 blev Medlem af Bestyrelsen for Faxe Kalkbrud og for Dampsporvognen, 1885 for Gjedserbanen og 1886 for Burmeister & Wain.

I Tietgens Breve til Meldahl hører man foruden om Byggeselskabet, Marmorkirken og ovennævnte fire Selskaber om næsten alle hans andre Foretagender, der i Glimt passere forbi En.

I 1873 vare Tuborg Fabrikkerne stiftede (Bryggeri, Glasværk, Gjødningsfabrik og Svovlsyrefabrik). Tietgen og Ph. W. Heyman vare Medlemmer af Bestyrelsen, L. Damm administrerende Direktur. De to sidste Fabrikker kom igang i 1874, Glasværket og Bryggeriet i 1875. Forventningerne vare store, men bleve skuffede; Heyman mente, at der ikke arbejdedes med den rette Energi og gik derfor ud af Bestyrelsen. Tietgen skriver om disse Forhold 13. September 1876:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Jeg har aldrig ønsket at have med Bestyrelsen af Tuborg at gjøre og gik i sin Tid kun ind paa at blive et Aar for ikke at desavouere Heymann, der ved Kapitalens Tegning havde nævnt mig som Medlem af Bestyrelsen.

Ogsaa efter at Heymann var udtraadt, tilbød jeg ham at indtræde paany og faae den hele Bestyrelse i sin Haand, nemlig i Decbr., men da han ikke paa anden Maade kunde skaffe den Credit, som Tuborg havde og har i Privatbanken, kunde han ikke paatage sig dette, medmindre Banken vilde forpligte sig til at lade Beløbet blive staaende saa godt som uopsigeligt, hvormed der ikke kan være Tale.

Saaledes staa egentlig Sagerne endnu, medens jeg bestandig er rede til at vige Pladsen for H. eller rettere at lade Damm gaae, d. v. s. selv udtræde og saa lade H. opsigte Damm — og dette veed H., og vi tale næsten hver Dag sammen derom.

Men paa den anden Side er jeg ikke enig i, at D. ikke gjør sin Pligt — i saa Tilfælde vilde jeg intet Øieblik opsætte en Opsigelse; — der er god Orden og god Tone i Alt, maaske kunde der være solgt noget mere Øl paa Flasker, men det er kun et „Maaske“.

D. har bestandigt urgeret, hvad vi nu gjøre: Salg paa Træer og af en tyndere Sort, mere lig Carlsberg, men det er netop H., som har været ivrigst Modstander af dette, og jeg tog saa meget Hensyn dertil, at jeg først vilde see Resultatet af den varme Tid.

Jeg tager imorgen nogle Ugers Ferie, og da der ikke er et Øieblik tilovers, sender jeg Dem herved min Hilsen; lidt før 15. Octbr. haaber jeg at være tilbage.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Der kom trange Aar for Tuborg, hvor Bryggeriet var det eneste Lyspunkt. 17. August 1880 skriver Tietgen: „Det er om Tuborg, jeg vil tale, og hvori De jo har en Del Aktier.

Damm vil nu blive opsagt, af hvilken Grund jeg træder ud af Bestyrelsen, og man vil da i mit Sted vælge Heymann ind, og som vil overtage Ledelsen.

Om jeg nu ogsaa nok troer, at dette vil med Tiden give bedre

Resultat, hvilket forøvrigt ogsaa *nu* vilde blive Tilfældet uden nogen Forandring i Ledelsen, saa tror jeg dog ikke, at dette kan vise sig før om et eller flere Aar, og altsaa en væsentlig Stigning i Aktierne først da kan indtræde.

Derimod anseer jeg det for sandsynligt, at Heymann og Hage ville benytte denne Leilighed til at feire Forandringen ved at lade Aktierne stige, d. e. ved selv at opkjøbe dem.

Hvis dette skulde indtræde, og De ønsker at benytte Leiligheden, da skal jeg gjerne besørge det, naar De vil lade mig Aktierne sende.“

Tietgen ordnede stadig Tuborgs Pengeforhold og var i intim Føling med, hvad der foregik paa Tuborg. Konkurrencen mellem de kjøbenhavnske Bryggerier var meningsløs haard, og i 1891 kom dertil Ølskatten. „Venstre, d. e. Boisen synes at have gjort en ny Dumhed med deres Øl- og Sukker-Lov;“ skriver Tietgen 8. Nov. 1890 om dette Lovforslag; som Estrup vilde forelægge i Landsthinget 15. Nov. og som skulde blive haarde ogsaa for de af Tietgen i 1872 stiftede Sukkerfabrikker, „som Beck Friis sagde: Estrup maa være en stor Mand, siden han altid har saa stort Held.“

Tietgen var klar over, at den haarde Konkurrence nu maatte høre op, og fik en længe paatænkt Sammenslutning bragt istand. De elleve Bryggerier, som vare interesserede i Sagen, bleve enige, og 9. Februar 1891 afholdt Aktieselskabet „De forenede Bryggerier“ en konstituerende Generalforsamling i Privatbankens Bankraadssal.

I Sommeren 1880 forelaa der i Borgerrepræsentationen 5 Andragender om Koncession paa en Sporveislinie fra Øster- til Vesterbro igjennem det nye Voldkvarter. Blandt Andragerne var det af Tietgen stiftede Kjøbenhavns Sporveisselskab og Forstædernes Sporvei. Før Mødet skrev Meldahl til Tietgen om Stemningen blandt Medlemmerne, og at Hofmeubelfabrikant Kaptain Larsen ankede over, at det ikke altid var nemt at finde den rette Sporvogn, man kunde let forvexle dem. Tietgen svarer 12. Juni 1880: „Tak for Deres Brev, Hr. Larsen skal faa Vognene malede i alle Regnbuens Farver, hvis dette kan hjælpe. — At skrive i Bladene troer jeg ikke gavner, ligesaa lidt som personlig Agitation, der især har været drevet af Forstædernes.“

14. Juni var der Møde, og 16. Juni skriver Tietgen: „Tak for Understøttelse i Sporvei Sagen.“ 28. Juni vedtoges efter Billes Forslag Linien gjennem Farimagsgade og at give Tietgens Sel-

skab Koncessionen. — Da Tietgen ved Sporveisselskabets Generalforsamling Tirsdag 26. Marts 1889 kun med kneben Majoritet havde seiret over flere Forslag, som han misbilligede, søger han at sikre sig Meldahls Hjælp ved den paafølgende Generalforsamling i D. F. D. S.; han skriver 29. Marts: „For ikke ar risikere en Overrumpling som i Tirsdags, vil jeg gjerne sikre mig Majoriteten til Forenede Dampskibsselskabs Generalforsamling d. 2. April; hvis De derfor har Aktier deri, som jeg antager, beder jeg Dem sende mig en Fuldmagt.“

Ofte skriver Tietgen om Faxe, hvor han eiede de saakaldte Stenværksteder ved Faxe Ladeplads, som bestyredes af hans Svoger, S. Jørgensen, og hvorfra der hentedes Sten til Marmorkirken. Han skriver 28. Marts 1881: „Naar De anseer det for hensigtsmæssigt, at Kapitælerne laves af Faxe Steen, og en mulig Forsinkelse i Leveringen ud over de 5 Mdr. ikke nu er af Betydning, som jeg ogsaa antager, saa foretrækker jeg i hvert Fald dette for at tage dem fra Tydskland, uanseet den forøgede Udgift af 2.800 Kr., som dog kun gaaer af den ene Lomme i den anden.“

I 1883 stiftede Tietgen et Aktieselskab, der købte alle Faxe Gruberne af de forskellige Eiere og tillige overtog Stenværkstederne. Det gik imidlertid i Begyndelsen ikke godt for Aktieselskabet, bl. a. paa Grund af de overtagne Stenværksteder, som hurtig maatte nedlægges.

„Engang tog vi med Krieger og Tietgen ned til Faxe og saae alle de store Anlæg der, som skyldtes hans Foretagelsesaand,“ fortæller Fru Meldahl.

„Ved Synet af Trappestenene, som laa der i Massevis, udbrød jeg: „Ak, bare jeg havde en saadan Trappe paa mit Landsted!“ Tietgen hørte det, og den saa stærkt optagne Mand manglede ikke Tid til at tale med Arkitekt Jensen, hvem han sendte op til Fortunen, for at han skulde opmaale min Trappe¹⁾, saa at der kunde bestilles en af samme Størrelse i Faxe. Trappen ankom virkelig til Tietgens Landsted i Taarbæk, men nu lagde Pater sig der imellem og vilde ikke tillade, at jeg modtog Gaven, idet han gjorde gjældende, at Trætrappen var god endnu, og at den desuden passede bedst til Husets Stil. Tietgen tog Tingene meget fornuftigt, roste Paters økonomiske Sans og beholdt sin Trappesten, der blev lig-

¹⁾ Det dreiede sig om et Par Trin udenfor Indgangen ud imod Landeveien.

gende i Taarbæk. Trætrappen forfaldt, der blev sat et Par Lapper paa det Sted, hvor Skraberens sidder, og det Hele blev malet nødtørftig over. Jeg slog et Par Gange paa, om jeg nu ikke turde bede Tietgen om Trappen, men Pater sagde, at hvis jeg nu mindede ham om Sagen, var det det Samme som at røre ved Tietgens ømmeste Sted, thi Faxe Kalkbrud var i Mellemtiden gaaet i Hundene.“

Ogsaa ved Opførelsen af den engelske Kirke havde Tietgen en Finger med i Spillet, idet han for at skaffe Faxe Stenen Indpas, tilbød at levere den for en saa lav Pris, at han satte Penge til derved. Den engelske Kirke kan takke Faxestenen for det originale, livlige Udseende, den har faaet. Ogsaa en Façade paa Østergade er gjort af Faxe Sten, men det nyttede altsammen Ingenting.“ Om Tietgens Kamp i denne Anledning fortæller et Brev 17. April 1885. (Murmester Wienberg, der her omtales, eiede Stenhuggerier paa Bornholm og Øland): „Som jeg nylig omtalte, synes Wienberg at have stillet sig meget fjendtligt til Faxe, saavel hvad brændt Kalk, som den Engelske Kirke angaaer; — af denne Grund har jeg holdt Approbationen paa Forpartiet til M. Kirken tilbage, da det er af yderste Vigtighed for Faxe at faae Leverancen til den Engelske.

Ellers maa vi see, hvad og hvormeget af Forpartiet til M. Kirken Faxe kunde levere.

Jeg regner paa Deres gode Understøttelse i denne fælles Sag.“ Om Resultatet skriver han 13. Januar 1886: „Jeg takker for Hjælpen i Egl. Kirke, som Faxe ogsaa nok kan behøve, ihvorvel der er god Fremgang deri.“

Meldahl udtraadte dog allerede af Faxe Kalkbruds Bestyrelse i første Halvdel af 1888 af Frygt for, at hans Stilling som Bestyrelsesmedlem her skulde kollidere med hans øvrige Virksomhed.

Den engelske Kirke, St. Albans, blev opført 1885—87 i Grønningen af den engelske Architect A. W. Blomfield, og Ludv. Fenger hjalp ham som Kondukteur. C. Vivian var dengang engelsk Gesandt i Kjøbenhavn. Meldahl skriver om denne Sag: „Det engelske Capels Placering mæglede jeg tilrette paa en Leiegrund. Jeg fik den trumfet igjennem ved Vivians og Estrups, men især Prinsessen af Wales Hjælp. I sidste Øieblik bevirkede jeg, at hele Projectet blev forstørret, da det, der var projecteret, efter min

Mening var for smaaligt.“ Efter Kirkens Indvielse, Lørdag 17. September 1887, var Meldahl af Prinsen af Wales tilsagt til Festen ombord paa „Osborne“, hvor han fik Plads ved Fyrstebordet. Hele den danske Kongefamilie med dens russiske og græske Medlemmer deltog i Taflet. „Derefter fik vi Musik-Salut og Caffé og Cigarer paa Dækket,“ skriver Meldahl 21. September. „Veiret var glimrende, og det var yndigt at sidde der og see Skibene komme og gaae. Dagen efter vare vi paa Fredensborg til Taffel — Prinsen af Wales var saa glad over Kirken, og at det Hele var lykkedes saa vel.“

Vivian skrev til Meldahl 1. Okt. 1887 fra Bryssel, hvor han nu var Gesandt, og hvor han lige havde faaet Brev fra Prinsen: „To you, who have taken so leading a part in the choice of the site and direction of the works, this must be a great pride and pleasure, and I congratulate you on the successful result.“ —

Dengang Keiser Alexander ønskede at opføre en russisk Kirke i Kjøbenhavn, købte han Grunden af Tietgen. Projektet til Kirken skyldtes den russiske Architekt, Geheimeraad Grimm, og Albert Jensen var Kondukteur (1881—1883).

Meldahl var Raadgiver ved Opførelsen og havde derfor mange Forhandlinger med den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Baron Mohrenheim. „Alle Penge udbetaltes kun mod min Anvisning. Et sjeldent Tillidsforhold overfor en udenlandsk Magt.“ Udbetalingerne skete gennem Privatbanken. —

Fru Meldahl fortæller: „Da Kirken blev indviet, vare Pater og Flere af dem, som havde havt med Sagen at gjøre, indbudne til denne Høitid og stod og holdt brændende Kjærter. Ved en senere Leilighed, hvor Tietgen var tilstede med Pater, bød man ham ogsaa et tændt Voxlys, men han slukkede det uden videre og puttede det i Lommen, og da de Andre saa det, gjorde Flere af dem det Samme. Om han gjorde Ret deri, vil jeg ikke afgjøre, ialtfald vidnede hans Optræden om Selvstændighed.“ —

I Oktober 1881 og 1884 indbød Tietgen Meldahl til det sædvanlige, aarlige Besøg ved Sukkerkogerierne. Turen gik 1881 til Nakskov, hvor man nylig havde begyndt at opføre Sukkerfabrikken, og til de i 1880 overtagne Høibygaard Kogerier og Landeiendomme.

17.—18. Oktober 1884 gik Turen til Stege, hvor den nye Sukkerfabrik, hvis Anlæg væsentlig var sikkert ved Frede Bojsens Agitation, netop nu aabnede sin første Kampagne.

Man tog tilbage til Faxe, og Theophilus Hansen fik ogsaa en Indbydelse. Som bekjendt havde Ministeriet tilkaldt denne, for at han skulde gjenopføre det lige nedbrændte Christiansborg, og Tietgen har naturligvis villet interessere ham for Faxe Stenene. Han skriver til Meldahl 15. Okt. 1884: „Vedlagt sender jeg Dem tvende Indbydelser, saaledes at De har Programmet for Øie, jeg har ikke adresseret den til Theoph. Hansen, da det generer mig at kalde ham Baron.“ —

Da Estrup 7. Mai 1881 havde ladet Folkethinget opløse, hvor Lovgivningsarbeidet næsten var stoppet op, opfordrede en Kreds af Odense Vælgere Tietgen, der da var i Paris, til at stille sig til Valg. Han raadspurgte i denne Anledning Krieger, der raadede ham fra i et Brev 12. Mai. Tietgen skriver fra Ems 17. Mai til Meldahl, der havde opgivet at stille sig; han omtaler i Brevet ogsaa en Mand, der havde villet købe nogle af Byggeselskabets Eiendomme og havde voldt dem begge mange Vanskeligheder: „Selv har jeg jo ogsaa været Gjenstand for Rigsdags Anfægtelser — og om jeg end i mit stille Sind et Øieblik gjorde mig fortrolig med Tanken om at modtage Valg, saalænge jeg ansaa Situationen for uforandret den samme, som da jeg reiste, saa har jeg dog til Vedkommende baade mundtligt og skriftligt kun udtalt, at hvis man ønskede et bestemt Svar, da var det et ubetinget Nei, men at jeg ikke vilde afslaae at overveie Sagen, hvis man ønskede det, efter at jeg her var kommet et Par Dage til Ro, thi Paris er ikke Stedet for rolig Overveielse.

Hvorledes man derfor har kunnet cirkulere, at jeg modtog Opfordringen, er mig uforklarligt, naar man ikke derved har villet udøve et Tryk paa Vælgerne og mig.

Jeg seer Situationen hjemme i et væsentlig andet Lys, end kort før jeg reiste; Høire og Moderate ere ikke i Virkeligheden enige, og Estrup vil blive støttet af Høire, naar han fortsætter Krigen à l'outrance — istedet for, som der var Grund til at antage, efter Valget at gaae frivilligt.

I denne Situation ønsker jeg ikke at komme ind, da alle Debatter ville blive førte paa et Omraade, hvor jeg ikke er særlig hjemme.

A. gav mig en stor Scene til Bedste den Dag, jeg reiste, men han havde ikke megen Tilfredsstillelse deraf; det gik ham som et Ord-

sprog, jeg hørte her for 10—12 Aar siden af Dr. Grossmann: „Wer Wind sæt, muss Sturm erndten.“ —

Vil De hilse Deres Hustru og sige hende, at det glæder mig, at hun beholder sin Mand hjemme; — mig gik det anderledes, idet min Hustru snarere animerede mig til at modtage Valget, men jeg holdt Stand, som De seer.“

Samme Dag telegraferede Tietgen Nei til Odense. Ved Valget 26. Mai tabte Høire 1 Kreds og ved et nyt Valg 26. Juli 6 Kredse. Derefter begyndte Venstres Visnepolitik. Tietgen skriver, Kjøbenhavn, 29. Juli 1881: „At Ministeriet vil tabe ved næste Valg er utvivlsomt — men? vil E. igjen opløse? Jeg troer ikke, at vi ere „Befrielsen“ saa nær.“ —

En stor Glæde havde Tietgen, da Li Hung-Chang 8. Juni 1881 af eget Initiativ tilstod Det Store Nordiske Telegraf Selskab en forbausende gunstig Koncession paa 20 Aar med meget vigtige Privilegier, der viste hans store Tillid til og Interesse for Selskabet¹⁾.

Tietgen skriver om denne Koncession til Meldahl, (der havde været i Sverrig), Taarbæk, 15. August 1881, og fortæller endvidere om Aktieselskabet „De Danske Spritfabrikker“, der var stiftet 9. August af C. A. Olesen, og af hvis Bestyrelse Tietgen var Medlem. Selskabet var væsentlig dannet i Anledning af Spaniens pludselige Trang til Forskærings Sprit for at kunne tilfredsstille det phylloxerahærgede Frankrigs Rødvins Efterspørgsel:

Kjære Etatsraad Meldahl!

Velkommen hjem, haaber, at De har havt bedre Veir end vi her.

Over Sprit Aktierne blev strax disponeret samme Dag, og Indbydelsen tilbagekaldt om Aftenen; — det er sandsynligt, at jeg faaer nogle til Disposition, naar Sammenslutningen med de Jydske Fabrikker kommer istand, og skal da erindre Deres Ønske²⁾.

¹⁾ I Marts 1882 overleverede Selskabet Li Hung-Chang i et Sølvskrin et Bælte-spænde af massivt Guld besat med Ædelstene. Direktør Suenson foreviste den stilfulde Gave for Meldahls paa Store Nordiskes Kontor. — Forøvrig kom denne Koncession kun til at gjælde et Par Aar, da Kina fra 1883 idelig overtraadte den uden Forklaring eller Undskyldning, og den danske Regering ikke besad Magt til at værne om Selskabets lovlige Rettigheder.

²⁾ 27. August optoges yderligere 4 jydske Spritfabrikker i Selskabet.

Min Hustru og jeg ville være meget taknemlige for at maatte deltage i den paatænkte Udflugt, hvis Dagen passer, men jeg er lidt meget optaget for Tiden.

Nu har Telegrafsekskabet faaet lignende Concession med Eneret i China, som vi have i Europa, og med ikke faa andre Begunstigelser.

Jeg skriver imorgen el. Onsdag til Mohrenheim, hvis De har Noget at sige ham.

Med Hilsen, Deres hengivne
C. F. Tietgen.

Som bekjendt, ramtes Spritfabrikkerne kort efter af et haardt Slag, idet Spanien 18. Oktober 1881 opsagde sin Handelstraktat med Danmark til Udløb Aaret efter. Spritfabrikationen maatte da baseres paa det nationale Marked, Noget, som man i Selskabet heldigvis havde havt Øie for fra dets Grundlæggelse.

Om de langsommelige Forhandlinger om Traktaten skriver Tietgen 20. April 1884 til Meldahl, der var i Vichy, og omtaler i Brevet ogsaa det af ham stiftede „Strandvejens Dampsporvejs-selskab“, hvis Drift var blevet aabnet 23. Marts: „Her leve vi for Tiden væsentligst i „den Spanske“ d. v. s. Traktaten. Venstre vil ikke tage den „pur“, men hænge sin Toldtarif paa den som Vilkaar. Jeg har i den Anledning ladet *alle* Handelsforeningerne storme løs med Adresser, som genere Venstre til Valgene, og hvorfor de have fløitet stærkt for mig, og imorgen skal jeg have en Conference med Venstres Bestyrelse, om jeg paa Handelsstandens Vegne vil gaa med paa deres Told Tarif. Dette gjør jeg kun paa Betingelse af saa væsentlige Modificationer, at det næppe fører til Noget, idet Venstre foreslaar en Nedsættelse uden Compensation af 4 Millioner, medens jeg kun vil gaae med til 2 à 2½, og forlanger 1½ à 2 Millioner paa Øl og, eller Brændevin med det samme. Dette er nu Dagens Spørgsmaal, som vil finde sin Løsning i Løbet af Ugen, og saa d. 29, siger jeg Adieu til det Hele „en route“ for Paris og d. 10. Mai omtrent i Ems, hvorefter jeg nu begynder at længes, skjøndt jeg befinder mig „ganz canibalisch wohl.“ —

Alt, hvad Aviserne fortælle om Ulykkestilfælde paa Dampsporveien er for største Delen Løgn, der er heldigvis kun *et* Menneske kommet *lidt* til Skade, ved at ville redde en Hund, men han var

Dagen efter selv i Politiforhør og erklærede, at det Hele var hans egen Uforsigtighed. —

De venligste Hilsener fra os Begge til Deres Hustru, Deres Døttre og Dem selv og paa snarligt Gjensyn i Ems.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Om Handelstraktaten fortæller Meldahls Datter i et Brev 23. April efter at have besøgt Tietgens: „De reise paa Tirsdag, de have en Mængde Telegrafaktier med, saa at de faa en Regeringsvogn at kjøre i. Fru Tietgen sagde, den var fyrstelig. Af Nyt fortalte hun mig, hvad der er en Hemmelighed, at Tietgen havde haft Forhandlinger med Venstremænd om den spanske Traktat, men det var forgjæves, de *ville* nægte *alt*, og maaske er den allerede nu forkastet. Traktaten er jo kun til Fordel for Island og de danske Grosserere, Statskassen lider Tab ved den. — Tietgen havde ikke været bedt til Hofbal i Søndags — han havde i Aar heller ikke lykønsket Kongen, men paa Fredag skal han til Kronprindsens Bal.“ —

15. Mai 1884 skriver Tietgen om Gjedserbanen, som han havde arbeidet for fra 1873, og som nu blev til Virkelighed ved tysk Initiativ, samt om Indenrigsminister Skeel, der var bleven ramt af et apoplektisk Tilfælde: „Det synes, som om Skeels Sygdom har rokket mere ved Ministeriet end Venstre har kunnet. —

Om Gjedser Banen er jeg nu enig med alle Vedkommende og har sluttet en foreløbig Contrakt om dens Anlæg.

Strandveiens Damp-Sporvei har givet Anledning til endel Folkesnak, men, Gud være lovet, er intet Menneske kommet til Skade derved, kun lidt Heste og Vogne, og om hvilke der procederes.

Efterhaanden som den lokale Trafik tiltager, saa der maa holdes ved alle Stoppestederne, har det vist sig umuligt at tilbagelægge Strækningen imellem Skiftesporene i 5 Minutter, jeg har derfor approberet en forandret Kjøreplan med 6 Minutter dertil, uagtet derved Afgangen indskrænkes til henholdsvis hver 12 og 24 Minutter.“

Tietgen fortsætter 27. Mai: „Paa Gjedserbanen har jeg nu erklæret mig villig til at modtage Concession og udsendt Depositumet; af Oberst Magius, som er kommet hertil, hører jeg, at denne Sag især har beskjæftiget Skeel under hans Sygdom.“

Tietgen, der blev Selskabets Formand, fik Koncessionen 29. Mai. Bestyrelsens andre Medlemmer vare Meldahl og Reedtz-Thott; men i Virkeligheden var Drift og Vedligeholdelse overtaget af det Lolland-Falsterske Jernbaneselskab, hvis Formand Tietgen ogsaa var.

Trafikken aabnedes 1. Juli 1886 under større Festligheder. Blandt Deltagerne var den Mecklenborgske Finansminister von Bülow og Stephan, den berømte tyske Generalpostdirekteur. Meldahl skrev derom til en Datter 3. Juli 1886: „Det var en yndig Tour til Rostock, og en Mængde fremragende Folk kom man der i Berøring med, navnlig Stephan og hans Geheimeraadere (hans Hovedhjælpere). Det var jo alle Mænd med en Verdensluftning om sig, som Du nok kan fatte, jeg kunde, ligesom Tietgen, sætte Pris paa og være inde i.

Det er store Anlæg og ærefulde for Danmark og Tietgen især. Det var da ogsaa et Festtog for ham og Stephan. Du kan ikke tro, hvor Warnemünde Aftenen var stemningsfuld og deilig — jeg glemmer aldrig den Aften.“

24. Juni 1891 forklarer Tietgen endnu Meldahl: „Gjedser Generalforsamling holdes paa den Maade, at der gives til Bladene en Beretning om, hvad der vilde være passeret, hvis der havde været Actionairer tilstede.“

Da Banen i Aarenes Løb var bleven en international Forbindelsesvei, overtoges Driften 1. Jan. 1893 af Statsbanerne.

Hvad Dampsporvognen angik, saa kunde Hestene som bekjendt ikke vænne sig til den, Kjørehastigheden maatte nedsættes, hvorved Indtægterne forringedes, og 30. Sept. 1892 maatte Selskabet standse sin Drift.

„Tietgen har kostet Pater adskillige Penge,“ fortæller Fru Meldahl. „Dengang Dampsporvognen paa Strandveien blev sat i Scene, tog Pater paa Tietgens Opfordring Aktier i den, som efter en haabløs Kamp imod Pressen og „Opinionen“, som skabtes af Pressen, mistede al Værdi.“

Hvad den spanske Handelstraktat angik, saa foreslog Folkethingsudvalget 10. Mai 1884 at gaa ind paa den, naar man samtidig kunde faae gennemført en Toldreform med en samlet Indtægtsnedgang paa lidt over 6 Mill. Kr., hvoraf et Beløb paa $3\frac{1}{4}$ Mill. skulde være ukompenseret. Tietgen skriver fra Ems 27. Mai 1887:

„Naar jeg ikke før har besvaret Deres venlige af 16.—19. ds., da er Grunden dels, at jeg pludseligt fik et overordentligt stort Arbejde i Anledning af det ny Norske Statslaan. Traktaten synes at skulle blive mere mishandlet i Landstinget end i Folkethinget, og Broberg har vistnok omtrent udtalt det Rigtige, at *man* ikke tør lade den komme i Fælles Udvalg af Frygt for at Thingene skulde blive enige.“ Alting strandede imidlertid ved disse Aars bittre, politiske Forfatningsstrid. I 1893 kom Handelstraktaten med Spanien endelig istand, men da vare Forholdene saa forandrede, at den blev uden Værdi for Spritfabrikkerne. —

Aktieselskabet Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri, der var stiftet paa Tietgens Forslag, havde begyndt sin Virksomhed 1. Jan. 1872 med ham som Formand og med det gamle Interessentskabs Chefer C. C. Burmeister og W. Wain som Direktører. Efter den Sidstes Død 1882 blev Ingenieur D. Halley hans Efterfølger.

30. August 1882 skriver Tietgen til Meldahl om et Skib fra Værftet til det i 1880 stiftede Thingvalläselskab: „Jeg glemte at spørge Dem, om det kunde interessere Dem at tage ud med „Island“ paa Prøvetour, sandsynligvis paa Lørdag 2. Sept. fra Kl. 2¹/₂—7¹/₂? Tarvelig Middag ombord og for stort til Søsyge.“

Efter R. Puggaards Død blev Meldahl 1886—1904 Medlem af Selskabets Bestyrelse. I flere af Tietgens Breve er der derefter Tale om Jern-Skruekanonbaaden „Mandjur“, der var bestilt af den russiske Marine. Tietgen skriver i et udateret Brev: „Den Sag, som jeg omtalte hos Sicks er nu saa vidt, at Tilbudet skal være indleveret til 6. Mai i Petersborg.

Kunde De have Lyst til at være med, kunde der vel nok findes ¹/₂ Time før Deres Afreise, hvor vi kunde tale sammen derom.

Idag er De jo optaget — men imorgen? Jeg kan hele Dagen være til Tjeneste.“

Derefter om samme Sag 15. Februar 1887: „Der er saamegen Kraft paa den russiske Krydser, som der kan komme til Anvendelse, — men da den skal til Kronstadt for at have sin Armatur, har det ingen *virkelig* Interesse for den Russ. Regjering at faa den færdig før 1. Mai.“

4. Juni 1887 afleveredes Mandjur. Tietgen skriver, Ems, 24. September: „M. H. t. hvad jeg omtalte paa Banegaarden, da De var saa venlig at sige os Farvel, da var det nærmest at faae Fyrst

Obolenski¹⁾ til at minde Keiseren om, at Rusland havde faaet en Krydser fra os, „Mandjur“, og hvormed de jo Alle havde udtalt sig tilfredse. Om der ikke snart kunde blive Tale om, at de behøvede flere og i saa Fald at mindes B. W.

Det lod til, at der endnu skulde anskaffes 6 à 7 — men det kan godt være en And.“

I 1894 afsluttedes Selskabets største Kontrakt, 4 Millioner Kr., for Keiserskibet „Standart“, i hvilken Anledning der maatte anlægges en ny Dok.

I et af Tietgens Breve faaer man endnu et Glimt fra den forbittrede Kamp, som Grosserer Eskild Salomon, Formand for Manufakturhandlerforeningen, i en Række Aar havde ført mod Tietgen. Han havde indbudt samtlige Landets Handelsforeninger til et Fællesmøde i Kjøbenhavn 13. og 14. August 1894, altsaa i Ugen før Marmorkirkens Indvielse. Det var et direkte Angreb paa Tietgen som Formand for den danske Handelstands Fællesrepræsentation, idet Salomon her, forøvrig ved en ganske ufuldstændig Repræsentation af Handelsstanden, fik vedtaget, at der skulde oprettes en ny Landsorganisation, „Danmarks samvirkende Handelsforeninger“.

6. September 1894 skriver Tietgen til Meldahl: „Imorgen skal jeg til at banke løs paa Eskild Salomon og see at trække Foreningen fra ham.“

7. September sammentraadte i Kjøbenhavn det fjerde danske Handelsmøde, men Eskild Salomon udeblev. Tietgen ironiserede i en længere Tale over hans hele Optræden, og Mødet blev en Seir for Tietgen, idet Konsul Worm fra Aalborg, som man mente ganske repræsenterede Salomons Standpunkt, tværtimod, under Forsamlingens Bifald, erklærede, at han aldrig vilde gaa med til at splitte Danmarks Handelsstand. —

Et af Tietgens sidste Breve til Meldahl er skrevet i Anledning af Lydforholdene i Marmorkirken.

Som i Triumf omtaler han her tillige Privatbankens nye, store Foretagende, Optagelsen af et Statslaan i Forbindelse med Konvertering af en Del af den ældre Statsgjæld til 3 pCt., en Operation, der havde sin Hovedbetydning deri, at den aabnede det billige, franske Pengemarked for danske Statsobligationer.

¹⁾ Fyrst Vladimir Sergejevitsch Obolenski var Hofmarskal hos Keiseren af Rusland.

Tietgen skriver 15. November 1894:

Kjære Meldahl!

Jeg havde ladet Pastor Monrad skrive til Poul Lacour paa Askov — jeg troer, han er Professor — om Lydforholdene, da han har doctoreret paa Emaus Kirken med Held og omtalt, at han havde en Idee.

Det er ham med Tone Hjulet, saa han savner ikke Forbetingelsen.

Indlagt hans Svar.

Det 3 pCt. Laan virker som en Dynamit Bombe paa andre Collegaer.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

I December tog Tietgen i denne Anledning til Paris. Under det forcerede Arbeide her blev han ramt af et apoplektisk Tilfælde, der svækkede ham for Livstid.

Om sine Venner, det forhandlingsvenlige Høireministerium Reedtz-Thott, skriver Tietgen endnu i Diktatbrevet til Meldahl, Wiesbaden 24. April 1895: „Om Valgene og Politiken vil jeg ikke bryde mit Hoved; hvis man havde forfulgt den Seir, som jeg havde beredt Vedkommende paa den af mig antydede Maade! vilde hverken Valgkredslov eller Sukkerskat have kunnet fordærve det endelige Resultat. — Men det havde man ikke Mod til, og derved forspildtes det.

Jeg har det i alle Henseender fortræffeligt, vi bo godt, alting er grønt og skjønt, sjælden under 16 Gr. Reaumur Varme, men jeg bestiller jo heller ikke det mindste. Et Spørgsmaal er jo, hvorledes det vil smage, naar jeg skal til at tage fat paa Arbeide, jeg har imidlertid det bedste Haab.

Om de i Kirken foretagne Forandringer høre vi fra alle Sider kun Lovtaler.“

Det er ikke godt at sige, hvad Tietgen havde tilraadet „Vedkommende“, formentlig Reedtz-Thott, muligvis var det at danne et Blandingsministerium, men Estrup, der havde den gamle Konges ubegrænsede Tillid og var Fører for Landstingets Høire, var absolut imod et saadant, og til at gaa imod ham savnede Reedtz-Thott og hans nære politiske Venner, som gik ind i hans Ministerium, forstaaelig nok det fornødne Mod.

II.

„Tietgens Venskab til Pater var meget hjerteligt og tog til med Aarene,“ skriver Fru Meldahl. Fra Efteraaret 1888 begynde hans Breve altid kort og godt med „Kjære Meldahl“, og det fremgaaer overhovedet tydelig af dem, hvor fortroligt Venskabet var. I et Brev 22. December 1891 taler Meldahl om „Tietgens, hvor jeg kan komme og gaae, som jeg vil“, og man forstaaer, at Fru Tietgen engang i Sommeren 1892, da Meldahls Datter spurgte hende: „Hvem er Deres Mands bedste Ven?“ kunde svare: „Det er Deres Fader.“ De havde ogsaa det Fælles, at de begge vare praktiske, hurtige og rastløse med megen Trang til at meddele sig. Man seer i Brevene Interesse og Deltagelse for Alt, hvad der vedrører begge Familier rent privat, og de sende hinanden de venligste, hjerteligste ja endog kjærlige Hilsener.

Smukt er det alt imellem at se Tietgens Glæde over Naturen: „Her er næsten for smukt til at tage Afsked med Landet,“ skriver han 10. Oktober 1878, og en anden Gang, da de bede Meldahls ud til Strødam: „Det er saa skjønt — udenfor — at vi gjerne vilde vise det frem.“ 16. August 1891 skriver han „med hjertelig Hengivenhed“: „Her er utormordentligt vackert idag.“

For at karakterisere Forholdet mellem Meldahl og Tietgen skal der her fortælles tvende Smaatræk, som Fru Meldahl anfører: „En Aften gik Pater op til Fortunen fra Klampenborg og mødte underveis Tietgens, der kom kjørende hjem fra Lyngby. Da Pater var naaet op til Lurebakken¹⁾, mærkede han, at to Bøller fulgte i Hælene paa ham, og da det begyndte at skumre, og Skoven var ensom, blev han uhyggelig tilmode, fattede en rask Beslutning, vendte pludselig om og gik lige imod Bøllerne, som i deres Betuttelse lod ham passere uhindret forbi. Da han naaede ned til Kirsten Pils Kilde, mødte han Tietgen tilfods. Denne havde iagttaget, at to skumle Personer fulgte efter Pater og havde ladet Vognen holde og var gaaet op efter ham. Pater var meget glad og taknemlig over denne Vennetjeneste; han satte sig nu op i Tietgens Vogn og kjørte med til Klampenborg, hvor han fik en Vogn til at kjøre hjem med.

Da Tietgen engang var under et stærkt Tryk og manglede Penge,

¹⁾ Den første Bakke efter Kirsten Pils Kilde.

gik Pater op til ham og tilbød at støtte ham med sin Formue, et Tilbud, som Tietgen dog (heldigvis) afslog med Tak.“ —

I 1883 vare de sammen i Ems. Meldahl skriver 26. Mai til sin Hustru: „Fra Tietgen skal jeg hilse. Han var saa hyggelig kjærlig igaar, da jeg fortalte ham mine Sorger“, og en anden Gang: „Jeg skal hilse fra Tietgens, de ere saa venlige og hjertelig gode.“ 15. Mai 1884 skriver Tietgen fra Ems: „Det var en Skuffelse, at De valgte Carlsbad istedetfor Ems eller rettere blev nødt til det, da jeg havde glædet mig til, at vi her skulde have haft rig Leilighed til som ifjor at tale om mange Ting, som der i Kjøbenhavn sjelden bliver Tid og Ro til — men næst Dem selv var Deres Brev, som jeg modtog ved Ankomsten i Mandags, mig særligt kjærkomment. Fra os begge de hjerteligste Hilsener.“

I et Brev 7. Febr. 1888 søger Tietgen at berolige Meldahl i Anledning af at Nogen, som Tietgen mener, en bestemt Embedsmand fra Finansministeriet, muligvis har hørt en af deres Samtaler: „Jeg har ikke mindste Tvivl om Vedkommendes Discretion, hvis han har hørt Samtalen, hvad jeg ikke troer. Jeg har kjendt ham fra Dreng.“ —

Hurtig bleve de vistnok enige om, hvorledes en Sag skal tages: „Fuldstændigt enige“ og „vedlægges Brev, som De ønsker det“, forekommer i Tietgens Breve. I Byggesager beder Tietgen naturligvis om Meldahls gode Raad: „Tilgiv Uleiligheden,“ skriver han 26. Febr. 1891, „men jeg er et Barn i Sligt.“ — Gjentagne Gange er der Tak for en hyggelig Dag, dernæst venlige Indbydelser til Strødam og til Seilture med Kureren f. Ex. Mandag 8. Sept. 1890: Kjære Meldahl, jeg har isinde i det gode Veir at gjøre en Tour til Bornholm for at bese de nye Granitbrud — paa Veien *maaske* besøge Trelleborg og Sassnitz. —

Har De ikke Lyst til at gjøre Selskab? Jeg gaaer ombord i Kureren iaften ved Nordre Toldbod og seiler ved Daggry, hjem Onsdag eller Torsdag.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Og 24. Juni 1891: „Jeg har isinde at seile til Bornholm til Granitbruddet Fredag Aften og til at blive der et Par Timer samt være tilbage her Lørdag Aften, — har De ikke Lyst til at gjøre Selskab?“

I Juli 1892 var Meldahl med paa en ogsaa ganske improviseret Tur til Bornholm, Landskrona, Kalmar, Stockholm og senere Gange til Gotland, Rügen; de morede sig altid udmærket.

Gjentagne Gange gav Tietgen Skib til Kunstnerfester, saaledes i Juni 1892. Fru Meldahl fortæller: „Dengang et stort Selskab af tyske Billedhuggere og tolv Professorer fra Berlin gjæstede Kjøbenhavn, trak Pater ogsaa store Vexler paa Tietgens Gjæstfrihed og Elskværdighed; de foretog allesammen en større Seiltur paa Damperen og blev beværtede paa bedste Maade. Tietgen var i et Perlehumeur, syngende for, etc., de Unge jublende paa Dækket, ingen Søgang. En halv Time paa Hveen mens Bordet blev dækket.“ Ogsaa Carl Jacobsen gjorde paa Skodsborg en Fest for dem. Meldahls Ven, Anton von Werner, Directeur for Kunstakademiet i Berlin, skriver i sine Erindringer: „Eine Seefahrt auf Geheimrat Tietgens elegantem Dampfer „Kureren“ führte uns bei prachtvолlem Wetter durch den Sund bis ins Kattegat“, og ved Akademiets Aarsfest 16. Juli 1892 takker han officielt paa det Varmeste Meldahl, Jacobsen og Tietgen for den overordentlig venlige Modtagelse, de havde faaet.

Meldahl gjorde Alt, hvad der stod i hans Magt for at skaffe Tietgen Hæder og var saaledes den, der foranledigede den Fest, der blev afholdt af 12 Selskaber, hvor Tietgen var Formand, 2. Novb. 1882, da han i 25 Aar havde været Directeur i Privatbanken. Om Tietgens Buste, som blev gjort i samme Anledning, skriver Vilhelm Bissen til Meldahl 22. Juli 1882: „Som De vistnok husker, bad De mig modellere Tietgens Buste i noget forstørret Maalestok. Dette begyndte jeg ogsaa paa, men da han havde været her to halve Timer, og jeg indsaar, at det ikke vilde lykkes mig at faae ham til at blive længere, opgav jeg at modellere den i overnaturlig Størrelse, fordi det altid vanskeliggjør Arbeidet en Deel, og det jo i Forveien var vanskeligt nok paa Grund af de korte og sjeldne Seancer (hver anden eller tredie Dag).

Den nye Buste, som kun er en lille Smule over naturlig Størrelse, er det min Agt, saasnart den er støbt, hvilket skeer i næste Uge, at sende til Carrara for at punkteres. Derved bliver det nemlig muligt at faa den hjem, saa den kan blive færdig til 2den November, og det vil ogsaa være muligt at forstørre den, efter hvilken Maalestok man vil.“

Busten blev paa Festdagen overrakt Tietgen af en Deputation bestaaende af de administrerende Direktører for de nævnte Aktieselskaber med Meldahl som Ordfører.

Fru Meldahl fortæller: „Festen blev meget smuk. Om Eftermiddagen var der stort Gilde i Hotel d'Angleterre med Blomster, Skaaltaler etc. Fru Tietgen sad imens paa Landet, men Komitéen for Festen viste hende en fin Opmærksomhed ved om Morgenen at sende hende en smuk Blomsterkurv, og, alt som Festen i d'Angleterre gik sin Gang, fik hun Telegrammer, som meddelte hende Hovedindholdet af Talerne.“ —

„Idag fik da Tietgen al den Roes og Virak, som et Menneske kan forlange. — Ja, langt mere,“ skrev Meldahl samme Dag til Bergström. „Gud være lovet, at han er saa sund, at han kan bære det og kjen-der den store Mængde. Han var rigtig glad ved Dit Telegram.“

Tietgen selv var ikke i Tvivl om, hvad han skyldte Meldahl. Han skriver 6. November 1882: „Jeg naaer ikke at komme til Dem, før jeg reiser, og maa derfor foreløbigt skriftligt sende Dem min hjerteligste Tak for al den Venlighed, De ikke blot har vist, men ogsaa fremkaldt i disse Dage.“

Fru Meldahl fortæller: „Jeg falder endnu somme Tider over de dekorerede Spisesedler og Vinkort samt Musikprogrammer, som udstedtes af Ernst Bojesen ved alle de mange Fester, Indvielser og Jubilæer, som Tietgen afholdt eller lod Andre afholde for sig. Der var saamange, at jeg løber sur i dem, og Pater var stadig med og kom altid begejstret hjem fra dem. Det maa ogsaa have været mageløst at følge med i den Kohorte, der omgav Triumfatorens Vogn, og nyde Godt af den Hæder, han bragte over sig selv og over Danmark.“ —

I 1885 lod Tietgen sig vælge til Formand i Handels- og Kontoristforeningen, og det lykkedes ham at give Foreningens Foredrags- og Diskussionsmøder en vis Betydning i det københavnske Liv. Naar han Onsdag Aften præcis et Kvarter over 8 traadte op paa Talerstolen og introducerede den Foredragsholder, han havde for-maaet til at indlede Aftenens Forhandling, kunde han se ud over en talrig Forsamling af Ældre og Yngre. Han skriver til Meldahl Efteraar 1886: „Onsdag Aften. Man sagde mig iaften i Handels- og Kontorist-Foreningen, at De i Januar stillede i Udsigt at ville holde et Foredrag i den kommende Januar.

Jeg tør ikke paastaa, at jeg erindrer dette; men skulde De have et Foredrag paa Lager, saa at De uden særlig Uleilighed kunde gjøre det, vil det blive modtaget med taknemlig Begeistring.

Endnu ere alle Onsdage efter 1. Januar fri.“

Meldahl talte 5. Januar 1887 om Bygningskunstens Forhold til Handelstanden, især i Florenz. Han skriver 1. Januar 1887 til en Datter, at det er „et Affaldsstof fra mine Forelæsninger ved Akademiet. Jeg glæder mig dertil, og ifald jeg blot er rask, saa skal Du see, jeg skal more de Herrer. Du veed nok, at Tietgen sørger for, at der hver Onsdag er et saadant Foredrag til Belæring og til løfte Handelstandens Selvfølelse, og naar jeg nu fortæller om Albertini, Alighieri, Pazzi, Strozzi, Pandolfini og Medicæerne, Peruzzi og Bardi Husenes Stortid og viser dem de Paladser og disse Paladsers Familieliv — saa skal Du tro, at Hjertet skal komme til at banke i Enhver — saa at de ønske: Gid vi kunde gjøre ligesaa.“

Fru Meldahl fortæller Dagen efter: „Han talte i 1¹/₂ Time uafbrudt og sagde, at Foredraget havde gjort megen Lykke. Selv hans gamle Antagonist Fritsche¹⁾ var kommen til ham helt betaget og havde rystet hans Pote bagefter. De vilde have, at han skulde blive hos dem og spise til Aften, men han veg fra dem, kom hjem, satte sig til Kortbordet for, som han sagde, at faae andre Tanker i Hovedet.“ — Meldahl lovede ogsaa at holde et Foredrag 12. December 1888.

Da de Brockske Handelsskoler bleve indviede 6. November 1890, var Meldahl med Hustru og Datter i Rom, og Tietgen fortæller i et Brev 8. Nov. med „Tak for Deres kjærlige Linier af 2. ds.“:

„I Tirsdags indviede vi Skolen, og det Hele gik nydeligt; jeg var igang fra 11 Fm. til 12 Aften, da jeg forlod Soldet i Foreningen; Kongen og Dronningen syntes meget velfornøiede. Hvis De læser Talerne, vil De see, at jeg har draget Nytte af Deres Foredrag i Foreningen.“ —

Tietgen sigter her til, hvad han havde udtalt om, at Kjøbmænd ofte anvendte deres Formuer til Gavn for deres Land og By, idet han henviste til de store og stolte Mindesmærker overalt ved Middelhavets Kyster, der vare reiste af Middelalderens Kjøbmænd.

I Januar 1887 fik Tietgen en meget alvorlig Tid, da det blev

¹⁾ Fra den Tid, da Meldahl stillede sig til Rigsdagen, 1879.

konstateret, at to af Privatbankens Funktionairer havde begaaet store Bedragerier (550.000 Kr.). Fru Meldahl skriver om Tietgens til en Datter: „Pater kom tilfældigvis derop samme Søndag, som Ulykken var opdaget, og var da istand til at vise dem sin Deltagelse, hvilket de begge skjønnede meget paa. Det er, som Du siger, de tage sig udmærket i det Begge To, og jeg maa sande Gardes Ord, at Tietgen er aldrig større end i Modgang.“ Fru Meldahl gik Dagen efter op til Fru Tietgen, som hun fandt lidt modfalden, og opmuntrede hende.

Tietgen skriver 24. Januar til Meldahl:

„Tak for Deres Deltagelse, hils Deres Kone, — jeg er iaften næsten ødelagt, men Vorherre og min lille kjære Laura hjelpe nok ogsaa over dette.“ —

Meldahl skriver Dagen efter til en Datter: „Bankens Tab er ikke saa stort, at det er knusende. Det er mere en Sorg og en knugende Sorg for os Alle, thi det er 2 Mænd, der skyldte Tietgen og Damm Alt, som her have været Bedragere af den værste Art. Det er sørgeligt, at man *nu* bagefter fra saa mange Sider hører, at Vedkommende levede rigt og over Evne — Hvorfor har Ingen *itide* sagt det? See, den Pligt har jeg opfyldt, hvor jeg kunde, og freidig sagt min Mening paa rette Steder. Men Venner har jeg vel ikke faaet for det.“ —

Tietgen var 1887 to Gange i Ems. Fru Meldahl skriver 26. Juli 1887: „Vi har havt den store Glæde, at Tietgen endelig er bleven rask efter at have været ikke ubetænkkelig syg. Det var et voldsomt Halsonde, som endte med Bylder i Halsen og gjorde, at han hverken kunde tale eller spise. Fru Tietgen var meget betaget. Hvad der mest rørte mig var at se hendes Blomster, hvor fortørrede og visne Buketterne saae ud! Det fortalte mest levende om hendes Sorg! — Men da vi nu forleden var der igjen, og han var kommen ned og sad i sin egen Stue, saa vilde han da efter at have seet Pater ogsaa see mig, og jeg var frygtelig glad og stolt derover, og saa gav han mig begge sine magre Hænder og takkede for min Deltagelse.“ Det var Meldahls Skyld, at han i September igjen kom til Ems, hvormeget han end strittede imod. Han skriver til Meldahl, Ems, 24. September: „Det er egentlig mere til Overflod, at Dr. Vogler lader mig drikke Vand her, da han siger, ligesom Engelsted, at Sygdommen er hævet og kun Kræfterne i det Hele taget at gjenvinde.“

Jeg bøier mig selvfølgelig derfor, men det falder lidt vanskeligt at forstaae, hvad det er for Kræfter, naar man kan gaa hele Dagen uden at blive træt, spise som en Tærsker og sove som et Murmeldyr.“ Brevet slutter „med mange kjærlige Hilsener fra os begge.“

Om den nordiske Udstilling skriver Fru Meldahl 19. Mai 1888 til Meldahl, der var i Karlsbad: „Igaar Aftes, da jeg spaserede i Grønningen paa Veien til Langelinie for at faae lidt frisk Luft, saae jeg paa engang en lille, lavbenet Vogn med to sorte Heste for, og saa var det saamænd Tietgen og Kone. De steg ud og kom hen til mig, og vi gik lidt op og ned sammen under stort Hallo. Han syntes at være i udmærket Humør, saa jeg forstaaer, at han har havt Held med sig. Han var kommen samme Dag og havde været ved Udstillingsfesten og sagde, at han ikke mindedes at have oplevet nogen mere vellykket Høitid. Musikken havde været overordentlig smuk, og hele Udstillingen imponerende og original til lige. Jeg tillægger Tietgens Ord saameget større Betydning, som han jo kom direkte fra Wien og Paris.“ —

14. August 1888 rantes Thingvallaselskabet af et haardt Slag, da to af dets Skibe kolliderede i Atlanterhavet, og det ene af dem, Geyser, sank. Tietgen skriver 18. August: Kjære Meldahl, Tak for Deres venlige Linier og for Deres Tilbud, som jeg forbeholder mig senere at komme tilbage paa.

Foreløbigt er jeg beskæftiget med at beregne, hvad der udkræves til at forsørge Enker og Børn efter de, som hørte til Geysers Besætning — disse bør Selskabet *selv* sørge for, og jeg haaber, at Beløbet ikke bliver større, end at det ogsaa *kan* det.

Derimod vil der jo sandsynligvis være endel Nød iblandt de druknede Passagerers Efterladte, og den kunde da passende søges afhjulpen ved Offentligheden.

Imidlertid bør begge Dele skee paa een Gang.

Venlig Hilsen

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Opfordring til den nævnte Indsamling udgik 22. August 1888.

I Anledning af Regeringsjubilæet i November 1888 indbød Handelstanden med Tietgen i Spidsen Kongehuset til en Middag paa Børsen Søndag 18. November. Tietgens og Meldahls havde

Pragttallerkener af samme Mønster med Billeder af Bygninger, der havde havt Betydning i deres Liv. Tietgen lod Festbordet pryde med sine Tallerkener og bad nu Meldahl om at laane den med Marmorkirken. Fru Meldahl fortæller: „Jeg skyndte mig hen til Kronprinsessegade med Tallerkenen og fik da at vide, at den skulde bruges til Dronningen, „thi“, sagde Tietgen, „jeg kan dog ikke godt give hende en Tallerken med mine Forældres Hus eller en af mine industrielle Bygninger.“ Som Belønning fik vi Lov til at komme op paa Børsen og see det dækkede Bord, der var pyntet op med en Mængde Sølvtoi, Tietgen havde laant fra Holmblad og andre Matarorer, og tog sig efter vore Forhold rigtig godt ud. Væggene vare drapperede med Tæpper og Flag, og over Dørene var der foran Drapperierne anbragt en Række Lys. Jeg husker endnu, at den Tanke jog igennem mit Hoved „Er det ikke farligt?“, men det skete saa hurtigt, at den ikke fik Tid til at fæstne sig, og Tietgen skyndte paa os, da vi havde seet Alting, for at faae os afsted. Pater var ikke med, men det var paa hans Anbefaling, at Tietgen havde bedt Fenger foretage Udsmykningen, idet han hævdede, at det var en Fornærmelse imod Børsens Arkitekt, hvis man tog en anden dertil.

Vi havde selv Fremmede samme Dag, og da de om Eftermiddagen sad ved Kaffen, raslede pludselig Brandvæsenets Vogne over Torvet, og der raabtes „Ildebrand paa Børsen“. Forfærdelsen var stor; heldigvis kjørte Vognene nogen Tid efter bort igjen, og den næste Morgen fik vi da igennem Pater en Beretning om Alt, hvad der var forefaldet. Lysene havde stukket Ild i Drapperierne, da Trækvinden havde sat disse i Bevægelse, og der havde været almindelig Opstand. Brygger Jacobsen havde raabt: „Ud med Damerne!“ og Prindsesse Alexandra havde reist sig for at flygte, men Kongen havde tvunget hende til at sætte sig ned igjen. Tietgen havde forsikkret, at det Hele ikke havde Noget at betyde, han vilde indestaae med sit Hoved for, at Ilden snart skulde være slukket, og i det han tordnede Carl Jacobsen ned paa sin Plads igjen, havde han bidt sine Læber tilblods. Da Chefen for Brandvæset vilde kjøre hjem igjen, fordi han, som han sagde, ikke havde faaet Middagsmad, maatte Tietgen bruge al sin Autoritet for at faae ham til at blive, til den sidste Gnist var slukket. „Han skal faae Mad,“ raabte han, „men han tør ikke gaae.“ Man hørte endnu lang Tid

efter Brandfolkene rode paa Loftet, medens Tietgen i Salen under-neden holdt en Tale til Kongen, der tog sit Udgangspunkt fra den Ulykke, der var bleven saa heldig afværget, og Alting endte i Fryd og Gammen, ikke mindst fordi den gamle Konge var optraadt med en saadan Koldbiodighed og Selvbeherskelse.

En Episode som denne giver ligesom et lille Billede af Tietgens hele Liv: At gaae paa uden at ændse Faren eller tænke paa Sikkerhedsforanstaltninger og saa i det sidste Øieblik at redde sig og de Andre ved sin Energi, saaledes var Tietgen.

Vi reddede da vor Tallerken, som Tietgen selv bragte tilbage Dagen efter.“

Tietgen skrev Dagen efter, 19. November til Meldahl, at Prinds Hans og Ritmester Løvenfeldt nylig vare „heroppe for at besee „Brandstedet“.

Det synes at fremgaae, at Brandvagten ikke har været paa Loftet, da det begyndte, ellers vilde det have kunnet slukkes strax. Inat Kl. 1¹/₂, da Inspektøren gjorde en Ronde, vare de ligeledes borte og havde med den dem givne Hovednøgle lukket sig ind i et Værelse, hvor Vinflaskerne fandtes, og hvor Inspektøren traf dem.“

Vistnok som en Undtagelse sendte Meldahl Tietgen en Fødseldagsgave 19. Marts 1889, da denne blev 60 Aar: „Hjertelig Tak for Deres Lykønskning,“ skriver Tietgen samme Dag, „og for den pragtfulde Gave af „den nye Vitruvius“, og som jeg glæder mig til grundigt at studere, naar denne Generalforsamlingsperiode er overstaaet.“

En haard Tid oplevede Tietgen igjen, da det store Udvandrer-skib „Danmark“ 4. April 1889 knækkede Skrueaxlen 800 miles fra Newfoundland. Meddelelse om Ulykken fik man i Kjøbenhavn 12. April, om Redningen først 22. April. Skibet maatte overlades til sin Skæbne, medens alle Passagerer reddedes ombord i den engelske Dampers Missouri og sattes i Land paa de azoriske Øer. „Inden der kom Telegram, at de Reisende vare i god Behold, var det en forfærdelig Tid for Tietgen, som blev haardt angreben i Bladene — særlig i „Politiken“ fortæller Fru Meldahl, der havde været i Udlandet med en Søn og med Meldahl; denne var derefter i Karlsbad, hvorfra han skrev 22. April: „Hils endelig Tietgens mange Gange fra mig og sig, at jeg gaaer og sørger over alle hans Sorger og Betyrninger.“

Paa Hjemreisen paa Gjedserfærgeren saae Fru Meldahl i en Avis den gode Efterretning om Passagerernes Frelse og gik efter Hjemkomsten op til Tietgens. Fru Tietgen skriver 25. April 1889:

Kjære Fru Meldahl!

Jeg troede, det var et Syn, jeg saa, da vi igaar kjørte ud og saa en ung Dame med Deres lette Gang stryge forbi Vognen, og Fritz og jeg udbrød paa engang „Fru Meldahl“ — da vi saa kom hjem, fandt jeg Deres venlige Hilsen — og blev meget glad ved at vide Dem igjen hjemme hos os, jeg synes Kjøbenhavn mangler Noget, naar De og Deres Mand ere borte, og De har ofte begge to været i Tanke og Tale.

Ja, det har været en streng Tid for os, men Fritz har hele Tiden holdt fast paa Haabet, og Gudskelov det ikke glippede. Det var pinligt, at gaae saalænge i Uvished — Fritz har det ellers godt, han er jo vant til at blive skjældt ud, saa det tager han sig ikke saa nær.

Hvor rart det var at høre, at De har havt en god og fornøielig Reise, hvor er det deiligt at være glad, og det er dog ogsaa Meningen med os, at vi skal være glade Mennesker, uagtet Tiderne ikke rigtig er til det.

Tak saa for Deres venlige Brev, kjære Fru Meldahl, og for alt trofast Venskab, som De og Deres Mand altid har viist os.

Deres hengivne

Laura Tietgen.

Otte Dage efter fandt Fru Meldahl hos en Antikvar en lille Sølvmedaille, som i sin Tid var bleven præget til Minde om Slaget paa Rheden, og som paa den ene Side havde et Billede af Retfærdigheden, der rækker en Kriger sit Sværd, medens man paa den anden Side saae samme Kriger i Kamp med en Række ildspyende Drager. Fru Meldahl købte denne Medaille og sendte den med et Par hjertelige Ord til Fru Tietgen og bad hende give den til sin Mand som et Minde om denne sidste, uforglemmelige April.

„Igaar saa jeg da endelig engang Tietgen,“ skriver Fru Meldahl til sin Mand, 6. Mai 1889. „Han saae rask ud og oplivet, ikke som En, der har gennemgaaet Saameget, som han dog vist har. Tietgen kom herop igaar for at takke for „Dekorationen“. Han bad mig

ogsaa hilse Dig og takke for Dit Brev samt undskyldte, at han ikke havde besvaret det, da han under de nærværende Forhold naturligvis er helt ødelagt med Skriveri og Snak. — Jeg undrede mig, at han spenderede en hel halv Time paa mig. — Iaften besøger jeg dem efter Opfordring.“

Fru Meldahl fortsætter 7. Mai: „Fra Tietgens skal jeg hilse Dig saamange Gange. Han sagde ogsaa i Søndags, at han havde været hos Olrik og seet hans Udkast til Figurerne til Marmorkirken, hvilke han syntes meget godt om.

Tietgens flytte til Strødam d. 17de, og han bliver derude og drikker Emservand og tager kun to Gange om Ugen ind til Byen. Jeg hørte dette igaar Aftes, hvor jeg drak Thee hos dem. Tietgen kom rigtig forslidt hjem Kl. 9, satte sig paa Sofaen, tog til Hovedet og sagde: „Hvor denne Dag har været lang.“ Jeg havde mest Lyst til at lade ham være i Ro og tie helt stille, men det gik jo ikke an. Jeg troer, under slige Forhold vil man helst høre lidt Musik og faae Lov til at tænke paa Ingenting.

Naar Du faaer dette Brev, vil Du vel allerede have læst Dagbladets Artikel og Udskriften af „Danmarks“ Logbog, som slaar al den giftige Sladder ned, der har hvislet i Krogene. Ialfald er det ikke godt muligt at svare Noget, naar Mænd som Halley og Veritas' og Lloyds Inspektører offentlig erklære, at Skibet har været godt.

Hvor jeg dog er glad over, at jeg sendte ham den lille Medaille, *forinden* denne offentlige Erklæring kom frem!“ —

Om Festen 11.—13. Dec. 1891 i Anledning af det Forenede Dampskibsselskabs 25 Aars Jubilæum fortæller Fru Meldahl sin Datter 15. December: „Den skal have været meget vellykket. Fru Tietgen skal have udviklet en saadan stille Værdighed, da hun førte Polonaisen an med Kongen. Jeg kan see hende for mine Øine! Pater har været til Dampskibsgilde i tre Dage i Træk. Tietgen skal have holdt fortræffelige Taler. Gildet i Søndags var saa udmærket, fordi hele Mandskabet fra Kaptainen til Kokkedrengen var med og deres Familier ogsaa.“

I 1892 var der Møntkonference i Bryssel, i hvilken Tietgen deltog, og en af de første Dage i Januar 1893 fik Meldahl igjen Leilighed til at beundre Tietgen som Taler: „Iaftes hørte jeg et aldeles fortræffeligt Foredrag af Tietgen over Møntconferencen og

Forholdene i Verden. Det var til at faae alvorlige Tanker og Paa-mindelse om, at tage Reb i Seilene og sørge for itide at leve for mindre og mindre.“

At Tietgen havde Fjender, kom igjen tydelig for Dagen Aaret efter ved den Kamp, der 17. Juni til 7. Juli 1893 rasede over hele Landet mod „Stores“, et nyt Handelsselskab, der skulde dannes, og hvis Formaal skulde være at bringe Forbrugere og Producenter i direkte Forbindelse med hverandre og saaledes skaffe Husholdningerne deres Forsyninger billigere end i Detailhandlernes Butikker. Tietgen havde ikke nogen direkte Del i Foretagendet, men da han strax havde ladet sin Bank modtage Aktietegning fra Indbyderne og deres Venner, blev dette grebet af en hel Del misundelige Handelsmænd som en gunstig Leilighed til at komme ham til-livs, og der aabnedes nu mod „Stores“ et Pressefelttog, som man aldrig før havde seet Mage til her i Landet, for at ophidse de Næringsdrivende mod det paatænkte Selskab, og Tietgen udpegedes uden videre som dettes Hovedmand.

27. Juni maatte Privatbanken vige for det almindelige Tryk og standse den underhaanden paabegyndte Aktietegning.

„Stakkels Tietgen,“ skrev Fr. Nielsen til Meldahl 6. Juli 1893, „Nu oplever han, hvad han saa ofte har oplevet, at det indædte Had slaar ud. I mine Øine har Modstanden været noget parodisk. Det er dog en Sag, man maa kunne tale om uden at flyve i Flint strax.“ 7. Juli opgav Indbyderne at danne Selskabet.

Tietgen var imens taget bort. Fru Tietgen skriver, Strødam, 3. Juli 1893:

Kjære Kammerherre Meldahl!

Tak for Deres venlige Brev og hin røde Plante, som jeg vil gjøre mit bedste for at holde ilive. Det var saa rart at have Dem og Deres herude paa Strødam. De er trofaste, deeltagende Venner altid. Denne sidste „Stores“ Historie tog jo lidt paa Fritz, det gik næsten over alle Grændser med Folks Uforskammethed. Det gjælder under alle Forhold at kunne bevare en god Samvittighed, saa kan Menneskenes Ondskab i Virkeligheden ikke skade. Fritz reiste i Søndags Aftes til Helsingør for at indskibe sig i Kureren og afgaae til Norge. I dette Øieblik fik jeg Telegram, at han er ankommen

dertil efter en udmærket Seillads. Han glædede sig som et Barn til at seile bort fra det Hele. Jeg venter ham tilbage senest Søndag.

Mange venlige Hilsener til Deres Kone og Datter. Tak for trofast Venskab.

Deres hengivne

Laura Tietgen.

Peter Rørdams Aand, den trostefulde, taler igjennem dette Brev. Til Syvende og Sidst tog Tietgen Menneskers Had med Sindsro. Allerede i 1882 skrev han til Fru Meldahl som Fortsættelse af en Samtale: „Vee Eder, naar alle Mennesker tale vel om Eder,“ staaer i Lucas Evangelium 6.—26.“

Stolt var Tietgen over den Selvbeherskelse, han tidlig havde erhvervet sig. Han kunde saaledes i et Middagsselskab sige til Meldahls Datter: „Idag venter jeg Afgjørelsen af en meget vigtig Sag, som gjælder Liv eller Død for min Forretning. Kan De mærke det paa mig?“

Han har kunnet være to helt forskellige Personer. Fru Meldahl skriver: „Der var noget ligefrem Bedaarende hos Tietgen, naar han var i Selskab og var i godt Humeur. Men blandt sine Kontorister var han en Anden, og jeg husker, hvorledes Du engang ved et Bal traf en af Disse og omtalte Tietgen som „en lille, jovial, elskværdig, snaksom Herre“, medens Kontoristen kun kjendte ham som „ordknap, alvorlig, streng og afvisende.“

Mod Meldahls Døttre var han elskværdig. En af dem har optegnet et lille Optrin fra omtrent 1880: „Jeg var ikke 20 Aar, da jeg engang havde Tietgen tilbords ved en Herremiddag hjemme. Vi kom til at tale om den fransk-tydske Krig, og Tietgen fortalte, hvorledes Napoleons Udenrigsminister, Hertugen af Gramont, havde været i Forbindelse med ham som Formand for det Forenede Dampskibsselskab, thi seirede Franskmændene, skulde Selskabets Skibe benyttes til at føre franske Tropper i Land i Tydskland. Som Følge af denne Forbindelse, sendte Gramont senere Tietgen den Bog, som han efter Krigen udgav til sit Forsvar, trykt som Manuskript, og jeg tror kun i 600 Exemplarer. Da jeg yttrede Interesse for Bogen, spurgte han, om jeg vilde laane den? Jeg svarede med Glæde Jo Tak. Og hvad skildrer min Forbauselse, da Tietgen selv næste Formiddag Kl. 10—11 bragte den hen paa Charlottenborg;

som sædvanlig lukkede jeg op, da det ringede, og der stod Tietgen med Bogen i Haanden, han, der til mig selv engang har sagt: „Jeg gjør aldrig noget selv, som Andre kan gjøre for mig, derfor har jeg kunnet udrette Saameget i Verden.“ Saavidt jeg dengang kunde bedømme, var det en velskreven, værdig og beskeden Bog, som naturligtvis godtgjorde en Del Bismarckske Fixfaxerier til at fremkalde Bruddet.“

Tietgens vare med til et Bal paa Charlottenborg i den store, smukke Stue ud til Kongens Nytorv. „Fru Tietgen nød, siddende paa en af Forhøiningerne hele Skuet,“ fortæller Fru Meldahl. „Tietgen, der kom senere, dansede rundt med mig, men viste ikke store Evner i den Retning, han dreiede sig som en hvirvlende Top.“

I Juli 1882 gjorde Tietgens en fornøielig Fest, en Dampskibstur paa 1½ Døgn, til Møen med 25—30 Personer til Ære for en ganske ung, svagelig Franskmand, Hr. Bamberger, hvis Fader var Bankier i Paris; han reiste med sin Mentor, en ældre Elsasser. Franskmændene vare blaserede, men beundrede dog, hvor praktisk og elegant et saadant Dampskib var indrettet.

Frokost fik man i Gjæstgiveriet ved Liselund. Om Aftenen var der Fyrværkeri og Dans paa Skibet, mens Styrmanden spillede paa Harmonika. Tietgen og en Amerikanerinde, Generalkonsul Holmblad med sin ganske unge Niece dansede ogsaa en Reel, hvilket egentlig ikke klædte Tietgen; Franskmændene saae til i Taushed.

Der blev endnu til Ære for disse sunget et Par Vers af Marseillaisen, Elsasseren havde lige betroet En, at han hadede Republikken, da den gjorde Frankrig isoleret, det var derfor helt komisk, at netop han maatte hjælpe Selskabet paa Gled med Melodien.

Et egentlig fint Ydre havde Tietgen ikke — (undertiden kunde den glade Vise om Blikkenslagersvenden falde En ind, naar man saae paa ham), men det var ogsaa ganske ligegyldigt, thi der var over ham den Adel, som Godhed og ubetvingelig Kjækhed give. Udmærket tog han sig f. Ex. ud ved Festmiddagen under Landmandsforsamlingen i Randers i Juni 1894, som han sad der ved Kongebordet med sit ubevægelige Ansigt ved Siden af den ligesaa ubevægelige Estrup og den stilfulde Biskop Clausen fra Aarhus. Krieger havde Ret, da han engang skrev til Meldahl: „Tietgen passer — i alt Fald, naar han ikke imod Sædvane er gnaven — overalt.“

III.

Tietgens Fjender tiltroede ham meget Slet, men mindes man den Friskhed, ja Barnlighed, der var over ham, paatvinger der sig En den Overbevisning, at han har været Gjenstand for megen Bagvaskelse. Naturligvis, feilfri var han ikke, og han kan f. Ex. i de for ham saa overordentlig vanskelige Aar 1877—79 have udøvet en Smartness, som en Embedsmand ikke vilde have kunnet billige. „Naar en Kjøbmands Interesser ere paa Spil, maa alle andre Hensyn vige,“ forklarede Meldahl engang til sin Hustru, da hun foreholdt ham, at det var Tietgen, der havde skaffet Tydskerne Indpas paa Bornholm ved at sælge dem Bruddet paa Hammeren.

Fjender skaffede han sig til Overmaal ved sit uforbeholdne Jødehad og ved sin utrolige Mundkaadhed. Som tidligere nævnt advarede Holmblad ham ved given Leilighed imod, at lade Tungen løbe løbsk: „Kan *De* passe paa min Mund,“ svarede Tietgen, „for jeg kan ikke.“

Krieger skriver engang til Meldahl: „Den Yttring af Tietgen, De nævner, hæver ham just ikke i mine Øine, til hans Undskyldning tjener, at hans Færd er bedre end hans Tale“, og 3. Sept. 1881: „Tietgen er jo rigtignok ikke selv saa meget forsigtig i sine Domme over Personer.“

Fru Meldahl fortæller endnu et betegnende Exempel paa, hvorledes Tietgen kunde behandle Folk, som efter hans Mening havde været mindre hensynsfulde overfor ham. En dansk Diplomat havde, medens han var i Udlandet, bedt Tietgen om et Laan. Han havde rigtignok betalt det tilbage, men det var ikke faldet ham ind, da han senere kom til Kjøbenhavn, at besøge Tietgen og takke ham: „Siden den Tid kjender jeg ham aldrig, skjøndt han bliver præsenteret for mig paany, hvergang vi mødes!“ forsikkrede Tietgen.

Tietgens Genialitet havde som Skyggeside en smaalig Forfængelighed, som ogsaa Meldahl flere Gange fik at mærke. I 1894 seilede de paa Kureren til Landmandsforsamlingen i Randers. Udenfor Fjorden mødte de „Dannebrog“, som førte Kongen og Prinserne til Randers, og de belavede sig paa at hilse det med Hurraraab og ved at kipse med Flaget. Meldahl stod paa Kommandobroen ved Siden af Tietgen, da denne paa engang sagde: „Nei, her maa jeg virkelig staa alene,“ og saa maatte Meldahl stige ned.

Da Marmorkirken var indviet, lod Tietgen præge en Medaille

med sit eget Billede paa den ene Side og Marmorkirken paa den anden. Man kunde se den hænge over Spisebordet i Forenede Dampskibsselskabs Skibe; Tietgen forærede den ogsaa til sine grundtvigske Venner; Meldahl fik ingen, men han bevarede dog sit trofaste Venskab for Tietgen, han har ikke kunnet undvære den geniale Mands vækkende Omgang.

Det kunde mere Tietgen at have med kokette Damer at gjøre, og karakteristisk for ham var det, hvorledes han i Sommeren 1880 var med til at feire Sarah Bernhardt, der spillede paa det Kongelige Theater, hvor hun gjorde megen Lykke. Blandt de Fester, der bleve gjorte for hende, var ogsaa en Udflugt til Helsingør. „Det har undret mig noget,“ skrev Krieger 8. September 1880 til Meldahl, der var i Ragatz, „at Tietgen selv vilde være Vært for Sarah Bernhardt paa Udflugten til Hamlets Grav.“

Fru Meldahl skriver 25 Aar senere: „Som bekjendt, blev alle Damerne borte fra Dampskibsreisen til Helsingør, hvortil hun var indbudt, og da Sarah erfarede Dette, blev hun saa vred, at det Hele nær var gaaet overstyr, og Tietgen maatte gaae særlig op til hende for at overtale hende til dog ikke at svigte. Naar man nu efter saamange Aars Forløb tænker paa det Væsen, der blev gjort af denne Hetære, forekommer hele Turen En som en stor Latterlighed for ikke at sige Skandale. Men hele Kjøbenhavn var dengang i en Rus, som da Pepita var her. At see Herrerne staae med blottede Hoveder ved „Ophelias Kilde“, der, som jo Alle godt vidste, var den største Hotelværthumbug, medens Sarah fremsagde Vers og kastede Blomster ned i Vandet, maa have været et kosteligt Skue; jeg drillede senere en af dem dermed, jeg troer det var Pietro Krohn, hvis det ikke var Tietgen selv. Denne sagde bagefter, at han aldrig i sit Liv havde været saa udmattet som efter denne Tur, da han gik i Timevis med Sarah under Armen og følte det som den tungeste Byrde — aandelig talt naturligvis — at skulle drage rundt med hende. Hvergang de nærmede sig en Rude, maatte hun spille sig og viske sig om Munden for at fornye Læbepomaden. — Ved en Middag hos Holmblads holdt Grevinde Holck, født Ryge, selv en forhenværende Skuespillerinde, en Tordentale for Worsaae, hvori hun irettesatte ham som en Skoledreng, fordi han havde været med. „Min egen Worsaae!“ raabte hun den ene Gang efter den anden, „min egen Worsaae!“

Senere tilføiede Krieger i Fortrolighed ligeoverfor os, at Fru Heiberg, efterat hun havde oplevet, hvorledes Tietgen var trukken om med Sarah Bernhardt, ikke vilde reise med ham bagefter som Nr. 2.“ Det dreiede sig om en Tur til Gotland, hvor ogsaa Meldahls skulde have været med.

Tietgens Karakter var mærkelig sammensat. Fru Meldahl havde været ham nær paa Livet i de forskjelligste Situationer, hun har følt ham som en Engel ved hans uvurderlige Hjælpsomhed og til andre Tider ved en mindre Ærgrelse seet ham ubehersket ubehagelig som et forkjælet Barn, ved hvilken Leilighed han dybt saarede hende; ogsaa paa anden Maade skuffede han hende. Hun nævner hans Gudsfrygt og samtidig hans Verdslighed, hans Finhed, Ridderlighed, Hjertensgodhed og Genialitet, men tillægger ham i samme Aandedræt lige de modsatte Egenskaber: „Men formodentlig var hans Karakter ikke mere sammensat af Modsigelser end saamange andre Mænds, kun traadte i hans stærkt udprægede Naturel alle hans Egenskaber, baade de gode og de onde, langt stærkere frem, og Modsætningen blev derfor langt mere iøinefaldende. Om Tietgen gjælder i fuldt Maal Skriftens Ord: „Den Stad, der ligger paa et Bjerg, kan ikke skjules.“ Hensynsløshed, Lune fuldhed, Forfængelighed, Brutalitet, og andet Mere findes vist i lige saa høi Grad hos mange andre Mænd, som de fandtes hos ham, men hos ham ligesom hos Napoleon, blev der lagt langt mere Mærke til dem, fordi de fordunklede hans andre glimrende Egenskaber. Der er Pletter overalt, men kun Solpletterne giver man sig til omhyggelig at studere.

Som jeg skrev til Dig, er jeg bleven slaaet af Ligheden imellem den Napoleon, General Thiébault skildrer, og Tietgen. Om det saa var i det Ydre, havde de Lighed med hinanden. Jeg mindes saaledes, at jeg en Aften hos Tietgens saae Denne træde langsomt ind i Salen, kommende fra sit Kabinet, og i den dæmpede Belysning, der herskede i Salen, hvor der var Skjærm over alle Lamper, troede jeg et Øieblik at see den korsikanske Helt med det store Augustushoved, den vældige, udbulede Pande. Saasnart han kom nærmere, var naturligvis Fortryllelsen brudt. Saaledes har Krøyer ogsaa malet ham, trædende frem midt iblandt alle Børsmændene som Kongen iblandt sine Hofmænd — kun gjorde han Tietgen til en Ræv, og det var han ikke!“

Denne Mand, der skaffede meget Arbeide og mange Penge til Landet, var, som det ofte er blevet fremhævet, ikke pengebegjærlig for sit eget Vedkommende. Naturligvis har han forstaaet at passe paa Penge, og „i sine tidligste Aar“, sagde Fru Meldahl, „havde han været meget sparsommelig, og Fru Tietgen har engang fortalt i Fengers Hus, at han hver Morgen pleiede at skjende over et lille Franskbrød, der kom paa Bordet, fordi han ansaae det for Ødselhed.

Medens Tietgens boede i Taarbæk, kom de tit op til os, og Pater gik tit ned til dem eller sendte dem Brev. Engang havde Pater ladet Viggo gaae ned med et Brev, som bar et Frimærke. Tietgen sagde i den Anledning til mig: „Det er jo Deres Frimærke, det skal De have igjen —“ og Dagen efter fik jeg Frimærket tilbage i et Brev. Denne mærkelige Mand havde Tid til at huske paa Alt.“

Men betegnende for hans eget Forhold til Penge var den Maade, hvorpaa han kunde omtale Randersmatadoren, Grosserer J. Ankerstjerne. Da der engang paa Strødam var Tale om ham, sagde Tietgen alvorlig med et næsten forstenet Ansigt: „Han er den mest svedne Jyde, jeg nogensinde har truffet paa; han giver ikke een Krone ud uden at være sikker paa at faae 100 igjen.“ Selv om Tietgen ikke kæmpede for at skaffe sig selv en Formue, saa maatte han selvfølgelig kæmpe for sin Bank og sine mange store Foretagender. Her skal der endnu peges paa, at han fra 1868—70 havde et Mellemværende med Firmaet J. Hunter i Newcastle i Anledning af Esbjerg Havn, hvilket 1879 førte ham for engelske Domstole. I 1890 dømtes han ved Overretten til at betale Sagsøgerne et Beløb paa ca. 150.000 Kr., og først 1. Juni 1894 blev han ved Høiesteretsdom pure frifundet. Paa ham passede ogsaa hint Ord, at han maatte være meget ærlig, siden han havde Raad til at have saa mange Fjender.

En stor Del af Skylden for Tietgens Feil hviler paa hans Omgivelser. Ingen af hans gode Venner (ikke engang Meldahl) sagde ham deres Hjertensmening, thi vovede man at kritisere hans Ord eller Gjæringer, kunde det komme til et Brud. „Som Fyrsterne blive til, hvad deres Omgivelser gjøre dem til,“ skriver Fru Meldahl, „saaledes blev Tietgen til en Fyrste iblandt sine Hofmænd, der forstummede, naar de ikke kunde bifalde ham. — Men Tietgen var dog Mere end en Fyrste, han var et Geni, og Genier ere altid ensomme. Kun ved at sammenligne ham med andre Stormænd kommer man til at forstaae og vurdere ham.

Tietgen maa have været født med et næsten uudtømmeligt Fond af Mod og godt Humeur, og selvfølgelig han havde mange og store Glæder i sine Forretninger: „Tietgen er kommet spillende hjem fra en særlig vellykket Reise,“ skriver Meldahl til Bergström 21. Dec. 1892. Altid var han glad og ofte sprudlende, naar man saae ham hos Meldahls og det tiltrods for alle Ærgrelser og Forretningspinagtigheder.

Næsten overmenneskeligt Mod maa han have havt for at kunne fortsætte Arbeidet paa Marmorkirken efter de to frygtelige Generalforsamlinger i Privatbanken i April 1877 og 1878, hvor der een Gang af Oppositionen blev gjort Forsøg paa at faae ham afskediget som Bankens Directeur, og den anden Gang, da Privatbanken havde mistet saa at sige hele sit Reservefond, endogsaa var Tale om, at Banken burde opløses.

Peter Rørdam har sikkert været meget for ham i denne Tid, derpaa tyder den Hilsen, hvormed han 10. Mai 1878 slutter sit Brev til Fru Tietgen: „Hils Tietgen kjærligst!“ Et Brev, der fortæller om hans Prædiken til den paafølgende Søndag og den Glæde, Ingen skal tage fra os, men som følger os under Korset, gennem Dødens Skyggedal og ind i de evige Boliger.

Det var i disse Aar, at Tietgen oplevede sit Livs største Skuffelse, nemlig da Bankraadet satte igjennem, at Bankens Beholdning af Aktier i Store Nordiske skulde sælges, en Beholdning, der ved en mindre heldig Forretningsforbindelse var bleven meget stor. „Det blev næsten gjort til en Forbrydelse at eie Telegrafaktier“, og som bekjendt, bleve de alle afsatte i Frankrig. Det var Tietgen en Hjertesorg, at man ikke havde Tillid til ham og til det ogsaa dengang gode Papir, saa at Danmark saaledes mistede en meget stor aarlig Indtægt.

Nu kom den Tid, da Tietgen vistnok ikke mere kunde fortælle sin Hustru Alt, thi hun kunde ikke udholde alle disse Gjenvordigheder og røbede dem ved sit Ansigt. Fru Meldahl fortæller: „Jeg husker, at jeg engang, da det hed sig, at det var galt fat, saae Fru Tietgen spadsere alene i Skoven med det mest sorgbetyngede Ansigt, man kunde tænke sig, medens hendes Vogn holdt i nogen Afstand.“

Naar Meldahl trods alle Vanskeligheder altid havde den bedste Bygherre i Tietgen, og naar denne som nævnt, kunde skrive, at

han under alle Gjenvordigheder netop blev gladere ved at gaa en Rundtur omkring Marmorkirken, saa kan man vist ikke komme uden om, at denne ubetvingelige Freidighed ogsaa havde sin Kilde i ægte Gudsfrygt, selv om dette nok saa meget er blevet betvivlet af de Mange, der enten hadede ham eller ialtfald saae med Forstørrelsesglas paa hans Feil.

En Sommerdag havde Meldahl indbudt Tietgen og flere Herrer til en Middag paa Skodsborg, hvor der ved Bordet naturligvis var Tale om Marmorkirken og alskens større Forretninger og Foretagender. Da Tietgen, Fru Meldahl og en Datter paa Tilbageturen til Bellevue sad sammen paa den fyldte Sunddamper, fortsattes disse Emner imellem dem, indtil Tietgen paa en Gang udrød: „Men min Kone siger altid „Hvad vil du tænke paa alt det for? Tænk paa din Sjæl!“ „Det blev sagt ganske ligefremt og naturligt og gjorde Indtryk, baade fordi det kom fra den ivrige Forretningsmand, og fordi man mærkede den Respekt, han havde for sin gode Kone. — En anden Gang sagde han: „Det er mærkeligt, naar jeg kommer hjem og glæder mig over et eller andet Held eller en Æresbevisning, siger hun uden at lade sig imponere: „Det ligger der ingen Vægt paa, tænk blot paa din Sjæl!““

Fru Tietgen var et kjærligt Menneske med gode Interesser og humoristisk Sans. Hun var meget svær, og man kunde derfor faae det Indtryk, at hun var mere flegmatisk, end hun vistnok i Virkeligheden var. „Fru Tietgen var meget glad, naar jeg kom op til hende om Formiddagen og morede hende med lystige Historier,“ skriver Fru Meldahl i 1906. „Jeg har senere fundet Billetter fra hende, hvori hun takker mig for „den sunde Latter“, jeg har skaffet hende over Et eller Andet. Hun selv kunde være umaadelig pudsig, naar hun paa tør Maade med sin lidt smørrede Stemme fortalte Noget om, hvad der var hændt „Fritz“ eller hende selv. Endnu mindes jeg med Glæde, hvorledes hun engang besøgte mig paa Fortunen, jeg troer, gaaende, da Lægen havde anbefalet hende Motion for hendes Fedtsyge.“ Til Hjemturen skaffede Fru Meldahl hende „Tulipanvognen“, en primitiv Leievogn med Tag over fra Fortunen, og kørte ned med hende „og vi sad i een Latter over denne „Sjovtur“. Selv var hun iblandt Fremmede temmelig geneert og brugte da at see bister og truende ud, hvilket Tietgen beklagede sig over, naar han engang imellem forestillede en Frem-

med for hende. Men hun var og er endnu et mageløs hyggeligt Menneske.“

Blandt Grundtvigianere befandt Fru Tietgen sig bedst. Det var ogsaa grundtvigske Talere som i 1880erne holdt Foredrag i deres Hjem for deres Venner (flest Damer) hver Tirsdag i nogle Vintermaaneder, saaledes Pastor Brandt (om dansk Psalmedigtning), Fr. Nielsen og Ludv. Schrøder, der alle talte fortræffelig.

Vistnok med Urette mente Fru Meldahl, at Tietgens Venskab til hende kølnedes med Aarene: „Rimeligvis har han tidt mærket, at jeg saae kritisk paa ham, selv naar jeg taug; stum Kritik kan, som bekjendt, kun de Færreste taale og mindst en forfængelig Mand. Sommetider lod jeg ogsaa min Tunge løbe af med mig, og det var endnu mindre behageligt for ham. Da han saaledes engang hos Kammerherre Sicks udbredte sig vidtløftig om nogle Folk, som han kaldte Rakkerpak, sagde jeg ganske alvorlig: „Det hedder ikke Rakkerpak, men Rakkerpukler.“ Han studsede, men holdt saa op. Jeg fulgte her Fru Drewsens Anvisning. Hun havde engang yttret, at naar Orla Lehmann plagede hende med Smagløsheder og Saftigheder, sagde hun strax Noget, der var værre, og saa taug han stille.

En anden Gang kom jeg langt værre afsted i Tietgens eget Hus, men jeg troer, at hvis jeg oplevede det om igjen, vilde jeg ikke kunne gjøre Andet, end hvad jeg gjorde. Tietgen, der var lidt gnaven — han led tidt af nervøs Hovedpine, og da gik det ud over Humeuret — fortalte, at en Mand var kommet op til ham samme Dag og havde villet forære ham en Bog, han havde skrevet, og som handlede om Bogføring eller Regnskabsvæsen, eller hvad det nu var. „Jeg spurgte ham, om han mente, at jeg trængte til den Bog“, sagde Tietgen, „og da han ikke turde paastaae, at jeg havde nødig at læse den, gav jeg ham den tilbage.“ Jeg troer, naar Tietgen fortalte denne Historie, gik det ham, som det saa tidt gaar Folk, der har begaaet en Fadaise: man kan ikke lade være at tale derom i Haab om, at Nogen skal trøste En og sige, at det var dog ikke saa galt. — Alle Tietgens tilstedeværende Venner taug, men jeg Usalige kunde ikke styre mig, men raabte forfærdet: „Hvor kunde De dog nænne det! Manden er gaaet op ad Trappen som Deres Ven og gaaet ned som Deres Fjende!“ Det var haarde Ord, og skjøndt Tietgen ikke lod sig mærke med Noget, har han dog vist følt sig dybt krænket.

Paa den anden Side satte han Pris paa min Dom, netop fordi han mærkede, at jeg ikke var nogen blind Beundrer af ham, og da han f. Ex. havde været med til Socialistkongressen i Berlin — et af Keiser Wilhelms mange Humbugpaafund — kom han bagefter med et Blad, hvori hans tyske Tale var aftrykt, og sagde, at det skulde jeg læse, og han haabede nok, at det kunde staae for min Kritik.

Til Julen og til Tietgens Fødselsdag, den 19. Marts, pleiede jeg at sende ham et lille Vers paa et Julekort eller en ubetydelig Foræring med et Vers. Saaledes gav jeg ham engang en lille tydsk Almanak, 99 Aar gammel, og skrev et længere Digt dertil, hvilket gjorde stor Lykke. Tietgen kom op til mig Dagen efter om Morgen og takkede mig, og senere har han sagt mig, at han stadig i „Skuffen til høire“ gjemte min Gave og det *blaa* Baand, som jeg havde bundet om Rosen, der fulgte med.

Engang forærede jeg ham ogsaa Motleys Nederlandenes Opstand, og skjøndt — eller maaske netop fordi den var uindbunden — kyssede han min Haand, ja han gjorde Mere, han læste Bogen helt igjennem og kritiserede de mange Gjentagelser, hvortil jeg svarede, at jeg endda havde strøget en Mængde af dem.

Senere, da jeg vedblev at skrive Smaadigte til ham, var jeg ikke altid heldig i mine Paafund og fik da hverken Tak for Gaven eller Digtet. Det var naturligvis min Feil, man skal ikke blive ved for længe med det Samme, naar Aanden ikke er over En.“ Engang fik Fru Meldahl ligefrem Utaak i et ubehøvlet Brev til Meldahl 29. Dec. 1893. Maaske var dette netop Bevis paa, at Tietgen stod Meldahls meget nær — som bekjendt byder man tidt sine Nærmeste, hvad man ikke vilde byde nogen Fremmed. Herefter sendte Fru Meldahl kun Blomster til hans Fødselsdag med hjertelig Lykønskning, medens han til Jul med enkelte Afbrydelser sendte en pragtfuld Rosenbuket, og dette varede ved til hans Død. —

Da Tietgen i December 1894 var i Paris i Anledning af Konverteringen af de danske Statsobligationer „lød paa engang“, skriver Fru Meldahl, „det Tordenbudskab: Tietgen er bleven apoplektisk. Helé denne Transaktion skulde foregaae i største Hemmelighed, og da Tietgen ikke havde Hjælpere nok, paa hvis Taushed han kunde stole, havde han maattet overanstrenges sig ved at gjøre Størstedelen af Arbeidet selv. Og der laa altsaa denne store Mand,

en anden Napoleon paa St. Helena, der laa hans uhyre Begavelse, hans Virksomhed, hans Formue, han selv, et Vrag.“ Selv om han kom sig saameget, at han i 1895 endnu kunde deltage i Forretninger og i Fester, saa var hans Kraft dog brudt og hans Tid forbi.

Et af hans sidste Breve til Meldahl lyder saaledes:

d. 18. Januar 1895.

Kjære Meldahl!

Det gjør mig ondt, at De søgte mig forgjæves igaar, men der havde samlet sig saameget, at det trak ud til Kl. 5.

Det vil vistnok vare adskillige Dage, inden jeg tør indlade mig paa at komme i Kirken; endnu indskrænker mine Udflugter sig til, fra den ene Stue til den anden, men jeg skal lade høre fra mig, saasnart jeg kan møde.

Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Meldahl skriver til en Datter 17. Marts 1895 og omtaler en stor Fest, som Burmeister & Wain skulde afholde paa Hotel d'Angleterre for Russere: „Tietgen er svag — vistnok slem Influenza. Han reiser snart syd paa. Han optager intet Arbeide paa nogen Generalforsamling. *Privatissime*. Han seer meget medtaget ud, og jeg tænker ofte, at det tager en brat Ende med ham.“

Naar Meldahl i denne Tid vilde komme med gode Raad til Tietgen, blev han overfuset, saa irritabel var denne bleven.

Fra Wiesbaden sendte Tietgen ved sin Hustru Meldahl en Paa-skehilsen 13. April 1895: „Hjemmefra har vi hørt om de nye Gardiner og den nye Prædikestol i Frederikskirken, og vi er ikke helt udenfor Gudstjenesten, da vi faaer Monrads Prædikener sendt. Jeg kan tænke mig, hvor hyggelig og smuk Kirken nu maa see ud.“ Brevet slutter: Med mange Hilsener fra Fritz til Dem og Deres Hustru er jeg Deres meget hengivne

Laura Tietgen.

Fritz bebreider mig, at jeg har glemt at meddele Dem det aller-vigtigste, nemlig at Massagen koster 10 Mrk. hvergang, og da han kun er her 10 Minutter, bliver det altsaa 1 Mrk. for hvert Minut! God Forretning.

Fra Strødam skriver Fru Tietgen 3. Juli 1896:

Kjære Kammerherre Meldahl!

Hjertelig Tak for Brev og Telegram. Fritz beder mig ønske Dem velkommen hjem fra Reisen.

Med Fritz gaaer det, Gud være lovet, godt fremad nu, men han har været daarlig, mens De var borte. Det er saa velsignet at see Fremgang efter denne lange, tunge Tid, hvor det tidt var saa svært at holde Modet oppe. Men Vorherre har været med os igjennem det altsammen, derfor er vi ogsaa opfyldte af Taknemlighed og usigelig Glæde.

Efter Lægernes Ønske har Fritz levet i fuldstændig Ro. Ingen har været her, og det viser sig ogsaa, at det er det eneste Rigtige. Derfor beder jeg, om jeg maa skrive til Dem, naar vi er kommen lidt videre endnu, jeg haaber ikke, det kan vare saa længe. Med de venligste Hilsener fra Fritz til Dem og Deres Familie, er jeg

Deres hengivne

Laura Tietgen.

Tak for trofast Venskab.

I Mai 1896 var Tietgen sidste Gang som Direktør gaaet ud af Privatbankens Dør; 1. Januar 1897 traadte han tilbage fra denne Stilling.

Fru Meldahl skriver 11. November 1896: „Igaarftes var jeg hos Fru Tietgen og saa ogsaa ham. Til min store Forbauselse saa han aldeles uforandret ud, næsten raskere end han var ved Marmor-kirkens Indvielse. Han gik stille op og ned i Salen og bad mig kun hilse Pater. Ellers taltes vi ikke ved, da han ikke tør anstrenge sig ved formegen Snak. Han gav mig venstre Haand, høire havde han inde paa Brystet. Han rørte mig og alt Nag forsvandt i et Nu. Hun var ogsaa rigtig sød med saadanne rare, bedrøvede Øine. Hun maa have gaaet forfærdeligt igjennem i Sommer.“

„Hos Tietgen var jeg forleden,“ skriver Fru Meldahl igjen 16. Mai 1897, „han er virkelig lidt bedre og tager i Juni ud til Strødam. Han skal have en Ponyvogn og saa kjøre omkring i Parken med hende. Med Stolthed fortalte hun mig, at han den Dag havde været to Gange nede ad Trapperne og i Gaarden, en Gang for at kjøre ud

og den anden Gang for at see paa sin Ponyvogn. Han var meget mild og venlig, men længe bliver han aldrig inde, det trætter ham vel at skulle gjøre Konversation med mig.“

„Nu kommer jeg fra Tietgen,“ skriver Meldahl 10. Januar 1898. „Det var med Vemod, at jeg sagde Farvel — om man seer den Mand mere? Han var jo bevæget og lidt medtaget af alle de Besøg.“

Var man inde hos ham i denne Tid, traf man ham siddende i Salen i sin Lænestol med stiv, ubevægelig Holdning og besværlig Tale. „Som en halv udgaaet Plante,“ skriver Meldahl i Marts 1899. Nu kom de Aar, hvor der kom færre Besøgende, og man med Iver holdt fast paa en Visit.

„Da jeg engang bestilte Blomster til hans Fødselsdag,“ fortæller Fru Meldahl, „vidste Butiksjomfruen — og det var dog i en større Forretning i Bredgade — ikke hvem Geheimeraad Tietgen i Kronprindsessegade var! Hun var rigtignok ung, men endda, at blive glemt saa snart!

Baronesse Reedtz-Thott kom en Dag op til os for at foreslaa os at yde Bidrag til et Portræt af Tietgen, som Carl Thomsen skulde male paa Strødam med Marmorkirken i Baggrunden. Billedet blev ogsaa udført og kom paa Udstillingen, og skjøndt det som Kunstværk betragtet var temmelig svagt, maatte man dog holde af det paa Grund af det elskværdige Udtryk i Tietgens Ansigt.“

Fru Tietgen skriver, Menton, 22. Marts 1899, efter Tietgens 70 Aars Fødselsdag:

Kjære Kammerherre Meldahl og Frue!

Jeg har lovet min Mand at takke Dem begge for al Deres Elskværdighed imod ham paa hans Fødselsdag.

Baade Brev og Telegram glædede ham meget, og saa kom Consul Tersling ind af Døren med den deilige Kurv af hvide og røde Nelliker med en hvid og rød Sløife paa Hanken og et Visitkort, hvorpaa der stod „Kammerherreinde Meldahl“ — det elskede danske Flag bragte Hjertet til at banke, inderlig *Tak* derfor.

Vi havde mange Beviser paa Venskab den Dag, omendskjøndt vi var saa langt borte fra Hjemmet. Om Middagen samledes vi med nogle faae gode Venner, Fritz levede ellers sit sædvanlige stille

Liv med Spadseretoure og Kjøre dito og var rask og glad. Vi er begge taknemlige over, at han har det saa godt, som han har det, og at han kan være her i det delige Solskin og gjenvinde sine Kræfter.

Saa Tak for al Trofasthed,

Deres hengivne

Tietgen og Hustru.

17. September 1899 skriver Meldahl til en Datter: „I Fredags var jeg hos Tietgens. Hun har det rigtig godt, men han er dog en brudt Mand, mild og rar, men trist at see paa.“

I Efteraaret 1899 fik Tietgen Influenza. 12. Dec. sender Fru Tietgen Meldahl og hans Hustru de venligste Hilsener fra sin Mand, idet hun skriver: „Ja, det har været trange Tider, men nu lyser det igjen op for os, Gud være lovet.“ —

14. Mai 1900 fortæller Fru Meldahl om „Fru Tietgen, som uventet besøgte mig imorges. Det var et rørende Møde, hun sad hele Tiden med Taarer i Øinene og fortalte om alle sine og Fritz's Lidelser i Vinter, det var som om hun var opstanden fra de Døde. Slutelig bad hun os spise til Middag hos dem en af Dagene — vi kunde selv vælge — i al Tarvelighed og saa spille en lille robist med Tietgen bagefter.“ Hver Aften, naar Tietgen havde det bedre, havde han et Whistparti, Meldahl var ogsaa med, men kunde ikke holde det ud, man sad som i en Spændetrøie og turde ikke sige et Ord. Tietgen førte Regnskabet i Hovedet, og Spillet varede uafbrudt i to Timer.

„Det var meget vanskeligt at skaffe ham Morskabslæsning, thi Romaner vilde han ikke have, og altfor tung Lektüre kunde han ikke taale,“ skriver Fru Meldahl. „Skjøndt han i sin Tid med Lethed havde bevæget sig i de tre Hovedsprog, saa faldt det ham dog svært at forstaae dem nu. Jeg havde da den Glæde at kunne laane ham Historisk Arkiv, som gjorde stor Lykke, men da de otte Bind vare læste, kunde jeg ikke skaffe ham Mere, og hvad jeg sendte af andre historiske Tidsskrifter, fik jeg ulæst tilbage.

Da han endelig havde udstridt 21. Oktober 1901, var det en Lettelse for Alle, der havde kjendt ham og seet, hvad han led. Jeg bragte strax en Rosengren hen til Sørgehuset, men gik ikke indenfor. Fru Tietgen var meget nedbøiet, stakkels Sjæl! Der

maa have været en forfærdelig Tomhed i Huset efter hans Bortgang!

Tietgens Lig var bleven ført ind i Marmorkirken for at staa der foreløbig, indtil den høitidelige Sørgedudstjeneste kunde finde Sted, og da jeg en Eftermiddag i Skumringen kom forbi og saae Døren staae aaben, gik jeg derind. Rummet var halvmørkt, det var mærkelig stemningsfuldt, halv spøgelseagtigt at gaae omkring der ganske alene, jeg traadte ind under Kuppelen og tænkte paa al den Tid, der var gaaet, siden de første Bjælker vare blevne reiste, da Rummet lignede en vældig Fyrreskov, og da Kuppelen senere løftede sig i sin lyse Skjønhed, et Billede paa Himmelhvælvingen, som Biskop Fog havde kaldt den i sin Tale — og saa tilsidst hin stolte Høitidsfest, Indvielsesdagen, da jeg havde faaet Lov til at sidde paa Hæderspladsen ved Siden af Tietgens — og nu hvilken Omskiftelse! Et Par Fremmede gik omkring og saae paa Kirken; da de endelig var færdige, bad jeg Betjenten om at lade mig komme ind i Kapellet. Der stod den lille Kiste bedækket med halvvisne Blomster, ikke pragtfulde, officielle Krands, men de tarveligere Blomster, som hans Allernærmeste havde sendt i de første Dage, blandt hvilke jeg troede, at gjenkjende mine egne Roser.

I de faa Øieblikke, jeg stod der, var der ogsaa Nok at tænke over og mindes ligefra de allerførste Dage, da jeg saae ham hos Fenger — og saa det lange, lange Festtog, vi have holdt ved Siden af ham hele Livet igjennem, hans store Fortrin og hans store Feil! Ja, det var høitidelige Øieblikke derinde i det lille, snevre Kapel, og jeg tænkte at

„Al Verdens Herlighed og Guld,
„For Dig er ikkun Støv og Muld.“ —

„Jeg var naturligvis ved den festlige Bisættelse i Marmorkirken. Det Heles Karakter var lys, smuk, høitidelig.“

Fru Meldahl ender sine Optegnelser om Tietgen 27. Januar 1906 (et halvt Aar, før hun selv døde) med følgende Ord: „Alt eftersom Siderne bleve fyldte, dukkede mange Scener af den forbigangne, lyse, lykkestaalende Tid op for mig paany; den ene Erindring efter den anden ligesom vældede op af Sjælens Dyb, det var saa vidunderlig deiligt.“ —

„Paa Søndag vil jeg ud og tage mig et Gravsted paa Lyngby

Kirkegaard," skriver Meldahl til sin Datter 28. Februar 1894. Hans Landsted laa i Lyngby Sogn og i 28 Aar havde han hver Sommer mange Gange passeret Lyngby paa Vei til og fra Frederiksborg. Tietgen eiede Lyngby Kirke og han forærede Meldahl som Tak for hans Arbeide en Grav paa denne Kirkegaard. Ved Siden af hans inderlig kjære Ven Peter Rørdams Grav er Tietgens eget Gravsted, hvor hans Støv nu hviler.

Søndag 18. Marts 1906, under Gudstjenesten, afsløredes i al Stilhed Saabyes Billedstøtte af Brorson ved Marmorkirkens Vestside. Fru Tietgen stod iblandt Mængden med Meldahl under Armen, det var et rørende Syn. Fru Meldahl nærmede sig og ønskede Fru Tietgen til Lykke — hun vidste, at hun havde betalt det Meste af Billedstøtten og sagde derpaa: „Skal vi saa begynde at samle ind til Kingo?“ og det blev de virkelig enige om med Meldahls Datter som tredje Medlem.

Allerede Sommeren derefter, 6. August 1906, døde Fru Meldahl i Torre Pellice, under et Besøg hos Valdenserne, for hvilke hun havde faaet varm Interesse ved at læse Amicis Bog „Alle porte d'Italia“, som Fru Peruzzi engang havde anbefalet hende.

Fru Tietgen skrev til Meldahls Datter, 11. Oktober 1906: „Ja, det gjorde et stærkt Indtryk paa mig at høre om Deres kjære Moders Død i det fremmede Land, saa langt borte fra Deres Fader.

Hvor kjønt ogsaa at Kingos Salme havde glædet hende tilsidst, og at hun kunde tænke paa at sende Hilsen til os herhjemme. Nu synes jeg just, at jeg har faaet Lyst at samle til „Kingo“, efter at De har fortalt mig dette.

Hun var en yndig Skikkelse, saa bly og tilbageholden, hun den høitbegavede Qvinde.“ —

Meldahl døde 3. Februar 1908. Samme Dag skrev Fru Tietgen: „Det er saa underlig tomt, at han nu er borte. Han var en trofast, varmhjertet, kjærlig Ven, som jeg vil savne meget. Han hjalp med Raad og Daad, hvor han kunde, og man fortrød aldrig at man var gaaet til ham. De maa vide, at jeg sommetider gik til Charlottenborg og fik Raad hos ham.

Kirken skal være mig det bedste Minde om ham.“

Efter Meldahls Testamente blev der udbetalt et større Beløb som Bidrag til Udførelse af Kingo Statuen, og Fru Tietgen udvidede

Komitéen med flere Medlemmer. V. Jarls Kingo blev dog først afsløret 1911.

„Nogle Medlemmer af Handelsstanden traadte sammen strax efter Tietgens Død for at raadslaae om, hvad man skulde gjøre for at hædre hans Minde, og Pater blev taget med paa Raad af Axel Heide,“ fortæller Fru Meldahl. Man blev tilsidst enig om at udskrive en Konkurrence til en Billedstøtte for ham, og saagodt som alle vore Billedhuggere deltog i den og lagde deres Afmagt for Dagen: „Det smukkeste er af J. Schultz og forestiller „Geniet“, dennegang med lidt Klæder paa, staaende paa en Piedestal, der bærer Tietgens Medaillon.“

Grosserer Societetets Formand, Etatsraad Adolph saae meget kritisk paa denne Figur, som han første Gang havde seet helt uden Klæder, og man maa vistnok ogsaa give ham Ret i, at det var vanskeligt at sætte denne unge, yndefulde Pigeskikkelse i Forbindelse med Handelen, selv om den havde en Merkurstav i Haanden.

„Til Tietgens Monument var der Konkurrence med tarveligt Resultat,“ siger Meldahl. „Det endte dog med, at alle Stemmer samlede sig om Andersens Udkast, og han udførte det. Noget ideelt skjønt er der ikke i det, men det passer jo til Tidsaanden: god Lighed, materiel Opfattelse uden al stemningsvækkende Form.“ Fru Tietgen bemærkede, at den store Hjernekasse, Panden, som netop havde været det Eiendommelige ved Tietgen, slet ikke kunde sees, da Kunstneren havde fremstillet ham med Hatten paa Hovedet.

Statuen stod først paa Børsrampen, men er nu bleven flyttet ind i Børsen. —

Fru Tietgen døde i Sommeren 1917. Kort iforveien besøgte Meldahls Datter hende paa Strødam og kom til at fortælle hende om det Vers af Holger Rørdam som staaer paa hans Gravsten paa Lyngby Kirkegaard:

Det vil jeg dig sige, det skal du dig mærke,
 Det er ikke de Stolte og ikke de Stærke,
 Men det er de Ydmyge, det er de Fromme,
 Som hjem til vor Fader i Himmelen komme.

Fru Tietgen hørte alvorlig derpaa og bad om at høre det engang til, mens hun skrev det op.

Paa Tietgens Gravsted staar Skriftstedet :

Salige er de, som høre Guds Ord og bevare det.

Lukas 11²⁸.

Paa Fru Tietgens:

Salige er de rene af Hjertet, thi de skal se Gud.

Matthæus 5⁸.

T I L L Æ G I

til Side 95.

„Med Peruzzi i Florenz havde jeg lang: politiske Samtaler, og jeg skrev Breve til ham i den Retning.“

„En Dag ude paa hans Villa Antella sagde jeg: „Ja, men hvad vil Italien i Treforbundet med Tydskland — er det ikke en falsk Takt overfor Frankrig?“ „Nei, Europa forstaaer slet ikke vor Situation,“ sagde han. „Ved Alliancen med Preussen, den protestantiske Stormagt, knuge vi Pavemagten, og Trippelalliancen forpligter os vel til den bekostelige Militairudvikling: men derved tvinges vi til igjennem Værnepligten at faae Soldaterne ind og optage dem til at lære at læse og skrive i Militairtjenesten og bøde herved paa den daarlige elementaire Folkeundervisning, og ved at lade Folkene fra Syditalien komme op i Norditalien og omvendt føre vi Befolkningerne til at lære hinanden at kjende, og vi faae derved et stort italiensk Folk ud af det Hele, som Papisterne ikke kunne sprænge.“

„En anden Gang sagde han: „Da vi her i Communen havde Stemmeret for Kvinderne ved Valgene, gik Alt godt; det var en god Bremse paa Mændenes Udskeielser.“

T I L L Æ G

til Siderne 183 og 184 i Kapitlet „Marmorkirken“.

„I Anledning af denne Kobbertækning troer jeg at burde gjøre danske Kolleger delagtige i de Erfaringer, som jeg har gjort ved mine mange Kobberdækkearbejder paa Slottene. Min Erfaring

gaaer ud paa, at man ikke kan gjøre nok for, at Falsningerne blive saa høie som muligt, saa at de med Lethed kunne tilstede de ofte betydelige Bevægelser, Sammentrækninger og Udvidelser, som Temperaturforandringer altid medføre i Metaldækningen, og som, naar der ikke tages Hensyn dertil, saa let kunne foranledige Sprængninger og Revner midt i de dækkende Metalplader. At man ikke kan gjøre nok for at tilveiebringe god Isolation imellem Kobber og Jern og derved undgaae Jernets galvaniske Opløsning, som uafviselig fremkommer i utrolig kort Tid, og kan blive livsfarlig for de Kobberdækkere, der i efterfølgende Tider skulle færdes paa Tagene og maa stole paa Holdbarheden af de indsatte Kroge, dette troer jeg ogsaa at burde gjøre mine Kollegaer opmærksom paa.“

„Naar man nærmere undersøger alle de ydre, dækkede Partier af Marmorkirkens Gesimser, vil man finde, at de have faaet en særlig Konstruktion, hvorved man undgaaer Fugtighedens Indtrængen og bliver fri for de Sprængninger, som fremkomme om Vinteren ved den hurtige Overgang fra Tø til Frost. Stenrenderne paa Kirkens Underparti have ligeledes en meget eiendommelig Konstruktion, som gjør, at Utæthederne, der ellers fremkomme ved Varme- og Kuldebevægelserne og Oversvømmelserne inde i Bygningen, undgaaes.“

„Denne nye Ophængning var jeg kommen til at opdage paa følgende Maade:

„I Aaret 1864, da jeg havde faaet den vanskelige Opgave at konstruere Ophængningen af de store Klokker paa Frederiksborg Slot, opholdt jeg mig et Par Uger i den lille By Heyden i Schweiz. Her forbausedes jeg ved at høre, at man hvert Øieblik ringede med en Kirkeklokke, som at dømme efter Tonens Dybde maatte være ligesaa stor som Frederiksborgs største Klokke, thi jeg kunde ikke fatte, hvorledes man i en saa lille By kunde have Raad til at holde saamange Ringere ved Kirken, som efter min Mening maatte behøves, og ligesaa lidt kunde jeg forstaae, at et saa gammelt, skrøbeligt Klokketaarn kunde taale den Rystelse, som Svingningen af en saa stor Klokke formentlig maatte hidføre. Jeg steg derfor op i Taarnet og saa til min Forbauselse, at to Skoledrenge med Lethed svingede den store Klokke frem og tilbage. Ved Opklodsningen paa Axlen havde man faaet Klokkeren til at svinge om sit Tyngdepunkt og

ved at give Axlen et svingende Pandelag (tre Halvmaaner i hver) samt ved at give Kneven en Ophængning, der frigjorde den for Klokkens Svingninger, havde man tilveiebragt denne lettere Maade at ringe paa. Jeg saa tillige, at det var et gammelt Klokkestøberfirma i Feldkirchen i Tyrol, der havde indført disse Forbedringer.“

„Da jeg kom hjem, forklarede jeg det Hele for Inspecteur Krog paa Frederiksværk, som derefter konstruerede og tog Patent paa den Bueaxelform, som senere blev anvendt paa Marmorkirken. Men Krog glemte en væsentlig Ting: Knevens særlige Ophængning, og dette fører til Vanskeligheder ved Ringningen, saa at man ikke faaer den livlige Virkning af Knevislagene, som man hører ved Klokkerne i Schweitz.“

HENVISNINGER, TILFØIELSER OG RETTELSE

S. 10. „Om Rædselsherredømmet“ i Knud Bokkenheusers „Stemninger og Tilstande fra Firsernes Kjøbenhavn“, Dagens Nyheder 21. April 1929.

S. 11. 21. Marts 1871 opfordrer Herforth Meldahl til at møde hos Prof. Brix i Anl. af de forestaaende Borgerrepræsentations Valg. Kayser, Bille og Ploug vare ogsaa tilstede. — Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1875—76 S. 394. 1876—77 S. 490, S. 770. 1877—78 S. 514 ff. 1872—73 S. 145. 1885—86 S. 1487 ff.

S. 12. K. B. F. 1880—81 S. 523. 1889—90 S. 712. 1877—78 S. 77 f. S. 486.

S. 13. K. B. F. 1878—79 S. 40. 1876—77 S. 571. — Dagens Nyheder 26. Juli 1894, III. Tid. 29. Aug. 1869, Dagbl. 12. Aug. 1869. — K. B. F. 1869—70 S. 49, S. 90.

S. 14. K. B. F. 1880—81 S. 1100.

S. 15. K. B. F. 1876—77 S. 590. 1887—88 S. 121 ff. 1876—77 S. 451. S. 557, S. 571, S. 575.

S. 16. Brev fra Thomsen 2. Nov. 1896 — K. B. F. 1875—76 S. 391 ff., S. 395. 1876—77 S. 781. 1878—79 S. 385 (Fussings Ord). 1874—75 S. 1209.

S. 17. I et Brev 10. Juli 1886 sender Kayser Meldahl „Hjertelig Hilsen“. — K. B. F. 1873—74 S. 443. 1875—76 S. 341 ff. 1884—85 S. 556, S. 1281.

S. 18. K. B. F. 1891—92 S. 363, S. 377. 1876—77 S. 493, S. 495, S. 560, S. 751 f., S. 782, S. 783. 1877—78 S. 920 ff. 1874—75 S. 803. — Dagstelegrafens 13. og 18. Febr. 1872.

S. 19. K. B. F. 1880—81 S. 404. 1889—90 S. 1231 (Gadeanlæg). 1890—91 S. 1468 (Kvægtorvet).

S. 20. K. B. F. 1866—67 S. 131. — III. Tid. 14. Jan. 1866 S. 138. P. Johansen i „Kunstakademiets Historie“ S. 505 f. I April 1865 henledte Roed Akademiets Opmærksomhed paa, at Byplanen var en Sag, hvor det burde yde sin Medvirkning. — „F. Meldahl og hans Venner“ III S. 179.

S. 21. Fædrelandet 14. Okt. 1868. K. B. F. 1866—67 S. 125 ff., S. 137 ff. Planen findes bag i Bogen. 1867—68 S. 228 ff., S. 269. 1868—69 S. 131, S. 165, S. 237. 1869—70 S. 166 ff., S. 188, S. 191, S. 192. Fædrelandet 13 Okt. 1868. Planen Tillæg til III. Tid. 22. Nov. 1868.

S. 22. „F. Meldahl og hans Venner“ III S. 211. — Meldahls Udnævnelse var af 27. Jan. 1871. Kommissionen skulde taxere den Værdiforhøielse, som private Grunde (∴ alle Grunde, som ikke tilhørte Staten) vilde faae ved Indskrænkningernes Afløsning. Halvdelen af den Sum, hvortil Værdiforhøielsen taxeredes, udgjorde det Vederlag, som Eieren, naar han forlangte Indskrænkningerne afløste, havde at betale til Statskassen for Afløsningen. Kommissionen ophævedes 25. Marts 1895,

da Forretningerne i Aarenes Løb i høi Grad vare blevne indskrænkede, men Ministeriet forbeholdt sig med de mest smigrende Udtryk ogsaa i Fremtiden at søge Meldahls Raad ved given Leilighed (Medd. fra Rigsarkivar Laursen). K. B. F. 1869—70 S. 459, S. 471. — General Caroc udtraadte af Repræsentationen i 1871 og blev ikke erstattet i Udvalget. (Medd. af Raadstuearkivar Linvald). — Meldahl noterer i 1871 „Onsdag $\frac{1}{11}$ faaet Krack til at interessere sig for mit Minoritetsvotum i Kjøbenhavnsplanen om en bred Passage fra det beplantede Parti ved Nørregade til Voldgaden og nordpaa“. — K. B. F. 1884—85 S. 540, S. 1001 f. 1872—73 Udvalgets Forslag S. 68 ff. — Dagstelegrafen 16. Jan. og 11. Febr. 1872. Dagens Nyheder 11. Febr. 1872. — K. B. F. 1884—85 S. 546. Meldahl 29. Sept. 1884: Uden at gaa Nogen for nær troede han at turde sige, at der var blevet ydet et ganske godt Arbejde fra hans Side med Hensyn til Boulevarden. Dette vilde Thomsen vistnok erkjende, og i alt Fald var han vis paa, at vedkommende Borgmester vilde huske Debatter, som dengang bleve førte.

S. 25. Berl. Tid. 14. Febr. 1872. Dagstelegrafen 13. og 18. Febr. 1872.

S. 26. Berl. Tid. 13. Febr. 1872.

S. 27. Dagstel. 9. Marts 1872 og Meldahls Brev til Trap 4. Mai 1872 i „F. Meldahl o. h. V.“ III S. 213 f. — K. B. F. 1871—72 S. 343 ff. — A. N. Falkmann er fast knyttet til Dagstelegrafen fra 1. Okt. 1872 (Medd. af Fru Anna Levin f. Ferslew). K. B. F. 1871—72 S. 380. — Dagstel. 12. Marts 1872. — K. B. F. 1872—73 S. 309 ff. S. 533 ff. (Meldahls Forslag). 1871—72 S. 339, S. 341. 1880—81 S. 99, S. 1306 ff. 1877—78 S. 417 f.

S. 28. Fællesudvalgets Forslag er i „Forhandlingerne“ først trykt over 3 Maa-neder efter første Behandling, nemlig 29. April 1872; 1. Behandling og Begyndelsen af 2. Behandling refereres overhovedet ikke, skjøndt der henvises dertil ved et senere Møde. Thomsen siger 3. Juli 1876 (Udvidelse af St. Hans Hosp.), at han ikke kunde dokumentere, hvad der var foregaaet i Forhandl. 1867—68, da der ikke haves nogen Beretning om Forhandlingerne i Salen og endnu mindre om Udvalgsforhandlingerne. (K. B. F. 1876—77 S. 477.) — K. B. F. 1872—73 S. 35, S. 116 f., S. 129. — Breve fra Siesby til Meldahl 12. og 14. April 1872. Meldahl har i sine Optegnelser skrevet „Ussing“, hvilket Forf. har rettet til „Ulrik“, da Algreen-Ussing var udtraadt i 1869. — K. B. F. 1875—76 S. 353 ff., S. 391 ff.

S. 29. K. B. F. 1876—77 S. 807 ff., S. 820 ff. 1877—78 S. 483 ff., S. 491. 1878—79 S. 128. — „Korrespondance med Finansministeriet om Forandringer i Bebyggelsesplanen for Fæstningsterrænet“ S. 1 ff. — Meldahls Skrivelse til Finansministeriet 10. Dec. 1883.

S. 30. K. B. F. 1884—85 S. 460 ff., S. 526 ff., S. 1370 ff. — F. Meldahl „Den nye Plan for Fæstningsterrainets Bebyggelse imellem Gyldenløves Gade og Kalveboderne.“

S. 31. Finansministeriets Skrivelse til Meldahl 25. Marts 1895. — K. B. F. 1884—85 S. 1373 (Borups Svar til Thomsen).

S. 32. K. B. F. 1885—86 S. 503 ff. Tillæg S. 11. 1866—67 S. 195 ff. 1871—72 S. 168. 1872—73 S. 612. 1880—81 S. 111. — „Søndag Aften i min Bolig d. $\frac{29}{10}$ 71 hjulpen Bing og Ulrik at formulere Peder Madsensgang Sag, saa at Ehlers og Kayser skulle have ondt ved at døie deres Majoritetsvotum.“ — „Efter mit Forslag blev der nedsat et hemmeligt Udvalg til at drøfte og fastslaa de fremtidige

Hovedlinier for Gaderne i Forstæderne, og dette har ført til en bedre Regulering.“
— K. B. F. 1880—81 S. 122.

S. 34. K. B. F. 1871—72 S. 143. 1876—77 S. 760. Meldahl om Holmens Bro:
„Det var usømmeligt vedblivende at have en saa smal og slet Bro for en saa betydelig
Færdsel.“ — 1877—78 S. 502 ff., S. 507, S. 515, S. 596 ff., S. 600 ff. 1878—79
S. 26 ff., S. 29.

S. 35. K. B. F. 1878—79 S. 41 ff., S. 50, S. 53, S. 61, S. 884, S. 905 f.,
S. 913.

S. 36. K. B. F. 1888—89 S. 1045. 1890—91 S. 159 f. 1876—77 S. 758, S. 780 f.
1877—78 S. 869, S. 905 f. 1878—79 S. 728. — Om Svanerne Medd. af Raadstue-
arkivar Linvald — K. B. F. 1886—87 S. 683. 1881—82 S. 1097, S. 1124, S. 1145,
S. 1148. 1885—86 S. 845 ff. 1888—89 S. 660. 1889—90 S. 947, S. 953. 1890—91
S. 1109. 1891—92 S. 189, S. 551, S. 557. — 1879—80 S. 539, S. 565, S. 574. 1882—83
S. 1124. 1883—84 S. 632, S. 858, S. 905, S. 906. 1884—85 S. 1061, S. 1149, S. 1161,
1886—87, S. 683, S. 919. 1887—88 S. 670, S. 698. 1888—89 S. 660 1889—90 S. 946,
S. 953. 1891—92 S. 327, S. 550, S. 557.

S. 37. Takkebrev 26. Juni 1879 og 29. Nov. 1883. — K. B. F. 1866—67 S. 264,
S. 267.

S. 38. K. B. F. 1870—71 S. 204 f. 1871—72 S. 285 ff. 1872—73 S. 207 ff.,
S. 237, S. 351, S. 898 ff. 1873—74 S. 12 ff., S. 24, S. 160 f. 1877—78 S. 802 ff.,
S. 1003 f. „F. Meldahl o. h. V.“ III S. 190.

S. 39. K. B. F. 1876—77 S. 761. 1878—79 S. 385. 1874—75 S. 654. 1869—70
S. 143. Ved en Forglemmelse er Meldahl ikke nævnt som det femte Medlem af
Udvalget. (Medd. af Raadstuearkivar Linvald.) — Brev til Gosch 14. Dec. 1869 om
Udvalgsmøderne. —

S. 40. K. B. F. 1874—75 S. 489, S. 613 ff., S. 621, S. 629 f., S. 648, S. 650.
S. 655 f., S. 790.

S. 41. K. B. F. 1875—76 S. 9 ff., S. 135 ff. 1878—79 S. 334, S. 378 ff., S. 397 ff.,
S. 401 ff., S. 549, S. 612, S. 617, S. 628 ff. S. 656.

S. 42. Meldahl har sat ? ved Ricard.

S. 43. K. B. F. 1886—87 S. 333, S. 544 ff., S. 553.

S. 44. 1877 holdt Meldahl et Foredrag i „Medicinsk Selskab“ om de hygieiniske
Forhold i vore offentlige og private Skoler; han talte baade om Kunsten som et
virksomt Middel til Menneskets Forædling, om Rumforhold, Ventilation og Lys-
forhold (Dagstel. 26. Nov. 1877); dernæst 19. Dec. 1879 i „Selskabet for Sundheds-
pleien“ om Lysforholdene i Skolerne. (Nationaltid. 20. Dec. 1879.) — Oberst Peter-
sen skriver 24. Juni 1878: Kjære Etatsraad Meldahl! Borgemester Hansen har
lovet mig i Sommer at lade foretage en Deel Optegnelser i Kommunens forskellige
Skolebygninger, for at vi kunne komme til Kundskab om de forskellige Forhold i
disse. I denne Anledning har han anmodet mig om at gjøre et Udkast til et Schema
eller lignende, som vilde være at udfylde for hver enkelt Skole. — Det er et saadant
Udkast, jeg hermed tillader mig at tilstille Dem, idet jeg beder Dem være saa venlig
at gjenmæse det og gjøre Deres Bemærkninger derved. — Undskyldt, at jeg be-
sværer Dem hermed i denne varme Sommertid, men jeg ved Ingen, som jeg bedre
kan og hellere vil henvende mig til i denne Sag. Deres hengivne Petersen. — Meldahl
har noteret paa Brevet: Dette har jeg gjort ^{26/6} 78. Den hele Sag reises efter mit

Forslag i et Udvalg og efter det Stød og de Oplysninger, jeg ifjor Sommer gav Oberst Petersen, da jeg ikke selv kunde blive i Borgerrepræsentant Mødet, men maatte tage hjem til Fortunen — og efter hvad jeg i Løbet af Vinteren fik Hansen til. — „Vore Skolebygninger i de sidste 20 Aar“ skrevet c. 1895. — K. B. F. 1872—73 S. 567, S. 950 ff. 1878—79 S. 431. 1880—81 S. 380. 1881—82 S. 429, S. 820. 1884—85 S. 364 f., S. 922 1885—86 S. 486. 1887—88 S. 572. 1888—89 S. 533. — 1865—66 S. 194. 1866—67 S. 18. 1881—82 S. 411. 1868—69. Udvalgets Betænkning trykt som Tillæg S. 59 f, S. 92 f., S. 120 f., S. 124. 1877—78 S. 920 f.

S. 45. K. B. F. 1880—81 S. 530. 1881—82 S. 303 f., S. 306, S. 408 f.

S. 46. K. B. F. 1881—82 S. 353, S. 421, 1882—83 S. 664, S. 678 f., S. 706. 1881—82 S. 366. 1883—84 S. 1099. 1891—92 S. 1112. 1888—89 S. 249 f. — 1867—68 S. 222, S. 262. 1869—70 S. 91 ff.

S. 47. K. B. F. 1877—78 S. 349, S. 621. 1881—82 S. 366. 1872—73 S. 618. 1892—93 S. 87 f. — 1872—73 S. 682, S. 868. 1874—75 S. 94, S. 232, S. 247. 1875—76 S. 25.

S. 48. K. B. F. 1874—75 S. 1369. 1875—76 S. 22, S. 27 ff. 1876—77 S. 451, S. 536 ff., S. 554, S. 556, S. 557.

S. 49. K. B. F. 1876—77 S. 574 f. 1881—82 S. 366. 1880—81 S. 1061 f., S. 1067, S. 1104. 1872—73 S. 11. 1874—75 S. 1230 f., S. 1269 ff., 1880—81, S. 1132.

S. 50. K. B. F. 1880—81 S. 1129 ff., S. 1133. 1881—82 S. 166. 1882—83 S. 1365. 1888—89 S. 462.

S. 51. K. B. F. 1882—83 S. 1363. 1883—84 S. 16. 1872—73 S. 983.

S. 52. K. B. F. 1877—78 S. 923 f. 1881—82 S. 487. 1884—85 S. 65.

S. 53. K. B. F. 1877—78 S. 749, S. 754.

S. 54. K. B. F. 1884—85 S. 1081 f. 1885—86 S. 108. 1887—88 S. 154, S. 158, S. 162. 1888—89 S. 202 ff., S. 211, S. 258 ff. 1883—84 S. 693, S. 766.

S. 55. 1887—88 S. 26 f. 1889—90 S. 491. F. Beckett „Kjøbenhavns Raadhus“ 5. Afsnit S. 20.

S. 56. K. B. F. 1890—91 S. 3, S. 305 f., S. 338.

S. 57. Fussing entledigedes 15. Sept. 1890. — K. B. F. 1890—91 S. 657. 1892—93 S. 283. — Borgmester Hansens Brev 10. Marts 1892.

S. 58. K. B. F. 1892—93 S. 280 ff., S. 311 ff., S. 337, S. 338, S. 354, S. 358.

S. 59. K. B. F. 1892—93 S. 346 ff., S. 365, S. 369 f. — Afklippet, udateret Slutning af et Brev fra Hansen til Meldahl.

S. 60. K. B. F. 1892—93 S. 562.

S. 61. K. B. F. 1904—05, S. 441 f., S. 905. 1906—07 S. 931. 1892—93 S. 287 f., S. 328, S. 361.

S. 62. K. B. F. 1899—1900 S. 1865 f. — Fotografiet af Svanerne er taget af Theodor Collin, der bag paa har skrevet (uden Datum): En glædelig Jul ønskes Dem og Familie af en gammel Ven. Deres hengivne Th. Collin.

S. 63. K. B. F. 1876—77 S. 495. — Kjøbenhavns Havneraads Protokol 14. Okt. 1893: Meldahl bemærker, at det var efter Talerens Tilskyndelse, at Raadet havde indført Optagelsen af et Referat af Forhandlingerne. — K. B. F. 1884—85 S. 123 f.

S. 64. Naturligvis have Meldahl og Hammerich før Mødet konfereret om den

nævnte Promenade. — Hammerichs Søn, Direktør M. Hammerich, har meddelt Forf. et Brudstykke af sin Faders utrykte Erindringer, hvori denne omtaler Promenaden over Frihavnsskuret som sin Tanke, hvilken han blandt andre havde omtalt for Johannes Hage, der saa fortalte ham om Antwerpen. Skulde dette ikke bero paa en Huskefeil? Eet er vist, at det er Meldahl, der foreslog Promenaden i Havneraadet, to Gange, hvergang støttet af Hammerich.

S. 65. K. B. F. 1892—93 S. 399, S. 961.

S. 66. K. B. F. 1893—94 S. 1622 f.

S. 67. Kbhvn. Havner. Prot.: 30. Mai og 20. Juni 1891 stille Meldahl og Hansen Forslag om at gjøre østre Moles søndre Dels Bredde mindst 40 Fod bredere; Forslaget forkastes begge Gange. — W. Wanscher i Politikens Kronik 30. Juli 1929.

S. 68. K. B. F. 1878—79 Tillæg S. 1 f. 1876—77 S. 485 ff.

S. 69. Alma Bock f. Fenger „Min Far og hans Hjem“ S. 108 ff.

S. 70. K. B. F. 1875—76 S. 462, S. 465. 1877—78 S. 171 ff., S. 182, S. 246, S. 349. 1878—79 S. 198, S. 233 ff.

S. 74. „Min Far og hans Hjem“ S. 111 ff. med Citat fra M. Rubin „Nogle Erindringer“. — K. B. F. 1881—82 Tillæg. Høiesteretsdommen S. 4. 1880—81 S. 788, S. 795 ff., S. 820, S. 829 f., S. 838 f.

S. 76. K. B. F. 1881—82 S. 937 ff., S. 952 f., S. 957.

S. 77. K. B. F. 1882—83 S. 375, S. 385, S. 389 f.

S. 78. K. B. F. 1882—83, S. 922, S. 928 ff., S. 935 f., S. 937 ff., S. 943, S. 946, S. 956 ff., S. 962 f.

S. 79. K. B. F. 1882—83. S. 1149, S. 1175, S. 1247, S. 1292 f. „Min Far og hans Hjem“ S. 114.

S. 82. M. Tabarrini „Ubaldo Peruzzi“ S. 12. Otto Hartwig „Ubaldo Peruzzi“; Deutsche Rundschau Jan. 1892 S. 111 ff. Nemesio Fatichi „Profilo di Gentildonna italiana“ (Emilia Peruzzi) S. 5, S. 44. S. Münz—E. Steinmann Emilia Peruzzi S. 5, S. 15. Ernst Steinmann „Pilgerfahrten in Italien“ S. 86, S. 95, S. 101, S. 104 ff.

S. 83. E. Homberger—M. M. Manfroni: Emilia Peruzzi in memoria „Il bamboccio“. S. 45. Jarro (Giulio Piccini) „Vita di Ubaldo Peruzzi S. 18 f., S. 30 f., S. 68, S. 158 ff., S. 177, S. 183, S. 193, S. 207 f. Steinmann „Pilgerf. in Italien“ S. 94.

S. 85. Det Ord i Meldahls Manuskript, som Forf. har læst som „Araziernes“, er skrevet meget utydelig.

S. 86. P. Andræ „Andræ og hans Opfindelse, Forholdstalsvalgmaaden“ S. 167, S. 177. — Om Thorv. Museum Medd. af dets Sekretair R. Ravn. — Brev (19. Aug. 1875) til Meldahl fra Krieger, Formand for Museets Bestyrelse.

S. 87. Meldahl fik strax næste Aar Pietro Krohn til at gaa til Florenz og Siena for ved Kopiering at skaffe Akademiet Forbilleder, saa at man ved festlige Leiligheder kunde faae officielle Dokumenter udstyrede paa en saa kunstnerisk smuk Maade som ønskelig. — La Nazione 15. Sept. 1875.

S. 88. J. Lange Udvalgte Skrifter II S. 298.

S. 89. Brev fra Fru Peruzzi til Fru Meldahl, Antella 2. Febr. 1897. — Homberger-Manfroni „Il bamboccio“ S. 8. — J. Lange „Festen for Michelangelo i Florenz“ III. Tid. 3. Okt. 1875.

S. 90. La Nazione 18. Sept. 1875 og 21. Sept. „Una serata all' Antella, villa Peruzzi.“

S. 91. La Nazione 23. Sept. 1875. — Brev fra Krohn til Meldahl, Firenze 31. Okt. 1877.

S. 92. Otto Hartwig „Ubaldo Peruzzi“ S. 115 f. Tabarrini „Ubaldo Peruzzi“ S. 9. Jarro „Ubaldo Peruzzi“ S. 198 ff., S. 203 f. Steinmann „Pilgerfahrten“ S. 99. Berl. Tid. 28. og 29. Sept. 1891 „Ubaldo Peruzzi“ af F. Meldahl (skrevet af Fru Meldahl).

S. 94. „Andræ og Forholdstalsvalgmaaden“ S. 176 ff., S. 255. — Vilh. Petersens Deltagelse i Konkurrencerne til Domkirkefaçaden er nærmere omtalt i Th. Bierfreunds „Florenz, Monumenter og Mennesker“ S. 123 ff., med Afbildninger af Petersens to Projekter, af de Fabris do. og af den endelige Façade. Se ogsaa „Meldahl o. h. V.“ II S. 223 og S. 272.

S. 95. Brev til en Datter, Florenz 28. April 1884. Mario Manfroni var ansat i Ministeriet for offentlige Arbejder. — Forf. er først, mens denne Bog er i Trykken, bleven opmærksom paa nogle Udtalelser af Peruzzi, som nu ere meddelte som Tillæg I her i Bogen.

S. 96. Dagbladet 12. Mai 1887: F Meldahl „Maria del Fiore, Domkirken i Florenz og dens nye Façade.“

S. 97. Brev fra Meldahl til sin Hustru, Karlsbad, 28. April 1887. — J. Stein „Billedhuggeren Theobald Stein“ S. 94 ff.

S. 98. Brev fra Fru Peruzzi til Forf. 28. Febr. 1896. — Breve fra Fru Meldahl 6. Marts og 23. April 1896.

S. 99. Brev fra Fru Meldahl 29. Okt. 1890 og fra Fru Peruzzi 16. Okt. 1891.

S. 101. Breve 20. Dec. 1893, 14. Febr. og 19. Dec. 1894, 11. Jan., 19. Dec. 1895, 16. Marts, 22. Okt. 1896, 12. Marts 1897.

S. 102. Brev fra Fru Peruzzi til Forf. 26. Marts 1896. Hun introducerede Forf. hos Prof. i Kirkehistorie (Freiburg, Baden) Fr. X. Kraus, der netop da var i Florenz, — Jesuiternes Modstander den anonyme Forfatter til de opsigtsvækkende Spectatorbreve i Münchener Allgemeine Zeitung. Fru Peruzzi lod sin Sekretair, Irene Brunelleschi, oplæse det sidste Brev, hun havde faaet fra Kraus, der lige havde været hos Paven. Fru Peruzzi sagde, han var jo ikke særlig velset der, dog troede hun, det nu var bedre. — „L'Igiene del latte e dei Latticini in Danimarca“ Conferenza del Dottor Costantino Gorini.

S. 103. Fru Peruzzis Kort 28. April 1898. — Ernst Steinmanns første Brev er udateret, derefter et Brev 8. Okt. 1900.

S. 104. Steinmann „Pilgerfahrten“ S. 115. Engang, vistnok i 1876, beder Meldahl Molbech skrive om Malerierne paa Udstillingen. — I Foraaret 1877 lagde de to Venner en flygtig Plan om at udgive et Tidsskrift, Oplaget beregnet til 500 Expl., hvert Hefte paa 5 Ark, Format som „Det nittende Aarhundrede“.

S. 105. Overformynder Th. Petersens Datter Thyra gav det nævnte Referat om Opførelsen af „En Opvækkelse“. — Rudolf Schmidt i „Forfatterbogen“ 1898 S. 87 ff.

S. 106. J. Monval: François Coppée „Lettres à sa Mère et à sa sœur“ S. 168 f. — I April 1876 gav Meldahl Goldschmidt et Introduktionsbrev til Coppée; det blev dog ikke benyttet, da Goldschmidt var altfor kort Tid i Paris.

S. 107. „Ambrosius“ er udkommet paa Fransk oversat af Frk. E. Frisenberg (Medd. af E. v. d. Recke).

S. 108. „Hans Bröchner og Chr. K. F. Molbech“ S. 301. Om Molbechs Ridderkors Medd. af Ernst v. d. Recke.

S. 109. Da Fru Meldahl i 1902 læste Bröchners og Molbechs Brevvexling, skriver hun om „Molbech, som i Grunden har spildt sine bedste Ungdomsaaer iblandt ildesindede, onskabsfulde Colleger i Kiel. Nu kan jeg bedre forstaae hans Gnavenhed og tilgiver ham den, thi han har ikke havt blide Kaar i Livet.“ — Revue des Deux Mondes 15. Nov. 1879. — Den her meddelte Oversættelse er dog en Omarbeidelse i Marts 1905.

S. 111. I Anl. af dette Middagselskab skriver Meldahl til Trap 24. Nov. 1875:

Kjære Hr. Geheimeetsraad!

Idet jeg udtaler min Glæde over, at vi kunne have den Ære at see Dem paa Løverdag — kan jeg ikke skjule den Rædsel, der nu overkommer mig ved Tanken om, at Herr Capelmester Lauterbach, der kom med Brev til Kongen fra Kongen af Saxen, muligens netop kunde nyde den Ære at blive tilsagt til Taffel paa Løverdag. — Var det gjørligt at forhindre dette, da vilde vi, og en Kreds af vor Bys mest fremragende Musikere, Kunstnere o. s. v. være saare glade — thi tænk, om vi kom til at sidde uden vort Gildes Hædersgjæst — som er saa nydelig en Personlighed. De, som er saa formaaende, kan De hjælpe, saa vilde vi Alle takke Dem her som altid. Tilgiv disse Linier, men min Kone sagde: „Nei, skriv til Geheimeetsraad Trap — han kan nok hjælpe os.“ — De seer, Qvinden er atter Skyld i det Hele.

Deres saa hengivne

F. Meldahl.

Og 26. November:

Kjære Hr. Geheimeetsraad!

Naade! Naade! De overvælder mig, og Gud hjælpe min stakkels Hustrue, hun daaner af Undseelse over at have været Aarsag i al den Uleilighed; men det maa hun forsvare og imorgen selv tillade sig at undskyldte. Jeg kan kun takke og takke for alle Tegn paa en næsten faderlig Velvillie.

Deres saa hengivne

F. Meldahl.

S. 112. I 1873 stiftedes ved Meldahls Initiativ „Foreningen for Erhvervelsen af Kunstnerboliger med Ateliers“ og i 1878 kunde Kunstnerhjemmet tages i Brug (F. Meldahl og hans Venner“ I S. 184 f., S. 233 f.).

S. 114. Gustav Freytags Ord om Baudissin S. 55 f. i „Wolf Graf Baudissin, Gedenkbuch für seine Freunde“.

S. 117. Blandt de Bøger, Baudissins anbefalede, var Gustav Freytags „Bilder aus der deutschen Vergangenheit“. I Bind I S. 321, i Kapitlet „Karl der Grosse“ har Meldahl fundet 3 af de Egenskaber, der udfordres for at være Hersker og Leder, og hvilke ere anførte i „F. Meldahl og hans Venner“ I S. 11. Han har da selv kun tilføiet den fjerde: „Kunne tage i rette Tid den afgjørende Beslutning.“ — „Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger“ II S. 301. — Meldahls Brev til sin Hustru 12. Mai 1878.

S. 120. De øvrige Gjæster i Selskabet vare vistnok Madvig og Heinr. Hansen. — En af Meldahls Børn husker endnu, at have seet fra den anden Stue, hvorledes hun sad ved Middagsbordet med sin bekendte rolige Værdighed, som en Fyrstinde.

S. 121. Fru Meldahl bruger Ordet Falskhed, aabenbart Resultat af Samtalerne med Fru Heiberg. Forf. har tilføiet „ved at modarbejde ham som Theaterchef“.

S. 123. Over Fru Heibergs Brev staaer det i Originalen „Conferentsraad Meldahl“.

S. 128. Kunstakademiets Historie“. S. 380 ff.

S. 133. „J. L. Heiberg og A. F. Krieger“ II S. 351.

S. 138. Brev fra Fru Meldahl til en Datter, 4. Okt. 1884. — Dagbladet 17., 18. og 20. Okt. 1884. Meldahl har feilagtig skrevet Lieutenant „Bardenfleth“. — Nationalt. Lørdag Morgen 4. Okt. 1884. Kapt. F. Farrer i Berl. Tid. Morgen 4. Okt. 1928.

S. 141. Oberstlieutenant P. M. Knudsen i Berl. Tid. Aften 20. Okt. 1909.

S. 144. I Brevet til Fru Heiberg omtaler Meldahl, at han fik en Officer til at udføre „den vidunderlige Gjerning“ at redde Herkules og Hebe. Generalmajor P. M. Knudsen har dog oplyst Forf. om, at *han* kun talte med Kronprinsen og Kapt. Buhl. Meldahl maa have talt med en anden Officer, der enten har maattet opgive Arbeidet af Mangel paa passende Redskaber: „op imod Fodstykket laa et Par tynde Planker, som tydede paa, at en eller anden havde tænkt paa at transportere Statuen der nedad“, — eller ogsaa er paagældende Officer kommet til Stedet, efter at Arbeidet var begyndt.

S. 145. „Illustrissima“ kalder Fru Meldahl undertiden Fru Heiberg, naar hun skriver til Meldahl fra Hankö.

S. 149. Forf. sad engang hos Fru Heiberg ved Siden af hende og beundrede da hendes *violblaa* Øine. — De omtalte Breve ere udgivne 1922 i Clausen og Rist „Memoirer og Breve“.

S. 151. Axel Bergström (1823—93), indflydelsesrig svensk Politiker, flere Gange Minister og Medlem af skandinaviske Lovkommissioner. — „Johanne Luise Heiberg“ Taler ved hendes Jordefærd.

S. 152. Brev fra Fru Meldahl til en Datter 1. Jan. 1891.

S. 153. Brev til en Datter 23. Nov. 1892.

S. 156. J. Lehmann „C. F. Tietgen“ S. 340. — F. Beckett Brev til Forf. 11. Marts 1913.

S. 158. Tietgen skriver til Meldahl 28. April 1863: „Hosfølgende tilbagesender jeg med Tak Tegningerne af de norske Kirker. Der kom da fra Norge en Model af Hitterdals Kirken, men som ikke kan bruges. Winstrup har lovet os en Skizze af Noget, som han har, og som vi først ville see.“ — Meldahls Brev til Gosch 28. Juni 1863. — Kirken i Taarbæk blev bygget efter Tegning af Architect C. E. Wessel. — Foruden Architekthonoraret har Meldahl ydet 15—16,000 Kr. til Marmorkirken: Reiseudgifter, 5000 Kr. kontant, Vaserne m. m. 4,500 Kr. og en Model 500 Kr.

S. 159. Kjøbenhavns Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1880—81 S. 1183 ff., S. 1219 ff., S. 1304 f. 1881—82 S. 1229 ff. — Kommunen asfalterer Kristenbernikowstræde, en Del af Pilestræde o. s. v. K. B. F 1896—97, S. 1423 ff. 1897—98 S. 1159 ff. 1900—01 S. 475 f. — Fru Meldahl minder om, at Tietgen blev afbildet i „Punsch“ som en Tigger, der dreier paa en Lirekasse, og Hunden, der sad ved Siden af med

hans Hat i Haanden for at samle Almisse, var Meldahl; enten var det, da Frölich havde opfordret til at samle ind for at skaffe Kirken et Kobbertag, eller da det dreiede sig om Brolægningen omkring Kirken.

S. 160. Tietgens „Erindringer og Optegnelser“ S. 165 f., S. 170 f., S. 173. Rigsretstidende 2. Sag II S. 203.

S. 161. Om Tietgens Drøm Pastor Monrad i „Dansk Kirketidende“ 26. Aug. 1894. Det maa bero paa en Misforstaaelse, naar J. Schovelin og J. Marstrand fortælle, at Tietgen havde denne Drøm som en Opmuntring, *medens Byggearbeidet stod paa*. — Fru Meldahl skriver: „Tietgen fortalte os en Dag, at han havde haft en mærkelig Drøm. Han stod foran Alteret i Marmorkirken og holdt en Prædiken; denne Drøm optog ham stærkt.“ — Rigsretst. 2. Sag I S. 81 og II S. 207 f.

S. 162. „Meldahl o. h. V.“ I S. 25 og II S. 166. — „Senere var det en Glæde for mig, hvergang jeg gik forbi Prinds Ferdinands Palais i Bredgade at see op til de store Kapitæler paa Ruinen, og der blev en Hjertesorg for mig, dengang man i Pressen begyndte at drøfte Spørgsmaalet om at sælge Kirken til Mr. Aird, Entreprenøren for Kjøbenhavns Vandværk, som vilde nedbryde den og benytte Materialet til Beklædning af Vandværket i Søndermarken“. — Rigsretstid. 2. Sag I S. 53, S. 55, S. 56.

S. 165. Pastor P. Fenger havde været hos Tietgen med sin Søn, Ludv. Fenger, der havde gjort en Kirkeplan (Meldahl mener en Rotunde i Mursten) og foreslog, at Kirken skulde opføres med Hjælp fra de kongelige Børn. „Men jeg tvivlede meget om,“ siger Tietgen, „at denne Plan vilde have ladet sig realisere, da der intet Sted sporedes nogen Interesse for Kirkens Fuldførelse.“ (Tietgens Erindringer S. 168). — L. Fenger skrev til Meldahl 24. Juni 1877: Hvad mit Projekt til Fuldførelsen af Marmorkirken vilde koste, kunde jeg først sige, hvis jeg fik Leilighed til at tegne det mere ud end skeet er i den lille Skitze, jeg engang viste Dem. Kun saameget kan jeg for Øieblikket godtgjøre 1) at det forhaandenværende Materiale vil strække rigeligt til og 2) at de Flader, som skulle beklædes med Marmor, lade sig reducere til et Minimum, hvis det følges.

Jeg taler aldrig med Tietgen om denne Sag, har ikke vist ham den omtalte Skitze, og selvfølgelig hverken kan jeg, eller vil jeg gjøre nogen Ting, uden jeg fik en Opfordring fra ham.

Det, som det til Syvende og Sidst kommer meest an paa, er dog: at Ruinen nu bliver til en Kirke, thi denne Leilighed vender aldrig tilbage, men netop herfor har vel Spørgsmaalet om Bekostningen en stor Betydning.

Deres hengivne

L. Fenger.

S. 166. „Tersling var den bedste Tegner af dem, der var dengang,“ skriver Blichfeldt til Meldahl 17. Juli 1894. — Om Husene i St. Kongensgade Brev fra Tietgen til Hr. A. Crépinet i Paris 30. Aug. 1878. „Etatsraad Tietgen yttrede Ønske om“ skrev Blichfeldt til Meldahl 26. Mai 1878 „at faa nogle løse Tegninger saavel af Kirken som af Bygningerne for at kunne sende dem til Paris til en Mand, som var kommen med den Tanke at overtage alle Grundene.“ Planer og Prospekter bleve gjorte, men Hr. Crépinet kom slet ikke og saae derpaa, da han i August var i Kjøbenhavn, og da Meldahl, der medbragte en indgaaende Redegjørelse fra Tietgen, i Oktober talte med ham i Paris, viste det sig, at det Hele havde været et Luftkastel;

Kjøbenhavn betragtedes som et dødt Punkt. (Tietgen til Meldahl i August og Oktober 1878 og Meldahl til Tietgen 29. Aug. og, Paris, 27. Okt. 1878).

S. 167. Rigsdagstid. 1876—77. Folkethinget 2. B. Sp. 1937 ff., Sp. 1957, Sp. 1962, Sp. 1973, Sp. 1974, Sp. 1977, Sp. 1991, Sp. 2000, Sp. 2012, Sp. 2590. — Rigsretstid. 2. Sag I S. 2, S. 6.

S. 168. Brev fra Direktør Carl Herforth til Forf. 26. Febr. 1929: „Jeg kan med Bestemthed sige, at der ikke bestod noget personligt Bekendtskabs- eller Venskabsforhold mellem min afdøde Fader, Overretsprokurator Chr. Herforth, og Hørup, og jeg maa antage, at naar denne har ønsket at faae min Fader til Taxationsmand (sagtens til Bedømmelse af Værdien af Grunden paa Frederiks Kirkeplads) har det udelukkende været begrundet ved, at min Fader var Direktør for Østifternes Kreditforening. Ved „Lassen“ er der sikkert sigtet til nu afdøde Overretsprokurator J. L. Lassen, som var en anseet Sagfører, der havde beskæftiget sig meget med større Byggeforetagender“. — Rigsretstid. 2. Sag I S. 109, S. 145, S. 195. II S. 124, S. 187 f.

S. 169. Rigsretstid. 2. Sag I S. 144, II S. 258 ff.

S. 171. J. Marstrand „C. F. Tietgen“ S. 60. — Om Tietgens Indtægter og Tab Medd. af Overretssagfører J. Werner. — Om de private Bidrag Medd. af Kand. polit. J. Lehmann. Alt fremgaaer af de forskellige private Kassebøger.

S. 172. Brev til Forf. 23. April 1929 fra Tømmermester Eli Unmack.

S. 173. Brev fra Albert Jensen, Salerno 8. Mai 1878.

S. 174. Brev fra Alb. Jensen til Meldahl 4. Sept. 1878. — Breve fra Meldahl til Tietgen 5. og 8. Juli 1878, hvor den nævnte Termin regnes enten til en vis Termin i 1879 eller til 1. Jan. 1880. Meldahl forsikkrer eventuelt at kunne sætte saameget Arbeide igang, at det nødvendige Bevis kunde skaffes.

S. 177. Efter Medd. fra Rigsarkivar Laursen findes Tietgens Skrivelse af 20. Dec. 1879 ikke mere hverken i Finansministeriets eller i Tietgens eget Arkiv.

S. 178. Tietgens „Erindringer“ S. 174.

S. 179. Meldahl var i 1893 sammen med Raschdorff i Venedig og Rom.

S. 180. Om Tietgens Henvendelse til Damm og Puggaards Indsamling Medd. af J. Lehmann. — Berl. Tid. 2. Nov. 1882 Aften.

S. 183. Den første Opfordring (undertegnet r.) stod i Dagbl. 23. Okt. 1892: „Marmorkirken bliver en monumental Bygning af saa fremragende Betydning for Kjøbenhavn, en saadan Pryd for Byen, at den mægtige Kuppel ikke bør skæmmes ved et Zinktag.“ — Fru Meldahl skriver, at Frølich virkelig i ren Begeistring over Kuppelens smukke Form lod denne Opfordring om at indsamle Kobber udgaa. — Opraabet i Dagbl. 20. Dec. 1882 er underskrevet af Bache, Bissen, Bloch, Dahlerup, Exner, Frølich, Heinr. Hansen, Jerichau, Peters, Roed, Simonsen, Sonne, Stein, Vermehren. — Lor. Bierfreund, Odense, tog sig af Kobberindsamlingen paa Fyen (Brev fra denne til Meldahl 20. Dec. 1882). — Meldahl satte Indleveringsfristen til 1. Jan. 1883.

S. 184. I Breve til Meldahl af Tietgen, 11. Mai 1894, forhøiede Etatsraad P. Bornholdt, Riga, sit Bidrag fra 16,000 til 18,000 Kr. Meldahl har noteret paa Bornholdts Brev: „Svar paa et Brev, jeg afsendte uden Tietgens Vidende og Villie for at faae flere Penge.“ — Alb. Jensen til Meldahl 16. April 1884: „Klokkerne ringede meget smukt sammen, d’Hr. Gade og Hartmann vare meget tilfredse med

dem bortset fra den ene omtalte ubetydelige Mangel ved Tonen A, som der ikke gjøres noget ved, førend de prøves fra Lanternen“. — Om Prøveringningen Breve fra Alb. Jensen og Tietgen Mai 1884.

S. 188. Rimeligvis staaer et Brev til Meldahl fra Heinr. Hansen i Forb. med denne Indsamling: 12. Octbr. Kjære Ven! Qvid Saulus inter prophetas, kunde jeg med Rette sige til din Anmodning. Hvad skal jeg fattige Mand iblandt saamange Rigmænd? Mit ringe Bidrag vil være reent forsvindende, og jeg kan heller ikke skjønne, at mit Navn i en saadan Kreds har noget at betyde. Imidlertid skal jeg ikke nægte det, naar man troer, det kan gjøre nogen Gavn. Gud ved, om en saadan Indsamling kan bære nogen Frugt tiltrods for den tilsyneladende store Begyndelse. Jeg har i denne Henseende sørgelige Erfaringer med Theatret. Din Heinr. Hansen.

S. 189. De andre Billedhuggere ere Evens, Gelert og Hoffmann. — Til Frontonen var der ogsaa foreslaaet „Engelen forkynder Jesu Fødsel for Hyrderne,“ hvortil Stein gjorde en lille Skizze. (Brev fra denne til Meldahl 23. Juli 1893.) — Meldahls Beretning er skrevet 1905. — Meldahl har i en Notebog bl. a. Skizze af Alteret i S. Giobbe i Venedig.

S. 193. Stein, der havde modeleret Meldahls og Fru Meldahls Medailloner, skrev 7. Juli 1892: Jeg beder Dem, kjære Ven, venligst modtage disse Medailloner som Tak for meget Venskab i mange Aar, hvis De nu blot maa synes om dem. Med venlig Hilsen til Deres Frue er jeg altid Deres hengivne Th. Stein. — Om Grundtvigs Statue Brev fra Fr. Nielsen til Meldahl 6. Juli 1893. Han giver her ogsaa flere praktiske Raad m. H. t. Orgelet, Alteromgangen og Midtergangen.

S. 194. Tidl. Generalkonsul Jul. Holmblad skriver 6. Mai 1894: Kære Hr. Kammerherre, Tak for Deres venlige Linier igaar. Skøndt vi i sin Tid have ydet Bidrag til Marmorkirken, gribe min Kone og jeg gerne Deres Forslag om Anskaffelsen af de fire Alterstager til en Pris af 1450 francs, som jeg hørte Dem tale til Tietgen om igaar, og da ikke mindst, fordi *De* erklærer dem som særlig passende til Øiemedet og samtidig som hørende til „virkelig Kunst“. Men vi have derhos den bestemte Betingelse, at min Kone, naar de ere ankomne hertil, beder Fru Tietgen at ville modtage dem fra os, hvilket der jo Intet kan være at indvende imod. Deres ærbødigt hengivne Julius Holmblad.

S. 196. I 1925 er der dog, i Koret, opstillet en Døbefont til (modelleret af Joak. Skovgaard) for at Daab kan foregaa under Gudstjenesten, og Menigheden rigtig kan være med. (Medd. Forf. af Provst Chr. Winther). — Om Jørgensens og Hagemanns Medlidenhed med Tietgen o. s. v. Medd. til Forf. af J. Lehmann.

S. 197. Om Varmeapparatet Medd. af Provst Chr. Winther.

S. 198. Om Præsteprocessionen Medd. fra Provst Winther. Oprindelig havde Tietgens Tale været længere, men Meldahl fik ham til at stryge en Del.

S. 202. Dansk Kirketidende 1884 Sp. 556.

S. 203. Tietgen skriver 29. Aug. 1894: „Det er min Følelse imod at forudsætte, at Nogen skulde gaae ind i en Kirke med en tændt Cigar, og derfor har jeg sagt Graveren, at jeg ikke syntes om at anbringe et Forbud derimod; det er vistnok kun en Enkelt, der har gjort sig skyldig i Sligt.“ — Pastor Monrads Brev 10. Sept. 1894. — I Breve fra Tietgen til Meldahl 29. Aug., 3. Okt. og 4. Dec. 1894 berøres Kirkens Akustik, som man ved alle Midler, Forhæng, Forandring ved Prædike-

stolen, søgte at forbedre. „Igaar har man hørt bedre,“ skriver Tietgen 1. Okt. 1894. — Tietgen om Alteret 4. Dec.

S. 204. Mørk-Hansen i „Architekten“ 15. Febr. 1908. C. Brummer i „Gads danske Magazin“ Marts 1908.

S. 205. Jensen-Sønderup „Marmorkirken“ Særtryk af Høiskolebladet 1929 S. 12.

S. 206. Bille (da Gesandt i Washington) skriver til Meldahl 22. Dec. 1882: „Der var en Tid, hvor jeg troer, at jeg uden Vanskelighed vilde kunnet være valgt til Borgmester (1ste eller 2den) og jeg har i senere Afsnit af mit Liv beklaget, at jeg ikke fulgte denne Chance, istedetfor at indlade mig paa D. K. B., hvor jeg helst ikke skulde have givet efter for de til mig rettede Opfordringer.“ — Tietgen siger i sine „Erindringer“ (S. 111), at Betingelsen for, at han vilde danne Selskabet var, at man kunde faae en af hans Modstandere, f. Ex. Bille, til at være dets Directeur.

S. 207. Om Aktiernes Udbytte Meldahls Papirer og Greens „Danske Fonds og Aktier“ 1883, 1905, 1912. — 1887 gav Selskabet $4\frac{1}{4}$ pCt.

S. 208. Om Hotel d'Angleterre Brev fra Meldahl til Tietgen Marts 1884 og dennes Svar 5. Marts 1884. — Karl Bædekers Brev, Leipzig, 11. Juni 1889.

S. 210. Om Hotellets Salg Medd. til Forfatteren fra C. Levin, der ogsaa oplyser, at det svenske Konsortium ikke købte Hotellet, men kun fik Forkjøbsret. Svenskerne overdrog senere deres Ret til det engelske Konsortium, der købte det 1909 (Carl C. Christensen „Hotel d'Angleterre“, hvor der nævnes noget andre Priser). — Om Byggeselskabets Likvidation Medd. af Grosserer Alfr. Blom. — K. Meyer „De forenede Bryggerier“ 1891—1916 S. 51 ff., S. 56, S. 74.

S. 212. Sukkerloven af $\frac{1}{4}$ 1891 kaldtes den Bojsenske Lov (P. Drachmann og L. Estrup „Aktieselskabet de danske Sukkerfabrikker 1872—1922“ S. 69.)

S. 213. Nationaltid. 27. Marts 1889. — Breve fra Tietgen, foruden de i Texten anførte, 20. Nov. 1879, 16. Juni, 7. og 10. Aug. 1880, 1. Febr. 1881, 15. Okt. og 12. Dec. 1884, 2. Marts, 20. April og 29. Juni 1885. — Medd. af Directeur N. Langkilde, Faxe Kalkbrud. — Tietgen skriver 16. Juni 1880 om en Tur til Faxe: „Deres Hustrus og Datters Selskab vilde selvfølgelig kun have den Indflydelse, at hvad der ellers vilde være en ret og slet Forretnings Reise, bliver samtidigt til en Fornøielsestour.“

S. 215. Brev fra Mohrenheim til Meldahl, St. Petersburg, 25. August/6. September 1881. — Drachmann og Estrup „Sukkerfabrikkerne“ S. 25, S. 46 f., S. 50 f.

S. 216. Brev fra Krieger til Meldahl 12. Mai 1881.

S. 217. Jac. Marstrand „C. F. Tietgen“ S. 76 f. — „Det Store Nordiske Telegraf Selskab 1869—1894“ S. 101 f., S. 105 f., S. 153. — Om Bæltespændet Medd. af Directeur Suenson. — L. Estrup „De danske Spritfabrikker 1881—1921“ S. 3 ff.

S. 219. J. Hansen „Det Lolland-Falsterske Jernbaneselskab 1874—1899“ S. 39 ff., S. 44 f., S. 50. — Landsthingsmand Oberst Magius † i Ems 11. Juni 1884.

S. 220. Tietgen skriver 10. Jan. 1887: „Jeg har ladet sælge de Kr. 10,000 Dampsporveie Aktier til $67\frac{1}{2}\%$ ÷ $1\frac{1}{100}\%$ Courtage og beder Dem sende mig Aktierne her til Banken imorgen Formiddag.“ — J. Schovelin „Tidens Hjul og Tietgen 1857—1897“ S. 371 ff.

S. 221. J. Schovelin „Privatbanken“ om det norske $3\frac{1}{2}\%$ Statslaan. — J. Lehmann „C. F. Tietgen“ S. 255 f. — Andreas Bruun „Aktieselskabet Burmeister & Wain“ S. 63 f., S. 74 f. — Tietgens udaterede Brev „Tirsdag Morgen“ er vistnok af 27. April 1886. — Schovelin „Tidens Hjul“ S. 595 ff.

S. 222. Om Statslaanet E. Meyers Artikel om Tietgen i Biog. Lex.

S. 223. Om Tietgens Brev 24. April 1895 Brev til Forf. fra Kammerherre V. Bardenfleth, der var Indenrigsminister i Ministeriet Reedtz-Thott og ligesom Forf. gaaer ud fra, at Tietgen med „Vedkommende“ sigter til Reedtz-Thott.

S. 224. Brev 22. Dec. 1891 til Meldahls Datter; — Tietgens Brev, Strødam 21. Juni 1881.

S. 225. „Fuldstændigt enige“ udateret (1881), det andet Brev 5. Juli 1894.

S. 226. Anton von Werner „Erlebnisse und Eindrücke“ S. 369 ff. og „Ansprachen und Reden“ S. 73.

S. 227. Om Handels- og Kontoristforeningen J. Schovelin „Tidens Hjul“ S. 465 f.

S. 228. Fru Meldahls Brev til en Datter 6. Jan. 1887.

S. 231. Fru Marie Skau Petersen, der var god Ven af Tietgens, har fortalt Forf., at Tietgen ganske uventet en Dag fik disse 24 Pragttallerkener forærende. Fru Tietgen lod da en fin Dug lægge paa Spisebordet og Tallerkenerne stille rundt paa dette. „Skal vi have Selskab?“ spurgte Tietgen forbauset, da han kom hjem. (Efter Medd. af Direktør Dalgas vare disse Tallerkener temmelig sikkert en Gave fra Store Nordiske i 1873). Meldahls Tallerkener, med Billeder af en Række af hans Bygninger, vare en Gave fra hans Svigermoder til Sølvbrylluppet i 1885.

S. 235. Schovelin „Tidens Hjul“ S. 567 f., S. 571 ff., S. 576, S. 577, Advokat Nellemann paa Mødet 7. Juli S. 585.

S. 236. Tietgens Brev til Fru Meldahl 23. Sept. 1882.

S. 237. Kriegers Brev om Tietgen 9. Febr. 1881.

S. 238. Om Tietgens Smartness Medd. af Overretssagfører J. Werner. — Overretssagfører P. M. Nielsen, Rønne (De forenede Granitbrud) skriver til Forf. 10. Okt. 1929: „Der menes, at Tietgen har været interesseret i det af Tyskerne drevne Brud paa Hammeren, og der blev i sin Tid talt med Forundring om, at den gode danske Mand var interesseret i et tysk Foretagende. Noget bestemt om, hvorvidt Tietgen har været Aktiejer eller Bestyrelsesmedlem, har jeg ikke kunnet faa oplyst. — Det var jo Hammeren, Tyskerne eiede til 1914, og det er sikkert den saakaldte Sæne Havn ved Hammeren, som Tyskerne anlagde, Tietgen har besøgt. Den er nu Statshavn, men bruges navnlig som Udskibningshavn for Hammerværket.“ — Kriegers udaterede Brev er vistnok fra 1880.

S. 241. Om Sagen om Esbjerg Havn Medd. af Overretssagfører J. Werner. — Til denne Sag sigte maaske følgende Breve til Meldahl fra Tietgen, der skriver 26. Marts 1869: „Parlaments Comiteen er bestemt til Tirsdag d. 6. April, saa at Afreisen ikke bør være senere end „Fredag“ eller Lørdag, hvis det convenerer Dem. Man mener, at den skulde blive færdig paa 4 à 5 Dage, men hvor mange Vidner fra Kjøbenhavn, vi kan faa Lov til at producere, er endnu ubestemt.“ Og 28. Marts: Kjære Etatsraad Meldahl. Det gjør mig ondt at erfare Grunden til, at jeg ikke kan vente, at De vil gjøre mig Fornøielsen af Deres Selskab paa Londoner Reisen, — men det kunde aldrig falde mig ind at forlange et sligt Offer af Dem, naar der er mere Sandsynlighed for, at De vil have Skade end Gavn deraf.

Man er jo altid tilbøielig til at dømme fra sig selv, og da jeg altid føler mig lettet ved en saadan Udflugt, fremkom mit Forslag i den Formening, at det kunde have samme Virkning paa Dem.

Forøvrigt er det, som jeg allerede skrev Dem, høist usandsynligt, om vi faae Tilladelse til at føre mere end et Vidne fra Kjøbenhavn. Med venligst Ønske om god Bedring. Deres hengivne

C. F. Tietgen.

Meldahl skriver til Gosch 28. April 1869: „Jeg var lige ved at være kommen til at besøge Dig først i April sammen med Tietgen. Men saa blev jeg syg og maatte opgive det. Kufferten var pakket.“

S. 242. J. Schovelin „Privatbanken 1857—1907“ S. 120 ff. — Holger Rørdam „Peter Rørdam“ III S. 497. — Tietgens „Erindringer“ S. 163. — Forf. Samtale med Fru Tietgen i Sommeren 1917.

S. 244. Engang holdt ogsaa Meldahl et Foredrag hos Tietgens, om Peterskirken, „men ak“, skriver Fru Meldahl, „jeg blev skuffet, thi ikke alene talte Pater saa sagte, at man knap kunde høre ham, selv i Salen, men Foredraget var saa lidet gjenarbejdet, at det faldt sørgeligt igjennem ved Siden af Fr. Nielsens formfuldendte Tale“.

S. 246. Brev fra Fru Meldahl til en Datter om den irritable Tietgen 22 Marts 1895.

S. 247. J. Schovelin „Privatbanken“ S. 140.

S. 248. I et Brev, Menton, 11. Marts 1899, omtaler Fru Tietgen Terslings mange Villaer dernede og det Hotel, han har bygget paa Cap St. Martin.

S. 249. 1900 udkom hos Gad „De spanske Brødre“, som Fru Meldahl havde oversat. Hun skriver 9. November: „Tietgen havde ikke kunnet komme igjennem den, men han er jo en syg Mand.“

S. 250. Fru Meldahl ved Tietgens Kiste Brev til en Datter 18. Nov. 1901.

S. 252. Fru Meldahl om Konkurrencen Brev til en Datter 8. Okt. 1902. — J. Schovelin „Omkring Tietgen Statuen“, Nationaltid. 27, 28. og 29. Nov. 1924.

REGISTER

- Abrahamson W. H. F. 22, 25, 51.
Adler D. B. 14, 15.
Adolph Fr. Th. 252.
Aird A. 264.
Alexander III 215.
Alexandra, Prinsesse af Wales, 214, 231.
de Amicis Edmondo 82, 95, 252.
Andersen C. C. 139.
Andersen H. 181.
Andersen H. C. 120, 152.
Andersen R. 252.
Andresen H. A. 14.
Andræ C. G. 85 f., 93 f., 118, 129, 167, 179.
Ankerstjerne J. 206, 241.

Bache Otto 143, 265.
Bamberger, Bankier 237.
Bardenfleth V. 268.
Baudissin S. f. Kaskel 111—117, 150.
— Wolf 106, 111—117, 150, 166, 185, 262.
Baur G. 205.
Beck-Friis L. G. 212.
Beckett F. 263.
Berg Christen 167.
Bergström A. 151, 227, 241, 242, 263.
Bernier F. J. G. 121.
Bernhardt Sarah 239 f.
Bierfreund L. 265.
Bille C. St. A. 12, 14, 18, 36, 41, 42, 76, 79, 121, 123, 124, 126, 143, 202, 206, 210, 212, 256, 267. — L. f. Ipsen 202.
Bindsbøll M. G. B. 139, 160, 161.

Bing M. H. 14, 257.
Birch F. C. C. 120.
Bismarck 237.
Bissen C. G. V. 70, 71, 152, 189, 193, 226, 265. — H. V. 140, 152.
Blichfeldt F. T. E. 52, 53, 166, 168, 169, 170, 264.
Bloch Carl 111, 120, 265. — Emil 138, 139, 143.
Blom J. A. 168.
Blomfield A. W. 214.
Bojesen Ernst 227.
Bojesen Frede 212, 215.
Bokkenheuser Knud 256.
Bornholdt P. 184, 265.
Borup L. C. 55, 257.
Bournonville A. A. 111.
Brandt C. J. 178, 185, 187 f., 193, 244.
Brix C. C. 14, 15, 22, 23, 25, 256.
Broberg C. A. 221.
Brock G. 167.
Brummer C. 204.
Brunelleschi Irene 261.
Bræstrup C. J. C. 13.
Brøchner Hans 109.
Bugge C. A. 146.
Bull O. 263.
Burmeister C. C. 221.
Burmeister & Wain 210, 221 f., 246.
von Bülow B. G. W. C. 220.
Bædeker Karl 208, 267.

Carignano Eugen Emanuel, Prins 88, 89.
Caroc C. A. 31. — F. C. V. 14, 22, 257.

- Carstensen W. A. 63, 67.
 Cavour 84.
 Cetti F. A. C. 105.
 Christensen H. C. 122.
 Christensen V. A. P. 74 f., 76.
 Christian IX 13, 65, 87, 108, 141, 190,
 191, 198, 202, 219, 223, 228, 231,
 232, 234, 238.
 Clausen J. 237.
 Clausen L. 56.
 Clemmensen A. 43.
 Collin Th. 104, 108, 175, 259.
 Coppée François 106, 109, 111, 114,
 115.
 Corsini Tomaso 90.
 la Cour Poul 190, 223.
 Crépinet A. 264.

 Dahlerup Vilhelm 32, 34, 43, 56, 118,
 265.
 Damm P. N. 180, 210, 211, 229.
 Danner, Grevinde 108.
 Drewsen A. L. 119. — I. f. Collin 147,
 244.

 Eckardt J. f. Thorberg 105.
 Edward, Prins af Wales 215.
 Ehlers E. D. 14, 15, 21, 22, 25, 26, 27,
 28, 29, 36, 63, 257.
 Engelsted C. S. M. N. 14, 77, 78, 79,
 229.
 Esskildsen F. C. 14, 22, 23.
 Estrup J. B. S. 29, 65, 160, 177, 212,
 214, 216, 223, 237. — R. f. Holsten
 153.
 Ette C. R. 168, 170.
 Evens O. F. Th. 266.
 Exner J. 265.

 de Fabris E. 261.
 Falkmann A. N. 27, 257.
 Fallesen M. E. 105, 108.
 Farrer F. 138 f.
 Fenger Alma 71, 74, 81. — C. E. 9,
 14, 15, 18 f., 21, 63, 67—82, 119, 147,
 175, 241. — Hanne 111.

 Fenger I. f. Flockross 71, 79, 80.
 — Ludv. 14, 54, 160, 165, 214,
 231, 264. — T. 264.
 Ferslev C. L. L. 118.
 Fischer J. C. H. 108.
 Flindt H. A. 28, 29.
 Fog B. J. 151, 185 ff., 198, 200 f., 202,
 250.
 Fogazzaro Antonio 82.
 Fonnesbech C. A. 162, 167.
 Frederik VII 108.
 Frederik (VIII), Kronprins 13, 65, 91,
 141, 219, 263.
 Frederik, Landgreve 183.
 Freytag Gustav 114.
 Friederichsen H. V. 48.
 Frisenberg Elisabeth 262.
 Fritsche H. 228.
 Frølich B. f. Treschow 152, 154. —
 Lorens 183, 264, 265.
 Fussing H. N. 14, 42, 46, 55, 57, 256, 259.

 Gade N. W. 111, 122, 129, 265.
 Gammeltoft J. C. J. 15, 22, 27, 47.
 Garde H. 189.
 Garde J. A. 32, 143, 229.
 Gelert J. S. 266.
 Genala Francesco 85, 100 f.
 Georg I, Konge af Grækenland 101.
 Gjørting A. f. Dehn 105.
 Goldschmidt M. 111, 261.
 Gosch C. C. A. 191, 258, 263, 269,
 Gramont A. A., Hertug 236.
 Gregorovius F. 95.
 Grimm D. I. 215.
 Grimm H. 95.
 Grossmann Dr. 217.
 Grundtvig N. F. S. 160 f., 180.
 Grüner H. G. 183. — J. f. Ræder 98,
 108, 109, 112, 121.
 Grützmacher Fr. 111.
 Gyllembourg C. F. 149. — Th. Chr.
 f. Buntzen 123, 145, 149.

 Haag Paul 111.
 Hage C. D. 212.

- Hage J. 260.
 Hagemann G. A. 180, 194, 196.
 Hall A. M. f. Brøndsted 152 — C. C. 27, 108, 121, 167. — Oluf 121.
 Halley D. 221, 234.
 Hammerich H. A. 14, 33, 63, 64, 65, 67, 259 f.
 Hans, Prins 232.
 Hansen Aksel 189.
 Hansen C. F. 11.
 Hansen Harald 63, 64, 260.
 Hansen H. N. 44, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 60, 258, 259.
 Hansen Heinrich 182, 263, 265, 266.
 Hansen P. 152, 154.
 Hansen Theophilus 160, 216.
 Harsdorff C. F. 160.
 Hartmann J. P. 111, 129, 165.
 Heegaard Anker 14, 45, 52, 77.
 Heiberg Anna 110. — J. L. 118, 143, 144, 145, 146, 164, 148, 149, 150. — Johanne Luise 9, 106, 110 f., 117—137, 143—157, 169, 240, 263. — Sarah 127.
 Heide Axel 252.
 Heise V. f. Hage 152.
 Hellmann Th. J. 14, 22, 23,
 Hennings B. f. Schnell 105.
 Henrichsen C. S. 14, 15, 22, 41, 62, 75, 77, 80.
 Herforth Chr. 12, 14, 15, 16, 26, 27, 28, 29, 36, 42, 45, 47, 68, 75, 168, 256, 265.
 Herholdt J. D. 14, 22, 28, 38, 43, 55.
 Hertz Henrik 145, 146.
 Hetsch G. F. 160.
 Heyman Ph. W. 171, 210, 211, 212.
 Heyse Paul 102.
 Hoffmann H. B. M. J. 187 f., 268.
 Holck N. f. Ryge 239.
 Holm Edvard 197 f.
 Holm Hans 43, 50, 55.
 Holmblad A. D. f. Suhr 194, 266. — Jacob 194. — Julius 237, 266. — L. P. 127, 151, 164, 231, 238, 239.
 Holst H. P. 13.
 Holstein-Holsteinsborg L. H. C. H. 161, 162, 167.
 Holsøe N. P. C. 168.
 Honum W. 210.
 Hornemann C. J. E. 21, 70.
 Howitz F. J. A. 14, 70.
 Hunter J. 241.
 Hüttemeier Th. 14, 55.
 Hædt F. L. 121.
 Hørup V. 167, 168, 169, 265.
 Ingerslev H. P. 65.
 Ipsen J. 14, 15.
 Jacobsen Carl 140, 158 f., 210, 226, 231. — J. C. 27, 118, 120, 127, 129, 143, 146 f. — L. f. Holst 194.
 Jardin N. H. 158.
 Jarl V. 252.
 Jensen Albert 161, 162, 166, 173 ff., 183, 191, 193, 209, 213, 215, 265.
 Jensen Severin 14, 42, 46, 79.
 Jensen-Sønderup J. 205.
 Jerichau E. f. Baumann 102. — J. A. 140, 141, 265.
 Johansen P. 256.
 Jørgensen A. f. Plenge 197. — S. 213. — V. 194, 196.
 Kaskel F. 111.
 Kayser H. H. 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 38, 39, 41, 42, 43, 55, 57, 77, 79, 168, 256, 257.
 Klein C. S. 66, 167.
 Klein Vilhelm 38, 42, 160.
 Klubien A. H. F. 167 f., 169.
 Knudsen H. A. V. 15, 23, 44.
 Knudsen P. M. 141, 263.
 Koch O. V. 14, 66.
 Koch P. F. 14, 55, 57.
 Koch V. 55, 56.
 Konstantin Hansen & Bindesbøll 91.
 Kornerup J. 117.
 Krack E. C. Th. 21, 257.
 Kraus Fr. X. 261.

- Krieger A. F. 27, 42, 43, 52, 79, 110 f.,
117, 118, 119, 120, 123, 126, 129,
133, 134, 137, 145, 146, 147, 150, 151.
152, 161, 162, 167, 168, 169, 176 f.,
178 f., 216, 237, 238, 239, 240, 260,
267.
- Krog J. 255.
- Krohn Pietro 91, 239, 260, 261.
- Krøyer P. S. 4, 240.
- Lange Julius 38, 86, 88, 90, 144.
- Larsen Knud 194.
- Larsen L. 212.
- Lassen J. L. 168, 265.
- Lauterbach J. C. 111.
- Lehmann Edvard 143.
- Lehmann Orla 160, 244.
- Lehmann W. O. W. 14, 75.
- Leo XIII 98.
- Levin C. 210.
- Levy Moritz 188, 189.
- Li Hung Chang 217.
- Liebe C. 127, 207.
- Linde A. C. P. 108 f.
- Louise. Christians IX's Dronning 13,
65, 191, 228, 231.
- Louise, Kronprinsesse 13, 91.
- Lumley Kaptain 160.
- Lund H. L. 153.
- Lund Troels 14.
- Lund Troels F. 204.
- Lüders F. V. W. 34, 35, 63 f., 65, 142.
- Løvenfeldt F. 232.
- Løwener D. F. 35.
- Madvig J. N. 118, 129, 147, 263.
- Magius J. E. A. 219, 267.
- le Maire E. 189.
- Manfroni M. 95.
- Margherita, Dronning af Italien 102.
- Marstrand Jacob 66, 264. — Wilhelm 119.
- Martensen H. L. 122, 129. — V. H. C. f.
Bidoulac 132.
- Meissonier J. L. E. 88, 89, 90.
- Melchior Moritz 14, 16, 22, 23, 63.
- Meldahl Anna 122, 142, 153.
- Meldahl C. A. f. Ræder 9, 16, 70, 87,
90, 91, 93, 97, 98, f., 103, 104, 107,
109 ff., 111—118, 132, 133, 134, 135,
142—157, 184, 185, 190, 192, 195,
198, 205, 208, 209, 213 f., 215, 224,
225, 228, 229, 231 ff., 236, 239, 241 ff.,
247 ff., 261, 262, 263, 264, 268. —
Knud 108. — Viggo 241.
- Meyer Wilhelm 18, 142.
- Michelsen Carl 194.
- Minghetti Marco 84, 91 f., 156.
- Mohrenheim A. P. 215, 267.
- Molbech Chr. K. F. 37 f., 104—109,
111, 117, 261, 262.
- Møller H. A. 14, 15.
- Monrad D. G. 81.
- Monrad J. H. 202, 203, 223, 246, 264, 266.
- Müller C. L. 141, 142.
- Møller F. 14, 51.
- Møller G. E. W. 56.
- Møller H. C. V. 65.
- Møller R. 14.
- Mørk-Hansen V. J. 204.
- Napoleon III 84.
- Nebelung J. H. 21. — N. S. 51.
- Negri Ada 82, 102, 156.
- Nellemann J. M. V. 167. — S. S. 14, 46,
268.
- Nielsen Frederik 193 f., 197, 235, 244,
266, 269.
- Nielsen K. C. J. 14, 65.
- Nyrop Martin 14, 43, 46, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61.
- Obolenski V. S. 222.
- Olesen C. A. 217.
- Olrik H. 13, 189, 234.
- Olsen H. 181, 191.
- Overgaard C. N. 189.
- Paulli J. H. V. 124. — J. P. M. 202.
- Pepita 149, 239.
- Peruzzi E. f. Toscanelli 82—86, 87, 89
—104, 155 ff., 251, 260, 261. —
Ubalduino 82—103, 253, 261.

- Peters Chr. C. 141, 189, 196, 265.
 Petersen Carl 160. — Th. 158, 261. —
 Thyra 261.
 Petersen Georg 189.
 Petersen H. Chr. 189.
 Petersen H. P. 53.
 Petersen L. A. 14, 168, 173, 258 f.
 Petersen Ove 55.
 Petersen Vilhelm 34, 35, 41, 43, 55, 86,
 94, 168, 170.
 Philipsen G. 62.
 Ploug Carl 121, 256.
 Poggi G. 84.
 Poulsen A. f. Næser 152. — Emil 104 f.,
 108.
 Poulsen A. S. 151.
 Puggaard R. C. 52, 180, 221.

 Raabye V. S. J. 138.
 Raschdorff J. 179, 265.
 Reck A. B. 197.
 v. d. Recke Ernst 109, 154.
 Reedtz-Thott E. f. Bülow 248. — K. T.
 T. 217, 198, 220, 223, 268.
 Ricard C. F. 41, 42, 167, 258.
 Ricasoli Bettino 84, 85, 102.
 Richardt Chr. 157.
 Rimestad Chr. 167.
 Roed J. 113, 139, 143, 256, 265.
 von Rosen Georg 67, 87, 88, 97,
 203.
 Rothe T. 14, 51. — V. 159.
 Rubin M. 260.
 Ræder A. f. Baur 101, 111, 268. — Ja-
 cob Tode 112.
 Rørdam Holger 252. — O. M. F. f.
 Hauch 147. — Peter 159, 236, 242,
 251. — Skat 147.

 Saabye A. V. 189, 251.
 Salomon Eskild 222.
 Scavenius Jacob 108, 128.
 Scharling H. W. 14, 18, 70.
 Schlundt H. P. J. 141.
 Schmidt Rudolf 105.
 Schröder Ludvig 243.

 Schulhoff J. 111.
 Schultz J. 252.
 Schultz og Heene 210.
 Schytte H. 111.
 Sella Q. 92.
 Serao Matilde 82.
 Sick J. 183, 221, 244.
 Siesby O. G. 28, 257.
 Simonsen N. 265.
 Sinding St. 196.
 Skau Petersen Marie 268.
 Skeel E. V. R. 219.
 Skovgaard J. 266.
 Skrefsrud L. O. 122.
 Smith Røhl S. V. D. 187 f., 189.
 Sonne J. 265.
 Stampe J. f. Drewsen 119.
 Stein Th. 97, 189, 193, 194, 195, 265,
 266.
 Steinnmann Ernst 92, 103, 104, 155.
 Stemann G. 102, 206. — H. f. Meldahl
 102.
 von Stephan H. 220.
 Stiernblad J. E. 161.
 Stilling H. C. 166.
 Storck H. B. 43, 55.
 Strøm R. 14, 52 f., 55, 56, 57, 58, 59,
 60.
 Suenson A. 127. — E. 217.
 Suhr J. P. 118.
 Sødring J. f. Rosenkilde 155.
 Sørensen Fr. 111.

 Tabarrini M. 82.
 Tegner I. V. 64.
 Tersling H. G. 248, 264, 269.
 Thomsen Carl 248.
 Thomsen Julius 11, 13, 14, 15 f., 17,
 18, 22, 23, 25, 27, 28, 32, 40, 42, 43,
 44, 45, 46, 48, 49, 51, 55, 58, 59, 61,
 63, 65, 68, 77, 79, 256, 257.
 Thonning C. G. P. 189.
 Thoresen Magdalene 152, 153, 154.
 Thorkelin B. F. J. 36.
 Thorvaldsen 120, 140.
 Thune C. E. 11, 14.

- Tietgen C. F. 9, 11, 35, 81, 120, 122, 127, 128, 147, 157—253, 263, 264, 265, 266, 267, 268 f. — L. f. Jørgensen 9, 163, 219, 224, 227, 229, 230, 233, 235, 237, 241—246, 247—253, 266, 268, 269.
- Tobiesen F. C. H. E. 119.
- Topsø Vilhelm 118.
- Trap J. P. 19, 23, 27, 111, 257, 262.
- Truelsen P. 138.
- Tutein P. f. Siboni 112, 118.
- Ulrik F. F. 14, 28.
- Umberto, Konge af Italien. 102.
- Unmack Eli 172 f. — J. W. 170 f., 182.
- Ussing Algreen T. 14, 15, 257.
- Ussing J. L. 141.
- Vermehren F. 139, 143, 265.
- Victor Emanuel III 84 f.
- Vivian C. 214, 215.
- Vogler, Læge, 229.
- Wagner F. A. H. 182.
- Wain W. 34, 35, 171, 182.
- Wanscher V. 67.
- Wanscher H. f. Wegener 175, 176.
- von Werner Anton 226.
- Wessel & Vett 208.
- Wessel C. E. 263.
- Westengaard Margrethe 105.
- Weyse 148 ff.
- Wiehe Vilhelm 105.
- Wienberg C. P. 14, 46, 170, 175, 181, 214.
- Wilhelm II 244.
- Winstrup L. A. 263.
- Winther Gert 176.
- Worm B. 222.
- Worsaae J. J. A. 239.
- Zeltner J. Th. 138.
- Zinn J. G. 139.
- Zwingmann C. F. 161, 162 f., 164.
- Øllgaard C. K. 36, 55, 63, 67.

